

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
ARHEOLOĢIJAS UN VĒSTURES PALĪGZINĀTŅU KATEDRA

Kristīnes Antes

promocijas darbs

**KURZEMES GUBERNĀS
KRISTĪGĀS DRAUDZES 19. GS. OTRAJĀ PUSĒ:
KONFESIONĀLISMA IEZĪMES**

Zinātniskais vadītājs
Dr. hist., asoc. prof.
ALEKSANDRS GAVRIĻINS

Rīga 2011

SATURS

Anotācija	2
Annotation	3
Ievads	4
Avotu un literatūras apskats	8
1. KONFESIONĀLISMS UN TĀ IZPAUSMES VEIDI	38
2. KRISTĪGO DRAUDŽU TIESISKAIS STĀVOKLIS KRIEVIJAS IMPĒRIJĀ	
2.1. Evaņģēliski luteriskā Baznīca	49
2.2. Romas katoļu Baznīca	52
2.3. Pareizticīgo Baznīca	63
2.4. Vecticībnieku draudzes	69
2.5. Vienticībnieku Baznīca	73
2.6. Baptistu draudzes	77
2.7. Katoliski apustuliskā Baznīca	87
3. KONVERSIJAS	
3.1. Ticības maiņas tiesiskie aspekti	94
3.2. Kurzemes guberņas iedzīvotāju konfesionālais sastāvs	100
3.3. Konversijas pareizticībā	
3.3.1. Pareizticīgo misionāru darbība vecticībnieku vidū.....	103
3.3.2. Luterāņu pāriešana pareizticībā	111
3.3.3. Katoļu pāriešana pareizticībā	129
3.4. Katoļu un luterāņu savstarpējās konversijas	139
3.5. Baptistu atdalīšanās no ev. luteriskajām draudzēm	151
3.6. Katoliski apustulisko draudžu darbība Jelgavā un Liepājā	160
4. JAUKTĀS LAULĪBAS	
4.1. Likumdošana par jauktajām laulībām	169
4.2. Luterāņu un pareizticīgo laulības	175
4.3. Katoļu un pareizticīgo laulības	183
4.4. Vecticībnieku un pareizticīgo laulības	194
4.5. Laulības starp katoļiem un luterāņiem	198
Secinājumi	211
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	219
Pielikumi	

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā, balstoties uz jaunākajām sociālās vēstures teorijām par konfesionalismu, tiek pētīts, kādas šī procesa iezīmes saskatāmas Kurzemes guberņas kristīgo draudžu vēsturē 19. gs. otrajā pusē. Apskatāmajā laika posmā guberņā darbojās šādu kristīgo konfesiju draudzes: ev. luteriskās, pareizticīgo, vecticībnieku, Romas katoļu, baptistu un irvingiešu. Darba novitāte ir tā, ka vienkopus tiek analizētas visas guberņā darbojošās konfesijas to savstarpējā mijiedarbībā, īpašu uzmanību pievēršot konversijām un jauktajām laulībām dažādu konfesiju ticīgo starpā.

Atslēgas vārdi: Kurzemes guberņa, konfesionalisms, Baznīcas vēsture, konversijas, jauktās laulības.

ANNOTATION

In my Ph.D. dissertation I have explored the aspects of confessionalization (consistently with the the newest research in the area of social history) in the history of Courland province parishes during the second half of the 19th century. In the time of the empirical material under analysis there were the following Christian confessions: Ev. Lutheran, Orthodox, Old Believers, Roman Catholic, Baptist and Irvingites. The substantial innovation of my dissertation lies in the integrated analysis of all mutually interacting confessions in the province of Courland whereby special attention is focused on the conversions and mixed marriages between believers of different religious groups.

Key words: Province of Courland, confessionalism, Church history, conversions, mixed marriages

IEVADS

Kurzemes guberņa ir daļa no Krievijas impērijas Baltijas provincēm. Galveno tās savdabību veidoja iepriekšējo gadsimtu mantojums – Livonijas un vēlāk Kurzemes un Zemgales hercogistes vēstures periods, ko visspilgtāk reprezentē vācbaltu muižniecība kā valdošais sociālais slānis un Ev. luteriskā Baznīca kā dominējošā kristīgā konfesija. Tomēr Kurzemes guberņa atšķīrās arī no pārējām Baltijas guberņām, jo tās konfesionālajā un etniskajā kartē bija manāmas „atskaņas“ no Žečpospoļitas formālās virskundzības laika. Fakts, ka Kurzeme un Zemgale visvēlāk no visiem latviešu vēsturiskajiem novadiem tika iekļauta Krievijas impērijā, radīja labvēlīgākus apstākļus arī vecticībnieku kopienas darbībai. Turklāt 19. gs. otrajā pusē Kurzemes guberņā aizsākās baptistu draudžu veidošanās, savu darbību aktivizēja pareizticīgie un venticībnieki.

Pēdējos gadu desmitos vēsturnieki savos darbos arvien vairāk cenšas izmantot citu zinātņu nozaru pētniecības metodes, lai jau zināmo vēstures materiālu skatītu no cita redzes punkta. Izmaiņas starpdisciplināritātes virzienā ienākušas arī Baznīcas vēsturnieku darbos. Jānorāda, ka līdz šim Baznīcas vēsture pamatā tika pētīta divos aspektos. Teologi nodarbojās galvenokārt ar konkrētā kristietības novirziena sekotāju reliģisko uzskatu sistēmas jeb teoloģijas aprakstīšanu un analīzi. Vēsturnieki, kas veidoja draudzes vai Baznīcas vēstures aprakstus, veica to, neņemot vērā ticīgo reliģisko motivāciju un sabiedrības kopējās attīstības tendences. Analizējot Baznīcas lomu valstī un sabiedrībā, pētnieki nereti aprobežojās ar izdoto likumdošanas aktu uzskaitījumu, neanalizējot to ieviešanu praksē, kā arī atstājot novārtā draudzes iekšējo dzīvi tās dažādajās izpausmēs. Līdz ar to pētījumos, kas veltīti Baznīcas vēsturei Krievijas impērijā, nav pietiekami dziļi analizēta valsts varas politikas *instrumentu* izvēle un starpkonfesionālā komunikācija. Promocijas darbs ir mēģinājums atbildēt uz abiem šiem jautājumiem.

Mūsdienu Baznīcas vēsturniekiem ir plašas iespējas izmantot sociālās vēstures piedāvātos modeļus un pieejas, lai kristīgo draudzi aplūkotu kā daļu no sabiedrības. Tomēr, lai to varētu darīt, jāapzina līdz šim neizmantotais vēstures avotu materiāls par kristīgo draudžu vēsturi. Tie ir avoti, kas atspoguļo impērijas centrālās varas iestāžu un Baltijas guberņu pārvaldes konfesionālo politiku, Baznīcas aktivitāšu pašnovērtējumu, misiju pasākumus un to nozīmības izvērtēšanu. Darba autore uzskata, ka ir svarīgi precizēt izveidojušos priekšstatus par Kurzemes guberņas konfesionālo iedzīvotāju sastāvu, raksturojot kristīgo konfesiju pārstāvju skaitu un reģionālo izvietojumu. Nozīmīgi arī rekonstruēt draudžu savstarpējās attiecības un ticīgo mijiedarbību, lai noskaidrotu, kādi bijuši dažādu konfesiju pārstāvju priekšstati vienam par otru un kā izpaudusies viņu līdzdalība

draudzes ikdienas dzīves norisēs.

Promocijas darba mērķis ir izpētīt, kā Kurzemes guberņas kristīgo draudžu dzīvē 19. gs. otrajā pusē izpaužas konfesionālisma iezīmes.

Darba uzdevumi:

- 1) analizēt konfesionālisma saturu un tā izpausmes veidus;
- 2) raksturot kristīgo Baznīcu tiesisko stāvokli Krievijas impērijā;
- 3) dot ieskatu Kurzemes guberņas sociālajā struktūrā, īpašu uzmanību pievēršot iedzīvotāju konfesionālajam un ar to cieši saistītajam etniskajam sastāvam;
- 4) izpētīt konversiju virzienus, dinamiku un motivāciju;
- 5) analizēt jaukto laulību likumdošanas attīstību un slēgšanas praksi.

Darba hronoloģija aptver 19. gs. otro pusi. Pētāmo problēmu specifika ir tā, ka striktu hronoloģisko ietvaru iezīmēt nav iespējams. 19. gs. vidus ir saistīts ar vairākām administratīvi teritoriālām izmaiņām Kurzemes un Zemgales kristīgo draudžu pārvaldē. 1850. gadā Kurzemes guberņas Romas katoļi tiek atdalīti no Viļņas un nodoti Telšu bīskapijai. Tajā pašā gadā pareizticīgajiem izveidota Rīgas eparhija, kurā ietilpa arī Kurzemes guberņa, bet 1855. gadā kronēts imperators Aleksandrs II, kura valdīšanas sākums iezīmē nozīmīgu valsts augstākās varas politikas pavērsienu liberalizācijas virzienā. Par promocijas darba galējo hronoloģisko robežšķirtni izvēlēta imperatora Nikolaja II nākšana pie varas 1895. gadā, kas noslēdz Aleksandra III kontrreformu posmu. Šajā laikā valdībā pamazām sāk nostiprināties uzskats par impērijas konfesionālās politikas liberalizācijas nepieciešamību un neizbēgamību, kas tiek realizēts 1905. gadā.

Darba struktūra veidota pēc tematiskā principa atbilstoši izvirzītajam darba mērķim. **Pirmajā nodaļā** raksturotas vēsturnieku diskusijas par termina *konfesionālisms* izmantošanas iespējām ārpus agro jauno laiku un vācu zemju vēstures. Īpaša uzmanība pievērsta mūsdienu vēsturnieku pētījumiem par tā saucamo *otro konfesionālisma vilni*, kas tiek datēts ar laika posmu no 1800. līdz 1960. gadam. **Otrajā nodaļā** sniegts dažādu Kurzemes guberņā pārstāvēto kristīgo konfesiju tiesiskā stāvokļa raksturojums. Sakarā ar to, ka Baznīcas un valsts attiecību pamatnostādnes Krievijas impērijā veidojušās 17. - 18. gs., bet vēlāk tikai precizētas un papildinātas, darbā tiek raksturota likumdošana, kas reglamentēja kristīgo draudžu darbību gan pirms 19. gs., gan arī 19. gs.

Konfesionālisma iezīmes Kurzemes guberņas kristīgo draudžu dzīvē atklātas divās pēdējās promocijas darba nodaļās. **Trešajā nodaļā** raksturots, kā konfesionālisms parādās likumdošanā, kas regulē ticības maiņas jautājumus. Tiek izdalītas divas lielas konversiju

grupas 1) konversijas pareizticībā, t.i., Krievijas impērijā valdošajā konfesijā, 2) citticībnieku¹ konversijas savā starpā, to skaitā arī iesaistīšanās jaunveidotās konfesionālās grupās (baptistos, irvingiešos). Atsevišķa apakšnodaļa ir veltīta Kurzemes guberņas iedzīvotāju konfesionālā un etniskā sastāva raksturojumam. Darba **ceturtajā nodaļā** analizētas konfesionālisma izpausmes jaukto laulību sakarā.

Promocijas darba pielikumos apkopoti dati par Kurzemes guberņas iedzīvotāju konversijām un jauktajām laulībām. Ņemot vērā pieejamo vēstures avotu specifiku, konversijām veltītie pielikumi sadalīti divās daļās: 1) statistiskie dati par konversijām Rīgas eparhijā (Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņu teritorija), tai skaitā vecticībniekiem, kas pārgājuši venticībā, vecticībniekiem, kas pārgājuši pareizticībā, kā arī protestantu (ev. luterāņu) un Romas katoļu konversijām pareizticībā; 2) statistiskie dati par ticīgo konversijām Kurzemes guberņā. Savukārt pārējos pielikumos ir atspoguļots pareizticīgo baznīcās slēgto laulību skaits un jaukto laulību īpatsvars.

Promocijas darbā tika izmantotas šādas pētniecības metodes: vēsturiski ģenētiskā, vēsturiski salīdzinošā, sistēmu - struktūru analīzes, statistiskā u.c. Vēsturiski ģenētiskā metode izmantota, lai saskatītu pēctecību konfesiju attiecībās ar valsti. Salīdzinošā metode dod iespēju vēsturiskās parādības aplūkot to kopsakarībās laikā un telpā; identificēt atšķirības valsts nostājā pret dažādām ticīgo grupām. Sistēmu - struktūru analīze lietojama, raksturojot kristīgo draudžu savstarpējo mijiedarbību un to attiecības ar valsts iestādēm. Visbeidzot statistiskā datu apstrādes metode tika izmantota, lai apstrādātu un atspoguļotu grafiski vēstures avotos sniegtos datus par konversijām un jauktajām laulībām.

Promocijas darba tehniskajam noformējumam raksturīgs tas, ka:

- 1) vietvārdi tiek rakstīti mūsdienu formā. Vietas senākais nosaukums vācu un/vai krievu valodā norādīts iekavās pirmajā lietojuma reizē;
- 2) personvārdi tekstā rakstīti atbilstoši mūsdienu latviešu valodas normām. To forma, kas izmantotajā avotā ir vācu, krievu vai poļu valodā, dota iekavās aiz personvārda pirmajā lietojuma reizē. Dažādu tautību (tai skaitā arī latviešu) personu vārdi un uzvārdi pamatā atveidoti formā, kas atbilst vēstures avotā lietotajai. Izņēmums ir tikai luterāņu mācītāji, kuru personvārdu rakstībā izmantotas bibliogrāfiskajos rādītājos atrodamās formas²;
- 3) tā kā amata nosaukumi dažādu kristīgo novirzienu garīdzniekiem ir daudzveidīgi (tajos ietverta informācija par personas veicamajiem pienākumiem un atbildības jomu

¹ **Citticībnieki** – visu kristīgo konfesiju (izņemot pareizticīgo) ticīgo apzīmējums Krievijas impērijā

² Gernet, A. *Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Rußland. Eine historisch-statistische Darstellung*. Bd. 2. St. Petersburg 1911.

draudzē, kā arī subordināciju), tad garīdznieku amatu rekonstrukcija veikta tik lielā mērā, cik tas ir iespējams, balstoties uz izmantotajiem vēstures avotiem. Šāda pieeja izvēlēta, ņemot vērā 19. gs. sarakstes specifiku;³

- 4) ziņas par visu līmeņu garīgo un laicīgo amatpersonu kalpošanas gaitām tiek norādītas, minot attiecīgo personu pirmo reizi. Gadījumos, kad precīzu informāciju par attiecīgo personu nav iespējams noskaidrot (visbiežāk tas ir katoļu, vecticībnieku, vienticībnieku garīgo ganu kalpošanas sakarā), tiek rakstīts tikai tās vārds;
- 5) Baznīcas kā institūcijas apzīmēšanai tekstā tiek lietots lielais sākuma burts;
- 6) promocijas darbā izmantots vecais laika skaitīšanas stils jeb Jūlija kalendārs.

³ K.A. – Romas katoļu Baznīcas arhīva dokumentos (garīdznieku ziņojumos, konsistorijas protokolos) ne vienmēr ir norādīts garīdznieka amats draudzē (prāvests, vikārs, administrators), bet tā vietā tiek lietots vien saīsinājums “Ks.” (*ksiądz, κςένδς*) jeb “priesteris” poļu vai krievu valodā. Līdzīgi tradīcija vērojama arī Kurzemes Ev. luteriskās konsistorijas sastādītajos dokumentos, kuros bieži vien tiek lietots vispārējs apzīmējums “garīdznieks” (*Pfarrer, Geistlichkeit*). Ņemot vērā iepriekš minētos argumentus, promocijas darbā tiek lietots vispārīgs apzīmējumu “garīdznieks” vai “garīgais gans”.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Nepublicētie avoti

Promocijas darbā izmantoti dažāda līmeņa valsts iestāžu un kristīgo draudžu garīgo pārvalžu dokumenti, kas glabājas Krievijas Valsts vēstures arhīvā (*Российский государственный исторический архив*, saīs. – RGIA), Krievijas Federācijas Valsts arhīvā (*Государственный архив Российской Федерации*, saīs. – GARF), Krievijas Zinātņu akadēmijas Materiālās kultūras vēstures institūta Rokrakstu nodaļā (*Рукописный отдел научного архива института истории материальной культуры Российской академии наук*), Lietuvas Valsts vēstures arhīvā (*Lietuvos Valstybės istorijos archyvas*, saīs. – LVIA) un Latvijas Valsts vēstures arhīvā (saīs. – LVVA). Nozīmīgākās avotu grupas par Kurzemes guberņas kristīgajām draudzēm 19. gs. otrajā pusē ir šādas:

1. Iekšlietu ministrijas Citiņnieku garīgo lietu departamenta materiāli,
2. Kurzemes gubernatora atskaites,
3. Kurzemes guberņas Žandarmu pārvaldes ziņojumi,
4. Telšu (Žemaitijas) Romas katoļu bīskapijas Garīgās konsistorijas dokumenti,
5. Kurzemes Ev. luteriskās konsistorijas dokumenti,
6. Rīgas un Jelgavas pareizticīgo bīskapa kancelejas dokumenti,
7. Kurzemes guberņas pareizticīgo draudžu metriku grāmatas.

1. Iekšlietu ministrijas Citiņnieku garīgo lietu departamenta materiāli

Promocijas darbā plaši izmantoti 821. fonda (Iekšlietu ministrijas Citiņnieku garīgo lietu departaments) 5. apraksta „Protestanti Krievijas impērijā un Polijas Karalistē, 1820-1912“ un 10. apraksta „Vispārējā nodaļa“ materiāli. Tos var iedalīt šādās vēstures avotu grupās:

- ✦ Krievijas Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas atskaites,
- ✦ Kurzemes Ev. luteriskās konsistorijas sinodes protokoli,
- ✦ iekšlietu ministra izsniegtās atļaujas mainīt konfesionālo piederību,
- ✦ citi lietvedības dokumenti.

1.1. Krievijas Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas atskaites

No 1864. līdz 1896. gadam Krievijas Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija iesniedza iekšlietu ministram ikgadēju atskaiti par luterisko draudžu stāvokli impērijā. Šīs atskaites tika gatavotas, balstoties uz vietējo garīgo pārvalžu iesniegtajiem materiāliem. Viena gada atskaite bija apmēram 10 lapu gara, ziņām par Kurzemes draudžu garīgo un materiālo stāvokli tajā

atvēlētas vidēji 2 - 3 lapas.⁴

Visām atskaitēm pievienoti arī pielikumi, kuros apkopoti dati par baznīcu, draudžu, garīdznieku un konfirmēto personu skaitu, tādēļ, iepazīstoties ar šiem pielikumiem, var gūt priekšstatu par draudžu dzīvi un to darbību, kas balstīts uz precīziem skaitliskajiem rādītājiem. Kurzemes guberņā šie rādītāji gandrīz nemainās. Piemēram, laika posmā no 1877. līdz 1886. gadam Kurzemes guberņas prāvestijās bija 161 luterāņu baznīca vai lūgšanu nams. Pielikumos uzrādīts, ka minētajos gados guberņā bijis ap 99 – 105 mācītājiem.⁵

Diemžēl šajās atskaitēs īpaša uzmanība nav pievērsta konversijām (tieši to skaitam), lai gan īsi tiek raksturota dažu luterāņu vēlme mainīt savu ticību. Ja par luterāņu interešu sadursmi ar baptistiem vai katoļiem ģenerālkonsistorijas prezidents ir droši paudis iekšlietu ministram Ev. luteriskās Baznīcas nostāju, tad luterāņu pāriešana pareizticībā nekad netiek plašāk komentēta vai vērtēta. 1884. gadā atrodama vien lietišķa piezīme: „60 personas Talsos ir pieņēmušas pareizticību“⁶.

Dažu gadu atskaitēs tomēr uzmanīgi izteiktas Kurzemes konsistorijas bažas par to, ka pareizticīgo aktivitātēm luterāņu draudžu teritorijā ir arī savas ēnas puses. Piemēram, 1864. gada atskaitē pausts sarūgtinājums par likumu, kas pieprasa jauktajās laulībās dzimušos bērnus kristīt un audzināt pareizticībā, jo pretējā gadījumā tiek apspiesta ticīgo sirdsapziņa: „Sūdzības no jaukto laulību ģimenēm kļūst arvien skaļākas, prasības pēc pārmaiņām – noteiktākas un jūtāmākas. Visi uzstājīgi lūdz, vai nebūtu iespējams atļaut jaukto laulību bērnus kristīt luterismā“⁷. 1885. un 1889. gadā Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija, atsaucoties uz Vidzemes pieredzi, norāda uz vēl kādu negatīvu aspektu draudžu dzīvē, proti, pareizticībā konvertētie luterāņi, kuriem nav ļauts atgriezties luteriskajā Baznīcā, tomēr cenšas slepeni pieņemt Svēto vakarēdienu savā bijušajā draudzē, tādējādi radot problēmas mācītājiem ar likuma ievērošanu.⁸ Savukārt reizēm luterāņu negatīvā attieksme pret draudzes locekļu pāriešanu pareizticībā tiek parādīta slēptā formā, izvēloties tam atbilstošus, konversiju kariķējošus gadījumus. Piemēram, 1891. gadā tiek minēts šāds fakts: „Jēkabpilī pareizticībai pievienojies 70-gadīgs atraitnis, kam luterāņu mācītāji bija atteikuši laulību slēgšanu, jo viņš nav varējis sagādāt apliecinājumu tam, ka spēs nodrošināt savus bērnus no iepriekšējām laulībām“⁹.

Krievijas Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija pauda savu viedokli par to, kā vērtējami

⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18 (Отчеты о состоянии лютеранской церкви в России за 1864–1876 гг.), 199 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 19 (Отчеты о положении евангелическо-лютеранской церкви в России. 1877–1896 гг.), 355 л.

⁵ Ibid. л. 10–13, 25–28, 66–69.

⁶ Ibid. л. 90.

⁷ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 3.

⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 19, л. 102, 171.

⁹ Ibid. л. 207.

dažādi pārmaiņu procesi sabiedrībā. Savās atskaitēs tā centās uzsvērt Baznīcas pozitīvo lomu, kas nodrošina kārtību un mieru, mudina uz paklausību priekšniecībai, citiem vārdiem sakot, – drošību un stabilitāti. Tai pat laikā ģenerālkonsistorijas prezidents izprot, ka pastāv atšķirība starp tā saucamo ārējo reliģiozitāti (formālu baznīcas apmeklēšanu) un patiesu kristieša dzīvi.¹⁰ 1866. gadā tiek atzīmēts: „Kur nepastāv kristīgā atziņa, tur arī garīgums ir zemā līmenī. No šādiem prāvesta iecirkņiem tiek regulāri ziņots par dzeršanu, izvīrtību, negodīgumu, strīdiem ģimenē, noslieci uz vardarbību un necieņu pret priekšniecību”¹¹.

Ģenerālkonsistorijas ziņojumi promocijas darbā izmantoti, lai raksturotu Ev. luteriskās Baznīcas nostāju atsevišķos pētījumam nozīmīgos jautājumos, t.i., ev. luterisko draudžu pašvērtējums un Baznīcas attieksme pret citām kristīgajām konfesijām. Ziņas par luteriskās Baznīcas idejiskajiem pretiniekiem tika vērtētas kritiski, jo luterāņu garīdznieku sniegtais tēlojums ir subjektīvs – tiek raksturots reliģiskais novirziens, kas Ev. luteriskajai Baznīcai nav pieņemams.

1.2. Kurzemes Ev. luteriskās konsistorijas sinodes protokoli

Iekšlietu ministrijas Citiņnieku garīgo lietu departamenta fondā protokoli aptver laika posmu no 1878. līdz 1897. gadam.¹² Līdz 1891. gadam tie tika iesniegti vācu, pēc tam krievu valodā. Atšķirībā no Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas atskaitēm, kurās tikai īsi raksturoti svarīgākie notikumi Baznīcas dzīvē, Kurzemes Ev. luteriskās Baznīcas sinožu protokoli samērā plaši atspoguļo luteriskajām draudzēm aktuālo tematiku. Pamatā tie ir saistīti ar draudžu ikdienu: garīgo svētdarbību sniegšanu, garīdznieku amatā iecelšanu un atcelšanu no tā, jauno mācītāju sagatavošanu, baznīcu un pastorātu materiālo stāvokli, baznīcas nodokļiem un ziedojumiem, izglītības jautājumiem, kā arī sabiedrības kopējo garīgo stāvokli. Sinožu protokoli tika izmantoti, lai:

- 1) konstatētu tās problēmas, kuras konkrētajā gadā Ev. luteriskajai Baznīcai Kurzemes konsistorijas iecirknī šķita svarīgākās;
- 2) analizētu konsistorijas attieksmi pret tā saucamajām sektām.

Sinodes sēdē par attiecīgo jautājumu parasti bija galvenais ziņotājs, kas iepazīstināja klātesošos gan ar „sektas” teoloģiskajiem uzskatiem, to darbību ārzemēs, vietām, kur Kurzemes guberņā tās darbojās, gan arī izteica priekšlikumus, kā ar tām varētu cīnīties. Tā kā sinožu protokoli aptver gandrīz visu 19. gs. otro pusi, tad šis materiāls sniedz vērtīgas ziņas arī par sākotnēji neatļauto reliģisko kustību sekotāju skaitu. Tā kā baptistu un irvingiešu jautājums nebija „politiski jūtīgs”, tad tā atspoguļojums protokolos vismaz daļēji varētu atbilst

¹⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 34.

¹¹ Ibid. л. 35.

¹² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 63 (Протоколы заседаний евангелическо-лютеранских синодов Курляндского консисториального округа. 1879–1897), 512 л.

reālajai situācijai. Tomēr tajos sniegtās ziņas par jauno kristīgo novirzienu „kaitīgo ietekmi“ jāvērtē piesardzīgi, salīdzinot tās ar citos vēstures avotos atrodamo informāciju. Jāatzīmē, ka sinožu protokoli ir vērtīgi arī tādēļ, ka tajos parādās luterāņu garīdznieku zināšanu (informētības) līmenis par konkrētām parādībām, kas ļauj labāk izprast viņu rīcības motivāciju, bet izvērsta jautājumu izklāsts dod iespēju iepazīties ar viedokļu dažādību pirms galīgā lēmuma pieņemšanas.

Ev. luteriskās sinodes drīkstēja darboties likuma noteiktajās robežās. Tādēļ Kurzemes sinodes protokolos netika atspoguļoti jautājumi, kas nebija tās kompetencē. Taču ir kāda interesanta vēstule, kas pievienota 1892. gada Kurzemes Ev. luteriskās sinodes protokolam un liecina par to, ka tā oficiālajā tekstā daudz kas netika ierakstīts. Ziņotājs ir Kretingas (*Krettingen*) luterāņu mācītājs Johans Keturakats (*Johann Keturakat*, 1890-1893), kurš 1893. gada 27. septembrī informē Iekšlietu ministrijas Citičbnieku garīgo lietu departamenta direktoru¹³, ka pagājušajā (1892.) gadā superintendents Kurzemes sinodē esot referējis par to, kā luteriskajiem mācītājiem vajadzētu reaģēt uz Iekšlietu ministrijas neseno izdotajiem stingrajiem likumiem, kas aizliedz viņiem iejaukties pareizticīgo Baznīcas lietās. Šis jautājums ticis apspriests vairākas dienas (K.A. – bet nav minēts protokolā), un klātesošie ir vienojušies, ka pašreizējos apstākļos Kurzemes mācītājiem vajadzētu rīkoties tāpat, kā to izlēmusi darīt Vidzemes konsistorija, resp., būt vienotiem savā nostājā pret pāriešanu pareizticībā, neskatoties uz šai sakarā izdotajiem likumiem. Superintendenta izteiktais priekšlikums esot vienbalsīgi akceptēts, bet sinodes dalībniekiem stingri piekodināts, lai runātais tiek saglabāts slepenībā. Ziņotāja motivācija nav bijusi gluži nesavtīga, jo viņš vēlējies atrisināt savu personīgo jautājumu par nozīmēšanu Tauraģes (*Tauroggen*) luteriskās draudzes mācītāja amatā.¹⁴

1.3. Iekšlietu ministra izsniegtās atļaujas mainīt konfesionālo piederību

Sakarā ar Krievijas impērijas likumdošanā paredzēto kārtību¹⁵, kas noteica, ka personai, kura vēlas mainīt savu konfesionālo piederību, jāiegūst iekšlietu ministra atļauja, Iekšlietu ministrijas fondā ir atrodami personu konversiju lūgumi, kas iesniegti no dažādām impērijas nomalēm. Vairumā gadījumu tie ir Romas katoļu lūgumi pāriet luterāniecībā¹⁶. Dažas

¹³ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 63, л. 308–309.

¹⁴ Ibid. л. 309.

¹⁵ Свод законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Первого составленный. Издание 1857. года. ст. 6 (turpmāk – Свод законов. Издание 1857. года.)

¹⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 244 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 2.10.1869–10.10.1872), 38 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 252 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.12.1871–31.05.1872), 47 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 255 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.03.–31.08.1874), 63 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 273 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.10.1876–14.03.1877), 31 л.

lietas attiecas uz luterāņu pāriešanu pareizticībā¹⁷, taču šie dati ir pārāk fragmentāri un nav izmantojami. Darbu apgrūtina tas, ka lietas kārtotas pēc hronoloģiskā principa, tādēļ ne vienmēr var noteikt, vai tajās ir iesniegumi no Kurzemes guberņas. Par dažu personu konversiju izveidota atsevišķa lieta. Iespējams, tas darīts tāpēc, ka izskatāmais jautājums bijis komplicēts vai arī iesniegums neprecīzi noformēts. Šādu lietu nosaukumā norādīts tikai personas vārds, uzvārds un konfesionālā piederība, bet nav norādes par personas dzīvesvietu. Tomēr, izmantojot izlases principu, izdevās identificēt dažas konversiju lietas¹⁸, kas attiecās uz Kurzemes guberņu.

Personas lūgums Iekšlietu ministrijā nonāca ar Kurzemes guberņas pārvaldes starpniecību, kura lūgumu, ko persona bija iesniegusi miertiesā, nosūtīja ministram.¹⁹ Miertiesa bija iepazinusies ar izrakstiem no baznīcas metriku grāmatas par konvertēties gribētāja kristībām. Lūgumam bija pievienots divu cilvēku apliecinājums, ka nedz konvertējamā persona, nedz tās vecāki nav pareizticīgie. Ja dokumenti bija kārtībā, tad Iekšlietu ministrijas Cītticībnieku garīgo lietu departaments sazinājās ar Kurzemes konsistoriju un deva atļauju konvertēt katoli luterticībā, nosūtot prasītājam atpakaļ viņa iesniegtos metriskos izrakstus. Savukārt Kurzemes konsistorija sazinājās ar Telšu Romas katoļu konsistoriju, lūdzot izslēgt minēto katoli no Romas katoļu draudžu sarakstiem. Kad tas bija izdarīts, ministrs saņēma īsu apliecinājumu, ka konversija ir sekmīgi pabeigta.

RGIA fonda konversiju pieprasījumi ir vērtīgi tādēļ, ka tajos, atšķirībā no Kurzemes Ev. luteriskās un Telšu Romas katoļu konsistorijas dokumentiem, ir saglabāties personas iesniegums, kurā vēlme mainīt savu konfesionālo piederību ir motivēta. Galvenais minētās avotu grupas trūkums ir tas, ka konvertītu iesniegumos atrodamās ziņas ir nepilnīgas. Dažos lūgumos ir norādīts personas vārds, uzvārds, dzīvesvieta, draudze, vecums, bet citos ir minēts tikai vārds un dzīvesvieta. Tā kā iesniegumam pievienotie dokumenti pēc izskatīšanas nosūtīti iesniedzējam atpakaļ, tad pašā iesniegumā atrodamā informācija ir nepilnīga.

1.4. Citi lietvedības dokumenti

Iekšlietu ministrijas Cītticībnieku garīgo lietu pārvaldes dokumenti ļauj izsekot arī baptistu un Katoliski apustuliskās Baznīcas locekļu darbībai Krievijas impērijā. Iepazīstoties

¹⁷ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 203 (Дело о разрешении перейти из лютеранство в православие разным лицам. 20.01.–27.09.1858), 20 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 278 (Списки лютеран, перешедших в православие. 1879–1904), 31 л.

¹⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 206 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство дочери крестьян Шпрогис. 29.03.1858–18.05.1860), 26 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 214 (Дело по донесению Генеральной евангелическо-лютеранской консистории о присоединении католическим епископом лютеранки Индрович к католическому исповеданию без особого разрешения. 10.09.1862–27.04.1865), 11 л.;

¹⁹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 244, л. 11.

ar fonda lietām²⁰, var gūt pilnīgu priekšstatu par to, kāds ir Baltijas un Volīnijas ģenerālgubernatora, Kurzemes un citu gubernatoru viedoklis par baptistu un irvingiešu kustības darbības regulēšanas iespējām, kā arī labāk izprast tās ziņas, kas iesūtītas citām augstākās varas iestādēm, piemēram, III Imperatora kancelejai jeb Žandarmu korpusam²¹. Lietās ir arī atsevišķi Kurzemes vietējo mācītāju ziņojumi par baptistu sludināšanu, kā arī ārvalstu organizāciju vēstules valdībai, kuru mērķis ir bijis palīdzēt saviem ticības brāļiem Krievijas impērijā. Ārvalstu evaņģēliskās organizācijas centās ietekmēt Krievijas valdību, veidojot starptautisko viedokli par to, ka Krievijā notiek „sirdsapziņas apspiešana“. Pirmo reizi zinātniskajā apritē nonāk materiāli par Katoliski apustuliskās Baznīcas darbību Krievijas impērijā²². Tie sniedz vērtīgas ziņas ne tikai par šīs kustības teoloģiju, uzskatiem par Baznīcas uzbūvi un darbību, bet arī Jelgavas (*Mitau, Mumava*) un Liepājas (*Libau, Лубава*) draudzes locekļu vārdus, uzvārdus un nodarbošanos. Tomēr jāņem vērā, ka minēto dokumentu sastādītāji vairumā gadījumu bija varas pārstāvji, tādēļ jaunās reliģiskās kustības vērtēja pēc likuma burta kritērijiem un, balstoties uz savām zināšanām un izpratni, izdarīja secinājumus par to „kaitīgumu“ vai „nekaitīgumu“, proti, „sektas“ darbība tika fiksēta no ārpuses, neizprotot šo cilvēku patiesos rīcības motīvus.

821. fonda 10. apraksta lietās apkopota Iekšlietu ministrijas dokumentācija par jauktajām laulībām. Šie apjomīgie dokumentu kopojumi sniedz priekšstatu par to, kāda bija ministrijas un arī kristīgo konfesiju garīgo pārvalžu nostāja dažādu likumu sagatavošanas gaitā. Iepazīstoties ar tiem, ir iespējams apzināt problēmas, kas saistītas ar šo likumu ieviešanu dzīvē. Piemēram, 604. lieta²³, kas aptver laika posmu no 1835. līdz 1914. gadam, ir ievietotas gan vēsturiskas ziņas par jauktajām laulībām Krievijā, gan arī izvilcumi no spēkā esošajiem likuma pantiem, norādes par pretrunām to starpā, ziņas no Krievijas sūtņiem ārzemēs par šiem jautājumiem, gubernatoru un ģenerālgubernatoru viedokļi, kā arī Iekšlietu ministrijas sagatavotie likumprojekti. Šo materiālu analīze ļauj izsekot jaukto laulību tiesiskā regulējuma attīstībai Krievijas impērijā. Savukārt tos lieliski papildina 609. lieta²⁴ par

²⁰ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 780 (Дело об установлении и введении в действие временных правил ведения метрических книг для баптистов 21.12.1876–27.07.1881), 131 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980 (Переписка с губернаторами о деятельности баптистской секте и о рассмотрении проекта правил для управления духовными делами названной секты. 12.07.1865–27.05.1871), 370 л.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998 (Переписка с Генеральной евангелическо-лютеранской консисторией, Курляндским губернатором и др. учреждениями и лицами о деятельности секты ирвинганцев (кафолическо – апостольской общины). 30.12.1871–22.02.1886), 231 л.

²¹ ГАРФ, ф. 109, оп. 157, д. 202 (О протестантской секте Баптистов и Штундистов. 1872), 86 л.

²² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, 231 л.

²³ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604 (Дело об установлении правил заключения браков между лицами разных иностранных исповеданий и о расследовании случаев противодействия католического духовенства бракам католиков с православными, 1835–1914), 297 л.

²⁴ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 609 (Об установлении порядка брачных оглашений при заключении в Прибалтийском крае браков протестантов с православными. 10.04.1863–24.06.1864), 61 л.

jauktajām laulībām starp protestantiem un pareizticīgajiem Baltijas guberņās, 614. lieta²⁵ par Romas katoļu garīdznieku pretdarbību jaukto laulību noslēgšanai ar protestantiem un ar to saistītajām nepieciešamajām izmaiņām likumdošanā, kā arī 648. lieta²⁶ par problēmām, kas saistītas ar katoļu un pareizticīgo laulībām.

2. Kurzemes gubernatora ziņojumi

19.gs. vidū gubernatori bija viņiem uzticētā apgabala priekšnieki un pārvaldītāji. Savā darbībā viņiem bija jāvadās pēc imperatora, Senāta un citu augstākās varas iestāžu izdotajiem priekšrakstiem.²⁷ Viņu uzdevums bija gādāt par visu sabiedrības kārtu labklājību, pārzināt viņu vajadzības, uzturēt un nodrošināt sabiedrisko mieru, drošību un vispārējās kārtības saglabāšanu. Gubernatoram bija jā rūpējas arī par sabiedrības veselību, apgādi ar pārtiku, par trūkcietējiem un bēgļiem, jāpārtrauga vietējās tiesu iestādes. Guberņas priekšnieks bija tikai likuma sargs un tā izpildītājs, tāpēc viņam nebija tiesību izdot savus norādījumus, ieviest jaunus nodokļus vai arī atbrīvot no tiem. Gubernatoram bija jābūt informētam par tiesu spriedumu pieņemšanu, bet viņš nedrīkstēja tos ietekmēt.²⁸

Katra gubernatora pienākums bija iesniegt imperatoram un iekšlietu ministram ikgadēju pārskatu par stāvokli pārvaldāmajā teritorijā. Nākamā gada pirmajā ceturksnī šīs atskaites tika nolasītas Ministru Kabineta sēdē. Tās dod iespēju izsekot visu guberņas dzīves jomu attīstībai ilgākā laika posmā. Promocijas darba apskatāmajā laika periodā gubernatora atskaitēs raksturotas šādas sabiedrības dzīves jomas: 1. Dabas resursi un rūpniecība; 2. Nodokļi un nodevas; 3. Sabiedrības labklājība; 4. Tautas veselība; 5. Sabiedriskās iestādes; 6. Vietējā administrācija un tiesvedība.

Konfesionālie jautājumi tika iekļauti sadaļā „Sabiedrības labklājība“ un pielikumos Nr. 25 „Vecticībnieku skaits guberņā“ un Nr. 26 „Citticībnieku skaits guberņā“. Diemžēl ne pārskata tekstā, ne tam sekojošajos pielikumos neparādās ziņas par pareizticīgo skaitu guberņā. Tas ir tāpēc, ka pareizticīgo draudžu pārvalde bija Svētās Sinodes rokās. Savukārt lietas, kas attiecās uz citticībniekiem, vienmēr tika sūtītas caur Iekšlietu ministrijas Citticībnieku garīgo lietu departamentu. Sākot ar 1869. gadu Kurzemes gubernatora atskaitēm vairs nav pielikumu, jo darbu sāk guberņas Statistikas komiteja, kuras uzdevums ir apkopot

²⁵ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614 (Дело о рассмотрении прошений случаев противодействия р.-католического духовенства заключению браков католиков с протестантами и об изменении порядка заключения подобных браков. 7.06.1866–31.03.1910), 188 л.

²⁶ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648 (Дело об изменении правил заключения браков р.-католиков с православными в связи с противодействием католического духовенства заключению подобных браков. 21.08.1887–9.12.1907), 237 л.

²⁷ LVVA, 1. f., 4. apr., 127. l. (Дело о подготовке проекта о расширении функций губернских правлений, 1856–1858), 6. лр.

²⁸ Ibid. 7. лр.

statistiskos datus par iedzīvotājiem.²⁹ Sākot ar 1885. gadu Kurzemes guberņas apskats, kas ietver plašu uzziņu materiālu, tiek izdots arī drukātā veidā.³⁰

Iepazīstoties ar gubernatora atskaitēm, var gūt priekšstatu par guberņas vispārējo stāvokli, detalizētu informāciju par jomām, kas konkrētajā gadā bijušas svarīgākās. Kristīgo konfesiju draudžu dzīve gubernatoru interesēja galvenokārt no „tautas tikumības“ viedokļa, t. i., vai draudzēs nenotiek tīša vai netīša naida kurināšana pret valsts varu (centrālo vai vietējo), vai vienas konfesijas pārstāvji netiek kūdīti pret citu konfesiju ticīgajiem. Konfesionālās piederības maiņa bez „pamatotiem“ iemesliem arī netika uzskatīta par vēlamu. Iepriekš minēto apsvērumu dēļ (arī dokumenta ierobežotā apjoma dēļ), gubernatora atskaitē viņa pārvaldītā teritorija raksturota tikai vispārējos vilcienos: sniegts ticīgo skaits pa konfesijām un to sadalījums pa pilsētām un apriņķiem. Īpaši tiek izceltas ārkārtējas situācijas.

19. gs. 80. gadu gubernatora atskaitēs spilgti parādās centrālo un vietējo varas iestāžu vēlme Baltijas guberņas ciešāk integrēt Krievijas impērijā. Tā, piemēram, 1886. gadā Kurzemes gubernators Konstantīns Paščenko (*Константин Иванович Пащенко*, 1885-1888) lūdz valdības atbalstu jaunas pareizticīgās baznīcas būvei Jelgavā, lai celtu pareizticības prestižu guberņas iedzīvotāju acīs.³¹ Dažos gadījumos atskaitēs ir teksta izcēlumi un piezīmes uz lapas malām (domājams, ka tās visdrīzāk ir imperatora rezolūcijas): „Jā. Vēlams. Taisnība! Atbalstu gubernatora viedokli. Dod Dievs!“³² Savukārt 19. gs. 90. gados sadaļa par kristīgo draudžu darbību gubernatora atskaitēs nav atrodamā. Šķiet, ka rūpes par „tautas tikumību“ vairs nav aktuālas. Būtiskāki ir kļuvuši jautājumi par rūpniecības attīstību, dzelzceļa līniju būvi, ostu labiekārtošanu, karaklausību u.tml.

Gubernatora atskaites ir neaizstājams vēstures avots jebkuras Kurzemes guberņas dzīves jomas pētniecībā. Tas ir oficiāls dokuments, kuram ir standartizēta struktūra, kas dod iespēju salīdzināt un analizēt sabiedriskās dzīves procesus un varas iestāžu politiku ilgā laika periodā. Tomēr jāņem vērā, ka atskaites atspoguļo esošo situāciju no guberņas vadības viedokļa, līdz ar to tajās tiek izcelti gubernatora darbības pozitīvie aspekti un noklusētas neveiksmes.

3. Kurzemes guberņas žandarmu pārvaldes atskaites un ziņojumi

Imperatora kancelejas III nodaļa jeb Slepēnpolicija / Žandarmērija izveidota 1826.

²⁹ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3424, ст. 585 (Отчет Курляндскаго губернатора за 1869 год), л. 621.

³⁰ Обзор Курляндской губернии за 1885 год. Митава, 1886; Обзор Курляндской губернии за 1886 год. Митава, 1887; Обзор Курляндской губернии за 1889 год. Митава, 1890; Обзор Курляндской губернии за 1892 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Курляндскаго губернатора. Митава, 1893; Обзор Курляндской губернии за 1894 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Курляндскаго губернатора. Митава, 1895.

³¹ Библиотека РГИА, (Всеподаннейший отчет Курляндскаго губернатора за 1886 год), л. 16–17.

³² Библиотека РГИА, (Всеподаннейший отчет Курляндскаго губернатора за 1885 год), л. 12; Библиотека РГИА, (Всеподаннейший отчет Курляндскаго губернатора за 1889 год), л. 5, 12.

gada 3. jūnijā³³ un pastāvēja līdz 1880. gada 3. martam, kad tās struktūrvienības tika iekļautas Iekšlietu ministrijas Policijas departamentā.³⁴ Žandarmērija nodarbojās ar politisko izmeklēšanu. Tās uzdevums bija nodrošināt sabiedrisko kārtību, pārraudzīt visu valsts pārvaldes iestāžu (tai skaitā arī vēlēto) darbību un sekot līdzi Krievijas politiskās un sabiedriskās dzīves norisēm. Nodaļas pamatfunkcija bija cīņa ar dažādu novirzienu sabiedriskām kustībām. III nodaļas kancelejas sastāvā bija 4 ekspedīcijas jeb apakšnodaļas (1842. gadā izveidota arī piektā – t.s. „Cenzūra“). Katra no tām nodarbojās ar stingri noteiktu jautājumu loku.³⁵

Trešās nodaļas priekšnieku iecēla pats imperators. Šī amatpersona pildīja arī Žandarmu korpusa šefa pienākumus.³⁶ Pārvaldes ierēdņi bija augsta līmeņa profesionāļi, jo vairumā gadījumu kalpoja tanī visu mūžu. Personāla pamatsastāvu veidoja muižnieku kārtas personas. Ja ierēdnis vēlējās pretendēt uz vakanto vietu kancelejā, viņam bija jābūt vismaz triju gadu darba pieredzei vietējās tiesu iestādēs un augstākajai izglītībai.³⁷ Šādas prasības nodrošināja gan kadru politisko uzticamību, gan arī pēctecīgu un pārdomātu lēmumu pieņemšanu.

Kurzemes guberņā darbojās atsevišķa Žandarmu pārvalde. Tās zemākā līmeņa ierēdņi regulāri sniedza ziņojumus iecirkņa priekšniekam, kurš tos apkopoja un nosūtīja žandarmu šefam Pēterburgā. Ziņojumi tika rakstīti uz pārvaldes iespiestas veidlapas, kurā bija norāde „Kurzemes guberņas žandarmu pārvaldes priekšnieks“, taču bieži vien šajos dokumentos nav atrodams ziņotāja paraksts, tādēļ ir grūti noteikt amatpersonu, kas to rakstījusi.

Lai labāk īstenotu slepeno novērošanu, papildus esošajiem ierēdņiem tika nolīgtas arī citas personas jeb ārštata ziņotāji, kuri par savu darbu saņēma zināmu atlīdzību. Kurzēmē šī kārtība varēja būt līdzīga tai, kāda pastāvēja Vidzemē. Kādā no dokumentiem tiek ziņots, ka Vidzemes žandarmu pārvaldes priekšnieks 1881. gadā nolīdzis darbā slepenu aģentu. Viņa uzdevums bijis novērot vācu muižniekus un birģerus, kuri „aizraujoties ar [Baltijas guberņu] separātisma idejām un ir politiskā ziņā neuzticami“³⁸. Šī grupa darbojoties noslēgti un ir grūti novērojama. Tādēļ būtu piesaistāmi uzticami cilvēki, kura sabiedriskais stāvoklis un izglītība dotu iespēju iefiltrēties šajā slēgtajā sabiedrībā un ievākt ziņas par tās ietekmīgākajiem pārstāvjiem, viņu uzskatiem un darbību. Kā redzams no dokumentiem, šāds cilvēks tiešām ir atrasts (K.A. – viņa vārds nav minēts). Par savu darbu viņš saņēmis 100 rubļus mēnesī.

³³ ГАРФ, ф. 109 (Третье отделение собственной его императорского величества канцелярии, 1826-1880), 231 опись.

³⁴ ГАРФ, ф. 102 (Департамент полиции Министерства внутренних дел, 1880-1917), 322 опись.

³⁵ Мироненко, С.В., Фриз, Г.Л. (ред.). Путеводитель. Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории России XIX - начала XX вв. Том. 1. Москва, 1994. С. 1.

³⁶ Сидорова, М.В. Штаты III Отделения с.е.и.в. Канцелярии. В кн.: *Из глубины времен*, 1995, Но. 4, С. 3.

³⁷ Ibid. С. 6–7.

³⁸ ГАРФ, ф. 102, оп. 77, д. 157 (Сведения по Лифляндской губернии, 1881–1882), л. 12.

Slepenā aģenta pakalpojumus Trešā nodaļa apmaksā atsevišķi.³⁹

GARF izskatītajos dokumentos atrodamas atsauces uz vairākiem priekšrakstiem jeb cirkulāriem par to, kāda veida ziņas žandarmi sniedz priekšniecībai⁴⁰. Vadoties pēc tiem, arī tika gatavoti pārskati.

Žandarmu ziņojumos tiek fiksēts sabiedrības vispārējais noskaņojums, sniegta informācija par policijas uzraudzībā esošu politiski neuzticamu personu⁴¹ gaitām, pārbaudīts tautā izplatīto baumu saturs un to cēloņi, ievāktas ziņas par atsevišķām personām pirms to iecelšanas amatā vai arī sabiedrības attieksmi pret valsts amatpersonām. Tā, piemēram, pirms otrās poļu sacelšanās Kurzemes žandarmērija slepus (privāti viesojoties pie sabiedrībā labi zināmiem cilvēkiem) novēroja, kāds ir sabiedrības noskaņojums Kauņas guberņas pierobežā. 1861. gada novembrī tiek ziņots: „Kurzemes pierobežas iedzīvotāji netika satricināti savā uzticībā un padotībā valdībai, viņi nepievērš nekādu uzmanību tam satraukumam, kas vērojams Kauņas guberņas muižnieku vidē [...] Ebreji saglabā zināmu neitralitāti un [arī] vairāk nosliecas uz paklausību valdībai nekā par labu nemierīgajai [poļu] muižniecībai, kuras fanātisms viņos vieš satraukumu [...] Arī Romas katoļu garīdzniecība pierobežā neaizraujas ar poļu patriotismu.”⁴²

Savukārt 1866. gada 20. oktobrī žandarma ziņojumā rakstīts: „Jaunā Baltijas ģenerālgubernatora nozīmēšana Kurzemes guberņā atstājusi spēcīgu iespaidu un pat radījusi zināmas bailes. Nezināmais Kurzemes publiku biedē vēl jo vairāk tāpēc, ka grāfs Eduards Baranovs (*Эдуард Трофимович Баранов*, 1866. gada aprīlis - oktobris) īsā laikā ir paguvis iemantot visu triju [Baltijas] guberņu mīlestību. Īpašu baumu par viņa personīgajām īpašībām nav, taču [sabiedrībā] valda liela interese un ir vērojama vēlēšanās uzzināt par viņu ko vairāk. Lai izvairītos no nepamatotām runām, es [žandarmu štāba oficiēris] pacentīšos, cik tas būs manos spēkos, izplatīt labvēlīgu [pozitīvu] informāciju par [jauniecēlto] ģenerālgubernatoru.”⁴³

1872. gada nogalē, kad par Jelgavas Sv. Simeona un Annas pareizticīgo draudzes mācītāju tika iecelts protohierejs Iakovs Čičkevičs (*Иаков Чичкевич*), vietējais žandarms ziņoja, ka „viņš ir atstājis labu iespaidu uz vietējo krievu sabiedrību gan ar savām izcilajām prāta spējām, gan ar labvēlīgu attieksmi un pieejamību ikkatram draudzes loceklim.”⁴⁴ Tāpat tiek fiksēti arī šķietami nelieli starpgadījumi baznīcās, piemēram, tas, ka „1878. gada aprīlī

³⁹ ГАРФ, ф. 102, оп. 77, д. 157, л. 12–15.

⁴⁰ ГАРФ, ф. 109, оп. 32, д. 321.13 (По Курляндской губернии, 1857), л. 1.; ГАРФ, ф. 102, оп. 83, д. 9.37 (Обзор Курляндской губернии, 1887), л. 1.

⁴¹ К.А. – tādu Kurzemē bija ļoti maz. Pamatā te uzturējās personas, kuras jau bija atbrīvotas no policijas uzraudzības.

⁴² ГАРФ, ф. 109, оп. 32, д. 321.13, л. 28.

⁴³ ГАРФ, ф. 109, оп. 41., д. 5.11 (Сведения по разным предметам Курляндской губернии, 1866), л. 3.

⁴⁴ ГАРФ, ф. 109, оп. 158, д. 17 (Сведения по Курляндской губернии, 1873), л. 1.

Plūkstes Romas katoļu baznīcā starp atvaļināto štaba kapteini Bolislavu Djankovski (*Болислав Дьянковский*) un vietējo muižnieku, grāfu Plāteru – Zībergu (*Плятер-Зибера*) notikusi dūru cīņa.⁴⁵

Tādējādi var konstatēt, ka žandarmu ziņu ievākšanas metožu pamatā bijusi sabiedriskās domas novērošana, laikrakstos ievietoto ziņu analīze, pagastu apsekošana, personīgas sarunas ar dažādu sabiedrības kārtu cilvēkiem, datu vākšana no vietējām varas iestādēm (tiesas un policijas). Iegūto informāciju apkopoja reizi ceturksnī. Īpaši svarīgos gadījumos tika sūtītas telegrammas. Tā, piemēram, jau dažas stundas pēc ugunsgrēka izcelšanās Jēkabpils Svētā Gara pareizticīgajā baznīcā Žandarmu korpusa šefs Pēterburgā saņēma telegrammu no nelaimes vietas un varēja operatīvi uzsākt izmeklēšanu.⁴⁶

Būtiski arī atzīmēt, ka Kurzemes guberņas žandarmu ziņojumi 19. gs. otrajā pusē kopumā vienmēr ir īsāki un lakoniskāki par kolēģu ziņojumiem no Vidzemes. Par to liecina GARF arhīva lietu (īkgadējie ziņojumi) lapu skaits:

Kurzemes un Vidzemes žandarmu ziņojumu lapu skaita salīdzinājums

Gads	1866	1873	1874	1875	1880	1888
Vidzeme	73 ⁴⁷	114 ⁴⁸	102 ⁴⁹	122 ⁵⁰	49 ⁵¹	16 ⁵²
Kurzeme	5 ⁵³	8 ⁵⁴	4 ⁵⁵	9 ⁵⁶	7 ⁵⁷	3 ⁵⁸

Tam varētu būt vairāki skaidrojumi. Pirmkārt, Vidzemes guberņa bija lielāka nekā Kurzemes gan teritorijas, gan iedzīvotāju skaita ziņā. Otrkārt, Rīga bija nozīmīgs administratīvais centrs, tādēļ tās sabiedriskā dzīve bija daudz aktīvāka. Treškārt, Vidzemes guberņā vēsturiski bija izveidojušās asākas pretrunas starp luterāņiem un pareizticīgajiem, jo 19. gs. 40. gados tieši šajā guberņā norisinājās latviešu masveida pāriešana pareizticībā. Visbeidzot – lielais ziņojumu skaits no Vidzemes var tikt skaidrots arī ar Vidzemes žandarmu priekšnieka pārlieku centīgu, emocionālu un daiļrunīgu notikumu izklāstu. Savukārt

⁴⁵ GARF, ф. 109, оп. 163, д. 55 (Сведения по Курляндской губернии, 1878), л. 2.

⁴⁶ GARF, ф. 102, оп. 81, д. 32 (О взрыве и пожаре в Св.Свято-Духовому Православной церкви в г. Якобштад Курляндской губернии и о командировани туда для расследования обстоятельств этого дела состоящего при МВД флигельадютанта полковника Норда, 1885), л. 1–2.

⁴⁷ GARF, ф. 109, оп. 41, д. 7.24 (О лицах обращающих на себя внимание правительства в Лифляндской губернии, 1866), л. 73.

⁴⁸ GARF, ф. 109, оп. 158, д. 26 (Сведения по Лифляндской губернии, 1873), л. 114.

⁴⁹ GARF, ф. 109, оп. 159, д. 35 (Сведения по Лифляндской губернии, 1874), л. 102.

⁵⁰ GARF, ф. 109, оп. 160, д. 26 (Сведения по Лифляндской губернии, 1875), л. 122.

⁵¹ GARF, ф. 109, оп. 165, д. 34 (Сведения по Лифляндской губернии, 1880), л. 49.

⁵² GARF, ф. 102, оп. 84, д. 89.52 (Политический обзор по Лифляндской губернии, 1888), л. 16.

⁵³ GARF, ф. 109, оп. 41., д. 5.11 (Сведения по разным предметам Курляндской губернии, 1866), л. 5.

⁵⁴ GARF, ф. 109, оп. 158, д. 17 (Сведения по Курляндской губернии, 1873), л. 8.

⁵⁵ GARF, ф. 109, оп. 159, д. 185 (Сведения по Курляндской губернии, 1874), л. 1; GARF, ф. 109, оп. 159, д. 334 (Сведения по Курляндской губернии, 1874), л. 3.

⁵⁶ GARF, ф. 109, оп. 160, д. 53 (Сведения по Курляндской губернии, 1875), л. 9.

⁵⁷ GARF, ф. 109, оп. 165, д. 22 (Сведения по Курляндской губернии, 1880), л. 7.

⁵⁸ GARF, ф. 102, оп. 84, д. 89.22 (Политический обзор по Курляндской губернии, 1888), л. 3.

Kurzemes sabiedrība izcēlās ar savu konservatīvismu, tādēļ 19. gs. gaitā te nenotika īpašas uzmanības vērti nemieri. Žandarmu ziņojumos no Kurzemes „nostūra“ katru gadu atkārtojas gandrīz viens un tas pats: „[...] prātu noskaņojums visās sabiedrības kārtās ir mierīgs, nekādas nepamatotas gaidas vai baumas netiek izplatītas, katrā gadījumā nav nekā tāda, kas pelnītu valdības uzmanību“ (1858.g.)⁵⁹ vai arī „prātu stāvoklis ir izteikti konservatīvs un politiskā ziņā pilnīgi mierīgs.“ (1888.g.)⁶⁰

Iespējams, ka tieši dokumentu konfidencialitāte to autoriem ļāvusi brīvāk izteikt savas domas un vērtējumu. Žandarmu ierēdnis bija tikai faktu konstatētājs un atstāstītājs nevis lēmumu pieņēmējs. Viņam, atšķirībā no gubernatora, nevarēja pārņemt to, ka nav laicīgi pielietojis visus viņa rīcībā esošos līdzekļus, lai konflikti sabiedrībā nerastos. Šo pašu iemeslu dēļ jāpieļauj situācija, ka žandarms, vēloties izrādīt īpašu centību, varēja arī pārspīlēt kāda notikuma nozīmību.

4. Telšu (Žemaitijas) Romas katoļu bīskapijas Garīgās konsistorijas dokumenti

Kurzemes guberņas Romas katoļu draudzes 19. gs. otrajā pusē tika pārvaldītas no Telšiem, tādēļ ar šo draudžu vēsturi saistītie dokumenti ir atrodami Lietuvas Valsts vēstures arhīvā Viļņā. Promocijas darbā izmantoti Telšu Garīgās konsistorijas dokumenti, kas apkopoti 669. fondā. Šī fonda 3. aprakstā atrodama sarakste par personu konversiju. Vislielākais lietu skaits veltīts katoļu un luterāņu savstarpējām konversijām. Dati par katoļu konversijām luterānismā aptver plašāku laika posmu, resp., no 1855. līdz 1887. gadam⁶¹, savukārt – par luterāņu konversijām katoļticībā tikai laiku no 1870. līdz 1887. gadam⁶².

Formālā sarakstes kārtība paredzēja, ka pēc tam, kad saņemta iekšlietu ministra atļauja mainīt ticības piederību, Kurzemes Ev. luteriskajai konsistorijai bija jāsazinās ar Telšu Garīgo konsistoriju, lai to informētu par atļaujas saņemšanu un lūgtu izslēgt konkrēto personu no katoļu draudzes locekļu saraksta. Tas pats attiecās arī uz izslēgšanu no luterāņu draudzes. Šie dati sniedz precīzas ziņas par personu: tās vārds, uzvārds, sociālais statuss, dzīvesvieta un konfesionālā piederība. Avota galvenais trūkums ir tas, ka tajā netiek minēta konvertīta motivācija un neatklājas kristīgo konfesiju savstarpējo attiecību fons.

669. fonda 4. aprakstā ir apkopoti dažāda rakstura ienākušie dokumenti. Tanī atrodama sarakste ar Telšu konsistorijai pakļautajiem dekāniem un citu konfesiju garīgajām konsistorijām.⁶³ Taču ir arī lietas, kas sakārtotas pēc tematiskā principa. To ierosinātāji ir

⁵⁹ ГАРФ, ф. 109, оп. 32, д. 321.13, л. 4.

⁶⁰ ГАРФ, ф. 102, оп. 84, д. 89.22, л. 1.

⁶¹ sk. 8. pielikumu

⁶² sk. 9. pielikumu

⁶³ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 3 (Дело по обоюдным жалобам католического, православного и лютеранского духовенства на нарушения правил при заключении смешанных браков, 1843–1864), л. 158; LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1016 (Материалы (прошения, сообщения, отношения, рапорта настоятелей и деканов и др.) поступившие в канцелярию Тельшевской Римско – католической консистории, 1869–1871), л. 396;

Kurzemes guberņas luterāņu un pareizticīgo draudžu gani, kas ar savu garīgo pārvalžu (Kurzemes Ev. luterisko konsistoriju un Rīgas Garīgo pārvaldi) starpniecību sūdzējušies par katoļu priesteru nelikumībām svētdarbību piešķiršanā citu draudžu locekļiem, piemēram, par to, ka attiecīgais garīdznieks ir pieņēmis grēksūdzi, atļāvis iet pie dievgalda citas konfesijas pārstāvim vai arī nav ievērojis noteikto kārtību, laulājot dažādu konfesiju personas.⁶⁴ Šīs lietas ir vērtīgas tādēļ, ka tanīs ir iespējams izsekot tam, kā strīds radies un kā tas atrisināts. Katra ienākusī sūdzība izskatīta konsistorijas sēdē un pieņemts lēmums, ka jāpieprasa paskaidrojums no notikumā iesaistītā priestera. Pēc paskaidrojuma iesniegšanas tas ticis izskatīts un, ja priesteris patiešām bija to pelnījis, izteikts rājiens. Konsistorijas sēžu protokoli parasti visai formāli atspoguļo lietas izklāstu, no tiem nav iespējams uzzināt konsistorijas locekļu patiesos uzskatus par izskatāmo jautājumu.

Pavisam cita aina atklājas katoļu garīdznieku savstarpējā sarakstē⁶⁵. Neskatoties uz to, ka sarakstei bija jānotiek krievu valodā, atsevišķos gadījumos Sēlijas katoļu priesteri bīskapam rakstījuši poliski. Arī vēstules saturs nereti liecina par propolisku attieksmi, gatavību aizstāvēt katoļu pozīcijas un nesamierināties ar luterāņu vai pareizticīgo garīdznieku apgalvojumiem par to, ka tiek aizskartas viņu ticīgo intereses. Šajā sarakstē ir redzams, ka pārkāpumā apvainotais priesteris iziet no situācijas dažādi, piemēram, neiesniedz prasītos dokumentus, lai pierādītu savu „nevainību“, bet atsaucas uz mutiskām sarunām, lieciniekiem, savu rakstura vājumu, kura dēļ viņš nav varējis atturēties no „pretimnākšanas“ citas konfesijas ticīgajam.

Bija gadījumi, kad luterāņu vai pareizticīgo konsistorijām vajadzēja atkārtoti lūgt, lai Telšu konsistorija sniegtu atbildi uz pieprasīto vēstuli. No sarakstes ir redzams, ka vilcināšanās varēja tikt izmantota arī kā līdzeklis, lai lietu pieklusinātu. Lielā darba apjoma dēļ konsistorijā bija arī lietas, kas atstātas bez ievērības, jo uzskatītas par nenozīmīgām.

5. Kurzemes Ev. luteriskās konsistorijas dokumenti

Kurzemes Ev. luteriskās garīgās pārvaldes dokumenti apkopoti LVVA 629. fondā. Tajā ir konsistorijas sarakste ar augstākajām valsts varas iestādēm, guberņas pārvaldes iestādēm, ģenerālkonsistoriju, citu konfesiju garīgajām konsistorijām un privātpersonām. Šinī fondā lietas kārtotas pēc tematiskā un hronoloģiskā principa. Dokumentu apstrādi apgrūtinā

LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1103 (По отношениям, рапортам и прошениям по которым не заведены особия дела, 1871), l. 578; LVIA, f. 669, ap. 4, b. 2138 (Материалы (наряд) поступившие в Римско-католическую духовную консисторию, 1888–1889), l. 104.

⁶⁴ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 420 (Дело по отношениям Рижской православной Духовной Консистории, о исправленной повенчании Елернским приходским настоятелем Кс. Лещинским православных девиц Агафию и Елизавету Бубион. 1865), l. 12.; LVIA, f. 669, ap. 4, b. 548 (Дело по отношению Курляндской Евангелически – Лютеранской Консистории о противозаконной повенчании Якобштадским Римско – католическим ксендзом крестьянина Станислава Лепина с лютеранкой Анною Микелаускою, 1866–1867), l. 14.

⁶⁵ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 3, l. 41, 119–120, 122–123.

tas, ka Kurzemes Ev. luteriskās konsistorijas pārraudzībā bija plaša teritorija: Vitebskas, Mogiļevas, Minskas, Viļņas, Grodņas un Kauņas guberņas luteriskās draudzes. Un visu šo draudžu risinātie jautājumi teritoriāli netiek nodalīti. Promocijas darbā izmantotas lietas, kas skar ticīgo konfesionālās piederības maiņu, jautātās laulības, konfesionālo strīdu jautājumus un tiesu izmeklēšanu pret luteriskajiem mācītājiem.

Nozīmīgu konsistorijas arhīva daļu veido iekšlietu ministra izsniegtās atļaujas mainīt konfesionālo piederību. Te ir saskatāmas līdzības ar Telšu Romas katoļu konsistorijas arhīva dokumentiem. Atšķirība ir tā, ka šajā gadījumā Romas katoļu konsistorija, saņemot iekšlietu ministra atļauju par luterāņu konversiju katoļticībā, informēja Kurzemes Ev. luterisko konsistoriju, lai tā izslēgtu konkrēto personu no savu draudzes locekļu saraksta, vai arī pretēji – par izslēgšanu no katoļu draudzes. Dati par katoļu konversijām luterānismā un luterāņu konversijām katoļticībā aptver laika posmu no 1879. līdz 1915. gadam.⁶⁶ Tie sniedz precīzas ziņas par personas vārdu, uzvārdu, sociālo statusu, dzīvesvietu un konfesionālo piederību. Avota galvenais trūkums ir tas, ka tajā netiek minēta konvertīta motivācija.

Fonda materiālos atrodamas liecības arī par luterāņu pāriešanu pareizticībā laika posmā no 1883. gada līdz 1914. gadam.⁶⁷ Saziņa starp Rīgas pareizticīgo garīgo pārvaldi un Kurzemes Ev. luterisko konsistoriju par ticības maiņas jautājumiem nebija tik veiksmīga, kā ar citām konfesijām. Kurzemes konsistorija nespēja iegūt ziņas par luterisko draudžu ticīgo konversijām pareizticībā, savukārt Rīgas pareizticīgo garīgā pārvalde apgalvoja, ka arī tās rīcībā precīzas informācijas par jaunpievienotajiem nav, jo luterisko draudžu mācītāji nesniedzot nepieciešamos izrakstus no metriskajām grāmatām.⁶⁸ Līdz ar to veidojās situācija, kad konvertīta dzīvesvieta pēc pareizticīgo pārvaldes norādēm bija grūti nosakāma. Piemēram, 1888. gadā Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija rakstīja uz Rīgu, lūdzot precizēt luterāņu konvertīta Karla Aumana (*Karl Auman*) draudzes nosaukumu, jo nespēja Kurzemes guberņā atrast draudzi ar neatpazīstamu nosaukumu “Joneļi” (*Ионнельскаго, быть может Юнтельскаго или Нейнбургскаго, прихода*).⁶⁹

Pat 20. gs. sākumā guberņas iestādēm nebija īstas skaidrības par konvertītu patieso skaitu. Arhīva fondos ir saglabājusies Kurzemes guberņas valdes 1909. gadā rakstīta vēstule, kurā tā lūdz Ev. luteriskajai konsistorijai sniegt ziņas par to, cik luterāņi ir pārgājuši pareizticībā laikā no 1880. līdz 1905. gadam un cik daudz no viņiem ir bijuši pareizticībai

⁶⁶ LVVA, 629.f., 2.apr., 2648.–2676.l. (Sarakste ar Romas katoļu Garīgo konsistoriju un Viļņas guberņas valdi par luterāņu pāriešanu katoļticībā. 1879-1915); LVVA, 629.f., 2.apr., 2739.–2772.l. (Sarakste ar Kurzemes guberņas valdi un Garīgo lietu departamentu par katoļu pāriešanu luterticībā. 1883-1915)

⁶⁷ LVVA, 629.f., 2.apr., 2710.–2738.l. (Sarakste ar pareizticīgo konsistoriju un mācītājiem par luterāņu pāriešanu pareizticībā. 1883-1914)

⁶⁸ LVVA, 629.f., 2.apr., 2713.l. 10., 22., 44.–45. lp.

⁶⁹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2714.l. 13. lp.

piederīgi tikai formāli.⁷⁰ Konsistorija atbildēja, ka tās rīcībā nav ziņu par konvertītu skaitu. Precīzākas ziņas par konvertītiem varētu būt draudžu mācītājiem, kurus pareizticīgo garīdznieki dažreiz esot informējuši par pareizticībai pievienotajiem luterāņiem. Konsistorijā šī informācija esot nonākusi tikai atsevišķos gadījumos. Konsistorija arī norādīja, lai ziņas meklē Statistikas komitejā, kura 19. gs. 90. gados organizēja datu vākšanu luteriskajās draudzēs. Tomēr pastāvēja uzskats, ka ievāktie dati nav precīzi.⁷¹ Strādājot ar 19. gs. otrās puses statistiskajiem datiem, jāņem vērā visi iepriekš minētie aspekti.

Daudzās Ev. luteriskās konsistorijas fonda lietās ir atrodama tikai viena vai vairākas mācītāja vēstules, kurās viņš sūdzas par citas konfesijas garīdznieku, pagasta vai apriņķa amatpersonu rīcību.⁷² Tā kā šo lietu izmeklēšana netiek uzsākta, tad jāpieņem, ka tās visdrīzāk ir atstātas bez ievērības un pieņemtas tikai zināšanai. Tomēr atsevišķos gadījumos ir uzsākta sarakste ar pareizticīgo vai katoļu garīgajām pārvaldēm, lai noskaidrotu konkrētās lietas apstākļus. Visbiežāk tas ir jaukto laulību gadījumos, kad citu konfesiju garīdznieki nav ievērojuši likumdošanā noteikto kārtību par jaunā pāra uzsaukšanu, tādējādi aizskarot luteriskās puses tiesības.⁷³ Balstoties uz šīm lietām, var rekonstruēt konfesiju ikdienas

⁷⁰ LVVA, 629.f., 2.apr., 2733.l. (Acta betreffend die zur Griechisch Orthodoxen Kirche übergetreten Lutheraner. 1909), 1. lp

⁷¹ Ibid. 2. lp.

⁷² LVVA, 629.f., 2.apr., 2807.l. (Acta betreffend die Klagesache des Pastors Letz zu Subbath, dass die Katholische Geistlichkeit zu Oknist den zur luth. Kirche gehörenden Karl Rehl ohne Aufgebot in der luth. Kirche getraut hat. 1887), 2 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2895.l. (Acta betreffend die von dem Katholischen Geistlichen zu Birschen verweigerte Copulation des Peter Dawusch mit Mahre Rumppe. 1879), 3 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2896.l. (Acta betreffend das von der Kath. Geistlichkeit verweigerte Aufgebot des Kasimir Josephowitsch mit Anne Rihgasis. 1880), 3 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2904.l. (Acta betreffend die von der Katholischen Geistlichkeit verweigerte Copulation des Wladislaw Petkewitsch mit Anna Jacobsohn. 1883), 3 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2905.l. (Acta betreffend die Anfrage über die Copulation des Ferdinand Gänsebielg römisch Kath. Confession mit der lutheranerin Lotte Waldman. 1883), 2 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2907.l. (Acta betreffend das Ansuchen des Telschsen Samogitshen Romisch Kath. Consistoriums wegen Anordnung, daß Katholiken mit Lutheranern nicht anders getraut werden dürfen als nach vollzogenem Aufgebot in der Kath. Kirche. 1884), 5 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2908.l. (Acta betreffend die Anzeige des Pastors Bauer zu Kowno, dass die Kath. Geistlichkeit bei gemischten Brautpaaren Reversale abzwingt nach welchem die Kindern solcher Ehen Katholisch getauft werden müssen. 1884), 3 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2914.l. (Acta betreffend die beabsichtigte Copulation des Heinrich Lilge mit Adelheid Prauze. 1885), 3 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2915.l. (Acta betreffend die Anfrage über die Copulation des Jurre Klein alias Dusche Kath. Confession mit Bihne Kruhming luth. Conf. 1885), 2 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2919.l. (Acta betreffend die Antrage über dass Aufgebot der zur Rechtgläubigkeit [gehorenden] Mahre Tshuschki mit Peter Pihlat und andere Personen. 1888), 6 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2925.l. (Acta betreffend die von dem griechischen Geistlichen zu Jacobstadt verweigerte Copulation des Alexander Wepre. 1890), 2 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2926.l. (Acta betreffend die von dem griechisch Katholischen Geistlichen zu Hasenpoth vollzogene Copulation der Lutheranerin Lucie von Lielienfeld mit Dolschnikoff ohne Aufgebot in der lutheranischen Kirche. 1890), 2 lp.

⁷³ LVVA, 629.f., 2.apr., 2830.l. (Acta betreffend die auf Klage des Brautpaares Johann Freiberg und Olga Undrowin gegen Pastor Grass [zu] Mitau eingeleitete Untersuchung. 1895), 43 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2831.l. (Acta betreffend die im Jahre 1896 von den römisch-katholischen Geistlichen verweigerte Aufgebote der gemischten Brautpaare. 1896), 48 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2899.l. (Acta betreffend die von dem Kath. Geistlichen Krischkejan verweigerte Copulation der luth. Magd Lisette Rosenberg mit Peter Weiland. 1880), 13 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2906.l. (Acta betreffend die von der Kath. Geistlichkeit verweigerten Copulationen gemischter Brautpaare. 1884), 81 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2945.l. (Acta betreffend die im Jahre 1897 erteilte Genehmigungen zur Einsegnung von Mischehen u. Uebergriffe der kathol. Geistlichen. 1897), 29 lp.

saskarsmes problēmas un iepazīties ar abu pušu argumentiem.

Promocijas darbā izmantotas arī krimināllietas, kas ierosinātas pret vairākiem luterāņu mācītājiem: Karlu Tilingu (*Karl Tiling*, 1884-1890) no Puzes (*Pussen*)⁷⁴, Paulu Fromholdu Treiju (*Paul Fromhold Treu*, 1884-1891) no Irbes-Ģipkas (*Irben-Gipken*)⁷⁵ un Rihardu Timoteju Krauzi (*Richard Timotheus Krause*, 1880-1891) no Dundagas (*Dondangen*)⁷⁶. Viņi tika apsūdzēti par pareizticības rituālu vai tās garīdznieku apsmiešanu, konversiju pareizticībā kavēšanu un citiem līdzīga rakstura pārkāpumiem. Tajās var iepazīties ar pilnu tiesvedības dokumentāciju, sākot no apsūdzībām, liecinieku nopratināšanu, apriņķa tiesu spriedumiem, Kurzemes prokurora pārsūdzībām augstākām tiesu iestādēm, un beidzot ar lietas apstākļu izskatīšanu un galīgā lēmuma pieņemšanu Senātā.

6. Rīgas un Jelgavas pareizticīgo bīskapa kancelejas dokumenti

LVVA 7462. fondā atrodami Rīgas un Jelgavas pareizticīgo bīskapa kancelejas dokumenti. Tajā ir Svētās Sinodes izdotie ukazi⁷⁷, bīskapa norādījumi⁷⁸, kā arī sarakste ar eparhijas garīdzniecību⁷⁹ un Baltijas ģenerālgubernatoru⁸⁰. Promocijas darbā šī fonda materiāli izmantoti, lai raksturotu pareizticīgās Baznīcas misiju darbu ar vecticībniekiem Ilūkstes apriņķī, kā arī jaukto laulību slēgšanas praksi starp venticībniekiem un pareizticīgajiem. Vietējo garīdznieku vēstules bīskapam ir samērā subjektīvs vēstures avots, jo nereti to autori centās nomelnot citus garīdzniekus, savukārt vainīgā persona mēģinājusi visus izvirzītos apvainojumos atspēkot. Tādēļ minētais materiāls tika rūpīgi atlasīts, vairāk

⁷⁴ LVVA, 629.f., 2.apr., 2808.l. (Acta betreffend die Untersuchungssache wider Pastor Tiling zu Pussen wegen Schmähung des orthodoxen Glaubens und Taufe eines Kindes des zur Rechtgläubigen Kirche gehorenden Preeschboek, die Amtsentlassung des Pastors Tiling u. die Wiederbesetzung dieses Amtes. 1887), 62 lp.

⁷⁵ LVVA, 629.f., 2.apr., 2805.l. (Acta betreffend die Untersuchung wider Pastor Treu zu Irben wegen Schmähung der orthodoxen Kirche. 1885), 59 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2806.l. (Acta betreffend die Klage des Rigaschen rechtgläubigen Consistoriums wider Pastor Treu zu Irben wegen verweigerten Ausstreichungen von Taufschein für 12 Personen. 1886), 6 lp.

⁷⁶ LVVA, 629.f., 2.apr., 2802.l. (Acta betreffend die Ernennung eines geistlichen Deputirten in Untersuchungssachen gegen Pator Richard Krause zu Dondangen wegen angeblicher Schmähung der griechisch orthodoxen Kirche u.s.w. Ferner Akte seine Entlassung u. die Wiederbesetzung der Pfarre Dondangen [betreffend]. 1884), 86 lp.

⁷⁷ LVVA, 7462.f., 1.apr., 5.l. (Указы Синода о преобразовании Рижскаго викариатства в самостоятельную епархию, об утверждении Прибалтийскаго православнаго братства, о содержании духовных училищ и другие. 1850–1855), 275 lp.; LVVA, 7462.f., 1.apr., 126.l. (Указ Обер-прокурора синода о запрещении понуждения священниками воспитания детей от смешанных браков в православной вере. 14.4.1865–25.6.1872), 61 lp.

⁷⁸ LVVA, 7462.f., 1.apr., 240.l. (Указание Зельбургскому благочинному о порядке записи рождения детей в метрические книги от смешанных браков, 21.–23.05.1852), 1 lp.

⁷⁹ LVVA, 7462.f., 1.apr., 223.l. (Дело о наказании секретаря Иллукустского гауптманского суда и смотрителя Иллукустской тюрьмы за ложные обвинения перешедших в православие. 15.3.–12.4.1852) 9 lp.; LVVA, 7462.f., 1.apr., 381.l. (Дело по обвинению иеромонаха Иллукустской церкви в недобросовестном отношении к своим обязанностям и ведении развратной жизни. 3.12.1852–18.6.1855), 49 lp.

⁸⁰ LVVA, 7462.f., 1.apr., 303.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором о запрещении выдачи свидетельств на браки раскольникам, 23.09.1851–20.05.1852), 11 lp.; LVVA, 7462.f., 1.apr., 379.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором о аморальном поведении Иллукустского иеромонаха. 14.8.1852), 3 lp.

uzticoties bīskapa gala ziņojumam par izmeklēto konfliktu, nevis tam, ko raksta strīdā iesaistītās personas. Neskatoties uz minētajām problēmām, Rīgas un Jelgavas bīskapa kancelejas dokumenti rada priekšstatu par pareizticīgās Baznīcas plānotajiem pasākumiem Kurzemes guberņas pareizticīgajās draudzēs, to norisi un rezultātiem.

7. Kurzemes guberņas pareizticīgo draudžu metriku grāmatas

Baznīcu metriku grāmatas ir nozīmīgs avots dažādu draudzes dzīves jomu analīzei. Pēc to ierakstiem var konstatēt dzimušo, mirušo un salaulāto iedzīvotāju skaitu, noteikt draudzes locekļu mūža ilgumu, sociālo statusu, izcelsmi un citus datus. Promocijas darbā izmantoti tikai pareizticīgo draudžu laulību ieraksti.⁸¹ Šādu izvēli noteica vairāki apstākļi, kas saistīti ar metrisko ierakstu specifiku. Luterāņu un katoļu baznīcas grāmatās laulāto ierakstos ir minētas ziņas (vārds, uzvārds, vecums, dzīvesvieta, sociālais statuss) par personām, kas vēlas laulāties, taču netiek norādīta to konfesionālā piederība, jo ticīgie visbiežāk laulājās ar savas vai arī blakus draudzes locekļiem, kurus labi pazina, kā arī bija iespējams, ka jaukto laulību gadījumā persona pirms laulībām ir konvertējusies. Turklāt nepastāvēja prasība to obligāti norādīt. Kaut arī gadījumā, ja katoļu priesteris pretēji likumdošanai ir salaulājis savas draudzes locekli ar pareizticīgu personu, tad viņš, protams, nevēlējās uzrādīt šo pārkāpumu baznīcas grāmatā. Jāatzīmē arī tas, ka luterāņu un katoļu draudžu grāmatās ierakstu ir daudz, tādēļ jauktās laulības identificēt ir sarežģīti.

Vecticībnieku un baptistu draudžu tiesiskais stāvoklis bija neskaidrs līdz 19. gs. 70. gadiem. Šo kopienu vadītājiem nebija tiesību veikt metriskos ierakstus, tādēļ arī datu par šīm draudzēm nav. 1875. gadā vecticībnieku metrisko ierakstu fiksēšana tika uzdots vietējai policijai⁸², baptistiem tas tika noteikts 1879. gadā⁸³. Ņemot vērā šo reliģisko grupu noslēgtību, dzīves draugu visbiežāk atrada savas draudzes ietvaros. Jāatzīmē, ka pat to metriku grāmatu dati, kas saglabājušies, ir ļoti nepilnīgi un arī nesniedz ziņas par laulāto ticības piederību.

Savukārt Kurzemes pareizticīgo draudžu laulību ieraksti jaukto laulību analīzē ir viegli izmantojami un nozīmīgi. Krievijas impērijas likumdošana noteica, ka pareizticīgai personai, kas vēlas stāties laulībā ar kādas citas ticības pārstāvi, ir šī savienība jāslēdz pareizticīgo baznīcā. Tādēļ Kurzemes guberņas jaukto laulību skaits un dinamika vislabāk ir izsekojama, analizējot tieši šo draudžu metriskos ierakstus. Promocijas darba pielikumos⁸⁴ ir apkopoti dati par 13 Kurzemes un Zemgales pareizticīgo draudzēm: Liepājas Sv. Nikolaja un Sv. Trīsvienības, Ventspils (*Windau, Виндава*), Tukuma (*Tuckum, Тукум*), Kuldīgas (*Goldingen,*

⁸¹ LVVA, 232.f. (Latvijas pareizticīgo draudžu metriku grāmatas) 1., 2., 3.apr.

⁸² Полное собрание законов Российской империи. собр. 2, т. 49, ст. 53391 (19.04.1874) *Правила о метрической записи браков, рождения и смерти раскольников*. С. 652–656.

⁸³ ПСЗ, собр. 2, т. 54, ст. 59452 (12.03.1879.) *О временных правилах о ведении метрических записей браков, рождения и смерти баптистов*. С. 277–278.

⁸⁴ sk. 11.-23. pielikumu

Голдинген), Jelgavas, Ilūkstes (*Илхт, Илукст*) Dievmātes piedzimšanas (klostera), Vecgrīnvaldes (*Альт-Гринвальд*), Hrščevas (*Хрицев*), Janovkas jeb Fabianovas (*Фабьянова*), Kaplavas (*Копылов*), Salienas un Skrudalienas (*Скрудалена*) draudzi. Diemžēl metriskās grāmatas nav saglabājušās par visu apskatāmo laika posmu. Piemēram, Liepājas Sv. Nikolaja, Ventspils, Jelgavas, Ilūkstes, Vecgrīnvaldes, Hrščevas draudzē slēgto laulību dati ir pieejami tikai par laika posmu no 1852. līdz 1863. gadam. Par pārējām draudzēm dati ir pilnīgāki, un, tos analizējot, var gūt priekšstatu par visu 19. gs. otro pusi.

Tomēr baznīcas metrisko datu ierakstiem nevar pilnībā uzticēties, jo to satūra patiesuma izvērtēšanā jāņem vērā cilvēciskais faktors. Dažreiz draudzes gans šo pienākumu bija veicis pavirši, tīši vai netīši ierakstījis maldīgu informāciju, bet dažkārt viņu maldinājuši laulības pieteicēji. Apskatot metrisko ierakstu saturu, jānorāda, ka pielikumos ir fiksēts attiecīgajā gadā noslēgto laulību skaits, konstatēts, cik bijis jaukto laulību un cik no tām bijušas laulības starp pareizticīgo personu un luterāni, cik starp pareizticīgo un katoli. Minētos datus apstrādājot, nācās saskarties ar to, ka dažkārt līgavaiņa vai līgavas ticības piederība tomēr nebija norādīta. Tādos gadījumos tika pieļauts, ka garīdznieks ir aizmirsis vai arī uztvēris kā pašsaprotamu to, ka minētā persona ir viņa draudzes loceklis jeb pareizticīgais. Metriskie dati sniedz precīzāku informāciju, jo garīdznieks bieži vien ir norādījis arī to, ka persona pirms laulībām ir konvertēta. Šis fakts parasti atzīmēts šādi: „pareizticīgais (pārgājis no šķeltņiekiem)“, bet tas ne visās draudzēs ir tik rūpīgi atzīmēts. Līdz ar to personas, kas pirms laulībām konvertējušās pareizticībā, ieskaitītas to laulību skaitā, kurās abi partneri ir pareizticīgi.

Daudzveidīgais nepublicēto avotu kopums dod iespējas tajā sniegtās informācijas datus salīdzināt un konfrontēt, veidojot daudzšķautņainu Kurzemes guberņas kristīgo draudžu dzīves tēlojumu.

Publicētie avoti

Promocijas darbā plaši izmantoti arī publicētie vēstures avoti. To nozīmīgākās grupas ir likumdošanas akti, Svētās Sinodes oberprokurora atskaites un pareizticīgo draudžu vēsturiskie apraksti.

1. Likumdošanas akti

Apjomīgākā publicēto avotu grupa ir Krievijas impērijas Likumu krājums⁸⁵. Šāda izdevuma veidošanas iniciatīva pieder imperatoram Nikolajam I (1825-1855). Viņš uzskatīja, ka, lai nostiprinātu vienotu likumdošanas varu visā valstī un novērstu situāciju, kad dažāda līmeņa ierēdniecība pieņem lēmumus, balstoties uz dažāda laika ukaziem, kas bieži ir

⁸⁵ Полное собрание законов Российской империи. Собр. первое, второе, третье. 1830–1914. (turpmāk – ПСЗ)

pretrunīgi un līdz ar to dod iespēju ierēdņiem tos brīvi interpretēt. Tādēļ nepieciešama likumu kodifikācija.⁸⁶ Likums krājums sastāv no 3 kopojiem: pirmais ietver likumdošanas aktus, kas izdoti no 1649. līdz 1825. gadam, otrais – no 1825. līdz 1881. gadam, trešais – no 1881. līdz 1914. gadam. Kopējais sējumu skaits – 233. Katra sējuma beigās ir ievietots tematiskais un alfabētiskais satura rādītājs.

Likumu krājums, kas aptver visu Krievijas impērijas pastāvēšanas laiku, dod iespēju izsekot arī impērijā pieņemtajiem likumdošanas aktiem attiecībā uz atsevišķām konfesijām. Nereti likumos ir norādes uz vēlāka laika labojumiem vai papildinājumiem. Pirms tiesību akta lemjošās daļas bieži vien ir dots situācijas izklāsts jeb tā sauktais ziņojums no atbildīgās ministrijas vai citas institūcijas. Minētie fakti rada priekšstatu par valdības īstenotās politikas mērķiem, līdzekļiem un pēctecību, reizēm arī par šīs politikas sekām, gadījumos, kad likums tiek izdots atkārtoti ar norādi, ka iepriekšējā reizē tas nav ticis īstenots dzīvē.

Līdztekus ieguvumiem, ko sniedz pilnīga Krievijas impērijas likumdošanas aktu publicēšana, jāatzīmē arī to nepilnības un trūkumi, kas jāņem vērā, strādājot ar šo avotu grupu. Pirmkārt, likumu krājuma sastādītājiem nav bijis vienotu likumdošanas aktu atlases principu. Daudzos gadījumos atsevišķas jomas (piemēram, kara lietas, izglītība, galms) krājumā netika iekļautas. Tām veidoja īpašus likumu krājumus. Milzīgā apjoma dēļ redaktori bija spiesti veikt publicējamo dokumentu atlasī. Tā, piemēram, 19. gs. otrajā pusē sakarā ar tiesisko aktu skaita pieaugumu un arī to nepārskatāmību, sākot ar 1863. gadu (līdz 1917. g.) atsevišķi tika izdoti valdības likumu un norādījumu krājumi, kas sastāvēja no burtnīcām, kurās bija apkopoti likumdošanas akti, kas tikuši pieņemti iepriekšējā nedēļā vai mēnesī.⁸⁷

Otrkārt, problēmas var radīt arī likumdošanas aktu izvērtēšana. Krievijā nepastāvēja vienota izpratne par to, kurš tiesiskais akts ir uzskatāms par likumu jeb ukazu. Pat 1862. gadā imperatora vadītajā apspriedē izskatīja jautājumu par to, kā likumdošanas praksē atdalīt likumus no citiem administratīvajiem aktiem⁸⁸. Tika uzskatīts, ka likums ir tiesību akts, ko apstiprinājis pats imperators, bet arī Senāta lēmumi vai atsevišķu ministriju rīkojumi stājās spēkā tikai pēc imperatora akcepta. Jāatzīmē, ka krājumā likumu, lēmumu vai rīkojumu sastādītāji bieži vien nav norādīti.

Treškārt, Likumu krājuma izmantošanu apgrūtina arī tā sakārtojums pēc hronoloģiskā principa. Līdz ar to likumi, kas attiecas uz atsevišķu iestādi vai konfesiju, jāmeklē visā kopojumā. Bez tam daļa no tiem skar plašu jautājumu loku (piemēram, Krievijas Ev. luteriskās Baznīcas statūti⁸⁹), bet daļa – tikai kādu atsevišķu aspektu (piemēram, “Par atļauju

⁸⁶ Шепелёв, Л.Е. *Чиновный мир России XVII - начало XX в.* Санкт-Петербург, 2001. С. 82.

⁸⁷ Ibid. С. 83.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ ПСЗ, собр. 2, т. 7, ст. 5870 (28.12.1832.). С. 956–1021.

luterāņu mācītājiem kristīt ārlaulībā dzimušu bērnu, ja māte ir zināma, un tā ir luterticīga⁹⁰). Turklāt, pētot 19. gs. otrās puses kristīgo konfesiju stāvokli Krievijas impērijā, jāņem vērā arī tas, ka Baznīcas statuss pamatā noteikts jau iepriekšējo imperatoru valdīšanas laikā un apskatāmajā periodā izdoti tikai šos pamatdokumentus precizējoši lēmumi. Piemēram, attiecībā uz Romas katoļu Baznīcu šādi dokumenti ir 1798. gada reglaments⁹¹ un 1801. gada 13. novembrī pieņemtais Romas katoļu Baznīcas garīgo lietu pārvaldes likums⁹², kas bija spēkā visu 19. gs.

Ceturtkārt, normatīvajos aktos netiek konsekventi lietoti arī visu garīgo amatu nosaukumi. Lielākoties tie ir patvaļīgi darināti vai pārņemti no pareizticīgās terminoloģijas, tādējādi radot lielu sajukumu. Tā, piemēram, Romas katoļu Baznīcā klosteru priekšnieki tiek saukti par prioriem vai abatiem, savukārt 19. gs. Krievijas impērijas dokumentos tie dēvēti par arhimandriem (*архимандрит*). Bīskapijas priekšnieks katoļu tradīcijā ir bīskaps, turpretī krievu valodā rakstītajos dokumentos parasti lietots nosaukums – eparhiālais priekšnieks (*епархиальный начальник*), tikai dažreiz – „*епископ*” jeb bīskaps. Bīskapu amata nosaukumu dažādība var tikt skaidrota arī ar to, ka gadsimta gaitā vairāki katoļu bīskapi nebija kanoniski pareizi iecelti, līdz ar to valdība mēģināja izdomāt viņiem amata nosaukumus, kas būtu pielīdzināmi bīskapam.

Piektkārt, izmantojot likumdošanas aktus, jāņem vērā tas, ka tie atspoguļo paredzēto, vēlamo, oficiāli noteikto kārtību, bet ne tās realizāciju dzīvē (izņemot gadījumus, kad likums ir sagatavots kā atbilde kādai nepieļaujamai rīcībai). Sakarā ar to, ka valsts vara gadsimta garumā pieņēma vairākus pret Baznīcas kanoniem vērstus likumdošanas aktus, vietējā garīdzniecība to izpildi centās visādi kavēt. To var konstatēt arī pašos aktu tekstos, kuros pēc vairākiem gadiem tiek atgādināts, ka tajā noteiktais tiešām jāpilda.

Sestkārt, jāņem vērā tas, cik lielā mērā likumam pakļautie (šinī gadījumā garīdznieki un draudžu locekļi) tos pārzināja. Tieši likumu nezināšana radīja nopietnas domstarpības ar tiesu iestādēm. Piemēram, visām konfesijām, izņemot pareizticīgos, bija stingri aizliegts jebkādā veidā aizskart citu konfesiju locekļu ticību vai sirdsapziņu. Par to varēja saukt pie kriminālatbildības.

Lai būtu vieglāk izmantot plašo likumu klāstu, tika veidoti arī specializēti krājumi, kas veltīti atsevišķai problemātikai. Piemēram, 1879. gadā izdots Svētās Sinodes likumu kopojs⁹³, kas aptvēra laika posmu no 1721. līdz 1878. gadam. Izdevums bija paredzēts pareizticīgajiem garīdzniekiem, lai palīdzētu viņiem orientēties Baznīcas likumdošanā. Šis

⁹⁰ ПСЗ, собр. 2, т. 41, ст. 43108 (14.03.1866.). С. 251.

⁹¹ ПСЗ, собр. 1, т. 25, ст. 18734 (03.11.1798). С. 436–438.

⁹² ПСЗ, собр. 1, т. 26, ст. 20053 (13.11.1801.). С. 827–829.

⁹³ Руководящие для православного духовенства указы Святейшаго Правительствующего Синода 1721–1878. Москва, 1879.

krājums veidots kā Krievijas impērijas likumu krājuma izvilcums apkopojums. Tas ir strukturēts nodaļās, bet nodaļas ietvaros – hronoloģiski.

Attiecībā uz citām kristīgajām konfesijām jeb tā saucamajiem cirticībniekiem un nekristīgajām reliģijām 1857. gada likumu krājums⁹⁴ ir veidots pēc tematiskā principa. Šajā avotā atrodami likumdošanas akti, kas attiecas uz Romas katoļiem, protestantiem, armēņiem gregoriāņiem, ebrejiem, musulmāņiem, lamaītiem un citiem.⁹⁵ Katram pantam ir atsauce uz Krievijas impērijas Likumu krājumu, taču ir arī atsauces uz nepublicētiem likumiem vai arī uz ārvalstu līgumiem, piemēram, uz 1848. gada līgumu ar Svēto Krēslu⁹⁶.

1857. gada Likumu krājums par cirticībniekiem un citām reliģijām ir vērtīgs vēstures avots vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tas ļauj salīdzināt katras Baznīcas vietu sabiedrībā un tās reglamentācijas pakāpi. Pēc šī likuma var spriest arī par Kurzemes guberņā pārstāvēto konfesiju darbības kontroles pakāpi. Ja ev. luteriskajiem mācītāju palīgiem pirms sludināšanas no kanceles sava sprediķa uzmetums jāaskaņo tikai ar draudzes prāvestu⁹⁷, tad katoļu priesteriem sprediķis jālasa no sprediķu grāmatas, ko pārbaudījusi bīskapijas iepriekšējā cenzūra. Garīdzniekiem bija aizliegts jebkādā veidā sprediķos skart politiskus (arī valsts pārvaldes) jautājumus⁹⁸. Atšķirības spilgti izpaužas arī pārvietošanās un pulcēšanās brīvības ierobežojumos. Romas katoļu garīdznieks varēja izbraukt ārpus savas draudzes robežām tikai ar guberņas iestāžu atļauju, to pieprasot caur bīskapu⁹⁹, kamēr luterāņu mācītājs varēja ceļot arī tad, ja viņam bija vismaz otra mācītāja rakstisks uzaicinājums¹⁰⁰. Otrkārt, balstoties uz likumu kopojumiem, ir iespējams rekonstruēt katras Baznīcas garīgās pārvaldes struktūru un tās vietu valsts aparātā. Treškārt, var noskaidrot atsevišķu Baznīcas darbības jomas priekšvēsturi. Ja Romas katoļu Baznīcas galvenie darbības reglamentanti radīti Katrīnas II (1762-1796) valdīšanas laikā, tad Ev. luteriskajai Baznīcai – tikai Nikolaja I (1825-1855) laikā. Ceturtkārt, ir iespējams noteikt konfesionāla rakstura likumu saskarsmes zonas ar Civillikumu¹⁰¹ un Krimināllikumu¹⁰². Piemēram, par krimināli sodāmu uzskatāma jebkuras konfesijas (izņemot pareizticīgo) pārstāvju darbība, kas saistīta ar citas ticības draudžu locekļu pārliecināšanu vai sludināšanu viņu vidū.

Izmantojot tematiskos likumu krājumu izdevumus, jāņem vērā, ka tajos nav iekļauti

⁹⁴ Свод законов. Издание 1857. года.

⁹⁵ К.А. – ticīgo grupu nosaukumi saglabāti tā, kā tie parādās vēstures avotā.

⁹⁶ Свод законов. Издание 1857. года. ст. 16.

⁹⁷ Свод законов. Издание 1857. года. ст. 283.

⁹⁸ Ibid. ст. 54.

⁹⁹ Ibid. ст. 90.

¹⁰⁰ Ibid. ст. 333.

¹⁰¹ Свод законов Российской империи. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай – Болтовского. Кн. 3, т. X, ч. 1. Свод Законов Гражданских. Издание 1900 года.

¹⁰² Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Издание 1885 года, с включением статей по Продолжениям 1886, 1887 и 1889 годов. Санкт-Петербург.

visi likumi, kas reglamentē attiecīgo jomu. Ievietoti tikai būtiskākie likumdošanas akti un tie, kas atbilst krājuma tematikai. Turklāt no šiem likumiem nevar spriest par to piemērošanas praksi.

Krievijas impērijas likumu kopojums un citi dokumentu krājumi promocijas darbā izmantoti, lai raksturotu impērijā realizēto konfesijālo politiku. Pēc tiem var spriest par to:

- ✦ kādi ir katras konfesijas darbības ierobežojumi;
- ✦ kā tika reglamentēta konsistoriju, garīdznieku un ticīgo dzīve;
- ✦ vai valsts vara īpaši atbalstīja kādas konfesijas stāvokļa nostiprināšanos un varas pieaugumu;
- ✦ kāda ir starpkonfesijālo strīdu risināšanas kārtība.

Atbildes uz šiem jautājumiem noteikti jākonfrontē ar citos vēstures avotos atrodamo informāciju par draudžu darbību Kurzemes guberņā. Sakarā ar Baltijas guberņu muižnieku kārtas īpašo stāvokli impērijā daļa konfliktu tika risināti ne tik daudz balstoties uz likumdošanas aktu priekšrakstiem, cik uz to, kuram spēcīgāka pārstāvniecība vietējās tiesu iestādēs.

2. Svētās Sinodes oberprokurora atskaites

Svētās Sinodes oberprokurora atskaites ik gadu (vai reizi divos gados) tika izdotas no 1836. līdz 1914. gadam.¹⁰³ Tām bija 2 daļas. Pirmajā daļā bija pats atskaites teksts, otrajā – statistiskais materiāls par atsevišķām Baznīcas dzīves jomām, piemēram, pareizticīgo baznīcu, klosteru un garīdznieku skaitu, garīgajām mācību iestādēm, kristībām, laulībām, apbērēšanām, piešķirto finansējumu, baznīcēnu ziedojumiem u.c. Nereti statistiskais materiāls attiecās nevis uz to gadu, par kuru bija atskaite, bet uz iepriekšējo. Ne vienmēr statistiskie dati par attiecīgo gadu ir pilnīgi, jo dažas eparhijas tos iesniedza ar lielu nokavēšanos.

Lai gan atskaites drukātā veidā sākušas iznākt oberprokurora Nikolaja Protasova (*Николай Александрович Протасов*, 1836-1855) laikā, taču tie nebija pilna teksta izdevumi, bet tikai izvilkumi. Laikā no 1861. līdz 1865. gadam nekas drukāts netiek, bet no 1885. gada šie izdevumi saukti par “atskaitēm”, tādēļ var pieļaut, ka publicēts tās pilns teksts.¹⁰⁴ Jānorāda gan, ka tieši pirmo gadu desmitu atskaites, tā saucamie izvilkumi, reizēm ir daudz vērtīgākas nekā vēlākie pilnie teksti. Ja atskaites, kas attiecas uz Konstantīna Pobedonosceva (*Константин Петрович Победоносцев*, 1880-1905) darbības laiku būtu jāvērtē īpaši piesardzīgi un kritiski, jo tās rakstītas visnotaļ pacilājoši patriotiskā tonī, lai izskaistinātu lietu patieso stāvokli, tad tās, kas tapušas oberprokurora Dmitrija Tolstoja (*Дмитрий Андреевич Толстой*, 1865-1880) laikā, ir daudz lietišķākas.

¹⁰³ Смолич, И.К. *История Русской Церкви, 1700-1917*. Кн. 1, ч. 1. Москва, 1996. С. 45.

¹⁰⁴ Ibid.

Promocijas darbā izmantotas Svētās Sinodes oberprokurora atskaites par visu 19. gs. otro pusi, sākot no 1852. līdz 1897. gadam (izņemot 1854.-1855. un 1872.-1873. gadu). Visvērtīgākais un tādēļ visvairāk izmantotais ir oberprokurora sniegtais statistiskais materiāls par konversiju skaitu Rīgas eparhijā. Tas palīdz radīt priekšstatu par visu kristīgo konfesiju draudzes locekļu konversijām, proti, par protestantu¹⁰⁵, Romas katoļu¹⁰⁶, vecticībnieku¹⁰⁷ pāriešanu pareizticībā un vecticībnieku pāriešanu venticībā¹⁰⁸. Taču tajā nav datu par citticībnieku draudžu locekļu savstarpējām konversijām. Darbā izmantoti arī atsevišķi fakti par Rīgas eparhijas Baznīcas darbības jomām, piemēram, pareizticīgo brālību, garīgo semināru, draudzes skolu un pareizticīgo misionāru darbību.

3. Pareizticīgo draudžu vēsturiskie apraksti

Sākot ar 19. gs. 90. gadiem tika publicēti vairāki izdevumi, kuros sniegts vēsturisks Rīgas eparhijas apskats, sākot ar pareizticības parādīšanos Baltijas jūras reģionā.¹⁰⁹ Tajā atrodama informācija par Rīgas vikariāta, vēlāk – Rīgas eparhijas izveidošanu¹¹⁰, atsevišķu bīskapu darbību 19. gs. otrajā pusē¹¹¹, Rīgas un Jelgavas pareizticīgo bīskapa kancelejas galvenajām darbības jomām un tās darbiniekiem¹¹². Nozīmīgs avots, kas izmantojams, lai raksturotu Kurzemes guberņas pareizticīgo draudžu dzīvi, ir bīskapa Arsēnija (*Арсений Брянцев*, 1887-1897) vizitācijas 1889.¹¹³ un 1892. gadā¹¹⁴. Šīs vizitācijas sākotnēji tika publicētas garīdzniekiem domātajā periodiskajā izdevumā “Rīgas eparhijas ziņas” (*„Рижские Епархиальные ведомости”*)¹¹⁵, kas iznāca kopš 1888. gada. Salīdzinot atsevišķu draudžu aprakstus, izdevās konstatēt, ka dažas ziņas pirmpublicējumā nebija iekļautas, jo tās visdrīzāk varēja būt izsvītrojis cenzors. Tādēļ promocijas darbā izmantoti abi varianti – gan sākotnējā publikācija periodiskajā izdevumā, gan vēlākais izdevums. Bīskapa vizitācijās parasti tiek raksturoti dažādi draudzes locekļu garīgās dzīves aspekti, piemēram, dievkalpojumu apmeklējumu biežums, lūgšanu prakse, draudzes skolas darbība u. tml. Šajos

¹⁰⁵ sk. 4. pielikumu

¹⁰⁶ sk. 6. pielikumu

¹⁰⁷ sk. 3. pielikumu

¹⁰⁸ sk. 1. pielikumu

¹⁰⁹ Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. I. Рига, 1893

¹¹⁰ Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. II. ч. I. Рига, 1895

¹¹¹ Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. II. ч. II. Рига, 1895

¹¹² Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. III. ч. I. Рига, 1902

¹¹³ Лудмер, Я. И. (сост.) *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* Митава, 1889.

¹¹⁴ *Обозрение церквей, школ и приходов Высокопреосвященным Арсением, Архиепископом Рижским и Митавским в 1892 году.* Рига, 1893

¹¹⁵ *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г. Рижские епархиальные ведомости*, No. 18 (15.09.1889.); *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г. Рижские епархиальные ведомости*, No. 19 (1.10.1889.); *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г. Рижские епархиальные ведомости*, No. 20 (15.10.1889.), u.c.

aparakstos ir atspoguļota konfesionālā situācija apgabalā, attiecības ar cittybniekiem, kas ļauj labāk spriest par vietējo sabiedrību, tās attieksmi pret ticības maiņu un jauktajām laulībām.

Minētā avota nepilnība ir tā, ka tajā neparādās plašāks vēsturiskais konteksts. Vizitāciju aprakstu veidotāji balstījušies uz iepriekš sagatavotu shēmu – īsi fiksēt konkrētās draudzes ticīgo garīgās dzīves stāvokli. Dokuments pirms tā publicēšanas ticis pakļauts iepriekšējai cenzūrai, tādēļ tanī nav atrodami kritiski pareizticīgo draudžu garīdznieku un draudzes komunikācijas vērtējumi. Tā laika garīgo un laicīgo izdevumu cenzori stingri sekoja, lai pareizticība un tās garīdznieki netiktu parādīti negatīvā gaismā.

Promocijas darbā izmantotie vēstures avoti ļauj gūt pilnīgu priekšstatu par impērijas konfesionālo politiku un kristīgo draudžu tiesisko stāvokli Baltijas guberņās. Balstoties uz šajos avotos esošo informāciju, ir iespējams iepazīties ar Kurzemes guberņā pārstāvēto konfesiju garīdznieku un draudžu darbību apskatāmajā laika posmā, konstatēt konversiju un jaukto laulību skaitu un raksturu, kā arī analizēt citus draudzes dzīves aspektus to savstarpējā mijiedarbē.

Literatūra

Promocijas darba temata specifika ir noteikusi arī tajā izmantojamo materiālu izvēli. Tā pamatā ir plaša vēstures avotu bāze, bet zinātniskajai literatūrai atvēlēta sekundāra loma. Turklāt šādam dalījumam ir arī vairāki objektīvi iemesli. Darba autores iecere ir analizēt Kurzemes guberņas kristīgās draudzes jaunā griezumā, galveno uzmanību pievēršot draudzes locekļu iekšējai motivācijai un sasaistei ar savu konkrēto konfesiju, kā arī dažādu konfesiju ticīgo grupu savstarpējai mijiedarbībai. Savukārt Baznīcas vēstures pētījumos mijiedarbības aspektam nav pievērsta īpaša uzmanība, jo draudžu vēsture nereti tiek rakstīta vienas konfesijas ietvaros kā apraksts par tās izveidošanos, saimniecisko un reliģisko dzīvi. Pie tam šajā stāstījumā vairāk tiek raksturota baznīcas rituāla forma (dievkalpojumu skaits, draudžu brālības aktivitātes u.c.) nevis reliģiskā prakse un tās radītais iespaids uz draudzes locekļiem.

Darbā izmantotā literatūra ir iedalāma divās grupās: 1) pētījumi par teorētiskām problēmām un 2) pētījumi par Baznīcas vēsturi.

Darba pirmā nodaļa, kas veltīta *konfesionālisma* jēdziena būtības un tā ģenēzes skaidrojumam, ir balstīta galvenokārt uz vācu vēsturnieku darbiem, jo šis teorētiskais modelis tika izstrādāts, pētot vācu zemju vēsturi agrajos jaunajos laikos. Darbā īsi raksturotas vadošo vēsturnieku (O. Brunera¹¹⁶, E. Cēdena¹¹⁷, V. Reinharda¹¹⁸, H. Šillinga¹¹⁹) diskusijas par šo

¹¹⁶ Brunner, O. Das Konfessionelle Zeitalter 1555–1648. *Deutsche Geschichte im Überblick. Ein Handbuch*. 2. Aufl. Stuttgart, 1962.

¹¹⁷ Zeeden, E. W. (Hrsg.) *Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe*. München/Wien, 1965.

problēmu. Tās atklāj, ka joprojām aktuāls ir jautājums par *konfesionalisma* jēdziena izpratni un tā lietošanas iespējām sabiedrības pētīšanā, proti, vai konfesionalisma procesam ir raksturīgs kāds noteikts nemainīgs elementu kopums, vai vācu vēsturnieku izstrādāto konfesionalisma modeli var izmantot, pētot cita laika perioda vai reģiona vēsturi. Daļa pētnieku tomēr uzskata, ka konfesionalisms raksturīgs tikai vācu zemēm un agrajiem jaunajiem laikiem.¹²⁰

Jāatzīst, ka dažos jaunākajos pētījumos vēsturnieki vismaz daļēji centušies atbildēt uz iepriekš minētajiem jautājumiem. Tā, piemēram, pētnieku grupa J. Bālkes un A. Štromeijera vadībā šo sociālās vēstures pētīšanas modeli veiksmīgi izmantojuši, pētot Polijas – Lietuvas, Prūsijas¹²¹, Ziemeļeiropas¹²² un Centrāleiropas¹²³ sabiedrības dzīves norises. Šajos darbos gan ir norādītas arī tās iezīmes, kas šo valstu vēsturiskos procesus atšķir no vācu zemēm. 2009. gadā iznācis plašs pētījums, kurā analizētas konfesionalisma tendences Baltijas reģionā no 1500. līdz 1721. gadam.¹²⁴ Tas ir pirmais apkopojošais darbs par konfesionalisma norises specifiku šajā reģionā. Darbu ir veidojis starptautisks autoru kolektīvs, kas nodarbojas ar attiecīgā laikmeta pētniecību. Centieni skatīt procesus caur vienotu konfesionalisma prizmu ir bijuši veiksmīgi, jo konfesionalisma izpausmes Baltijas jūras reģionā tiek raksturotas kopsakarībās, salīdzinot valsts varas un Baznīcas institūciju mijiedarbību.

Atbildi uz jautājumu, vai konfesionalisms ir tikai agro jauno laiku parādība, dod O. Blaškes redakcijā iznākušais krājums par konfesionalo situāciju Vācijā laikā no 1800. līdz 1970. gadam. Tajā tiek piedāvāts minēto laikmetu dēvēt par *konfesionalisma otro vilni*¹²⁵. Jāatzīst, ka šī teorija tomēr vēl nav līdz galam izstrādāta, jo, kā to kritiski norāda paši šī

¹¹⁸ Reinhard, W. Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Zeitschrift für historische Forschung*, 1983, Bd. 10, S. 257–277.

¹¹⁹ Schilling, H. Disziplinierung oder “Selbstregulierung der Untertanen”? Ein Plädoyer für die Doppelperspektive von Makro- und Mikrohistorie bei der Erforschung der frühmodernen Kirchengeschichte. *Historische Zeitschrift*, 1997, Bd. 264, Hf. 3, 675–691.

¹²⁰ Schorn-Schütte, L. Konfessionalisierung als wissenschaftliches Paradigma? In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 63–78.

¹²¹ Müller, M.G. Unionsstaat und Region in der Konfessionalisierung: Polen-Litauen und die großen Städte des Königlichen Preußen. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 123–138.

¹²² Pettegree, A. Confessionalization in North Western Europe. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 105–120.

¹²³ Winkelbauer, T. Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 307–338.

¹²⁴ Asche, M., Buchholz, W., Schindling A. (Hg.) *Die Baltischen Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Livland, Estland, Ösel, Ingermanland, Kurland und Lettgallen. Stadt, Land und Konfession 1500-1721*. Teil 1. Münster, 2009.

¹²⁵ Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000.

krājuma rakstu autori, blakus daudzajām līdzībām, kas ir saskatāmas *pirmajā* un *otrajā konfesionālisma vilnī*, vēsturiskā situācija tomēr ir atšķirīga – daudz komplicētākas un daudzšķautņainākas kļuvušas valsts un Baznīcas attiecības.¹²⁶ Turklāt O. Blasches piedāvātais skatījums uz 19. gs. sabiedrību kā konfesionālo strīdu plosītu ļaužu grupu ir pretrunā ar pētniecībā vispārpieņemto atziņu, ka Eiropa 19. gs. nenovēršami dodas pretī sekularizācijas “sērgai”.¹²⁷

Neskatoties uz kritiskām piezīmēm, līdzšinējos pētījumos aplūkoti vēstures periodi atklāti ne tikai politisko, bet arī starpkonfesionālo attiecību kontekstā, atspoguļojot konfesionālās cīņas izpausmes cilvēku ikdienas saskarsmē. Šāda pieeja ļauj labāk izprast konkrētā laika sabiedrību. Ja, piemēram, pievēršamies ticīgo ģimenēs lietotajiem kristīgajiem atribūtiem, tad jāsecina, ka šīs lietas (krucifikss, Bībele, lūgšanu krelles jeb rožukronis u.c.) varēja kalpot par konfesionālās identitātes pazīmēm, kas vienu ģimeni nošķīra no citas. Šo priekšmetu lietojums bija atkarīgs ne tikai no ģimenes tradīcijas, jo konfesijas atribūti tika izmantoti, lai ticīgos iesaistītu tās Baznīcas mācībā, kuras locekļi viņi bija. Tomēr dažkārt šīs atšķirības atribūtikas lietošanā kalpoja par iemeslu citas Baznīcas locekļu kritizēšanai vai pat izsmiešanai, norādot, ka viņi pārstāv “nepareizo ticību”, kas novedusi šos cilvēkus pie maldiem un pazudināšanas¹²⁸. Tātad caur ticīgo ikdienas dzīvi, tajā valdošajām tradīcijām un normām ir iespējams saskatīt kādas mācības ietekmi uz sabiedrības dzīvi kopumā. Visi iepriekš minētie teorētiskie pētījumi ir vērtīgi tādēļ, ka tie parāda dažādu konfesiju mijiedarbības veidus un savstarpējās konkurences izpausmes formas. Promocijas darbā šī sociālās vēstures koncepcija tiek izmantota kā modelis, lai rekonstruētu Kurzemes guberņas kristīgo draudžu starpkonfesionālās attiecības un to attiecības ar valsts varu.

Krievijas impērijas konfesionālās politikas pētniecības uzplaukums bija vērojams 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, kad tapa daudzi padziļināti pētījumi par dažādiem Baznīcas vēstures aspektiem. Vairumā gadījumu tie tika veltīti pareizticīgajiem, taču bija arī vairāki nozīmīgi autori, kas rakstīja par Romas katoļu¹²⁹ un Ev. luteriskās Baznīcas¹³⁰ vēstures līkločiem Krievijā. Kopumā šiem pētījumiem raksturīgs “skatījums no augšas” jeb no varas pozīcijām, kā uz valsts varas īstenoto pasākumu kompleksu un reakciju uz to. Turklāt šie pētījumi ir tapuši laikā, kad brīva viedokļu paušana par daudziem jautājumiem tika ierobežota.

¹²⁶ Blaschke, O. Vorwort. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 7–11.

¹²⁷ McLeod, H. *Secularisation in Western Europe, 1848-1914*, 2000.

¹²⁸ Dietrich, T. Konfessionelle Gegnerschaft im Dorf im 19. Jahrhundert. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 197–200.

¹²⁹ Пирлинг, П. *Россия и папский престол*. Москва, 1912. (Darbs sākotnēji iznācis Parīzē, 1896.-1897.g.)

¹³⁰ Цветаев, Д. В. *Протестанство и протестанты в России до эпохи преобразований*. Москва, 1890.

Ja aplūkojam padomju un postpadomju telpā radītos pētījumus par konfesijām un politikām Krievijas impērijā, tad ir jākonstatē, ka to pamatā ir vēstures avotu studijas, faktu apraksts un analīze, izrādot zināmu piesardzību pret jaunu, starpdisciplināru metožu izmantošanu.¹³¹ Aprakstošajai metodei arī Baznīcas vēsturē ir svarīga loma zinātniskā pētījuma tapšanā, jo bez konkrētā materiāla apraksta un analīzes nav iespējama arī teorētisko modeļu konstruēšana.

Promocijas darba otrajā nodaļā tiek raksturots dažādu Kurzemes guberņas kristīgo konfesiju tiesiskais stāvoklis Krievijas impērijā. Jāatzīst, ka to izpētes līmenis ir visai atšķirīgs. Ja, raksturojot ev. luteriskās, pareizticīgo, vecticībnieku un vienticībnieku draudzes, bija iespējams balsīties uz darbiem par šo konfesiju tiesisko stāvokli¹³², dažos aspektos gan parādot arī pētnieku kontroversālos viedokļus un zinātniskās diskusijas, tad Romas katoļu¹³³, baptistu un irvingiešu darbības raksturojums bija jāveido galvenokārt uz vēstures avotu bāzes, jo akadēmisku pētījumu par minētajām konfesijām diemžēl nav.

Būtiski ir arī tas, ka, aprakstot impērijas konfesijām politikas, vēsturnieki nav pievērsuši vajadzīgo uzmanību reliģiskajai praksei, kas ir īpaši svarīga tādēļ, ka Krievijas impērijā likumdošanas akti bieži vien netika pildīti vai arī tika pildīti tikai daļēji. Plašajā impērijas teritorijā, kur katrai no nomalēm bija savas vēsturiskās tradīcijas, konfesijām un nacionālā struktūra, kāda atsevišķa likumdošanas akta ieviešana dzīvē varēja novest pie atšķirīgiem rezultātiem. Tāpat būtu jāņem vērā impērijas laika iestāžu struktūra un tās saturs. Promocijas darba gaitā bija svarīgi izmantot pētījumus par impērijas laika valsts pārvaldes sistēmu. Lielākā daļa pētnieku atzīmē, ka pēc cara Pētera I "sinodālajām reformām", pareizticīgo Baznīcas pārvalde bija pakļauta stingrai centralizācijai un birokratizācijai. 19.gs. beigās šāda pārvaldes sistēma jau bija kļuvusi gandrīz rīcības nespējīga, jo tās darbība tika pārlietu reglamentēta, kā rezultātā "koleģiālais darbības princips jau sen bija kļuvis par pieseju kolektīvai bezatbildībai un laicīgo ierēdņu visatļautībai."¹³⁴

¹³¹ Курило, О.В. *Лютеране в России (XVI-XX вв.)* Минск, 2002.; Лиценбергер, О.А. *Римско-католическая церковь в России. История и правовое положение.* Саратов, 2001.; Тихонов, А.К. *Католики, мусульмане и иудеи Российской империи в последней четверти XVIII-начале XX в.* Санкт-Петербург, 2007.

¹³² Сафонов, А.А. *Правовой статус религиозных конфессий в Российской империи на рубеже XIX-XX вв.: Монография.* Тамбов, 2006.; Епископ Симон (Шлеев, С.). *Единоверие в своём внутреннем развитии в разъяснение его малораспространённости среди старообрядцев.* Москва, 2004.; Чельцов, М.П. (сост.) *Единоверие за время столетнего существования его в Русской церкви. 27 Октября 1800 г.-27 Октября 1900 г. (Очерки из истории Единоверия).* Санкт-Петербург, 1900.; Алексеева, С. И. *Святейший Синод в системе высших и центральных государственных учреждений пореформенной России 1856-1904 гг.* Санкт-Петербург, 2003.; Барановский, В., Поташенко, Г. *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь.* Вильнюс, 2005.

¹³³ Izmēģinājums ir rakstu krājums: Токарев, Е.С., Юдин, А.В. (ред.) *Россия и Ватикан в конце XIX-первой трети XX века. Материалы коллоквиума, состоявшегося в Москве 23-24 июня 1998 года.* Санкт-Петербург, 2003.

¹³⁴ Полунов, А. Ю. *К.П. Победоносцев в общественно-политической и духовной жизни России.* Москва, 2010. С. 244.

Mūsdienu vēsturnieku darbos arvien vairāk parādās uzskats, ka, pētot sabiedrības pārvaldību, ārkārtīgi svarīgi izzināt vietējās varas amatpersonu individuālās rakstura īpašības, uzskatus un izpratni par sabiedriskās dzīves parādībām, jo tieši šie cilvēki nereti nosaka visu lietu kārtību. Viņu iekšējā pārliecība, iepriekšējā dzīves pieredze, kā arī laikmeta gara un sabiedrības noskaņojuma izpratne ir tie faktori, kas noteica šo amatpersonu darbības rezultātus. Ir svarīgi arī rūpīgi izvērtēt laikabiedru liecības, jo nereti jāsastopas ar to, ka personu vērtējums tiek nekritiski pārņemts no laikabiedru atmiņām un uz tā laikmeta vēstures aprakstiem, radot stereotipus, kas vēsturnieku darbos tiek tiražēti tālāk. Tas būtu attiecināms arī uz vienu no spilgtākajām personībām Krievijas impērijā 19. gs. otrajā pusē – Svētās Sinodes oberprokuroru Konstantīnu Pobedonoscevu, kas vēstures literatūrā ieguvis “briesmoņa” reputāciju. Tam par iemeslu bijuši gan viņa politisko oponentu izteikumu, gan arī tas, ka K. Pobedonosceva vadītā Svētā Sinode bija pieņēmusi vairākus neveiksmīgus un tam laikam neatbilstošus lēmumus Baznīcas politikas jomā. Tomēr netiek vērtēta šo lēmumu motivācija un arī tas, cik lielā mērā tos pieņēma pats oberprokurors jeb, citiem vārdiem sakot, cik tālu sniedzās viņa rīcības brīvības robežas.¹³⁵

Pētījumi Latvijas Baznīcas vēsturē aizsākti 18. gs. otrajā pusē.¹³⁶ Šo darbu autoru mērķis bijis attiecīgās konfesijas vēstures aprakstīšana ar zināmu apoloģētisku pieskaņu, lai kaut vai netieši parādītu, ka viņu pētījuma objekts (attiecīgā baznīca, draudze vai konfesija kopumā) ir tā, kas cietusi visvairāk, vai arī, ka tās ieguldījums kultūrā, tautas audzināšanā un izglītošanā bijis visnozīmīgākais. Tā kā Ev. luteriskā Baznīca ir visietekmīgākā konfesija Kurzemes guberņā, tad arī tās atsevišķu draudžu vēsture pētīta visvairāk (L. Adamoviča,¹³⁷ R. Feldmaņa,¹³⁸ R. Vitrama¹³⁹ u.c. darbi). Salīdzinoši daudz mazāk aprakstītas Romas katoļu draudzes (J. Vaivods,¹⁴⁰ H. Strods,¹⁴¹ Z. Balevics¹⁴²). Savukārt pārējās ir atstātas bez ievērības. Latvijas pareizticīgo draudžu vēstures pētījumos vislielākā uzmanība ir pievērsta Vidzemei, jo tieši tur 19. gs. 40. gados vērojama plašākā latviešu konversiju kustība (A.

¹³⁵ Полунов, А. Ю. К.П. Победоносцев в общественно-политической и духовной жизни России. Москва, 2010. С. 4–6.

¹³⁶ Tetsch, K.L. *Kurländische Kirchen-Geschichte: von dem Zustande dieser Provinzial-Kirche, bis zum Ableben Gotthards, ersten Herzogs zu Kurland, nebst der gegenwärtigen äusserlichen kirchlichen Verfassung dieses Herzogtums*. Rīga, 1767–1770.; Kallmeyer Th. *Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands*. Rīga, 1910. u.c.

¹³⁷ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. 2. papild. izd. [Detmolda], 1947.; Adamovičs, L. *Latvijas baznīcas vēsture*. [Mineapolis], 1961.; Adamovičs, L. *Raksti par Latvijas baznīcas vēsturi*. Mineapole, 1978.; Adamovičs, L. *Latviešu brāļu draudzes sākumi un pirmie ziedu laiki: 1738-1743*. Rīga, 1934.

¹³⁸ Feldmanis, R. *Latvijas baznīcas vēsture*. Rīga, 2010.

¹³⁹ Wittram, R. (Hrsg.) *Baltische Kirchengeschichte: Beiträge zur Geschichte der Missionierung und der Reformation, der evangelisch-lutherischen Landeskirchen und des Volkskirchentums in den Baltischen Landen*. Göttingen, 1956.

¹⁴⁰ Vaivods, J. *Baznīcas vēsture Kurzemē XIX un XX gs*. Rīga, 1994.

¹⁴¹ Strods, H. *Latvijas katoļu baznīcas vēsture, 1075.-1995*. Rīga, 1996.

¹⁴² Balevics, Z. *Katoļu baznīca Latvijā*. Rīga, 1981.

Gavriļins¹⁴³). Zināmas iestrādnes ir vecticībnieku (A. Podmazovs,¹⁴⁴ V. Ņikonovs,¹⁴⁵ arī etnogrāfe A. Zavarina¹⁴⁶) un baptistu (J. Rīss,¹⁴⁷ J. Tervits¹⁴⁸) draudžu izpētē. Vērojama vēl kāda interesanta tendence, t.i., pētnieku uzmanības centrā bijuši spilgtākie notikumi un parādības. Pie šādiem darbiem pieskaitāmi K. Ogles pētījums par jezuītiem Ilūkstē,¹⁴⁹ G. Straubes monogrāfija par brāļu draudzēm¹⁵⁰ u.c.

Vērtējot visu minēto pētnieku devumu, jānorāda, ka darbi ir atšķirīgi, to autoriem ne vienmēr bija pieejami nepieciešamie vēstures avoti. Viņu darbu kvalitāte bija atkarīga no attiecīgās tēmas izpētes stāvokļa, kā arī izvirzītā mērķa. Piemēram, A. Podmazova pētījums par vecticībniekiem Latvijā uzskatāms par populārzinātnisku aprakstu, kura mērķis ir iepazīstināt plašāku sabiedrību ar svarīgākajiem vecticībnieku vēstures notikumiem.¹⁵¹ Savukārt profesora R. Feldmaņa darba galvenais trūkums ir tas, ka autors nav spējjis norobežoties no savas konfesionālās piederības, tādēļ nereti Ev. luteriskās Baznīcas vēsturi atspoguļo subjektīvi un šabloniski. Klaji negatīvi un nosodoši tiek raksturotas katoļu un pareizticīgo baznīcas svētku dienas vai arī viņu misiju darbs. Piemēram, Pelnu dienas svinēšana dēvēta par “māņiem ar jautru raksturu, kad skolas bērni karina cits citam pie drēbēm pelnu kulītes”¹⁵². Latviešu konversijai pareizticībā tiek saskatīti tikai savtīgi motīvi: “Pravoslāvu aģitācijā ļoti rosīgi bija piedalījušies pravoslāvu priesteri, kādi nu tur viņi bijuši. Tā oficiālā versija, kas saka: kustība izcēlās kā pati no sevis un cilvēki plūda uz pravoslāvību, tā bija spontāna un tāda optimistiska kustība, tās visas vairāk vai mazāk ir pasakas.”¹⁵³

Romas katoļu kardinālam J. Vaivodam ir traucējis tas, ka viņa rīcībā nebija visu nepieciešamo vēstures avotu. Lai gan kardināls, balstoties uz Kurzemes katoļu draudžu arhīva dokumentiem un garīdznieku atmiņām, samērā veiksmīgi raksturojis vietējo katoļu draudžu dzīvi, tomēr, lai izprastu impērijas politiku kopumā, J. Vaivodam būtu bijis nepieciešams plašs literatūras klāsts par tiesību un politikas jautājumiem, kā arī guberņas un tiesu iestāžu dokumentācija. Savukārt A. Gavriļina monogrāfijā¹⁵⁴ par pareizticīgo Baznīcu ir atrodama detalizēta Rīgas eparhijas darbības analīze, taču tajā dominē vēstures avoti par Vidzemes

¹⁴³ Гаврилин, А. *Очерки истории Рижской епархии. 19 век.* Рига, 1999.

¹⁴⁴ Podmazovs, A. *Vecticība Latvijā.* Rīga, 2001.

¹⁴⁵ Никонов, В. *Староверие Латгалии.* Резекне, 2008.

¹⁴⁶ Заварина, А.А. *Русское население Восточной Латвии во второй половине 19-начале 20 века.* Рига, 1986.

¹⁴⁷ Rīss, J. (sast.) *Latviešu baptistu draudžu izcelšanās un viņu tālākā attīstība. Vēstures materiāli.* Rīga, 1913.

¹⁴⁸ Tervits, J. *Latvijas baptistu vēsture. Faktu mozaīka.* Rīga, 1999.

¹⁴⁹ Ogle, K. *Societas Jesu ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas mākslas mantojumā: disertācija.* Rīga, 2008.

¹⁵⁰ Straube, G. *Latvijas brāļu draudzes diārijs: (jaunākais noraksts), jeb, Hernhūtiešu brāļu draudzes vēsture Latvijā.* Rīga, 2000.

¹⁵¹ Podmazovs, A. *Vecticība Latvijā.* Rīga, 2001.

¹⁵² Feldmanis, R. *Latvijas baznīcas vēsture.* Rīga, 2010. 260. lpp.

¹⁵³ Ibid. 266. lpp.

¹⁵⁴ Гаврилин А. *Очерки истории Рижской епархии. 19 век.* Рига, 1999.

guberņas draudzēm, mazāk atspoguļota pareizticīgās Baznīcas attieksme pret citām konfesijām draudžu līmenī un arī to draudžu ganu attiecības ar citu konfesiju (ne tikai luterāņu) garīdzniekiem. Bīskapa J. Tervita mūža darbs¹⁵⁵, kas veltīts baptistu vēsturei savukārt atšķiras no visiem iepriekš minētajiem, jo tajā publicēts baptista skatījums uz vēsturiskajām norisēm no savas konfesijas viedokļa. Tas ir nozīmīgs faktoloģiskā materiāla apkopojums, tādēļ izmantojams arī kā labs personu, vietu un draudžu rādītājs. Tomēr jāatzīst, ka tanī netiek parādīta centrālo un vietējo varas iestāžu lēmumu pieņemšanas motivācija un pretrunas, kas pastāvēja starp Ev. luterisko ģenerālkonsistoriju un Iekšlietu ministriju un ietekmēja lēmumu pieņemšanu.

Promocijas darba tapšanas gaitā nācās saskarties ar to, ka atsevišķu draudžu vēsture bija jārekonstruē “tukšā vietā”, jo šiem fenomeniem līdz šim nav tikusi pievērsta pētnieku uzmanība. Pie šādām vēl nepētītām kopienām pieder venticībnieku draudzes Ilūkstē un Jēkabpilī, kā arī irvingieši Jelgavā un Liepājā. Varētu rasties jautājums, kādēļ šie kristīgie novirzieni nav pētīti. Visdrīzāk tas ir tādēļ, ka abi šie Baznīcas veidošanas “projekti” izrādījās neveiksmīgi un pastāvēja samērā neilgi. Nevienai no kopienām tā arī neizdevās iesaistīt savā draudzē kuplāku ļaužu pulku (irvingiešu skaits guberņā 19. gs. 70. gados bija ap 200), venticībnieku – ap 300 (19. gs. 50. gadi). Promocijas darba autore uzskata, ka kādas kristiešu grupas locekļu skaits nevar būt par iemeslu tās vēstures ignorēšanai un nodošanai aizmirstībā. Mūsdienās, kad pētnieku un arī plašākas sabiedrības interesi arvien vairāk saista vēstures “miglā tītā” vienkāršo cilvēku ikdienas dzīve, tieši šādu nelielu reliģisku kopienu pētniecībai tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība. Pirmkārt, jau tādēļ, ka tā ir *terra incognita* un līdz ar to cilvēkiem šķiet unikāla. Otrkārt, tādēļ, ka piedāvā iespēju atklāt, kāda bijusi to cilvēku pārliecība, kas gājuši “pret straumi” jeb kādi ir viņu rīcības motīvi: protests pret pastāvošo iekārtu, pret Baznīcas struktūru vai tās pārstāvjiem; varbūt tā bijusi aizraušanās ar reliģiski utopiskām idejām vai arī konkrētas personas pašizpaušme.

Ņemot vērā iepriekš minētos argumentus, promocijas darbā literatūrai ir atvēlēta sekundāra vieta. Pirmkārt, tā izmantota, lai padziļināti analizētu konfesionalisma paradigmu teorētiskajā nodaļā. Otrkārt, lai raksturotu atsevišķu kristīgo draudžu tiesisko stāvokli Krievijas impērijā. Visbeidzot, lai gūtu priekšstatu par konfesionālo situāciju Latvijas Baznīcas vēstures pētniecības jomā.

¹⁵⁵ Tervits, J. *Latvijas baptistu vēsture. Faktu mozaīka*. Rīga, 1999.

1. KONFESIONĀLISMS UN TĀ IZPAUSMES VEIDI

Ar jēdzienu *konfesionālisms* tiek apzīmēti sociālie procesi, kas Eiropas sabiedrībā norisinājās laika posmā no 1555. gada, kad tika noslēgts Augsбургas miera līgums, līdz 1648. gadam, proti, Vestfāles miera noslēgšanai.¹⁵⁶ Īpašu popularitāti šis sociālās vēstures teorētiskais modelis ieguvis vācu vēsturnieku darbos, kas radīti pēc Otrā pasaules kara.

Līdz 20. gs. vidum Vācijas historiogrāfijā valdīja viedoklis, ka Mārtaņa Lutera aizsāktā reformācijas kustība iezīmē skaidru pāreju no viduslaikiem uz jauno laiku sabiedrību. Vairākas vācu vēsturnieku paaudzes saskatīja reformācijā pirmos iedīgļus vienotas Vācijas impērijas izveidošanai 1871. gadā. Šāda “valstiska” redzējuma tradīcijas dibinātājs bija vēsturnieks Leopolds fon Ranke (*Leopold fon Ranke*, 1795-1886), kura monogrāfijā “Vācijas vēsture reformācijas laikā”¹⁵⁷ parādās viņa kā protestanta un valstsvīra uzskati. Pētījumā spilgti izpaužas L. fon Rankes vēlme Reformācijā saskatīt vienotas vācu nācijas iedīgļus.

Leopolds fon Ranke, balstoties uz dažādiem politiskajiem notikumiem vācu zemēs, izveidoja arī savu jauno laiku vēstures hronoloģiju. Pirmajam Reformācijas posmam, kas sākās ar Mārtaņa Lutera sludināšanu un beidzās ar Augsбургas mieru, vēsturnieks piešķīra ne tikai reliģisku, bet arī politisku nozīmi. Otrajam posmam raksturīgs tas, ka Romas katoļu Baznīca mēģināja atgūt zaudētās pozīcijas, izmantojot Spānijas un vācu katoļu zemju valdnieku atbalstu. Cīņu par ietekmi noslēdza 30 gadu karš (1618-1648). Balstoties uz L. fon Rankes izstrādāto shēmu, nākamās vēsturnieku paaudzes, Pretreformācijā izcēla tieši politiskās cīņas faktoru. Turklāt historiogrāfijā nostiprinājās viedoklis, ka Pretreformācija bija Romas katoļu Baznīcas mērķtiecīga politika, kas vērsta uz protestantisma izskaušanu.¹⁵⁸

Līdz ar to jauno laiku vēstures sākums tika raksturots kā divu karojošu nometņu – katoļu un protestantu – cīņas laiks. Šajā ideoloģiskajā cīņā viena no pusēm – protestanti – tika atspoguļota kā progresa nesēja, bet otra – katoļi – kā tāda, kuras mērķis ir saglabāt pastāvošo sabiedrības kārtību. Vēsturnieku darbos sāka dominēt viedoklis, ka tieši Romas katoļu Baznīcas aktivitāšu dēļ neizdevās panākt vācu zemju apvienošanu ne 1555., ne 1648. gadā. Šajā notikumu traktējumā priekšplānā tika izvirzītas valstiskās un nacionālās intereses.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Schilling, H. Das konfessionelle Europa. Die Konfessionalisierung der europäischen Länder seit Mitte des 16. Jahrhunderts und ihre Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur. In: Bahlecke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 13.

¹⁵⁷ Ranke L. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*. 6 Bd. 6. Aufl. Leipzig, 1881.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Прокопьев, А. Ю. Введение. Реформация. Контрреформация, Конфессионализация. В кн.: *Конфессионализация в западной и восточной Европе в раннее Новое время. Доклады русско-немецкой научной конференции 14–16 ноября 2000 г.* Прокопьев, А. Ю. (ред.). Санкт-Петербург, 2004. С. 7. (turpmāk – Прокопьев, А. Ю. Введение. Реформация. Контрреформация, Конфессионализация.)

Jaunas vēsmas 20. gs. sākumā jauno laiku vēstures interpretācijā ienesa vēsturnieks Ernsts Trelčs (*Ernst Troeltsch*, 1865-1923). Viņš aplūkoja luteriskās konfesijas ģenēzi plašākā vēstures kontekstā.¹⁶⁰ Lai gan E. Trelča mērķis nebija sagraut veco vispārpieņemto koncepciju, viņam tomēr bija svarīgi lielāku uzmanību pievērst tam, kā Eiropā izveidojās un nostiprinājās jaunās konfesijas. Vēsturnieks uzskatīja, ka šī procesa rezultāti bija tieši atkarīgi no Baznīcas spējas “socializēties sabiedrībā” jeb tā, kādā veidā Baznīcas dogmas tiek piemērotas sabiedrības ikdienas dzīves struktūrām. Līdz ar to otrajā plānā tika atstāta Baznīcas ārējā ekspansija. Tiek uzskatīts, ka E. Trelčs ir pirmais, kas sācis lietot terminu “konfesionālisms”.¹⁶¹

Nākamais nozīmīgākais zinātnieks, kas pētījis agro jauno laiku sabiedrību, ir Baznīcas vēsturnieks Jozefs Lorcs (*Joseph Lortz*, 1887-1975), kurš tiek uzskatīts par vienu no nozīmīgākajiem reformācijas laika pētniekiem. Viņš piedāvāja termina “pretreformācija” vietā lietot terminu “katoļu Baznīcas reforma jeb atjaunotne”. Tādējādi Tridentas koncils vairs netika skatīts tikai kā karojoša nepieņemības manifestācija pret jaunajām konfesijām, bet gan kā tāds, kas demonstrēja katoļu Baznīcas spēju konsolidēt savus iekšējos resursus. J. Lorca un viņa sekotāju pētījumos pretreformācijas norisēs tika saskatīti divi savstarpēji saistīti virzieni, un tā vairs netika interpretēta tikai kā politiska cīņa par izdzīvošanu.¹⁶²

Šo ideju tālāk attīstīja Huberts Jedins (*Huber Jedin*, 1900-1980) savā apjomīgajā pētījumā “Katoļu reforma jeb pretreformācija”¹⁶³, kas publicēts sakarā ar Tridentas koncila 400 gadu atceri 1946. gadā. Tanī H. Jedins uzsvēra, ka Romas katoļu Baznīcas atjaunotne ir sarežģīts process, kas aizsākās jau daudzus gadus pirms reformācijas. Atšķirībā no J. Lorca, H. Jedins vēl vairāk akcentēja, ka Baznīcas atjaunotne ir patstāvīgs process, kura rezultāti atkarīgi no sabiedrības līdzdalības pakāpes. Tādēļ arī Tridentas koncila sesijās daudz ticis apspriests tas, kā nostiprināt katoļu uzvedības normas klēra un laju vidē. Vislielāko uzmanību H. Jedins pievērsis šo normu ieviešanai draudžu ikdienas dzīvē, analizējot situāciju Itālijā un Spānijā. Savukārt par to, kā tas realizēts vācu zemēs, vēsturnieks rakstījis diezgan maz.

Pēc J. Lorca, H. Jedina un citu katoļu vēsturnieku darbu publicēšanas aizsākās diskusijas par to, cik pamatota ir “kontreformācijas” jēdziena lietošana, attiecinot to uz veselu laikmetu. Zinātniskajā apritē arvien vairāk ienāca jēdziens “katoliskā reforma” jeb “pret Reformāciju vērsta reforma, kuras mērķis bija nodrošināt Romas katoļu Baznīcas

¹⁶⁰ Troeltsch, E. *The Significance of the Reformation for the Rise of the Modern World*. 1906.

¹⁶¹ Troeltsch, E. *Protestantism and Progress: a Historical Study of the Relation of Protestantism to the Modern World*. Boston, (1906a) 1958. p. 54.

¹⁶² Лортц, Й. *История Церкви рассмотренная в связи с историей идей*. т. 1–2. Москва, 1999-2000.

¹⁶³ Jedin, H. *Katholische Reformation oder Gegenreformation? Ein Versuch zur Klärung der Begriffe*. Luzern, 1946.

atjaunotni, piešķirot šai kustībai ne tikai politisku, bet arī sociālu dimensiju”.¹⁶⁴

Minēto vēstures procesu interpretācija vēlreiz mainījās pēc Otrā pasaules kara. 20. gs. 50. gados vācu vēsturnieku vidū dzima ideja, ka jāpārskata iepriekšējos gadsimtos radītās koncepcijas, jo tajās dominē protestantu viedoklis. Šajā laikā dažādu zinātņu nozaru pārstāvji pievērsās 16. - 18. gs. vēsturei. Šī pievēršanās agro jauno laiku vēsturei bija saistīta ar vēlmi izprast, kāpēc Vācija piedzīvoja nacionālo katastrofu Otrajā pasaules karā.¹⁶⁵

Visu šo pētījumu rezultātā radās jauna izpratne par laika posmu no 1555. līdz 1648. gadam Vācijas vēsturē. Pirmo reizi tā parādījās nelielajā Otto Brunera (*Otto Brunner*, 1898-1982) 1953. gadā izdotajā brošūrā par vācu zemju vēsturi 16. - 17. gs., kurā viņš šo periodu nosauca par “konfesionālisma laikmetu”. O. Bruners, balstoties uz jau zināmo faktoloģisko materiālu, analizēja procesus, aptverot plašu sabiedrības sociālās dzīves spektru. Viņš nonāca pie secinājuma, ka reliģiskās cīņas rezultātā dziļām pārmaiņām tika pakļautas dažādas sabiedrības dzīves jomas.¹⁶⁶

Šis O. Brunera darbs kļuva par pamatu turpmākiem pētījumiem, kuros tika analizēta jauno konfesiju ietekme uz sabiedrības dzīvi. Vēsturnieki centās izprast, kā to rašanās ir saistīta ar jauno laiku sabiedrības veidošanos. Tika konstatēts arī tas, ka vācu valstiskums agro jauno laiku izpratnē radās tieši reliģiskās cīņas ietekmē. Taču tas bija savstarpēji saistīts process, kurā valsts vara un reliģiskās konfesijas centās nostiprināt savas pozīcijas, bet, lai to izdarītu, centās izmantot viena otru.

Par jaunās “konfesionālisma” paradigmas radītāju vācu historiogrāfijā tiek uzskatīts Tībingenas Universitātes profesors Ernsts Cēdens (*Ernst Walter Zeeden*, 1916-). Viņš konstatēja, ka reliģiskās kustības bija pārsteidzoši līdzīgas. Tās visas pretendēja būt par patiesās ticības glabātājām. Lai vājinātu savus ideoloģiskos pretiniekus, kustības izkopa savu ticības mācību un nostiprināja reliģisko praksi. Tādā veidā to pārstāvji centās panākt, lai ticīgie saliedētos ap draudzi. Veidojās slēgta tipa Baznīcas organizācijas jeb konfesijas. E. Cēdens savos darbos deva jaunu konfesijas būtības skaidrojumu: konfesiju veido ne tikai ticības apliecība, bet arī reliģisko dogmu, ikdienas uzvedības normu un sociālo institūciju kopums, kas veidojies reformācijas un katoļu atjaunotnes rezultātā.¹⁶⁷

20. gs. 50. gadu beigās Rietumvācijas historiogrāfijā parādījās jauns virziens – sociālā vēsture, kura pirms tam netika uzskatīta par nozīmīgu. Vācu vēsturnieki atšķirībā, piemēram, no francūžiem bija pētījuši galvenokārt politisko vēsturi. Viņus nebija interesējusi tādi

¹⁶⁴ Прокопьев, А. Ю. Введение. Реформация. Контрреформация, Конфессионализация. С. 11.

¹⁶⁵ Ibid. С. 11–12.

¹⁶⁶ Brunner, O. Das Konfessionelle Zeitalter 1555–1648. *Deutsche Geschichte im Überblick. Ein Handbuch*. 2. Aufl. Stuttgart, 1962. S.284–316.

¹⁶⁷ Zeeden, E. W. (Hrsg.) *Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe*. München/Wien, 1965.

sabiedrības vēstures aspekti kā sociālo kustību vēsture u. tml. Jaunā pieeja izpaudās ne tikai problēmu tematikas izvēlē, bet arī pētniecības metožu un teorētisko nostādņu lietojumā. 20. gs. 60. un 70. gados tādi jēdzieni kā “sociālā struktūra”, “sociālie procesi”, “ekonomika” tika plaši izmantoti vēstures procesu analīzē.¹⁶⁸ Šajā laikā daudzi jaunās paaudzes sociālās vēstures pētnieki sāka strādāt universitātēs un ieguva akadēmiskos amatus. Tādēļ Vācijas historiogrāfijā veidojās divi pamatvirzieni – politiskā un sociālā vēsture, kas mūsdienās tiek dēvēta arī par sabiedrības vēsturi (*Gesellschaftsgeschichte*).¹⁶⁹

20. gs. 70. gadu otrajā pusē izvērstis E. Cēdena ideju skaidrojums un teorētisks pamatojums atrodams agro jauno laiku pētnieku Volfganga Reinharda (*Wolfgang Reinhard*)¹⁷⁰ un Heinca Šillinga (*Heinz Schilling*)¹⁷¹ darbos, kuros tiek apgalvots, ka ar “konfesionālisma laikmeta” jēdziena palīdzību var sistematizēt agro jauno laiku vēsturi, izmantojot šim periodam raksturīgas kategorijas. Šie vēsturnieki uzskata, ka, lai gan jēdzienam “konfesionālisma laikmets” ir reliģiska nokrāsa, tas apzīmē nevis stāvokli, bet vēstures procesu, kurā notiek reliģisko, sociālo un politisko fenomenu maiņa.¹⁷² V. Reinhard, pētot laika posmu no Augsburgas līdz Vestfāles mieram, atzīmē, ka tam raksturīga “sistemātiska jaunu denomināciju” rašanās. Ir nošķiramas atšķirīgas katoļu, luterāņu, reformātu un anglikāņu identitātes. To var panākt ar šādiem “instrumentiem”:

- * veidojot skaidru teoloģisku priekšstatu par savu konfesiju;
- * ieviešot un izplatot jaunas baznīcas normas;
- * veidojot savu propagandu un novēršot pretpropagandu;
- * ar izglītības sistēmas starpniecību, radot jaunu kārtību;
- * pastiprinot ticīgo disciplinēšanu;
- * izmantojot baznīcas rituālus;
- * ierobežojot kādas valodas lietojumu.¹⁷³

Konfesionālisms kalpoja arī politiskajai varai, jo ar sabiedrības “sociālās disciplinēšanas” palīdzību varēja veidot modernu absolūto valsts varu, kurai bija raksturīga

¹⁶⁸ Daniela, U. Kultūra vai sabiedrība: no sociālās vēstures pie kultūrvēstures. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1993, Nr. 4., 117.lp.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Reinhard, W. Gegenreformation als Modernisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Archiv für Reformationsgeschichte*, 1977, Bd. 68, S. 226–252.

¹⁷¹ Schilling, H. Disciplinierung oder “Selbstregulierung der Untertanen”? Ein Plädoyer für die Doppelperspektive von Makro- und Mikrohistorie bei der Erforschung der frühmodernen Kirchengeschichte. *Historische Zeitschrift*, 1997, Bd. 264. Hf. 3, S. 675–691.

¹⁷² Schilling, H. Das konfessionelle Europa. Die Konfessionalisierung der europäischen Länder seit Mitte des 16. Jahrhunderts und ihre Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 16–19. (turpmāk – Schilling, H. Das konfessionelle Europa.)

¹⁷³ Reinhard, W. Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Zeitschrift für historische Forschung*, 1983, Bd. 10, S. 263.

cieša sadarbība starp “subsistēmām – politiku, reliģiju un sabiedrību”.¹⁷⁴

Lai gan vācu historiogrāfijā konfesionālisma jēdziens tiek plaši izmantots, tomēr tā sakarā ir parādījušās arī daudzas kritiskas piezīmes. Notiek diskusijas par “konfesionālisma laikmeta” datējumu, apšaubot to, ka vēstures process ir norobežojams ar kādu konkrētu gadu vai notikumu. Tikpat diskutabls ir jautājums par to, uz kurām Eiropas valstīm un kurām Baznīcām “konfesionālisma paradigma” varētu tikt attiecināta, proti, cik universāls ir piedāvātais sociālās vēstures modelis.¹⁷⁵

Pirmie vēsturnieku mēģinājumi skatīt Centrālās un Austrumeiropas agro jauno laiku vēsturi caur konfesionālisma prizmu vērojami 20. gs. 90. gadu beigās, kad Joahima Bālkes (*Joachim Bahlcke*) un Arno Štromeijera (*Arno Stromeyer*) redakcijā tiek izdots zinātnisko rakstu krājums.¹⁷⁶ Tajā ieskicētas teorētiskās diskusijas par konfesionālismu kā pētniecisku paradigmu, aplūkota konfesiju nozīme valsts veidošanās procesā, ietekme uz kārtu sabiedrības dzīvi, un loma tās sociālā disciplinēšanā. Krājumā tiek skatīta Bohēmijas, Morāvijas, Austrijas, Ungārijas un Polijas - Lietuvas vēsturiskā pieredze. Analizējot šo dažādo valstu vēstures norises, tiek secināts: “lai arī konfesionālu Baznīcu veidošana ir bijusi atšķirīga, tomēr var izšķirt dažas šī procesa pamattendences. Sabiedrības vēsturiskajā attīstībā īpaši nozīmīgas ir: 1) alianse ar valsti; 2) darbība ārpus Baznīcas kompetences – laicīgajā laukā; 3) kristiešu ticības normu, cilvēku domāšanas un uzvedības kontroles mehānismu izveide; 4) modernas baznīcas kalpotāju kārtības iedibināšana, proti, tādas sabiedrības veidošana, kurā dominējošā loma ir konfesionalizētai garīdzniecībai. Tomēr šajā sabiedrībā tiek leģitimizēta un strukturēta arī laju līdzdalība.”¹⁷⁷

Krājumā ir iekļauts arī kritisks vēsturnieka Endrjū Petegrī (*Andrew Pettegree*) raksts par to, vai un cik lielā mērā konfesionālisma paradigmu var attiecināt uz Ziemeļrietumeiropas valstīm. Viņš atzīmē, ka Lielbritānijas, Francijas un arī Nīderlandes vēstures pētniecības tradīcijai ir bijusi raksturīga “intuitīva neuzticība” teorētiskajiem modeļiem. Viņi ir devuši priekšroku empīriskiem pētījumiem, kuros netiek veidotas kādas īpašas teorētiskas superstruktūras. Piemēram, lai gan Francijas un Nīderlandes vēsturnieki ir daudz un vispusīgi pētījuši 16. - 17. gs. reliģisko ideju attīstību un ar tām saistīto spēku sadursmes, tomēr viņi ir

¹⁷⁴ Reinhard, W. Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Zeitschrift für historische Forschung*, 1983, Bd. 10, S. 268.

¹⁷⁵ Kaufmann, T. Die Konfessionalisierung von Kirche und Gesellschaft. Sammelbericht über eine Forschungsdebatte (Teil 1). *Theologische Literaturzeitung*, 1996, Bd. 121, S. 1008–1025; Kaufmann, T. Die Konfessionalisierung von Kirche und Gesellschaft. Sammelbericht über eine Forschungsdebatte (Teil 2). *Theologische Literaturzeitung*, 1996, Bd. 121, S. 1113–1121.

¹⁷⁶ Bahlcke, J., Stromeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999.

¹⁷⁷ Schilling, H. Das konfessionelle Europa. S. 27–40.

izvairījušies no konfesionalisma jēdziena lietošanas.¹⁷⁸

Ziemeļrietumeiropas valstīs nav vērojams konfesionalisms tā klasiskajā izpausmē, kad valdnieks konfesionalās reformas izmanto kā vienu no valsts veidošanas instrumentiem, lai viņa atbalstītās Baznīcas reformas disciplinētu valsts pavalstniekus un saliedētu tos. Ja vācu zemēs, izmantojot luterāņu, kalvinistu un katoļu palīdzību, valsts spēja veiksmīgi nodrošināt sociālo disciplīnu, tad, piemēram, Francijā šāds modelis nebija iespējams. Lai gan Mārtiņa Lutera idejas franču augstākās sabiedrības aprindās tika uztvertas ar lielu entuziasmu un vērtētas pozitīvi, 16. gs. 20. - 30. gados, pēc Lutera izslēgšanas no Romas katoļu Baznīcas, uz dažādo evaņģēlisko novirzienu vadītājiem sāka skatīties ar aizdomām. Tādēļ franču evaņģēliskie novirzieni veidoja savu Baznīcas reformu programmu un centās norobežoties no vācu kustības “sektantiskajām tendencēm”.¹⁷⁹

Kā norāda E. Petegri, arī Nīderlandē situācija bija sarežģīta. Sākumā holandiešu valodā tika pārtulkoti daudzi Lutera darbi, un tajos paustās idejas strauji izplatījās pilsētnieku vidē. Savukārt 16. gs. 20. gados notika krasa politikas maiņa. Tās pamatā bija valdnieka Kārļa V izvēle nepieņemt Lutera idejas. Vēl vairāk, 1523. gadā Antverpenē uz sārta tika sadedzināti vairāki augstīniešu mūki, kuri atklāti bija sevi pasludinājuši par Lutera sekotājiem. Šāda veida valsts varas izrēķināšanās ar baznīcas kalpotājiem radīja šoku visos citu Eiropas valstu evaņģēlisko virzienu sekotājos. Tātad Nīderlandē, sākot ar 16. gs. 30. gadiem, tika realizēta pirmās evaņģēlisko virzienu paaudzes vadītāju iznīcināšana, un holandiešu reformācijas sekotāju vidū pieauga radikālisma tendences. Ap šo pašu laiku mainījās arī Francijas valdnieka attieksme pret savas valsts evaņģēliskajām kustībām un to vadītājiem. Ja sākumā tiem tika garantēts valsts atbalsts, tad ap 1534. gadu valdošajās aprindās bija vērojams uztraukums par šo kustību radikalizāciju. Tādēļ sākās evaņģēlistu vajāšana. Arī pats Kalvins bija spiests doties trimdā. Līdz ar to pēc 1540. gada Francija un Nīderlande kļuva par “religiskās ortodoksijas bastioniem”.¹⁸⁰

Lai garantētu valsts drošību un netraucētu tās veidošanās procesu, Ziemeļrietumeiropas reģiona valstis atšķirībā no Svētās Romas impērijas, bija spiestas savā teritorijā akceptēt reliģisko daudzveidību. To labi ilustrē situācija Lielbritānijā Elizabetes valdīšanas laikā. Kaut gan no valdības puses tika pieprasīta piederība valsts Baznīcai un tās rituālu izpilde, tomēr pret tiem, kas izvairījās no šo pienākumu veikšanas, nekādi nopietni sodi netika piemēroti. Šāda attieksme savukārt stiprināja katoļticīgo pilsoņu lojalitāti laikā,

¹⁷⁸ Pettegree, A. Confessionalization in North Western Europe. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 105–106. (turpmāk – Pettegree, A. Confessionalization in North Western Europe.)

¹⁷⁹ Ibid. S. 107–108.

¹⁸⁰ Ibid. S. 108–109.

kad notika Spānijas iebrukums Britu salās. Spānijas moto šinī karā bija: “atbrīvot katoļus no viņu reliģiskās pārliecības paverdzinātājiem!”. E. Petegrī secina, ka tieši vēsturiskie apstākļi bija pamatā tam, ka 16. gs. otrajā pusē Ziemeļrietumeiropas reģiona valstīs netika uzspiesta reliģiskā vienveidība. Valsts varas pārstāvji uzmanīgi vēroja konfesiju sāncensību, lai nepieļautu fanātisku reliģisku strāvojumu ietekmi uz sabiedrību. Arī ticīgo “sociālā disciplinēšana”, ko kopīgiem spēkiem īstenoja valsts un Baznīcas institūcijas, Francijai un Nīderlandei nebija raksturīga. Ar ticīgo tikumiskā līmeņa celšanu nodarbojās galvenokārt baznīcas elites pārstāvji.¹⁸¹

Raksturojot daudzas īpatnības, kas Ziemeļrietumeiropas valstis atšķir no vācu zemēm, E. Petegrī nenoliedz konfesionalisma jēdziena izmantošanas iespējas arī šī reģiona vēstures pētīšanā. Viņš uzskata, ka sakarā ar to, ka reformācijas kustība Ziemeļrietumeiropas valstīs attīstījās vēlāk, te neveidojās tik cieša saikne starp Baznīcu un valsti. Konfesionalisma procesiem nebija arī tik visaptverošas ietekmes, kā vācu zemēs. Piemēram, kalvinisma idejas un baznīcas reformas projekti bija aktuāli galvenokārt pilsētniekiem, kurpretī laucinieku dzīvē tas neienesā neko jaunu. Tā kā kalvinismam bija raksturīgs internacionālisms, tad tā idejas nevarēja izmantot nacionāli monolītas valsts saliedēšanai.¹⁸²

Sabiedrības un Baznīcas struktūru mijiedarbības analīzē tiek izvirzīta arī teorija par 19. gs. kā otru konfesionalisma gadsimtu.¹⁸³ Nozīmīgākais šī virziena pārstāvis ir Olafs Blaške (*Olaf Blaschke*), kas sastādījis un izdevis rakstu krājumu, kura ievadrakstā akcentējis domu, ka priekšstats par 19. gs. kā “sekularizācijas un emancipācijas gadsimtu” nav pamatots. Viņš cenšas oponēt historiogrāfijā plaši izplatītajam viedoklim, ka Eiropā pēc Franču revolūcijas izveidojusies jauna tipa sabiedrība, kurai nav aktuālas konfesionalas nesaskaņas. O. Blaškes sastādītā rakstu krājuma autori, analizējot dažādas Vācijas sabiedrības dzīves jomas, secina, ka laika posmā no 1800. līdz 1970. gadam vērojama “konfesionalisma dēmona” atgriešanās, un arī sabiedrībā saskatāmas daudzas pārsteidzošas līdzības ar pirmo konfesionalisma posmu.¹⁸⁴

Tiek akcentēts, ka otrajam konfesionalisma vilnim raksturīgas šādas pazīmes – rekristianizācija (*Rechristianisierung*), (re)konfesionalizācija (*(Re)konfessionalisierung*) un konfesionalisms (*Konfessionalismus*). Ar rekristianizāciju tiek apzīmēta Baznīcas iekšējā

¹⁸¹ Pettegree, A. Confessionalization in North Western Europe. S. 108–112.

¹⁸² Ibid. S. 119–120.

¹⁸³ Blaschke, O. Das 19. Jahrhundert: Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter? *Geschichte und Gesellschaft*, 2000, Bd. 26, S. 38–75.; Blaschke, O. Abschied von der Säkularisierungslegende. Daten zur Karrierekurve der Religion (1800–1970) im zweiten konfessionellen Zeitalter: eine Parabel, In: *Zeitenblicke* 5 (2006), Nr. 1, URL: <http://www.zeitenblicke.de/2006/1/Blaschke/index.html>, URN:nbn:de:0009-9-2691. [skatīts 1.10.2010]

¹⁸⁴ Blaschke, O. Der “Dämon des Konfessionalismus”. Einführende Überlegungen. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 13–70. (turpmāk – Blaschke, O. Der “Dämon des Konfessionalismus”.)

atjaunotne, būtiska iekšējās misijas aktivizēšanās, gatavošanās tam, lai pienācīgi spētu atbildēt uz tai draudošo sekularizāciju. O. Blaške atzīmē, ka, salīdzinot ar 18. gs., kurā vērojama sabiedrības vienaldzība pret dažādību kristietībā, 19. gs. kristietība sāk izcelt konfesjonālās atšķirības un standartizēt ikdienas reliģisko praksi. Tas izpaužas, piemēram, lielākā draudzes garīdznieku profesionalizācijā un dažādām ticībām piederošu personu laulību aizliegumos.¹⁸⁵

Pēc O. Blaškes domām konfesionalizācija ir specifisks rekristianizācijas process, kas īpaši spilgti izpaudies līdz 1648. gadam, bet tā iezīmes vērojamas arī otrajā tā posmā. Līdz 1800. gadam konfesijas bija samierinājušās ar principu *cuius regio, eius religio* un uztvēra dažādu virzienu līdzāspastāvēšanu par pašsaprotamu lietu. Šajā laikā nebija izteikta reliģiskā ortodoksija, bet Baznīcas institūcijas nodarbojās ar saviem iekšējiem jautājumiem. Savukārt 19. gs. konfesijas arvien vairāk sāka sacensties savā starpā un pastāvīgi apkaroja viena otru, lai ticīgie zinātu un nepārkāptu robežas, kas viņus šķir no citām “maldīgajām” mācībām un būtu spējīgi tās kritiski izvērtēt. Tādējādi sākotnēji “nekaitīgi konstruētā kolektīvā identitāte, kuras ietvaros notika konfesijas iekšējā konsolidācija, noveda pie striktas norobežošanās no konkurentu ideoloģiskajiem “piedāvājumiem”.”¹⁸⁶

O. Blaške uzskata, ka konfesionalisma aspektā 19. gadsimts ir maz pētīts. Baznīcas vēsturnieki savos darbos pievērsušies galvenokārt teoloģisko strāvojumu vai Baznīcas institūciju izpētei, taču nepietiekami analizējuši dažādu draudžu vai sociālo grupu locekļu ikdienas saskarsmi lauku vidē.¹⁸⁷ Viņš piedāvā 19. gs. konfesjonālo struktūru pētīt, analizējot to “vertikālās apakšstruktūras” jeb sabiedrības grupas, ko konfesijas ir sašķēlušas. Šāds vertikālā dalījuma princips ir tajā laikā novatorisks pētniecības virziens.

Savukārt Martins Frīdrihs (*Martin Friedrich*) izsaka arī kritiskas piezīmes.¹⁸⁸ Viņš atzīmē, ka, salīdzinot ar pirmo konfesionalisma laikmetu, otrā posma identificēšanā vēl ir daudzas neskaidrības, jo 19. gs. ir būtiski mainījušās attiecības starp valsti un Baznīcu. Vācu zemēs pat valda zināma antikonfesjonāla gaisotne. Tāpat nav skaidrs, kuras 19. gs. darbojošās konfesijas tiek analizētas. Pirmajā posmā tās ir katolicisms, luterisms, kalvinisms un daļēji arī anglikānisms. O. Blaške savā argumentācijā izmanto galvenokārt piemērus no konfliktiem starp luterāņiem un katoļiem, bet analīzē netiek iekļauta attieksme pret jūdaisma piekritējiem. Zinot, ka vācu zemēm raksturīgs arī antisemitisms, tas būtu jāiekļauj konfesionalisma pētījumos, un jāattīsta arī ideja par sociālismu kā reliģiju. Savukārt nav lietderīgi

¹⁸⁵ Blaschke, O. Der “Dämon des Konfessionalismus”. S. 19–28.

¹⁸⁶ Ibid. S. 20.

¹⁸⁷ Ibid. S. 23.

¹⁸⁸ Friedrich, M. Das 19. Jahrhundert als “Zweites Konfessionelles Zeitalter”? Anmerkungen aus evangelisch-theologischer Sicht. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 95–112. (turpmāk – Friedrich, M. Das 19. Jahrhundert als “Zweites Konfessionelles Zeitalter”?)

protestantismu un katolicismu skatīt kā monolītus spēkus, jo tie iekļauj sevī vairākus, dažkārt diezgan pretrunīgus virzienus, piemēram, ortodoksiju un liberālo pieeju.¹⁸⁹

Veiksmīgākie vertikālo sabiedrības struktūras apakšgrupu jeb “subsabiedrību” pētījumi ir saistīti ar tā saucamo mikrovēsturi. To autori, izmantojot vēstures avotus, var konstatēt konfesiju attiecību dinamiku, noskaidrot ideoloģisko pretstatu veidošanās cēloņus un “instrumentus”. Tā T. Dītrihs (*Tobias Dietrich*) analizējis konfesionalisma izpausmes kādā konkrētā lauku vidē – ciematos, kuros dzīvoja dažādu ticību piederīgie.¹⁹⁰ Vietējās sabiedrības dzīves analīze parādīja, ka laika gaitā attieksmes starp dažādu konfesiju pārstāvjiem ir mainījušās. 18. gs. pastāvēja samērā toleranta dažādu konfesiju līdzāspastāvēšana – tika izmantota pat viena baznīca un kapsēta, bet 19. gs. ciemata dzīvē parādījās antagonisms, kas izpaudās dažādos stereotipos un aizspriedumos. Viens no šādiem populāriem stereotipiem bija uzskats, ka protestanti ir bagātāki par katoļiem. Bieži vien katoļiem tika piedēvēta māņticība un zems izglītības līmenis, viņu garīdzniekiem – ekstrēmisms, netolerance un fanātisms. Protestanti savukārt, balstoties uz to, ka Lutere esot bijis “necienīgs cilvēks”, tika dēvēti par ķeceriem. T. Dītrihs, lai raksturotu šo stereotipu ģenēzi, secinājis, ka vietējās sabiedrības sociālajai nevienlīdzībai bija zināms objektīvs pamats. Piemēram, katoļi ieņēma amatus, kas nebija tik labi apmaksāti, viņiem bija vairāk svētku un svinamo dienu, un reizēm pat augstāki nodokļi. Autors secinājis arī to, ka aizspriedumu skaita palielināšanās šajā vidē nav unikāla parādība, tā vērojama arī daudzos franču un vācu ciematos, kuros dzīvo dažādu tautību un ticību cilvēki. Konfesiju cīņa var izpausties arī citas ticības personas izgatavoto vai pārdodamo preču un pakalpojumu boikotā. Jauktās laulības šajā laikā tiek uzskatītas par “slazdu”.¹⁹¹

Otrajā konfesionalisma laikmetā jauktās laulības bija lielākā sabiedrības problēma un galvenais katoļu un protestantu draudžu cīņas iemesls. T. Bendikovskis (*Tillmann Bendikowski*) analizējis šādas laulības Vācijā un Prūsijā no 1830. līdz 1970. gadam.¹⁹² Identificējot jaukto laulību slēgšanas areālu, tiek secināts, ka konfesionāli viendabīgākos apgabalos, piemēram, Štrālzundē (*Stralsund*), Ščecinā (*Szczecin, Stettin*) un Mersburgā (*Mersburg*) to īpatsvars 19. gs. bija ļoti neliels – 0,5 % līdz 0,7 %, savukārt citos – konfesionāli neviendabīgākos apgabalos, piemēram, Vroclāvā (*Wrocław, Breslau*), jaukto

¹⁸⁹ Friedrich, M. Das 19. Jahrhundert als “Zweites Konfessionelles Zeitalter”? S. 98–99.

¹⁹⁰ Dietrich, T. Konfessionelle Gegnerschaft im Dorf im 19. Jahrhundert. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 181–214.

¹⁹¹ Ibid. S. 201–211.

¹⁹² Bendikowski, T. “Eine Fackel der Zwietracht”. Katholisch-protestantische Mischehen im 19. und 20. Jahrhundert. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 215–242. (turpmāk – Bendikowski, T. “Eine Fackel der Zwietracht”).

laulību īpatsvars bija 19 %. Tātad lielākais jaukto laulību skaits ir vērojams konfesionāli neviendabīgākos apgabalos. Pētnieks nonāk pie atziņas, ka pilsētās tas bijis lielāks nekā laukos, kur ilgāk saglabājas tradicionālās konfesiju robežas. Jauktās laulības konfesionālisma gadsimtā gan katoļu, gan protestantu garīdznieki uzskatīja par lielu ļaunumu. Vislielāko bīstamību Baznīca saskatīja tanī, ka šādā ģimenē audzis bērns varētu mainīt ticību. Līdz ar to stingri noteiktās konfesionālās robežas tiktu apdraudētas jau nākamajā paaudzē.¹⁹³

Konfesionāli jaukto laulību slēgšanas un bērnu audzināšanas jautājumā iesaistījās ne tikai Baznīcas, bet arī valsts struktūras. Piemēram, Prūsijā 1794. gadā ultramontānisma¹⁹⁴ tendenču ietekmē tika izdots likums, kurā noteikts, ka jauktās laulībās dzimušie bērni ir jākristī šādi: zēni – tēva, bet meitas – mātes ticībā. Turklāt vecākiem tika liegts vienoties par kādiem citiem iespējamiem variantiem. 1803. gadā pieņēma likumu, kas noteica, ka visi bērni būtu kristāmi tēva ticībā. Taču, kad vairākas augstas Reinas un Vestfāles reģiona amatpersonas bija izvēlējušās sev katoļticīgas sievas, Romas katoļu Baznīca sacēla politisku skandālu par to, ka notiekot “katoļu ģimeņu protestantizācija”.¹⁹⁵ Nespējot panākt vēlamu atbalstu, konfesijas izmantoja tām pieejamos līdzekļus. Protestantu mācītāji sprediķos un arī personiskās pārrunās brīdināja savu draudžu locekļus, lai tie atturas no laulībām ar katoļiem vai katolietēm, jo tās neizbēgami novedīsot pie konfliktiem ģimenes dzīvē. Katoļu priesteri, kas pretēji esošajam likumam, vēlējās, lai abu dzimumu bērni tiktu audzināti katoļticībā, draudēja saviem ticīgajiem ar ekskomunikāciju jeb izslēgšanu no Baznīcas. Īpaši asi konflikti abu konfesiju garīdznieku starpā Prūsijā bija līdz 1834. gadam, kad tika panākta vienošanās ar Svēto Krēslu par Romas katoļu Baznīcas prasībām pret laulāties gribētājiem.¹⁹⁶

Situācijas eskalācija bija vērojama arī 19. gs. 80. gados tā saucamā *Kulturkampf* laikā. T. Bendikovskis šo apstākli min kā apliecinājumu svarīgajai konfesionālisma nozīmei, jo laikā, kad sabiedrībā jau bija vērojamas reliģiskās indifferences pazīmes, dažādām konfesijām būtu bijis lietderīgāk saliedēties kopīgai cīņai pret sociālistiskas ievirzes kustībām, bet tās turpināja apkarot viena otru. Konfesionālais jautājums zaudēja savu aktualitāti tikai Trešā Reiha (1933-1945) laikā, kad jauktās laulības tika skatītas rasu politikas kontekstā.¹⁹⁷

Kopumā var secināt, ka 20. gs. gaitā ir notikušas nozīmīgas pārmaiņas skatījumā uz agro jauno laiku sabiedrību. Reformācijas gaitā radusies konfesionālā daudzveidība un tās izraisītās sekas Baznīcas, valsts un cilvēku ikdienas dzīvē, vēsturnieku darbos interpretēta kā daļa no jauno laiku sabiedrības modernizācijas procesa. Pateicoties vācu vēsturnieku

¹⁹³ Bendikowski, T. “Eine Fackel der Zwietracht”. S. 222.

¹⁹⁴ **Ultramontānisms** – 15. gs. izveidojies katolicisma virziens, kas centās panākt, lai Romas pāvestam būtu neierobežota vara, un tas varētu iejaukties jebkuras katoļu valsts reliģiskajās un laicīgajās lietās.

¹⁹⁵ Bendikowski, T. “Eine Fackel der Zwietracht”. S. 224.

¹⁹⁶ Ibid. S. 225–226.

¹⁹⁷ Ibid. S. 237.

pienesumam, tika izstrādāts un laika gaitā arī precizēts *konfesionālisma* jēdziena saturs, un tas ir kļuvis par vispāratzītu un atbilstošu *instrumentu*, kas izmantojams, lai skaidrotu konfesionālo grupu savstarpējās attiecības un to attiecības ar valsts varu ne tikai agrajos jaunajos laikos, bet arī 19. gs.

2. KRISTĪGO DRAUDŽU TIESISKAIS STĀVOKLIS

KRIEVIJAS IMPĒRIJĀ

2.1. Evaņģēliski luteriskā Baznīca

Līdz ar Reformācijas ideju izplatīšanos izplatību Baltijas jūras reģionā nostiprinājās arī Ev. Luteriskā Baznīca. Tās sekmīgu darbību nodrošināja vietējā vācbaltu muižniecības un pilsētas iedzīvotāju atbalsts. Baznīcas struktūra bija veidota pēc Zemgales hercoga Gotharda Ketlera izdotajiem priekšrakstiem, kuros bija noteikts, ka jāizveido Baznīcas pārvalde un konsistorija.¹⁹⁸ Priekšrakstos bija reglamentēta arī draudžu darbība. Būtiski atzīmēt, ka Baznīcas pārvaldē bija jāiesaista kā garīgās, tā arī laicīgās personas.¹⁹⁹

1795. gadā pēc hercogistes iekļaušanas Krievijas impērijā imperatore Katrīna II apsolīja, ka Kurzemes un Zemgales luterāņiem būs tiesības savā baznīcā brīvi noturēt dievkalpojumus un saglabāt savu reliģisko pārliecību. Arī Baznīcas pārvaldes jomā netika realizētas nekādas pārmaiņas, tā varēja turpināt vadīties pēc 1570. gada Baznīcas likuma.²⁰⁰ Līdzīga situācija bija Vidzemes un Igaunijas guberņās, kur bija spēkā zviedru laika likumdošana.

Tomēr arī tolaik daļa ev. luteriskās konfesijas administratīvo jautājumu tika risināti ar valsts varas iestāžu palīdzību, t.i., Tieslietu jeb Justīcijkolēģijas starpniecību. Tā bija veidota kā augstākā strīdu pārsūdzības iestāde. Šīs kolēģijas izveide saistāma ar plašajām Pētera I īstenotajām valsts pārvaldes reformām. Pirmā no cītticībnieku konfesijām, kas tika pakļauta Krievijas impērijas valsts aparātam, bija Ev. luteriskā Baznīca. Pēc Ziemeļu kara (1700-1721) šīs konfesijas lietu risināšanai izveidoja Vidzemes, Igaunijas un Somijas Tieslietu kolēģiju, kuras locekļi bija laicīgas personas.²⁰¹ 1734. gadā imperatore Katrīna I paplašināja šīs kolēģijas darbības lauku un pakļāva tai visus valstī dzīvojošos protestantus.

Nākamās būtiskākās reformas norisinājās 19. gs. sākumā, kad kolēģiju pārvaldi nomainīja ministriju struktūra ar plašu darbības spektru, kas tika realizēts ar ministriju departamentu starpniecību. Tā 1810. gada 25. jūlijā tika izdots ukazs par Iekšlietu ministrijas Cītticībnieku garīgo lietu departamenta izveidi. Šī struktūrvienība pārņēma Tieslietu kolēģijas funkcijas un darbojās kā augstākā administratīvo strīdu izšķiršanas instance, kura izskatīja jautājumus, kas saistīti ar Ev. luteriskās Baznīcas tiesību aizskārums.²⁰²

¹⁹⁸ Gernet, Axel: *Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Rußland. Eine historisch-statistische Darstellung.* Bd. 2. St. Petersburg 1911. S. III-V.

¹⁹⁹ Вашкевич, В. (сост.). *Исторический обзор законодательства об устройстве евангелическо-лютеранской церкви в Прибалтийском крае.* Санкт-Петербург, 1890. С. 22. (turpmāk – Вашкевич, В.)

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ ПСЗ, собр. 1, т. 4, ст. 1910 (16.04.1702.) С. 192–195.

²⁰² Вашкевич, В. С. 48–50.

Lai gan Krievijas varas iestādes un valdnieku izdotie likumi sludināja pilnīgu ticības iecietību, tomēr praksē tika sekots tam, lai Ev. luteriskās draudzes darbotos atbilstoši impērijā jau pastāvošajiem likumiem un valsts interesēm. Līdz ar to valsts vara panāca to, ka Ev. luteriskās konfesijas pārvalde tika piesaistīta valsts struktūrām, lai būtu vieglāk īstenot tās pārraudzību. 1819. gads, kad imperators Aleksandrs I (1801-1825) izdeva ukazu par Ev. luteriskās Baznīcas ģenerālkonsistorijas izveidošanu, bija būtisks pagrieziens punkts pakāpeniskas Baznīcas autonomijas ierobežošanas procesā. Tomēr jaunizveidotās iestādes darbības uzsākšanu kavēja guberņu konsistoriju locekļi un Baltijas muižniecība. Un tikai pēc jaunā imperatora Nikolaja I nākšanas pie varas 1825. gadā situācija mainījās par labu ģenerālkonsistoriālas Baznīcas pārvaldes izveidei.²⁰³

No 1828. gada līdz 1832. gadam pēc Nikolaja I pavēles darbojās īpaša komisija, kuras uzdevums bija sagatavot jaunus Baznīcas likumus impērijas ev. luteriskajām draudzēm. Šajā komisijā izstrādātais likums paredzēja, ka ģenerālkonsistorija ir augstākā pārvaldes iestāde. Administratīvi tā bija pakļauta Iekšlietu ministrijai, bet juridiskajās lietās – Senātam.²⁰⁴ Ģenerālkonsistorijas vadībā bija gan laicīgas personas (prezidents), gan garīgās kārtas pārstāvis – viceprezidents.²⁰⁵

Vairums Baznīcas vēsturnieku uzskata, ka līdz ar 1832. gadu luteriskās draudzes Baltijā zaudēja savu neatkarību, ko tik cītīgi bija centušās nosargāt iepriekšējos gadsimtos. Tādējādi Krievija Baltijā bija veiksmīgi realizējusi savu iekšpolitiku, kas Nikolaja I laikā bija kļuvusi izteikti slavofiliska un ar izteiktu tendenci izveidot policejisku valsti. Kā norāda vēsturnieks G. Straube, Baltijas vācu muižniecība un mācītāju vairākums 1832. gada likumā sākotnēji nesaskatīja neko ļaunu savai nākotnei un tikai atsevišķi gaišākie, kritiskākie prāti spēja novērtēt tā būtību un uzstājās pret jaunievedumiem. Tomēr viņu bija pārāk maz.²⁰⁶ G. Straube uzsver, ka tādējādi 19. gs. kļuva par to robežšķirtni, kad tika pārtraukta vairākus gadsimtus ilgusi nošķirtība starp atsevišķo zemju baznīcām. To lielā mērā sekmēja 1832. gada Baznīcas likums. Tomēr šis likums kļuva par asu strīdu un nesaskaņu cēloni, jo tajā ieliktais normas bija atkāpšanās no 1710. gada Rīgas padošanās jeb t.s. Akorda punktiem un 1721. gada miera līguma paragrāfiem, kuros Krievijas valdība bija garantējusi Baltijas (sākotnēji Vidzemes) ev. luteriskās Baznīcas monopolkundzību, dodot tai vienlīdzīgas vienlīdzīgas tiesības ar pareizticīgo Baznīcu.²⁰⁷

Nedaudz atšķirīgu viedokli par šiem nozīmīgajiem notikumiem pauž vēsturnieks P.V.

²⁰³ Latvija 19. gs. Vēsturiskas apceres. Rīga, 2000. 382.lpp.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Сафонов, А.А. *Правовой статус религиозных конфессий в Российской империи на рубеже XIX – XX вв.: Монография.* Тамбов, 2006. С. 51. (turpmāk – Сафонов, А.А.).

²⁰⁶ Latvija 19. gs. Vēsturiskas apceres. Rīga, 2000. 382.–383.lpp.

²⁰⁷ Ibid. 389.lpp.

Vērts (*Paul W. Werth*), kurš uzskata, ka Ev. luteriskās Baznīcas likumu kodifikācija atbilstoši impērijas likumdošanai bija likumsakarīgs process, jo valsts vara vēlējās panākt lielāku vienveidību un līdzīgu pārvaldi visām valstī esošajām kristīgajām konfesijām. Tiek norādīts uz to, ka Ev. luteriskā Baznīca ir viena no pēdējām, kas saņēma šādu reglamentāciju, jo jau 1721. gadā bija stājies spēkā pareizticīgo darbību regulējošais “Garīgais reglaments”, 1769. gadā līdzīgs dokuments tika izdots attiecībā uz Romas katoļu Baznīcu. Visām pārējām impērijā atzītajām konfesijām šādus reglamentus sagatavoja 19. gs. 30. gados.²⁰⁸

P.V. Vērts akcentē, ka 1832. gada Baznīcas likums bija labs instruments, kas palīdzēja Ev. luteriskās Baznīcas vadībai nostiprināt savas “mācības tīrību” un pasargāt draudzes no dažādu novirzienu (tolaik dēvētu par “relīģiskām sektām”) ietekmes. Likums stingri noteica ev. luterisko draudžu garīgo ganu izraudzīšanās kārtību, viņu izglītības līmeni un citas prasības, līdz ar to ierobežojot kāda „no tautas nākuša“ sludinātāja darbību.²⁰⁹ Krievijas Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas loceklis grāfs Pauls fon Tīsenhauzens (*Paul von Tiesenhausen*) norādījis, ka „1832. gada likums reprezentē mūsu senču reliģijas saglabāšanu nākotnē visā tās tīrībā un neaizskaramībā”²¹⁰. Šim apgalvojumam ir zināms pamats, jo lielākā daļā šī likuma pantu atsaucās uz pašas Ev. luteriskās Baznīcas senākiem garīgiem priekšrakstiem vai zviedru laiku likumiem, papildinot tos ar pantiem, kuros noteikts jautājumu loks, kas būtu risināms ģenerālkonsistorijā vai Iekšlietu ministrijas cītticībnieku garīgo lietu departamentā.²¹¹

Jāatzīmē, ka Iekšlietu ministrijas Cītticībnieku garīgo lietu departamenta funkcijas bija visai plašas. Tā nodarbojās ar finanšu, administratīviem un draudžu uzraudzības jautājumiem, akceptēja garīdznieku iecelšanu amatā, atcelšanu no tā vai nomaiņu. Departamenta ierēdņu štats nebija liels – 40 darbinieki. Viņiem tika izvirzītas stingras prasības attiecībā uz konfesionālo piederību, resp., lielākā daļa bija pareizticīgie, tomēr 19. gs. otrajā pusē tās vadībā nonāca arī ietekmīgi vācbaltu dzimtu locekļi, piemēram, Emanuels fon Zīvers (1817-1909). Cītticībnieku garīgo lietu departamentam vietējā līmenī nebija savas izvērstas struktūras, tādēļ departaments darbojās galvenokārt caur vietējām amatpersonām (gubernatoriem, pilsētu priekšniekiem, policijas vai apriņķa amatpersonām). Sabiedrības “noskaņojumu” cītticībnieku apdzīvotajās teritorijās un viņu attieksmi pret pareizticīgajiem vēroja politiskā policija jeb Žandarmērija.²¹²

Vēsturniece K. Volfarte norāda, ka 19. gs. Baltijas kārtu sabiedrības struktūras atspoguļojās arī baznīcas dzīvē. Tās pārvaldes augstākajā iestādē – konsistorijā – garīdzniekus

²⁰⁸ Werth, P.W. Schism Once Removed: Sects, State Authority, and Meaning of Religious Toleration in Imperial Russia. In: Miller, A., Rieber, J. (eds). *Imperial Rule*. 2005. P. 84.

²⁰⁹ Ibid. P. 85.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ ПСЗ, собр. 2, т. 7, ст. 5871 (28.12.1832.). С.1022.–1040

²¹² Сафонов, А.А. С. 50.

vadīja bruņniecība. Katra konsistoriālā apgabala garīgais vadītājs un konsistorijas viceprezidents bija ģenerālsuperintendents, kuru no garīdznieku vidus bija izvēlējusies bruņniecība. Arī konsistorijas prezidentu un viņa divus laicīgos piesēdētājus ievēlēja bruņniecība. Garīdznieki deleģēja tikai abus garīgos konsistorijas piesēdētājus. Bruņniecības muižu īpašniekiem, kas lielākoties bija arī bruņinieku korporācijas locekļi, bija arī patronāta tiesības. Tādējādi lielāko Kurzemes mācītāju daļu ievēlēja nevis attiecīgās baznīcas draudze, bet gan patrons, līdz ar to šie mācītāji par savu iecelšanu amatā un visām ar to saistītajām personiskajām, sociālajām un saimnieciskajām tiesībām un privilēģijām bija pateicīgi vienīgi viņam.²¹³ Piemēram, Kurzemes mācītāji sava amata izpildes laikā ieguva muižnieka tiesības un tika atbrīvoti no nodokļiem un nodevām.²¹⁴ Savas iztikas nodrošināšanai viņi apsaimniekoja pastorāta zemi un citus baznīcai piederošus īpašumus, tādējādi šajā jomā ne ar ko neatšķīrās no muižu īpašniekiem. Būdami baznīcas un skolu konventa locekļi un baznīcas garīgie vadītāji, viņi uzraudzīja draudzes locekļu tikumisko un sabiedrisko dzīvi. Savas izglītības un ieņemamā amata dēļ garīdznieki piederēja pie pašapzinīgās un visai ietekmīgās literātu kārtas, kas 19. gs. otrajā pusē bija cieši saistīta ar muižniecību. Šāds mācītāju tiesiskais, sabiedriskais un saimnieciskais stāvoklis noteica viņu un muižu īpašnieku interešu kopību. Abas grupas bija ieinteresētas saglabāt Baltijā pastāvošo kārtu pašvaldību un sociālo struktūru.²¹⁵

2.2. Romas katoļu Baznīca

Romas katoļu Baznīca tika iekļauta impērijas varas struktūrā jau 18. gs. otrajā pusē. To noteica konkrētie vēsturiskie apstākļi – valsts centralizācijas nostiprināšanās, kā arī Krievijas vēstures gaitā izveidojusies saikne starp Baznīcu un valsti. Romas katoļu Baznīcas struktūra bija būvēta uz stingri hierarhiskiem pamatiem. Reģionālo draudžu garīdznieki caur vietējiem bīskapiem bija pakļauti pāvestam, un kurš tika uzskatīts par Jēzus Kristus vietnieku zemes virsū. Šādi strukturēta, Baznīca bija ārpus valsts pārvaldes. Piemēram, katoļu priesteru izglītošana un iesvētīšana notika saskaņā ar katoļu Baznīcā pastāvošo kārtību. Bieži vien garīgās kārtas pārstāvji tika atbrīvoti no nodokļiem, viņi nebija pakļauti laicīgās tiesas jurisdikcijai utt. Bet garīdzniekiem kā sabiedrības locekļiem bija jāpakļaujas arī valsts likumiem.

²¹³ Volfarte, K. *Rīgas Latviešu biedrība un latviešu nacionālā kustība 1868. līdz 1905. Gadam*. Rīga, 2009. 27.lpp. (turpmāk – Volfarte, K.)

²¹⁴ Lenz, W. Zur Verfassungs- und Sozialgeschichte der baltischen evangelisch-lutherischen Kirche 1710–1914. In: *Baltische Kirchengeschichte*. Wittram, R. (Hg.) Göttingen, 1956. S. 120.

²¹⁵ Volfarte, K. 27. lpp.

Pirmie mēģinājumi organizēt Romas katoļu konfesijas dzīvi Krievijā saistīti ar 1684. gadu, kad grupa Maskavā dzīvojošu katoļu griezās pie cara ar lūgumu uzcelt šajā pilsētā katoļu baznīcu un uzaicināt priesterus dievkalpojumu noturēšanai. Pēc tam tika iegūta atļauja Maskavā atvērt jezuītu misiju un uzcelt koka baznīcu.²¹⁶

Valsts attieksme pret cilticībniekiem būtiski mainījās pēc Pētera I nākšanas pie varas. 1702. gada 16. aprīlī viņš izdeva manifestu²¹⁷, kurā cilticībniekiem tika apsoltā reliģiskā iecietība. Pirmā no tā sauktajām cilticībnieku konfesijām, kas tika pakļautas Krievijas impērijas valsts aparātam, bija Ev. luteriskā Baznīca. Pēc Ziemeļu kara (1700 - 1721) šīs konfesijas lietu risināšanai izveidoja Vidzemes, Igaunijas un Somijas Tieslietu kolēģiju, kuras locekļi bija laicīgas personas.²¹⁸ 1734. gadā imperatore Katrīna I paplašināja šīs kolēģijas darbības lauku un pakļāva tai visus valstī dzīvojošos protestantus.

Tomēr Romas katoļu Baznīca Krievijas impērijā vēl joprojām darbojās brīvi. Tā gan kanoniski, gan administratīvi bija saistīta ar Romu. Stāvoklis mainījās, kad kārtējo reizi saasinājās attiecības Pēterburgas katoļu draudzē. Konflikta izraisīja divu garīgo ordeņu (reformātu un kapucīnu) strīds par baznīcas un draudzes pārvaldīšanu. Tādēļ 1769. gada 12. februārī tika izdota „Pēterburgas Romas katoļu baznīcas pārvaldīšanas kārtība” jeb tā saucamais Reglaments.²¹⁹ Tas noteica, ka katoļu garīdznieki turpmāk nedrīkst dēvēt sevi par misionāriem, tika aizliegta arī katolicisma propaganda un pareizticīgo pievēršana katoļticībai. Reglaments vēlreiz apstiprināja Tieslietu kolēģijas jurisdikciju Baznīcas iekšējo strīdu un administratīvo jautājumu risināšanā. Bez tam tika ierobežota katoļu garīdznieku ieceļošana impērijā. No šī laika laicīgās varas tiesības iejaukties Baznīcas dzīvē Krievijas valsts politikā kļuva par normu.²²⁰

1772. gadā pēc pirmās Polijas dalīšanas un plašu poļu apdzīvoto apgabalu pievienošanas katoļu skaits impērijā strauji pieauga. Tādēļ Valsts padomei bija jārada katoļu Baznīcas Krievijā organizācijas projekts. Tieši tad pēc cara iniciatīvas Romas katoļu draudzēm, tika iecelts bīskaps, kas darbojās Krievijas teritorijā (K.A. – sava bīskapa Romas katoļu draudzēm Krievijā pirms tam nebija). Par to kļuva Staņislavs Bohušs Sestrencevičs (*Sestrencewicz, Siestrzeńcewicz*).

S. B. Sestrencevičs (1731 - 1826) bija cēlies no muižnieku reformātu ģimenes, izglītību ieguvis kādā no franču universitātēm, vēlāk dienējis prūšu armijā. 1761. gadā no

²¹⁶ История Римско – Католической Церкви в Российской Империи (XVIII-XX вв.) в документах Российского государственного исторического архива. Санкт-Петербург/Варшава, 1999. С. 123. (turpmāk – История Римско – Католической Церкви в Российской Империи (XVIII-XX вв.))

²¹⁷ ПСЗ, собр. 1, т. 4, ст. 1910 (16.04.1702.) С. 192–195.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ История Римско – Католической Церкви в Российской Империи (XVIII-XX вв.). С. 125.

²²⁰ Ibid.

armijas atvaļinātais Sestrencevičs bija kņaza Radzivila bērnu skolotājs un, strādājot šinī ģimenē, pārgāja katoļticībā. 1763. gadā viņš tika iesvētīts par priesteri un iecelts par Viļņas kanoniķi.²²¹ Lai gan S. B. Sestrencevičs bija konvertīts, viņš strauji virzījās pa garīdznieka karjeras kāpnēm. 1773. gadā kļuva par pirmo Baltkrievijas zemju bīskapu²²², bet vēlāk arī par pirmo Romas katoļu arhibīskapu un metropolītu visā Krievijas impērijā. Tieši Sestrencevičam bija liela ietekme uz katoļu Baznīcas turpmāko likteni.

Jau 1780. gadā tika izdots ukazs²²³, kas noteica, ka visām impērijas katoļu baznīcām un klosteriem jāpakļaujas Baltkrievijas bīskapam S. B. Sestrencevičam. Katrīna II pavēlēja ģenerālgubernatoriem īpaši sekot Romas katoļu garīdzniekiem. Viņi savā darbībā drīkstēja vadīties tikai no cara ukaziem, Senāta rīkojumiem un bīskapa S. B. Sestrenceviča norādījumiem. Tos, kas atļautos nepaklausīt, bija paredzēts izsūtīt no valsts. Ārzemju garīdznieku ieceļošana bija pieļaujama tikai ar iepriekš minētā bīskapa atļauju. Tā jaunais bīskaps ieguva varu pār katoļu draudzēm, to garīdzniekiem un klosteriem visā Krievijas impērijā. Garīgās varas īstenošanā bīskapam vajadzēja ievērot 1769. gada Reglamentā noteiktos priekšrakstus.

Vēl nozīmīgākas pārmaiņas Baznīcas organizācijā notika 1783. gadā, kad impērijai pievienoja jaunas rietumu teritorijas ar lielu katoļticīgo skaitu. Tādēļ, kā rakstīts 1783. gada 14. novembra ukazā, „lai paplašinātu Savu (K.A. – imperatores) aizgādību un uzlabotu Romas katoļu Baznīcas pārvaldi, esam izveidojuši Mogiļevas arhibīskapiju, kurai pakļāvām visas Krievijas impērijas baznīcas un klosterus, lai visa katoļu Baznīca nesaņemtu pavēles ne no viena cita, kā tikai no Senāta.”²²⁴

Kā iepriekš minēts, par Mogiļevas arhibīskapu bija nozīmēts S. B. Sestrencevičs. Viņam tika piešķirtas papildus pilnvaras, kas vēl vairāk attālināja Krievijas impērijā dzīvojošos katoļus no Romas.²²⁵ Lai lietas būtu vieglāk izskatāmas, arhibīskapam tika nozīmēti palīgi: koadjutors²²⁶ un konsistorija, kurā bija pārstāvēti arī laicīgie deputāti. No šī laika Vidzemes, Igaunijas un Somijas Tieslietu kolēģija vairs nedrīkstēja skatīt lietas, kas attiecas uz Romas katoļiem. Visas katoļu lietas (visu impērijas baznīcu un klosteru pārvaldīšana, priesteru iecelšana amatā un atcelšana no tā, viņu sodīšana u.c.) bija Mogiļevas konsistorijas ziņā. Savukārt nākamā apelācijas iestāde pēc vietējās konsistorijas bija Senāts.²²⁷ Pēterburgas katoļu draudze bija vienīgā, kuras dzīvi noteica īpašs – tikai tai rakstīts

²²¹ РГИА, ф. 821, оп. 144. (Metropolīta S. Sestrzenceviča kancelejas dokumenti, 1797-1827.) norādītā informācija.

²²² ПСЗ, собр. 1, т. 21, ст. 15876 (14.11.1783.) С. 1054–1056. (ar atsauci uz 1773. gadu).

²²³ ПСЗ, собр. 1, т. 20, ст. 14966 (09.02.1780.) С. 908–909.

²²⁴ ПСЗ, собр. 1, т. 21, ст. 15876 (14.11.1783.) С. 1054–1056.

²²⁵ ПСЗ, собр. 1, т. 21, ст. 15876 (14.11.1783.) С. 1054–1056.

²²⁶ **Koadjutors** – palīgs.

²²⁷ ПСЗ, собр. 1, т. 21, ст. 15876 (14.11.1783.) С. 1054–1056.

reglaments.²²⁸

1783. gada ukazā vēlreiz bija minēti iepriekš spēkā esošie norādījumi par Svētā Krēsla iespējamo ietekmi, nosakot, ka: „pāvesta bullas vispirms jānosūta uz Senātu, kur tiks izskatīts to saturs, īpašu uzmanību pievēršot tam, vai dokumentā nav kas tāds, kas ir pretrunā ar Krievijas impērijas pilsoniskajiem likumiem un ar patvaldnieka varas tiesībām, kas tam no Dieva ir dotas”²²⁹.

Pēc 1795. gada, kad notika trešā Polijas dalīšana, arī Kurzemes un Zemgales hercogiste tika iekļauta Krievijas impērijā. Līdz ar to arī šo teritoriju Romas katoļi nonāca Mogiļevas arhibīskapa jurisdikcijā, un uz tām tika attiecināti arī visi impērijā jau iepriekš izdotie normatīvie akti. Ar 1798. gada 28. aprīlī imperatora Pāvila I izdoto ukazu tika likvidēta Livonijas bīskapija un visā impērijā izveidotas 6 Romas katoļu bīskapijas²³⁰: Mogiļevas, Viļņas, Žemaitijas, Luckas, Kameņecas un Minskas.²³¹

Kurzemes un Zemgales katoļu draudzes iekļāva Viļņas bīskapijā, savukārt Latgales baznīcas jau kopš 1783. gada bija Mogiļevas bīskapijas sastāvā. Ar šo pašu ukazu tika noteikta Baznīcas augstākās garīdzniecības struktūra, Mogiļevas arhibīskaps S. B. Sestrencevičs iecelts par Krievijas impērijas metropolītu. Viņam bija aizliegts bez īpašas imperatora atļaujas sazināties ar pāvestu, pieņemt un uzturēt ārzemju garīdzniekus. Metropolīta pakļautībā nonāca arī visi impērijas katoļu klosteri un garīgie semināri. Viņam bija dotas tiesības iecelt zemākās bīskapijas amatpersonas. Pie katras no sešām bīskapijām tika nozīmēti bīskapu palīgi, tā sauktie bīskapi – sufragāni, kā arī oficiāļi²³². Pie šīs augstākās bīskapijas garīgās amatpersonas darbojās arī konsistorijas asesori²³³. Konsistorijas bija sava veida bīskapa kancelejas, kas ļāva viņam sekmīgāk veikt uzticētos pienākumus.

Sakarā ar impērijas teritoriālajām izmaiņām tika precizēti arī Baznīcas darbību un pakļautību regulējošie juridiskie akti. 1797. gada 26. februārī²³⁴ ar Pāvila I ukazu noteica, ka ir izveidojams atsevišķs Romas katoļu Tieslietu departaments, kas pakļaujams jau iepriekš minētajai Vidzemes, Igaunijas un Somijas Tieslietu kolēģijai. Tā kompetencē ietilptu garīdzniecības un laulību (K.A. – ar to saprotot laulību šķiršanas lietas, atļauju laulāties tuviem radniekiem vai atkārtotas laulības) lietu izskatīšana visiem impērijas katoļiem, ņemot vērā katras zemes vietējo likumu specifiku šinī jomā. Būtībā departamentam daļēji bija jāpārņem lietas, ko iepriekš izskatīja arhibīskapa konsistorija. Departamenta lēmumu

²²⁸ ПСЗ, собр. 1, т. 21, ст. 15566 (01.11.1782.) С. 721–722.

²²⁹ ПСЗ, собр. 1, т. 21, ст. 15876 (14.11.1783.) С. 1054–1056.

²³⁰ К.А. – kopumā tika izveidotas 9 bīskapijas – 6 Romas katoļu un 3 uniātu.

²³¹ ПСЗ, собр. 1, т. 25, ст. 18504 (28.04.1798.) С. 222–224.

²³² **Oficiālis** – īpašs amats Baznīcas hierarhijā.

²³³ **Asesors** – piesēdētājs.

²³⁴ ПСЗ, собр. 1, т. 24, ст. 17836 (26.02.1797.) С. 493.

apelācijas iestāde bija Senāts. Taču jau pēc gada – 1798. gada 26. februārī²³⁵ Romas katoļu Tieslietu departamentu atdalīja no Tieslietu kolēģijas un nodeva to tiešā arhibīskapa S. B. Sestrenceviča pārraudzībā, saglabājot apelācijas iespēju Senātā.

Lai gan Romas katoļu Tieslietu departamentam kopš 1798. gada 26. februāra bija jādarbojas neatkarīgi no Tieslietu kolēģijas, šī paša gada 3. novembra Romas katoļu baznīcu un klosteru reglamentā²³⁶ minēts, ka departaments tomēr atrodas kolēģijas pakļautībā. Šis fakts liecina par to, ka šajā laikā katoļu pārvaldes jautājumi tika kārtoti diezgan juceklīgi. Īsā laika periodā dažādas pārvaldes iestādes tika veidotas, reorganizētas vai likvidētas, vairākkārt precizētas to funkcijas un pakļautība. Sākot ar 1780. gadu cars centās nostiprināt Krievijā patvaļīgi ieceltā arhibīskapa un metropolīta varu pār visas impērijas katoļiem un panākt viņa kanonisko tiesību atzīšanu Romā²³⁷.

1798. gada 3. novembra reglaments²³⁸ sākas ar visai raksturīgu tā laika atziņu, kas labi parāda izpratni par Dieva noteikto kārtību uz zemes: „Patvaldniekam augstākā vara ir dāvāta no Dieva. Viņam ir dāvāta arī tautas (un garīdzniecības) uzticība. Garīdzniecībai ir jārūpējas un jāsargā savs valdnieks kā tāds, kas no Dieva tautai izredzēts, jāapliecina viņam vislielākā uzticība un pašāvēība. Šādai uzticībai jāpastāv kā garīgās tā arī laicīgās lietās.”²³⁹ Lielākā reglamenta daļa veltīta tam, lai aprakstītu bīskapijas priekšnieka jeb arhiereja tiesības un pienākumus. Reglamentā tika noteikts, ka arhierejs ir atbildīgs par laicīgās un ordeņa garīdzniecības stāvokli. Dokumentā detalizēti reglamentēta arī dzīve klosteros: uzņemšana, atbildība par kādu atsevišķu klosteru dzīves sfēru, klosteru priekšnieku iecelšanas kārtība, kustamā un nekustamā īpašuma pārvalde utt. Arī Tieslietu kolēģijas Romas katoļu departamentam atvēlēta sava vieta, ko ilustrē atbilstošie reglamenta panti. 2. pantā noteikts, ka: „Garīdzniecībai rūpīgi jāpilda visi priekšniecības priekšraksti un pavēles. Taču, ja tā ir neapmierināta ar kādu no pavēlēm vai priekšrakstiem, garīdzniecība drīkst griezties ar apelācijas sūdzību pie savas bīskapijas priekšnieka. Ja arī tur vēlmais rezultāts nav panākts, var griezties Tieslietu kolēģijas Romas katoļu departamentā”²⁴⁰. 10. pants²⁴¹ nosaka to, kā jāaizpilda vakantā klosteru priekšnieka vieta. Bīskapam jāizvēlas cienīgs amata kandidāts. Izraudzītā kandidatūra jāizskata departamentā, kas savukārt lietu nodod imperatoram apstiprināšanai. 16. pants²⁴² nosaka to, ka provinciālim²⁴³ katru gadu jāveic klosteru vizitācija.

²³⁵ ПСЗ, собр. 1, т. 25, ст. 18345 (26.02.1798.) С. 49.

²³⁶ ПСЗ, собр. 1, т. 25, ст. 18734 (03.11.1798) С. 436–438.

²³⁷ S. Sestrenceviča stāvoklis no kanoniskā viedokļa bija neskaidrs līdz 1828.g., kad pāvests beidzot atzina cara patvaļīgi iecelto katoļu Baznīcas galvu Krievijas impērijā.

²³⁸ ПСЗ, собр. 1, т. 25, ст. 18734 (03.11.1798) С. 436–438.

²³⁹ Ibid. С. 436

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Ibid. С. 437.

²⁴² Ibid.

Tās atskaitē detalizēti jānorāda, cik un kādi garīdznieki klosterī uzturas, viņu amati, klostera materiālais stāvoklis utt. Viens vizitācijas teksta eksemplārs jānosūta departamentam. 28. pantā²⁴⁴ noteikts, ka: „Arhibīskapam ir atļauts par visu, kas var kalpot kopējam un baznīcas labumam un apgaismībai un kas nav ārpus viņa varas robežām, atbilst viņa kompetencei, veidot savus norādījumus un priekšrakstus. Šādus likumprojektus, ko jāapstiprina augstākai autoritātei – imperatoram, ir jānodod Tieslietu kolēģijas Romas katoļu departamentam. Tā pienākums ir likumprojektus izskatīt un nodot Senātam apstiprināšanai”. Jāatzīst, ka pēdējā panta formulējums paver iespējas tā atšķirīgām interpretācijām.

Tika uzskatīts, ka iepriekš raksturotie normatīvie dokumenti, īpaši 1798. gada Krievijas impērijas Romas katoļu baznīcu un klosteru reglaments, labi regulē Romas katoļu Baznīcas darbību. Līdz ar to nākamajos gados izdotie – 1799. gada 17. marta²⁴⁵ un 1800. gada 11. decembra²⁴⁶ dokumenti būtībā neienes neko jaunu. 1799. gada 17. marta ukazs „Par Krievijas tiesisko aktu piemērošanu Romas katoļu garīgajai varai un pārvaldei” vēlreiz apliecina, ka impērijas katoļiem jāpakļaujas tikai metropolītam, ir stingri aizliegts uzturēt jebkādas sakarus ar ārzemēs dzīvojošajiem katoļiem. Tas apgrūtināja klosteru dzīvi, jo to administratīvais centrs parasti bija ārpus impērijas teritorijas. Savukārt 1800. gada 11. decembra ukazā „Par Romas katoļu garīdzniecības pārvaldi Krievijā” tiek detalizētāk aprakstīti bīskapa, klosteru priekšnieka un draudzes gana pienākumi, šoreiz atsaucoties ne tik daudz uz imperatora gribu, cik uz Tridentas koncilu, kura materiālos ir stingri noteikts, ka jāveic regulāras draudzes un bīskapijas vizitācijas. Aprakstītas arī ordeņu mūku un t.s. laicīgo jeb draudžu garīdznieku tiesības un pienākumi. Ordeņa brāļiem bija liegta draudžu pārraudzība, „lai tie nepārkāptu nabadzības solījumus”²⁴⁷. Mūki nedrīkstēja nēsāt laicīgo garīdznieku tērpu, „lai nekļūtu brīvāki savā uzvedībā”²⁴⁸. Bīskapam bija ieteikts neiejaukties klostera priekšnieka vēlēšanās, jo viņš nevarot pietiekami labi pārzināt konkrēto situāciju klosterī. Atsaucoties uz Tridentas koncilu, tiek uzsvērts, ka draudzei pašai jānodod tiesības izvēlēties sev prāvestu.

Pēc 1801. gada Baznīca vairs nedrīkstēja brīvi rīkoties ar savu kustamo un nekustamo īpašumu. Baznīcu, klosteru un semināru fundusus (K.A. – nekustamais īpašums) drīkstēja izmantot tikai noteiktiem mērķiem – garīdznieku uzturēšanai. Bija aizliegts veidot uzkrājumus un gūt peļņu naudas izteiksmē; draudzes dzīvojamos namus, kas netika izmantoti, varēja pakļaut konfiskācijai. Tāpat bija aizliegts bez imperatora atļaujas mainīt, iekļāt vai pārdot

²⁴³ **Provinciālis** (lat. *provincialis* ‘uz provinci attiecīgs’) – ordeņa provinces priekšnieks.

²⁴⁴ ПСЗ, собр. 1, т. 25, ст. 18734 (03.11.1798) С. 438.

²⁴⁵ ПСЗ, собр. 1, т. 25, ст. 18892 (17.03.1799.) С. 589.

²⁴⁶ ПСЗ, собр. 1, т. 26, ст. 19684 (11.12.1800.) С. 433–436.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid.

baznīcas kustamo un nekustamo mantu.²⁴⁹

19. gs. sākumā katoļu pārvaldes iestādēs atkal ir izmaiņas. 1801. gada 13. novembrī tiek pieņemts Romas katoļu Baznīcas garīgo lietu pārvaldes likums²⁵⁰, kurā norādīts: „Garīgās tiesas (kuru sastāvā ir garīgas un laicīgas personas) izskata lietas, kas attiecas uz pilsoniskajiem likumiem, bet lietas, kas skar Baznīcas dogmas vai kanonus, izskata garīgās konsistorijas. Tās atrodas ne vairs Tieslietu kolēģijas attiecīgo departamentu, bet Romas katoļu Garīgo lietu kolēģijas pakļautībā.”²⁵¹. Šīs kolēģijas sastāvā bija: Mogiļevas arhibīskaps (tās vadītājs), kāds no bīskapiem, prelāts – infulāts²⁵² (visi Senāta nozīmēti un cara apstiprināti) un 6 asesori, kas tika vēlēti uz trim gadiem pa vienam no katras bīskapijas. Kolēģija (tāpat arī konsistorijas) darbojās saskaņā ar savas Baznīcas likumiem un priekšrakstiem, bet tām bija arī pienākums, „sekojot zvērestam, aizstāvēt valsts likumus un Krievijas impērijas monarha intereses”²⁵³. Garīgo lietu kolēģija katoļiem bija augstākā (pēc konsistorijas) tiesu instance.

1802. gada 8. septembrī notika Krievijas impērijas valsts aparāta modernizācija - bijušo kolēģiju vietā stājās ministrijas, tika precizētas arī citu valsts iestāžu funkcijas. Bet jau pirms tam – 1801. gada 5. jūnijā – Aleksandrs I deklarēja vēlmi atjaunot Senāta darbību un aicināja senatorus uzrakstīt tā darbības nolikumu. Senāts bija „likumu glabātājs”, kura uzdevumos ietilpa „nepārtraukti sekot, lai tiktu ievērots taisnīgums”. Senāta varu varēja ierobežot tikai imperators.²⁵⁴ Taču, lai gan ar 1802. gada 8. septembra likumu visas valsts lietas tika sadalītas, „pēc dabiskas sasaites to starpā”, ministriju kompetences un darbības jomas vēl nebija stingri noteiktas. Tas radīja daudz neskaidrību. Tādēļ 1810. gadā iznāca papildus likumi, kuros tika precizētas ministriju (g.k. Finanšu un Iekšlietu) funkcijas. No Iekšlietu ministrijas tika atdalīta Policijas pārvalde un Citičbnieku garīgo lietu pārvalde.²⁵⁵

Par pirmo Iekšlietu ministrijas Citičbnieku garīgo lietu pārvaldes priekšnieku kļuva kņazs A. N. Goļicins (А.Н. Голицин), kurš no 1805. gada bija arī Svētās Sinodes oberprokurors. Sakarā ar lielo izskatāmo lietu skaitu Garīgo lietu kolēģiju sadalīja 2 departamentos²⁵⁶. Pirmais departaments tika nosaukts par Romas katoļu, otrais – par Uniātu departamentu. Katrs no tiem risināja attiecīgās konfesijas garīgās un baznīcu lietas. Kolēģijas kopējais štats un sastāvs palika tāds pats, kāds tas bija noteikts ar 1801. gada 13. novembra

²⁴⁹ ПСЗ, собр. 1, т. 26, ст. 19684 (11.12.1800.) С. 433–436.

²⁵⁰ ПСЗ, собр. 1, т. 26, ст. 20053 (13.11.1801.) С. 827–829.

²⁵¹ Ibid.

²⁵² **Infulāts** (lat. *infulatus*) – īpašs garīdznieka tituls.

²⁵³ ПСЗ, собр. 1, т. 26, ст. 20053 (13.11.1801.) С. 827.

²⁵⁴ Шепелёв, Л.Е. *Чиновный мир России X – начало XX в.* Санкт – Петербург. 2001. С. 25–26. (turpmāk – Шепелёв, Л.Е.)

²⁵⁵ Шепелёв, Л.Е. С. 27.

²⁵⁶ ПСЗ, собр. 1, т. 28, ст. 21836 (16.07.1805.) С. 1128.

likumu.

Sākumā Baznīcas pārvaldei radās grūtības, jo daudzi augstākie katoļu garīdznieki nezināja krievu valodu, bet tā bija nepieciešama, lai varētu strādāt ar valsts lietvedības dokumentiem, un ne tikai spētu izlasīt, bet arī pareizi izprast likumus. Tādēļ 1815. gadā Senāts, balstoties uz pārmetumiem par to, ka daži Garīgās kolēģijas locekļi absolūti neorientējas valsts likumos un neprot valodas, noteica: „Izvēloties Garīgās kolēģijas locekļu kandidātus jāņem vērā tas, vai viņi pārzina valsts likumus, Baznīcas tiesības un vai prot krievu un poļu valodu”²⁵⁷.

1817. gadā kņazs A. Goļicins ierosināja izveidot vienu kopīgu iestādi – Garīgo lietu un izglītības ministriju. Šāda ministrija pastāvēja no 1817. gada līdz pat A. Goļicina atstādināšanai no amata – 1824. gadā, pēc tam atkal tika sadalīta²⁵⁸. 1832. gadā Cītticībnieku galvenā garīgo lietu pārvalde atkal tika iekļauta Iekšlietu ministrijas sastāvā.²⁵⁹ Pēc tam gandrīz visu 19. gs., izņemot laika posmu no 1880. gada 6. augusta līdz 1881. gada 16. martam, Romas katoļu departaments eksistēja kā patstāvīga iestāde, kas pakļauta Iekšlietu ministrijai.

Lai gan 19. gs. pirmajā pusē tika izdoti vairāki uz katoļu Baznīcu attiecināmi dokumenti, tomēr tie galvenokārt atsaucās uz 1798. un 1800. gada reglamentiem, vai arī precizēja tos atbilstoši konkrētajiem apstākļiem. Tomēr bija nepieciešams diezgan ilgs laiks, kamēr vietējā garīdzniecība sāka respektēt imperatora, Senāta un visbeidzot arhibīskapa – metropolīta norādījumus.

Jau 1829. gadā tiek izdota „Kārtība, kā sagatavojamas atskaites Garīgo lietu pārvaldei”²⁶⁰. Tanī atrodama atziņa, ka vietējie bīskapi vēl joprojām nolaidīgi izturas pret saviem pienākumiem, nepieciešamās ziņas sūtot ar lielu novēlošanos vai neiesniedzot vispār.

Bieži vien pārpratumi radās arī starp Garīgo kolēģiju un Iekšlietu ministrijas Cītticībnieku garīgo lietu pārvaldi. Tā 1817. gadā Senātā tika analizēta 1798. gada ukazs par sufragāniem saistībā ar 1801. gada ukazu par Garīgās kolēģijas locekļiem.²⁶¹ Galvenais jautājums – kam jānosaka Garīgo lietu kolēģijas locekļu iecelšanu amatā. Tobrīd Iekšlietu ministrija vainoja Romas katoļu Garīgo lietu kolēģiju, ka tā savu locekļu apstiprināšanu iesniedz tieši Senātā, apejot galveno ministrijas atbildīgo par cītticībnieku garīgajām lietām. Lai gan šī konflikta atrisinājums nav tik būtisks, tas spilgti liecina par neskaidrībām, kas pastāvēja katras garīgo lietu iestādes kompetences noteikšanā. Tādēļ atsevišķos gadījumos

²⁵⁷ ПСЗ, собр.1, т. 33, ст. 25903 (20.07.1815.) С. 243–244.

²⁵⁸ No 1824.gada pastāvēja tikai Izglītības ministrija, bet cītticībnieku garīgās lietas tika pakārtotas šai ministrijai.

²⁵⁹ Шепелёв, Л.Е. С.35.

²⁶⁰ ПСЗ, собр. 2, т. 4, ст. 3113 (27.08.1829.) С. 612–613.

²⁶¹ ПСЗ, собр. 1, т. 34, ст. 26898 (30.05.1817.) С. 363–365.

viena no pusēm (iekšlietu ministrs, Mogiļevas arhibīskaps vai kāds no bīskapiem) varēja izmantot normatīvo aktu pretrunas savā labā.

Sakarā ar to, ka Romas pāvests līdz 1826. gadam neatzina Krievijas cara patvaļīgi iecelto arhibīskapu un metropolītu, radās problēmas ar jaunu bīskapu iesvētīšanu. Pēc katoļu kanoniskajām tiesībām arhibīskaps varēja iesvētīt jaunus bīskapus, ja pats bija saņēmis pāvesta svētību. Tā kā Mogiļevas arhibīskapam šādu tiesību nebija, Krievijas impērijas valdība centās visādi šo likumu apiet, atstājot tukšas bīskapa amata vietas vai iecelot viņu vietā amata pienākumu izpildītājus no citām bīskapijām. Šāds stāvoklis nelabvēlīgi ietekmēja Romas katoļu draudzes.

Atsevišķos gadījumos tomēr tika dota iespēja apstiprināt bīskapu Romā, ar valdības ziņu nosūtot uz turieni t.s. kanoniskos procesus un saņemot no Romas akceptu. 1826. gadā izdots ukazs „Par kanonisko procesu izskatīšanu Cītičbnieku garīgo lietu pārvaldē pirms tos nosūta uz Romu”²⁶², jo bieži vien slepenajiem kanonisko procesu sūtījumiem tiekot pievienotas vēstules ar sūdzībām par Krievijas valdību. Tādēļ arī ir nolemts, ka visa kanonisko procesu korespondence pirms nosūtīšanas tiek izskatīta Cītičbnieku galvenajā garīgo lietu pārvaldē, lai varētu pārbaudīt tās saturu.

Sakarā ar to, ka lielākā daļa katoļu dzīvoja tā saucamajās Krievijas impērijas rietumu gubernās, tur notikušie nemieri (1830./1831. un 1863./64.g. gada poļu sacelšanās) arī atspoguļojās valdības politikā. Katoļu Baznīca tika identificēta ar poļu tautu, kas apdraudēja Krievijas valsts intereses, vēlējās autonomiju un tāpēc bija reakcionāra. Pēc poļu nemieriem tika noteikti daudzi aizliegumi, kas attiecās uz Romas katoļu Baznīcas darbību, represijām tika pakļauti augstākās un zemākās kārtas garīdznieki. Katoļu priesterus sāka uzskatīt par neuzticamiem, tādēļ viņus stingri uzraudzīja vietējā policija.

Dažādu caru politika attiecībā pret katoļu Baznīcu bija nemainīga tikai tajā aspektā, ka Baznīcas pārvaldē jāiesaista laicīgās varas pārstāvji. Valdības mērķis bija stingri uzraudzīt garīdznieku iecelšanu amatos, aizliegt saraksti ar Romu, kontrolēt visus baznīcas ieņēmumus. Augstākajos amatos tika ieceltas galvenokārt personas, kas bija uzticamas Krievijas valdībai un gatavas izdabāt imperatoram.²⁶³ Pēc pirmās poļu sacelšanās gandrīz puse no Polijas klosteriem tika slēgti. Par saraksti ar Romu draudēja izsūtīšana. Visus sprediķus, paziņojumus un reliģiskos izdevumus pirms to izdošanas pārbaudīja cara cenzūra. Visā impērijas teritorijā Baznīcas zeme tika atsavināta. Baznīcas un garīdznieku uzturēšanu turpmāk bija paredzēts nodrošināt no valsts līdzekļiem.²⁶⁴

Pēc poļu sacelšanās garīdzniekiem nebija iespējams sevi aizstāvēt, ja par viņu bija

²⁶² ПСЗ, собр. 2, т. 1, ст. 593 (21.09.1826.) С. 1000–1002.

²⁶³ Davies, N. *Dievo žaizlas Lenkijos istorija II tomas (nuo 1795 metų iki mūsų dienų)*. Vilnius, 2002. P. 240.

²⁶⁴ Ibid. P. 241.

saņemta anonīmu sūdzība. Ja garīdznieks tika apsūdzēts kādā nodarījumā, viņam nebija iespēju aizstāvēties. Priesteri bez tiesas lēmuma varēja padzīt no draudzes, likt maksāt naudas sodu utt. Bīskapu un garīdznieku iebaidīšanai tika radīta vesela sodu sistēma, kuru valsts piemēroja „nepaklausīgajiem”.²⁶⁵ Ar 1832. gada 3. maija ukazu noteica, ka Romas katoļu garīdzniekiem pirms stāšanās amatā jādod zvērests par uzticību valdībai.²⁶⁶ Neviens no viņiem bez oficiālas atļaujas nedrīkstēja izbraukt ārpus savas draudzes teritorijas. Policija kontrolēja sprediķu saturu. Dažreiz sprediķa vietā lasīja tekstus no kādām cenzūras atļautām reliģiskām grāmatām.

Jau 18 gs. beigās Krievijas imperators bija vairākkārt nostājies pret katoļu Baznīcu. Tas izpaudās kā patvaļīga augstāko Baznīcas amatpersonu iecelšana, Baznīcas pārvaldes institūciju radīšana un iekļaušana valsts varas aparātā, bīskapu tiesību un rīcības brīvības ierobežošana, slēdzot klosterus, likvidējot uniātu bīskapiju. Neskatoties uz to, ka Krievijas imperators uzskatīja sevi par pietiekami varenu, lai nerespektētu Romas pāvesta protestus, dažkārt Krievijas valdība nebija ieinteresēta zaudēt savu autoritāti citās Eiropas valstīs, iegūt sliktu slavu sakarā ar to, ka impērijā tiek vajāta Baznīca. Bez tam nelikumīga bīskapu iecelšana ilgi nevarēja turpināties, jo visiem šiem amata vietās izpildītājiem vajadzēja iegūt pāvesta varas deleģējumu, lai varētu iesvētīt priesterus un veikt citas bīskapa pienākumos ietilpstošas darbības. Tādēļ cars meklēja izlīgumu ar Romas pāvestu un bija gatavs parakstīt ar Svēto Krēslu vienošanos.

Pēc visām akcijām, kas bija vērstas pret katoļu Baznīcu pēc 1830. - 1831. gada poļu sacelšanās, uniātu Baznīcas pievienošanas pareizticīgajai Baznīcai, 1842. gada 22. jūlijā pāvests Gregors XVI uzstājās ar runu, kurā tika atmaskota cara valdības rīcība pret katoļu Baznīcu Krievijā. Šī pāvesta uzstāšanās atspoguļota arī dokumentu krājumā, ar kuru visas pasaules katoļi tiek informēti par akcijām, ko veikusi Krievijas valdība.²⁶⁷ No Romas puses prasības bija šādas: pārtraukt uniātu vajāšanu un atbrīvot tos no cietumiem, klosteriem un trimdas Sibīrijā; izbeigt visa veida represijas pret Krievijas katoļiem un atļaut viņiem brīvu komunikāciju ar Svēto Krēslu; atsaukt ukazus, kas ierobežo pāvesta varas izpildi; atdot atpakaļ konfiscētos baznīcu un garīgo organizāciju īpašumus; dot iespēju pāvestam deleģēt savu sūtni Krievijā. Šīs prasības tika iesniegtas cara sūtnim 1842. gada 17. oktobrī.²⁶⁸ Cars tās atzina par nepamatotām un nepieņemamām, un ar to arī sarunas beidzās.

Tomēr sakarā ar to, ka daudzi bīskapu sēdekļi bija vakanti, bet bez Romas akcepta tos nevarēja aizpildīt, Krievijas valdība tomēr bija spiesta vēlreiz meklēt izlīgumu ar Romu. Pēc

²⁶⁵ История Римско – Католической Церкви в Российской Империи (XVIII - XX вв.). С. 127.

²⁶⁶ ПСЗ, собр. 2, т. 7, ст. 5319 (03.05.1832.) С. 241.

²⁶⁷ Vaivods, J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā. Katoļu baznīca caru valstī Krievijā*. Rīga, 1994. 58. lpp.

²⁶⁸ Ibid. 58.–59. lpp.

ilgstošām sarunām 1847. gadā Krievijas impērijas konkordāts ar Vatikānu tika noslēgts. Tas sastāvēja no 33 pantiem, kuros bija precizēts impērijas bīskapiju skaits, pārvalde, noteikts, ka jāatjauno bīskapiem iepriekš atņemtās tiesības, jāparedz, ka svarīgāko katoļu Baznīcas lēmumu pieņemšana tiek saskaņota ar pāvestu.²⁶⁹ Šis konkordāts promocijas darbā detalizētāk nav analizēts, jo tas dzīvē netika īstenots. Pat tajā laikā iepazīties ar tā saturu gandrīz nebija iespējams, jo Krievijas valdības ierēdņi panāca, ka konkordāta teksts bija izsūtīts tikai bīskapiem. Tas netika publicēts un līdz ar to nebija pieejams plašākai sabiedrībai.²⁷⁰

Kurzemes guberņas Romas katoļu draudzēm šis konkordāts ir būtisks tādēļ, ka pēc 1847. gada Kurzemes guberņas draudzes tika atdalītas no Viļņas bīskapijas un pievienotas Kauņas guberņas Žemaitijas²⁷¹ jeb Telšu bīskapijai²⁷². Jānorāda, ka Kurzemes draudžu pakļautība Viļņas bīskapam bija diezgan neveiksmīga. Pēc 1816. gada, kad Viļņas bīskapa vieta palika tukša un par bīskapijas administratoru kļuva Mogiļevas arhibīskaps S. B. Sestrencevičs, kurš dzīvoja Pēterburgā, Viļņā rīkojās viņa ģenerālvikārs T. Kundzišs. Kurzemes priesteru kontakti ar bīskapijas vadību tika uzturēti tikai pa pastu, jo pastāvēja daudzi pārvietošanās ierobežojumi. Lai gan uz draudzēm tika sūtīti neskaitāmi ukazi, tomēr to gani rīkojās pēc saviem ieskatiem. Žemaitija bija Kurzemei blakus, tās bīskapi labi pārzināja vietējos apstākļus.

1867. gada 10. aprīlī Aleksandrs II parakstīja ukazu par Romas katoļu konsistorijas dibināšanu Pēterburgā. Tai vajadzēja kļūt par Garīgās kolēģijas lietu mantinieci un kārtot visus jautājumus, kas attiecas uz katoļu dzīvi Krievijas impērijā. Svētais Krēsls šo institūciju ignorēja, jo bija atzinis to par antikanonisku iestādi.²⁷³ Līdz ar konsistorijas izveidi tika būtiski sašaurinātas katoļu bīskapu rīcības brīvība Krievijā. Piemēram, statūti noteica, ka visas Mogiļevas arhidiecēzes lietas bija vispirms jānosūta uz konsistoriju, kas izvērtēja, vai tā izšķirama turpat vai arī sūtāma uz Romu. Tātad bīskapu nozīmētie pārstāvji konsistorijā bija ieguvuši lielākas tiesības nekā paši bīskapi.²⁷⁴

Balstoties uz vēstures avotu analīzi var secināt, ka 18. gs. otrajā pusē aizsākās Romas katoļu Baznīcas tiesiskā stāvokļa precizēšana impērijā. Šajā laikā tika radīti galvenie tās darbību reglamentējošie dokumenti. Imperatore Katrīna II patvaļīgi iecēla Krievijas impērijai savu arhibīskapu un metropolītu un izveidoja Garīgo lietu kolēģiju, kuru leģitimitāti Svētais Krēsls ilgu laiku neatzina. 19. gs. impērijas politika pret katoļiem bija lielā mērā saistīta ar notikumiem poļu apdzīvotajās teritorijās.

²⁶⁹ Vaivods, J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā. Katoļu baznīca caru valstī Krievijā*. Rīga, 1994. 68.–69. lpp.

²⁷⁰ Ibid. 70.–71. lpp.

²⁷¹ Kučinskis, S. Rīgas bīskaps Eduards O'Rourke. *Katoļu kalendārs 1997*. Rīga, 1996. 76.–77. lpp.

²⁷² Орановский, А. *Курляндская губерния*. Санкт-Петербург, 1862. С. 354

²⁷³ Vaivods, J. 92.–93. lpp.

²⁷⁴ Vaivods, J. 93. lpp.

2.3. Pareizticīgo Baznīca

Baznīcas un valsts attiecību modelis Krievijā tika pārņemts no Bizantijas. Tas paredzēja abu varu patstāvību un sadarbību. Šajā modelī būtiskas izmaiņas ienesa 18. gs. sākumā realizētās cara Pētera I reformas. Tās aptvēra daudzas dzīves jomas, tai skaitā arī garīgās dzīves organizēšanu. Reformu rezultātā Krievijas pareizticīgo Baznīcas pārvalde tika īstenota ar Svētās Sinodes starpniecību, tādēļ laika periodu no 1721. līdz 1917. gadam dēvē par sinodālo posmu.²⁷⁵

Vēstures literatūrā pastāv dažādi šī perioda norišu vērtējumi. Lai gan vairums pētnieku uzskata, ka Svētā Sinode kopš tās izveidošanas brīža bija politiskās varas ierocis, kas 18. gs. gaitā tika neatgriezeniski pārveidots par valsts lēmumu izpildītāju²⁷⁶, tomēr Baznīcas un valsts attiecības nav nemaz tik vienkāršas. Vēsturnieks A. Safonovs (*A.A. Сафонов*) norāda, ka valsts vara uz Baznīcu skatījās divējādi: 1) kā uz institūciju, kas pārstāv augstāko likumu – kristīgo vērtības, 2) kā uz valsts pārvaldes institūciju, kas ir arī pašas valsts reliģiska projekcija.²⁷⁷ Tātad pēc A. Safonova domām, Krievijā, kura sevi pozicionēja kā pareizticīgu valsti, abi šie ideāli – garīgais un valstiskais bija saplūduši. Tai pat laikā tiek atzīmēts, ka valsts augstākās varas priekšstats par Baznīcas un valsts savienību bija arī pretrunu pilns.²⁷⁸

Jānorāda gan, ka Svētās Sinodes loma laika gaitā mainījās. To noteica gan valdošā imperatora priekšstats par Baznīcas vietu valstī, gan arī izmaiņas pašas Baznīcas dzīvē. Nemainīgas bija tikai dažas lietas: Sinodes koleģiālais princips; zvērests, ko tās locekļi dod valdniekam; oberprokurors kā tās vadītājs un tas, ka Sinodes locekļus amatā ieceļ pats cars.²⁷⁹ Visu Sinodes pastāvēšanas laiku lielākā problēma bija pretrunas, kas radās starp tās laicīgo vadītāju – oberprokuroru un kolēģijas locekļiem, jo katrai no pusēm bija savs mērķis. Ja oberprokuroram bija jāpārstāv valsts intereses, tad kolēģijas locekļi pārstāvēja garīdzniecības un Baznīcas intereses. Par konfliktu iemeslu bieži vien kļuva arī konkrētā oberprokurora personīgās ambīcijas un vēlme savam amatam “piešķirt lielāku svaru”.²⁸⁰

Zinātniskajā literatūrā tiek diskutēts arī par to, kāda bija Svētās Sinodes vieta impērijas pārvaldes iestāžu hierarhijā. Mūdienu krievu vēsturnieks A. Safonovs atzīmē šo viedokļu daudzveidību, rakstot, ka N. Lazarevskis (*Н.И. Лазаревский*) norādīja, ka Svētā Sinode nepārstāv augstāko varas līmeni, savukārt A. Gradovskis (*А.Д. Градовский*) to pielīdzināja

²⁷⁵ Сафонов, А.А. *Правовой статус религиозных конфессий в Российской империи на рубеже XIX – XX вв.: Монография*. Тамбов, 2006. С. 32–33. (turpmāk - Сафонов, А.А.)

²⁷⁶ Фирсов, С. Л. *Русская церковь накануне перемен (конец 1890-х – 1918 гг.)*. Москва, 2002. С. 37.

²⁷⁷ Сафонов, А.А. С. 37.

²⁷⁸ Ibid. С. 37.

²⁷⁹ Кондаков, Ю. Е. *Государство и православная церковь в России: эволюция отношений в первой половине XIX века*. Санкт-Петербург, 2003. С. 113. (turpmāk - Кондаков, Ю. Е.)

²⁸⁰ Ibid. С. 113.

Senātam un ministrijām, citiem vārdiem sakot, augstākās varas iestādēm. V. Ivanovskis (*B.B. Ивановский*) uzskatīja, ka Svētā Sinode vienlaicīgi veic divas funkcijas. Tā ir gan lēmēj institūcija, gan izpildinstitūcija.²⁸¹ Tāpat vēsturnieki ir mēģinājuši izprast to, cik lielā mērā Sinode pati noteica to, kādi jautājumi tai risināmi.

19. gs. publicēto Krievijas tiesību vēsturnieku darbos tiek norādīts, ka Svētajai Sinodei ir piešķirtas lielas pilnvaras Baznīcas pārvaldes jeb tā saucamos “ārējās pārvaldes” jautājumos, bet tā nav tiesīga ietekmēt jautājumus, kas skar pareizticības mācību un teoloģiskos uzskatus, proti, Baznīcas iekšējo dzīvi. Tika uzskatīts, ka Baznīcas dogmas, kanoni, svētie sakramenti un rituāli ir “Dieva iestādīti”, tādēļ tos ir jāpārvalda Baznīcas augstākajām garīgajām amatpersonām.²⁸²

Baznīcas un valsts ietekmes sfēru sadalījums 19. gs. vēl joprojām bija asu diskusiju centrā. Tā, piemēram, Maskavas Universitātes Baznīcas tiesību pētnieks N. Suvorovs (*H.C. Суворов*) uzskatīja, ka valsts ir tiesīga izdot likumus, kas regulē Baznīcas dzīvi, savukārt Kazanņas Universitātes Garīgās akadēmijas profesors I. Berdņikovs (*И.С. Бердников*) iestājās par pilnīgu Baznīcas neatkarību. Viņš uzskatīja, ka valsts, kuras aizbildniecībā ir pareizticīgo Baznīca, tomēr nedrīkst atļauties iejaukties tās iekšējās lietās. Tai ir tiesības izdot tikai tos likumus, kas attiektos uz jomām, kurās Baznīcas intereses saskaras ar valsts un sabiedrības interesēm. Tie būtu, piemēram, garīgās kārtas personu pienākumi pret valsti, Baznīcas īpašumu apsaimniekošana u. tml.²⁸³ Tomēr praksē nošķirt ietekmes sfēras bija visai sarežģīti, tādēļ valsts vara bieži vien pieņēma arī tādus likumdošanas aktus, kas attiecās uz Baznīcas iekšējām lietām.²⁸⁴

20. gs. otrajā pusē Krievijas Baznīcas vēsturi arvien vairāk sāka pētīt arī rietumu pētnieki. Viņi piedāvāja jaunu skatījumu par jau šķietami zināmo Baznīcas un valsts sadarbības modeli. Viens no redzamākajiem šīs historiogrāfijas pārstāvjiem ir amerikāņu vēsturnieks Gregorijs Frīzs (*G. L. Freeze*), kura spriedumu pamatā ir rūpīgas 19. gs. zemākā līmeņa garīdznieku un viņu apkalpoto draudžu darbības analīze. Meklējot atbildi uz jautājumu, kāpēc valsts vara iejaucās Baznīcas dzīvē, piemēram, piešķirot oberprokuroram plašas pilnvaras, G. Frīzs secinājis, ka Baznīcas pārvaldes integrācija valsts pārvaldes sistēmā bija objektīva nepieciešamība, kas saistīta arī ar pareizticīgās garīdzniecības nespēju sakārtot savu pārvaldi.²⁸⁵ Amerikāņu vēsturnieks atzīmē, ka, ja sākotnēji (18. gs. sākumā) Sinode tika pielīdzināta Senātam, tad vēlāk (19. gs.), kad Senāta funkcijas jau bija mainītas un tas ticis pārveidots par augstāko tiesu iestādei, Sinodes loma varas sistēmā kļuva neskaidra un tās

²⁸¹ Сафонов, А.А. С. 34.

²⁸² Ibid. С. 33.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Ibid. С. 34.

²⁸⁵ Freeze, G.L. *Parish Clergy in Nineteenth Century Russia*. Princeton, 1983. P. 13. (turpmāk – Freeze, G.L.)

kolēģiālā uzbūve sāka atšķirties no pārējām valsts iestādēm, piemēram, ministrijām, kurās pārvaldes principi bija pavisam citi.²⁸⁶ Tas bija laiks, kad valsts centās pārņemt kontroli pār nozīmīgākajām baznīcas dzīves jomām. Pareizticīgo garīdznieku viedokļa paušana tika uzskatīta par nevēlamu. Svētās Sinodes locekļu pilnvaras aprobežojās ar “konsultatīva rakstura uzraudzību”, bet reālā kontrole pār Baznīcas darbību nonāca laicīgo ierēdņu, tai skaitā oberprokurora, rokās.²⁸⁷ Tomēr G. Frīzs necenšas pārspīlēt oberprokurora lomu, norādot, ka, piemēram, N. Protasovs (*H.A. Протасов*, 1836-1855) nevarēja īstenot savas ieceres, jo viņam bija jāpilda imperatora Nikolaja I griba. Līdz ar to, lai gan Pētera I radītā likumdošana, kas reglamentēja Svētās Sinodes darbību, formāli nebija atcelta, tomēr praksē pastāvēja cita kārtība – likumus bieži vien piemēroja subjektīvi, balstoties uz konkrētas personas (imperatora, oberprokurora) viedokli. Tātad viens no būtiskākajiem G. Frīza secinājumiem bija tas, ka likumdošana un tās piemērošanas prakse Krievijā bija divas atšķirīgas lietas. Pētnieks ir norādījis arī to, ka šī neatbilstība vēl aizvien nav pietiekami labi izpētīta. Otrs secinājums attiecināms uz zemākā līmeņa garīgās varas pārstāvjiem, jo G. Frīzs savā pētījumā pierādīja, ka vietējo bīskapu vara pār savu pārvaldāmo teritoriju 19. gs. no valsts varas puses netika ierobežota.²⁸⁸

Mūsdienu krievu vēsturnieks J. Kondakovs (*Ю.Е. Кондаков*), kas pētījis Baznīcas un valsts sadarbību, arī piekrīt G. Frīza izteiktajiem secinājumiem. Viņš norāda, ka Krievijai nebija raksturīga cīņa par ietekmes sfērām starp laicīgo un garīgo varu. Valsts iejaukšanās pareizticīgo Baznīcas sfērā viņaprāt esot skaidrojama ar objektīvu nepieciešamību sakārtot Baznīcas pārvaldi. Par to liecina arī fakts, ka Svētās Sinodes oberprokuroram tā arī netika piešķirtas ministra pilnvaras, un viņa vara kopumā bija samērā ierobežota.²⁸⁹

Kristietības vēsturiskās attīstības gaitā Baznīcas pārvaldē gāja cauri vairākiem attīstības cikliem. Ja pirmajos gadsimtos bīskapu vēlēja kopiena, tad situācija mainījās jau uzreiz pēc tam, kad kristietība kļuva par Romas impērijas valdošo reliģiju. Tad bīskapu vēlēšanas bija tikai laicīgās varas un augstākās garīdzniecības pārstāvju prerogatīva. Turklāt teritoriālajās Baznīcās varēja tikt nozīmēti arī bīskapi, kas pirms tam nebija šajā bīskapijā ne dzīvojuši, ne kalpojuši. Šāda kārtība bija raksturīga Bizantijai, Kijevas Krievzemei, bet vēlāk – Krievijai, arī impērijas posmā. Balstoties uz šo kārtību, 19. gs sākumā Krievijas pareizticīgo bīskapus nominēja imperators, izvēloties vienu no trim Svētās Sinodes piedāvātajiem kandidātiem.²⁹⁰

Laicīgās varas pārstāvju attiecībās ar pareizticīgo Baznīcu jāņem vērā arī tas, ka gan

²⁸⁶ Freeze, G.L. P. 14.

²⁸⁷ Ibid. P. 20.

²⁸⁸ Ibid. P. 21.

²⁸⁹ Кондаков, Ю. Е. С. 73.

²⁹⁰ Ibid. С. 83

imperators, gan arī to iestāžu locekļi, kuriem tas savu varu deleģējis, paši bija valdošās Baznīcas locekļi. Līdz ar to Baznīca bija daļa no valsts, bet cilvēki, kas strādāja valsts pārvaldē, bija piederīgi arī tai. Lai gan var pieņemt, ka, strādājot valsts dienestā, ierēdņi abstrahējās no savas “kristieša identitātes” – vismaz tā to uztvēra Baznīcas augstākā ierēdniecība.²⁹¹ Bizantijā, Krievzemē un vēlāk arī Krievijas impērijā Baznīca tika identificēta ar garīgo kārtu, ko vada augstākā līmeņa garīdznieks – bīskaps (mitropolits vai patriarhs). Tādēļ tieši bīskapa pienākumos ietilpa Baznīcas dzīves organizēšana. Viņam bija jāvada Baznīcas pārvalde un tiesa, kā arī jāpārtrauga Baznīcas kustamie un nekustamie īpašumi.²⁹² Savukārt valsts galva – sākotnēji cars, tad imperators – savās tiesībās bija ne tikai virs bīskapa, bet arī virs vietējiem konciliem, jo Baznīca tika pakļauta arī valsts izdotajiem likumdošanas aktiem. Monarham kā Baznīcas loceklim, kuram dažos jautājumos bija lielāka vara par bīskapu, Baznīca bija piešķīrusi arī garīgas pilnvaras un atribūtus, proti, svaidīšanu ar eļļu (*миропомазание*) koronācijas laikā. Tika uzskatīts, ka caur šo aktu ar Svētā Gara starpniecību cars iegūst īpašas pilnvaras. J. Kondakovs atzīmē, ka jau 18. gs. beigās laicīgā vara Krievijā neoficiāli bija pārņēmusi vairākas Baznīcas augstākās varas pilnvaras.²⁹³

Vēsturnieku pētījumos visai stingri nostiprinājies uzskats, ka Pētera I reformu mērķis bija “ierobežot pareizticīgās Baznīcas varu un mazināt tās ietekmi”²⁹⁴, tomēr jāņem vērā, ka arī pirms Pētera I pareizticīgā Baznīca nebija pilnīgi brīva, jo daudzas tai nozīmīgas darbības jomas kontrolēja valsts. Pie tam ne grieķu, ne vēlāk arī krievu (pareizticīgo) Baznīca nenoliedz, ka valsts varai ir tiesības veikt administratīvos pārveidojumus.

Būtisku pienesumu Svētās Sinodes lomas izvērtēšanā mūsdienās devusi vēsturniece S. Aleksejeva (*С.И. Алексеева*), kura atzīmē to, ka Sinode izveidota, balstoties uz tiem pašiem principiem, kas ir raksturīgi centrālās varas orgāniem, jo arī tai ir savs vietējo iestāžu tīkls visā impērijas teritorijā. Pēc S. Aleksejevas domām, līdzība saskatāma arī oberprokurora un ministra amatu nozīmībā, jo jau 19. gs. sākumā abām šīm amatpersonām bija jāsniedz ikgadējā atskaite imperatoram. Taču, ja vērtē to likumdošanas un tiesu funkcijas, kas bija abām augstākās varas iestādēm, Svētajai Sinodei tās bija visai formālas. Līdz ar to S. Aleksejeva secina:²⁹⁵ “formāli Sinodei bija likumdošanas, administratīvā un tiesu varas pilnība jautājumos, kas skar pareizticīgo Baznīcu, tomēr statusa ziņā tā bija līdzīga Baznīcas lietu ministrijai”²⁹⁶.

²⁹¹ Кондаков, Ю. Е. С. 84.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Ibid. С. 112.

²⁹⁵ Алексеева, С. И. *Святейший Синод в системе высших и центральных государственных учреждений пореформенной России 1856-1904 гг.* Санкт-Петербург, 2003. С. 204, 262. (turpmāk – Алексеева, С. И.)

²⁹⁶ Сафонов, А.А. С. 35.

Likumdošanas jomā saistība starp Sinodi un Valsts padomi bija visai līdzīga tai, kas pastāvēja Rietumeiropas absolūtajās monarhijās no 16. līdz 18. gs. Gandrīz visi likumprojekti, kas skāra garīgās pārvaldes jautājumus, nonāca pa tiešo Sinodē bez Valsts padomes starpniecības. Par katru likumdošanas aktu oberprokurors ziņoja imperatoram, bez kura sankcijas netika izdots neviens Sv. Sinodes ukazs. Jānorāda gan, ka imperatora ietekme garīgās pārvaldes ikdienas darbā būtiski samazinājās K. Pobedonosceva laikā.²⁹⁷

Promocijas darbā aplūkotais periods sakrīt ar tā saukto K. Pobedonosceva laikmetu, jo viņš bija viens no Krievijas impērijas sabiedriskās, politiskās un reliģiskās dzīves noteicējiem. Viņš bija gan divu pēdējo Krievijas caru – Aleksandra II un Nikolaja II audzinātājs un padomdevējs, respektējams tiesību pētnieks, viens no 1864. gada tiesu reformas autoriem, senators, Valsts padomes un visbeidzot – Svētās Sinodes oberprokurors no 1880. līdz 1905. gadam.²⁹⁸ Savas darbības laikā K. Pobedonoscevs centās aizstāvēt neierobežotas patvaldības ideālus, tādēļ bija ieguvis daudz kritiķu sabiedrības liberāli noskaņotājās aprindās. Oberprokuroram tika pārmests tas, ka viņš ar savu nelokāmo konservatīvismu kavē sabiedrības dabisko attīstības gaitu, kā arī īsteno pret sabiedrību “policejisku vardarbību”.²⁹⁹

Kā jau tika atzīmēts, Svētās Sinodes statuss valsts aparātā bija visai nenoteikts. Oberprokurora amats valdības aprindās netika uzskatīts par prestižu, tādēļ daudzi K. Pobedonosceva līdzgaitnieki bija pārliecināti, ka, nākot pie varas Aleksandram III, viņš iegūs kādu ietekmīgāku un prestižāku amatu. Tomēr tas nenotika, jo K. Pobedonoscevs ar savu darbību pats panāca tādu ietekmi, ar tādu dedzību un iekšējo pārliecību aizstāvēja savus uzskatus, ka laikabiedri viņā saskatīja ne tikai parastu birokrātu, bet neformālu Baznīcas hierarhijas līderi.³⁰⁰

Lai labāk izprastu pareizticīgo Baznīcas vadītāju attieksmi pret valsts varas līdzdalību pareizticīgo draudžu dzīvē, ir jāraksturo viena no svarīgākajām un grūti atrisināmajām problēmām 19. gs. otrajā pusē – garīdznieku tiesiskais statuss un viņu finansējums. 19. gs. 60. - 70. gados vispārējās sabiedrības atmodas gaisotnē krievu periodiskā prese samērā atklāti apsprieda Baznīcas trūkumus. Tie bija: 1) garīgās kārtas noslēgtība, kas paredzēja garīdznieka amata nodošanu pa dzimtas līniju; 2) nelielais draudžu skaits, kas savukārt ietekmēja tautas garīgās un tikumiskās audzināšanas kvalitāti; 3) trūcīgais garīgo ganu finansiālais stāvoklis.³⁰¹ Visas šīs problēmas bija savstarpēji saistītas, turklāt to sekmīgai risināšanai būtu jāpiesaista ievērojams valsts finansējums.

²⁹⁷ Сафонов, А.А. С. 35.

²⁹⁸ Полунов, А. Ю. *К.П. Победоносцев в общественно-политической и духовной жизни России*. Москва, 2010. С. 3. (turpmāk – Полунов, А. Ю.)

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid. С. 223.

³⁰¹ Ibid. С. 226

Svētās Sinodes oberprokurora K. Pobedonosceva piedāvātie risinājumi bija balstīti viņa personiskajā reliģiskajā pieredzē un izpratnē par Baznīcas lomu sabiedrībā. Tā, piemēram, oberprokurors kategoriski noraidīja ideju par garīdznieku atalgošanu no valsts puses, jo uzskatīja, ka tādējādi viņi nonāks tiešā laicīgās varas pakļautībā. Turklāt viņš uzskatīja, ka līdz ar materiālā stāvokļa uzlabošanos garīgie gani mazāk rūpēsies par savas draudzes locekļiem, jo nebūs vairs atkarīgs no viņu ziedojumiem, bet sāks izturēties pret savu amatu kā ierēdņi.³⁰² K. Pobedonoscevs atzina, ka “trūkums un nabadzība ir nenoliedzama galējība, taču arī labs materiālais nodrošinājums un turīgums garīdzniekiem arī ir galēja parādība”, pie tam turība oberprokuroram šķita bīstamāka, kaitīgāka par trūkumu.³⁰³ Tomēr šāds stāvoklis ilgstoši nebija saglabājams, tādēļ 1893. gadā K. Pobedonoscevs bija spiests piekrist tam, ka garīdznieki saņem valsts algu. Jāatzīst, ka šajā laikā valsts finansiālais stāvoklis nebija spožs, tādēļ arī piešķirtais atalgojums (vidēji ap 430 rubļi gadā) bija nepietiekams.³⁰⁴

Lai papildinātu garīdznieku skaitu, oberprokurors piedāvāja “vienkāršošanas” (*упрощение*) ideju, kas paredzēja uzņemt draudzes klēra sastāvā ļaudis no vienkāršās tautas. Lai šie cilvēki, kam nav speciālās izglītības, būtu spējīgi veikt savus pienākumu, tika paredzēts, ka kalpošanas prasmes var apgūt, strādājot draudzē pieredzējušo garīdznieku vadībā. Tas ne tikai papildinātu garīdznieku rindas, bet arī palīdzētu risināt citas Baznīcas problēmas. Garīgie gani, kas nākuši no zemākajiem sabiedrības slāņiem, būtu pieticīgāki savās materiālajās prasībās un līdz ar to tuvāki tautai. K. Pobedonoscevam raksturīgā ideja par tautas dievbijību izpaudās arī viņa uzskatos par garīgo mācību iestāžu lietderīgu. Viņš bija pārliecināts, ka zemāko līmeņu garīdzniecībai tā nemaz nenāk par labu, jo ar savu formālismu un pārlieku racionālo pieeju “atvēsina viņu dabisko reliģiozitāti”.³⁰⁵

Kā atzīmē krievu vēsturnieks A. Polunovs, Svētās Sinodes oberprokurors lieliski saprata, ka “tautas masas, kuras ir pamodinātas ar 19. gs. 60. un 70. gadu reformām, arvien aktīvāk sāk uzstāties vēstures arēnā, tādēļ, lai veiksmīgāk iedarbotos uz šo cilvēku “pamodinātās” apziņas vajadzībām, jāaizmanto arvien efektīvāki instrumenti.”³⁰⁶ Viens no galvenajiem instrumentiem bija pareizticīgo Baznīcas garīgās pārvaldes organizētie tautas masu svētki, kas tika iecerēti kā baznīcas svētki sabiedriski nozīmīga pasākuma veidā. Sākot ar 1880. gadu līdz 1890. gadam, kas tiek uzskatīts par K. Pobedonosceva aktīvākās darbības posmu, notika 17 šādi svētki. 1885. gadā tika atzīmēta tūkstošā sv. Metodika piemiņas diena, 900 gadadiena kopš Krievzemes kristības (1888.g.), 50 gadu kopš pareizticīgo un uniātu

³⁰² Полунов, А. Ю. С. 240.

³⁰³ Ibid. С. 241

³⁰⁴ Ibid. С. 243.

³⁰⁵ Ibid. С. 241. - 242.

³⁰⁶ Ibid. С. 231.

apvienošanas ZR apgabalā (1889.g.) u.c. Lai gan daudzi laicīgā un garīgās varas pārstāvji izturējās visai atturīgi pret šādām svinībām, jo bažījās par to, ka tik lielu masu pulcēšanās laikā var rasties kādi nevēlami incidenti jeb “spontāni tautas jūtu izpaudumi”. Savukārt Svētās Sinodes oberprokurors šādos pasākumos saskatīja iespējas veidot impērijai tik nepieciešamo nacionālās vienības apziņu, kas nostiprinātu arī tautas vienotību ar caru.³⁰⁷

Nobeigumā var secināt, ka Pētera I izveidotajai sinodālajai sistēmai, ko iemiesoja 1721. gada Garīgais reglaments, Sinodes kompetencē bija ļoti plašs izskatāmo jautājumu loks. Tie bija kanoniska rakstura jautājumi, kas saistīti par Baznīcas ticības tīrību, cīņa ar tā saucamo šķeltniecību, garīgās tiesas un cenzūras darbības uzraudzīšana, daži ģimenes tiesību jautājumi utt.³⁰⁸ 19. gs. vidū galveno lomu Baznīcas pārvaldē spēlēja Sv. Sinodes oberprokurors, kas vadīja šīs iestādes darbu. Šajā laikā oberprokurors kļuva arī par Ministru kabineta locekli. Viņa rokās nonāca faktiskā kontrole pār garīgās pārvaldes finansēm. Oberprokurors bija tas, kas vadīja Sinodes lietvedību, sazinājās ar bīskapiem un garīdzniecību, par būtiskāko ziņoja imperatoram.³⁰⁹ Dažādi oberprokurori atšķirīgi saprata patvaldības un pareizticības būtību. Tomēr visi viņi bija spiesti rēķināties ar to, kā strādā augstākā birokrātija un ka tieši valstij ir vadošā loma Baznīcas lietās. Visi viņi rūpējās par neierobežotas patvaldības saglabāšanu un pārstāvēja secīgu, pārmantotu konservatīvismu.³¹⁰

2.4. Vecticībnieku draudzes

Šķelšanās Krievijas pareizticīgajā Baznīcā radās Maskavas patriarha Nikona (1652-1658) īstenoto reformu dēļ. Nikons vēlējās saskaņot Krievijā praktizētos reliģiskos rituālus ar grieķu Baznīcu.³¹¹ Tā sabiedrības daļa, kurai šie jaunievedumi nebija pieņemami, turpināja piekopt veco ritu un dēvēja sevi par vecticībniekiem (*староверцы*) vai vecā rita ticīgajiem (*старообрядцы*). Līdz 1905. gadam Krievijas oficiālajā terminoloģijā viņi tika nievājoši dēvēti par “šķeltniekiem” (*раскольники*).³¹² Nikona liturģiskos jaunievedumus atbalstīja arī cars Aleksejs Mihailovičs (1645-1676), tādēļ 1667. gadā tika sasaukts Baznīcas koncils, kurā

³⁰⁷ Полунов, А. Ю. С. 231.

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Ibid. С. 36.

³¹⁰ Алексеева, С. И. С. 43.

³¹¹ **Patriarhs Nikons** (pasaulīgajā vārdā Nikita Minovs *Никита Минов*, 1605-1681) reformēja Baznīcas rituālus, balstoties uz nepieciešamību unificēt tos ar kanoniskajiem grieķu ritu. Pie būtiskākajām pārmaiņām, pret kuriem uzstājās vecā rita saglabātāji, attiecināmi: izmaiņas krusta formā (astoņstūru krusts tika nomainīts pret četrstūru); izmaiņas krusta mešanai ar diviem pret trīs pirkstiem; Kristus vārda rakstības atveidojums (agrākā *Исус* vietā – *Иисус*); prosfora skaita samazināšana no 7 uz 5; pārmaiņas gājiena virzienam apkārt altārim kristību un laulību ceremonijas laikā (jaunais “pret sauli” - pa saules virziena vietā); ieviesa trīskāršu “aleluja” (iepriekšējā divkāršā vietā), kā arī izmaiņas dažos vārdos Ticības apliecinājumā.

³¹² Smolitsch, I. *Geschichte der russischen Kirche*. Band 2, Berlin, 1990. S. 147.

citādi domājošos, kas nepieņēma Nikona priekšlikumus, pasludināja par shizmatīķiem³¹³. Baznīcas patriarhi uzlika viņiem anatēmu^{314 315}.

17. gs. beigās senās ticības saglabāšanas jautājumam bija politiskās cīņas raksturs, jo tā tika uztverta kā valsts noziegums. Tādēļ pret shizmatīķiem vērsās ne tikai baznīcas iestādes, bet arī valsts vara. Vecticībniekiem par nepareizas mācības sludināšanu sāka piemērot pat nāvessodu, tādēļ atklāti parādīt savu piederību vecticībniekiem kļuva bīstami. Šajā laikā personas, kas tika vajātas ticības dēļ, bija spiestas pamest savas ierastās dzīvesvietas, apmesties mazapdzīvotos reģionos un pat mežos, veidojot nelielas slēgtas kopienas.³¹⁶

Pirmajās desmitgadēs pēc šķelšanās vecticībnieku kustības organizācija vēl nebija noformējusies. Tā veidojās galvenokārt kā opozīcija jaunievedumiem baznīcas jomā, tādēļ nebija un nevarēja būt balstīta uz vienotu teoloģisko doktrīnu. Tomēr jau 18. gs. sākumā seno tradīciju glabātājiem nācās risināt virkni dogmatisku jautājumu. Viens no tiem bija episkopāta problēma, proti, tas, kā organizēt draudzes dzīvi apstākļos, kad tai nav augstākās garīdzniecības. Vecticībnieku kustībai nebija neviena bīskapa, tāpēc nevarēja nodrošināt “pareizu” (K.A. – ar roku uzlikšanu) garīdznieku iesvētīšanu.³¹⁷

Draudžu izdzīvošanu šādos sarežģītos apstākļos vecticībnieki centās nodrošināt, balstoties uz seno dogmatisko konservatīvismu. Reliģiskās kopienas, kas bija izklīdušas pa visu Krieviju, kādēļ kontakti to starpā gandrīz nepastāvēja, skaidrojot Dieva plānu Krievijas vēstures notikumos, nonāca pie atšķirīgiem secinājumiem. Daļa vecticībnieku, tā dēvētie bezpopovci (*безпоповцы*) pasludināja laiku, kurā viņi dzīvo, par antikrista valdīšanas sākuma posmu pasaulē, tādēļ šajos ārkārtējos apstākļos pilnīgi atteicās no garīgās kārtas. Savukārt otra daļa – popovci (*поповцы*) – to saglabāja, un savu draudžu vadību nodeva to garīdznieku rokās, kas bija pārnākuši no tā saucamajiem “nikonistiem” jeb oficiālās Baznīcas. Viņi uzskatīja, ka šie priesteri, lai gan tikai atgriezušies pie senās ticības, turpina būt “žēlastības (*благодать*) nesēji”. Šī novirziena ietvaros tika saglabātas reliģiskās tradīcijas, kas bija raksturīgas pirmsreformu laikam, bet 19. gs. gaitā centās meklēt arī dažādas iespējas, lai atjaunotu puslegālu, bet patstāvīgu baznīcas hierarhiju.³¹⁸

Kopumā attiecības starp valsts varu un vecticībnieku kopienām visu šo laiku kopumā bija naidīgas. Valsts politiku lielā mērā noteica katra imperatora ideoloģiskie uzstādījumi.

³¹³ **Shizmatīķis** - atkritējs

³¹⁴ **Anatēma** – baznīcas lāsts, izslēgšana no baznīcas

³¹⁵ Smolitsch, I. *Geschichte der russischen Kirche*. Band 2, Berlin, 1990. S.148. - 149.

³¹⁶ Стадников, А.В. *Московское старообрядчество и государственная конфессиональная политика XIX – начала XX в.* Москва, 2002. С. 20–21. (turpmāk - Стадников, А.В.)

³¹⁷ Заводюк, С.Ю. Старообрядчество в Российской империи. В кн.: *Конфессии и межконфессиональные отношения в истории и традиции: Материалы Всероссийской научной конференции (Самара, 12 – 13 декабря 2008 г.)* Отв. ред. А.А. Бельцер. Самара, 2009. С. 111. (turpmāk - Заводюк, С.Ю.)

³¹⁸ Ibid. С. 111.

Vairums vēsturnieku norāda, ka vislojālākā varas attieksme pret vecticībniekiem bija laika posmā no 1762. līdz 1825. gadam. Tā, piemēram, Katrīnas II ar 1762. gada 4. decembra manifestu tiem vecticībniekiem, kas, bēgot no vajāšanām, iepriekšējā periodā bija devušies uz Žečpospoļitu, atļāva atgriezties dzimtenē. Volgas krastos viņiem piešķīra zemi un nodokļu atlaides pirmajiem 6 gadiem pēc atgriešanās. Tādējādi veidojās jaunas draudzes, tika dibināti klosteri. Savukārt ar imperatora Pāvila I (1796-1801) un Aleksandra I (1801-1825) ukaziem zeme, uz kuras atradās klosteru īpašumi, tika nodota viņu mūžīgā valdījumā.³¹⁹

1782. un 1783. gadā vecticībnieki tika atbrīvoti arī no “divkāršā nodokļa”, bet 1785. gadā viņi jau varēja tikt ievēlēti sabiedriskos amatos, lai gan celt baznīcas un “ierīkot” zvanus vēl joprojām nedrīkstēja.³²⁰ Uz neilgu laiku tika aizliegts arī pazemojošā termina “šķeltņieki” lietojums.³²¹

Labvēlīga politiskā situācija no Krievijas atbēgušajiem vecticībniekiem bija arī Vidzemē un Kurzemē. 18. gs. sākumā diezgan daudz vecticībnieku dzīvoja arī Rīgā. Kad 1723. gadā uz viņiem attiecināja dubulto nodokli, daudzi Rīgu pameta un devās uz Kurzemi. Pēc Vidzemes pievienošanas Krievijas impērijai 1710. gadā vecticībnieku darbība netika būtiski ierobežota, jo vietējai administrācijai kopumā bija labvēlīga attieksme pret čaklajiem, enerģiskajiem ticīgajiem, kas praktizēja atturīgu dzīvesveidu. Tā kā pareizticīgā Baznīca organizācijas ziņā vēl bija vāja, tad faktiski līdz 1720. gadu beigām cara ierēdņiem un pareizticīgo garīdzniekiem vecticībnieki bija visai maz sasniedzami.³²²

18. gs. otrajā pusē pastiprinājās migrācija uz pilsētām un, meklējot labākus dzīves apstākļus, arvien vairāk vecticībnieku ieradās pilsētā, kur ticības brāļi palīdzēja viņiem atrast dzīvesvietu, iegūt oficiālus dokumentus un legalizēt savu stāvokli. 18. un 19. gs. mijā Rīgas vecticībnieku kopienai bija plaša saimniecība. Bez galvenā lūgšanu nama (*Рижская Гребенщиковская старообрядческая община*), viņiem piederēja arī divi citi lūgšanu nami Maskavas un Pēterburgas priekšpilsētās.³²³ Līdz ar to 18. un 19. gs. miju pieņemts uzskatīt par periodu, kurā vecticībnieku draudzes transformējās no konfesionālas kopības konfesionāli ekonomiskā. Tas deva iespēju viņiem piemēroties esošajai likumdošanai un arī nostiprināt savas pozīcijas ne tikai valsts provincēs, bet arī galvaspilsētās.³²⁴

1820. gada 11. aprīļa ukazs, kurā bija noteikts, ka vecticībniekiem var būt pases un viņiem ir tiesības nodarboties ar savu arodu, faktiski nozīmēja valsts atteikšanos no represiju

³¹⁹ Заводюк, С.Ю. С. 113.

³²⁰ Сафонов, А.А. *Правовой статус религиозных конфессий в Российской империи на рубеже XIX – XX вв.: Монография*. Тамбов, 2006. С. 20. (turpmāk - Сафонов, А.А.)

³²¹ Ibid. С. 21.

³²² Барановский, В., Поташенко, Г. *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь*. Вильнюс, 2005. С. 329.

³²³ Ibid. С.330.

³²⁴ Заводюк, С.Ю. С. 113.

politikas, jo šajā uzdevumā tika atzīmēts, ka sakarā ar iecietības kārtību katram iedzīvotājam impērijā ir tiesības brīvi piekopt savu reliģisko pārliecību. Tika pieļauta pat tā saucamo maldīgo sektu darbība, ja viņi netraucē sabiedrisko mieru, neievilina citus kristiešus un nenodarbojas ar kaitniecību.³²⁵

Krasa politikas maiņa notika pēc imperatora Nikolaja I nākšanas pie varas 1825. gadā, kad pareizticība kļuva par vienu no valsts ideoloģijas stūrakmeņiem. Baznīcai bija jāuzņemas galvenā krievu vēstures (pagātnes) un patvaldības sargātājas loma. Pēc izglītības ministra grāfa Sergeja Uvarova (*Сергей Семёнович Уваров*, 1833-1849) domām, Baznīca ir sabiedrības un ģimenes laimes garants, tādēļ katrs (krievs), kas ir uzticīgs savai tēvzemei “piekritīs, ka pazaudēt kaut vienu dogmu no mūsu pareizticības ir tas pats, kas nozagt dārgakmeni no cara kroņa” (*утратить хоть единый догмат нашего православия все равно, что похитить жемчужину из короны царя*).³²⁶ Pareizticīgā Baznīca tika atzīta par “valdošo un pārāko” (*господствующей и первенствующей*), bet imperators par tās “augstāko ticības dogmu glabātāju un aizstāvi” (*верхвный защитник и хранитель догматов веры и блюстатель правоверия*)³²⁷

Cara Nikolaja I laikā tika izstrādāta arī likumdošana, kas bija saistīta ar tā sauktajiem noziegumiem pret ticību. 1845. gadā izdeva “Nolikumu par kriminālnoziegumiem” (*“Уложение о наказаниях уголовных и исправительных”*), kurā valdošās ticības aizstāvībai bija piešķirta svarīga loma.³²⁸ Neiecieņīgāka kļuva arī politika pret vecticībniekiem. Oficiālajos dokumentos atkal parādījās aizvainojošais apzīmējums “šķeltnieki”. Tika arī pārskatīti daudzi citi likumi un to interpretācija, šoreiz stingrāku ierobežojumu virzienā. Daudz spēka un enerģijas valdība veltīja tam, lai vecticībniekus pārliecinātu par viņu uzskatu maldīgumu – par to, ka rituālajām atšķirībām nav principiālas nozīmes. Tai pat laikā vecticībniekiem tika liegts īstenot savus rituālus, ieņemt sabiedriskos amatus, saņemt valsts apbalvojumus, kā arī iestāties tirgotāju ģildēs. Tika apstiprināts arī jau iepriekš izdots aizliegums celt jaunas baznīcas un remontēt esošās.³²⁹ Ar 1853. gadu pie Garīgajām akadēmijām tika izveidotas īpašas nodaļas, kurās apmācīja misionārus, lai tie nodarbotos ar vecticībnieku pārliecināšanu.³³⁰

Imperatora Aleksandra II valdīšanas laikā stāvoklis būtiski uzlabojās. 1864. gadā tika izveidota Vecticībnieku lietu komiteja (*Комитет по раскольническим делам*). Tās darba rezultātā – 1875. gadā tika sagatavota un apstiprināta “Kārtība” (*“Правила”*), kas legalizēja

³²⁵ Сафонов, А.А. С. 22.

³²⁶ Заводюк, С.Ю. С. 114.

³²⁷ Сафонов, А.А. С. 23.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Ibid. С. 24.

³³⁰ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода за 1853 год. Санкт-Петербург, 1854. С. 58.

zināmu daļu vecticībnieku novirzienu locekļu.³³¹ Imperatora Aleksandra II konfesjonālās politikas liberalizāciju raksturo vairāki pasākumi. Būtiskākie no tiem: atļauja veidot baznīcas brālības (1864), atļauja tikt ievēlētiem pagasta valdēs, pat ieņemt pagasta vecākā amatus (1863). Vislielākais ieguvums bija metrisko ierakstu organizācijas sistēmas sakārtošana.³³² Piemēram, vecticībnieku laulību metriskos ierakstus fiksēja policija. Tādējādi tiek uzskatīts, ka šis fakts būtu uzskatāms par pirmo pilsoniskās laulības atzīšanas likumu Krievijā.³³³

Samērā liberāla valsts politika tika īstenota arī 19. gs. 80. gados. 1883. gadā izdeva likumu “Par dažu pilsonisko tiesību piešķiršanu un atļauju noturēt garīgās svētdarbības” (“*О даровании раскольникам некоторых прав гражданских и по отправлению духовных треб*”). Atcēla visus iepriekš noteiktos ierobežojumus, kas liedza nodarboties ar tirdzniecību, ražošanu, brīvi pārvietoties. Pārvietošanās bija liegta tikai tā saucamajiem “kaitīgajiem” vecticībnieku novirziena pārstāvjiem. Vecticībniekiem tika dotas tiesības noturēt kopējus aizlūgumus privātās mājās, vecticībnieku lūgšanu namos un kapsētās. Ar Svētās Sinodes un iekšlietu ministra atļauju bija iespēja atvērt lūgšanu namus un remontēt esošos. Tāpat viņi varēja piedalīties sabiedrisko amatu vēlēšanās apgabalos, kur lielākā daļa iedzīvotāju bija vecticībnieki (K.A. – Baltijas guberņās to starpā nav minētas). Taču vēl joprojām vecticībnieku vēlēto pārstāvju darbība tika stingri uzraudzīta.³³⁴

2.5. Vienticības Baznīca

Vienticības vēsture ir viens no būtiskākajiem aspektiem Krievijas pareizticīgās un vecticībnieku draudžu attiecību izpratnē.³³⁵ Vienticības Baznīcas izveidošana saistāma ar 1800. gada 27. oktobri, kad imperators Pāvils I (1796-1801) pieņēma Maskavas arhibīskapa un mitropolīta Platona (*Левшин*, 1787-1811) sagatavoto “Vienticības kārtību” (“*Правила единоверия*”)³³⁶, kas bija vērsta uz kompromisa meklējumiem starp pareizticīgajiem un vecticībniekiem. Taču apvienošanās pirmsākumi meklējami jau daudz agrāk.

18. gs. 80. gados, pateicoties Starodubskas inokam Nikodimam (*Никодим*), Ukrainas ģenerālgubernatoram P. Rumjancevam (*П.А. Румянцев*) un kņazam G. Potjomkinam (*Г.А.*

³³¹ Федоров, В.А. *Русская православная церковь и государство. Синодальный период. 1700-1917*. Москва, 2003. С. 218.

³³² Машковцева, В.В. *Конфессиональная политика государства по отношению к старообрядцам во второй половине XIX – начале XX века (на материалах Вятской губернии)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Инжевск, 2002. С. 17–18.

³³³ Сафонов, А.А. С. 26–27.

³³⁴ Ibid. С. 27.

³³⁵ Епископ Симон (С. Шлеев). *Единоверие в своём внутреннем развитии в разьяснение его малораспространённости среди старообрядцев*. Москва, 2004. С. 7. (turpmāk - Епископ Симон (С. Шлеев). *Единоверие в своём внутреннем развитии* ..)

³³⁶ Пункты условного соединения Московских старообрядцев с Русской Церковью. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004. С. 91–93.

Потёмкин), tika atvērtas baznīcas un klosteri, kuros noturēja dievkalpojumus pēc vecā rita un grāmatām. 1799. gadā Maskavas vecticībnieki izteica vēlmi pievienoties valdošajai Baznīcai, iesniedzot savus nosacījumus, kas bija formulēti 16 punktos.³³⁷ Maskavas pareizticīgo mitropolīts Platons (Levšins) veica šo nosacījumu redakciju, lai vienticībā nebūtu iespējams pāriet pareizticīgo draudžu locekļiem.³³⁸ Nosacījumu 5. punkts paredzēja, ka vienticībai tiks atļauts pievienoties tikai tiem, kas nekad iepriekš nav bijuši pareizticīgie, un tie, kam nav bijis nekāds sakara ar pareizticīgo baznīcu (K.A. – ar to saprotot grēksūdzes vai dievgalda pieņemšanu). 9. punktā tika norādīts, ka pareizticīgo arhierējiem ir tiesības iesvētīt vecticībnieku garīdzniekus pēc viņu paraduma - “uzliekot divus pirkstus”. Šajā situācijā Platons ieteica arhierējam vadīties pēc savas sirdsapziņas, cenšoties pasargāt pārējos ticīgos no jebkādas maldināšanas (*соблазн*). 11. punktā bija norādīts, ka pareizticīgie drīkst pieņemt dievgaldu pie vienticībnieku garīdznieka tikai ārkārtas gadījumos, piemēram, nāves briesmās, kad tuvumā nav atrodams neviens pareizticīgo garīdznieks.³³⁹ Savukārt vienticībniekiem tika atļauts pieņemt dievgaldu pareizticīgajā baznīcā bez jebkādiem ierobežojumiem.³⁴⁰

Līdz ar to 1800. gada kārtības izstrādātājs pirmo reizi apvienoja visus “vecticībniekus, kas bija izlīguši mieru”, nosaucot viņu par “tiem, kas vienojušies” (*согласники, соглашения*).³⁴¹ Taču, salīdzinot ar iepriekšējo laika posmu, būtisku atšķirību jaunajos pievienošanās nosacījumos nebija.³⁴²

Pēc pareizticīgās Baznīcas garīgās vadības domām līdz ar vienticībnieku draudžu ierīkošanu šie ticīgie saņēma visu, kas nepieciešams “dievbijīgai dzīvei” (*к животу и благочестию*). Viņiem bija sava likumīga priesterība un “svēto sakramentu pilnība” (*полнота таинств*)³⁴³, turklāt tika saglabāts viņiem tik ierastais un tuvais lūgšanu rituāls. Neskatoties uz visu to, no vecticībniekiem vienticībā pārgājušo skaits nebija liels. Pēc Svētās Sinodes oberprokurora sniegtajiem datiem (konvertītu skaits tiek uzrādīts tikai no 1837. gada) daudz vairāk bija tādu vecticībnieku, kas pārgāja pareizticībā.³⁴⁴

³³⁷ Кауркин, Р.В., Павлова, О.А. Исторический опыт Единоверия в России. В кн.: *Конфессии и межконфессиональные отношения в истории и традиции: Материалы Всероссийской научной конференции (Самара, 12 – 13 декабря 2008 г.)* Отв. ред. А.А. Бельцер. Самара, 2009. С. 93–94. (turpmāk - Кауркин, Р.В., Павлова, О.А. Исторический опыт Единоверия в России.)

³³⁸ Митрополит Платон. Замечания на пункты условного соединения Московских старообрядцев. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004. С. 93–95.

³³⁹ Пункты условного соединения Московских старообрядцев с Русской Церковью. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004. С. 91–93.

³⁴⁰ Кауркин, Р.В., Павлова, О.А. Исторический опыт Единоверия в России. С. 94.

³⁴¹ Павлова, О.А. *Единоверие в контексте правительственной и церковной политики России в XVIII в. - начале XX в.* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Нижний Новгород. 2007. С. 19.

³⁴² Епископ Симон (С. Шлеев). *Единоверие в своём внутреннем развитии*. С. 8–9.

³⁴³ Ar to tiek saprasti **7 svētie sakramenti**: kristība, grēksūdze, dievgalds jeb svētā komūnija, iestiprināšana, laulība, priesterība, pēdējās svaidīšanas sakraments.

³⁴⁴ Епископ Симон (С. Шлеев). *Единоверие в своём внутреннем развитии*. С. 9.

Vairums pētnieku uzskata, ka venticības izveidošana faktiski bija gudrs diplomātisks solis no pareizticīgās Baznīcas puses, lai izrādītu pretimnākšanu liberālāk noskaņotiem vecticībniekiem. Taču šis projekts neatrisināja vairākas būtiskas teoloģiskas domstarpības starp abiem austrumu rita novirzieniem, tādēļ liela daļa vecticībnieku to uzskatīja par “apvienošanos ar nosacījumiem” vai pat par “lamatām”. Tas savukārt attālināja no izvīrītā mērķa – pievienošanās oficiālajai Baznīcai – sasniegšanas.³⁴⁵

Krievijas venticībniekiem būtisks bija jautājums par Baznīcas hierarhijas atjaunošanu. Bija vajadzīgs gandrīz gadsimts, lai šo problēmu atrisinātu. Jau 18. gs. 80. gados Starodubskas vecticībnieki (*стародубские согласники*) lūdza, lai viņiem tiktu piešķirts bīskaps, kas būtu pakļauts Sinodei. Taču lūgumu 1800. gadā izdotajā “Kārtībā” noraidīja, bet nākamajos gadu desmitos prasība atkārtota netika, jo šķita, ka tas ir bezcerīgs pasākums.³⁴⁶ Tikai 1864. gadā, pateicoties Maskavas tirgotāja I. Šestova (*И.И. Шестов*), Kazaņas venticībnieka (?) Petrova (*Петров*) un Sanktpēterburgas venticībnieku priesteru I. Verhovska (*И. Верховский*) iniciatīvai, jautājums tika aktualizēts vēlreiz. Venticībnieku izstrādātais likumprojekts paredzēja izmaiņas šīs Baznīcas uzbūvē, paredzot tai tiesības uz pilnu, patstāvīgu un no Svētās Sinodes neatkarīgu vecticībnieku hierarhiju. Projekta autori uzskatīja, ka hierarhijas piešķiršana varētu piesaistīt vecticībniekus, kas atrodas ārpus Baznīcas.³⁴⁷ Ideja tomēr neguva ne laicīgās, ne garīgās varas atbalstu, kaut arī Maskavas mitropolīts Filarets (*Филарет Дроздов*, 1826-1867) bija gatavs izveidot venticībnieku bīskapa amata vietu. Pēc viņa ieskatiem tas varēja būt Maskavas eparhijas otrais vikariāts, kas apvienotu visas impērijas venticībnieku draudzes. Ideja netika realizēta galvenokārt tādēļ, ka pareizticīgās Baznīcas klērs turpināja vērtēt venticību tikai kā “kustību vecticības virzienā”.³⁴⁸

Venticībnieku episkopāta jautājumu mēģināja atrisināt arī pēc 1905. gada 17. aprīļa ticības iecietības ukaza pieņemšanas, taču vēlamo risinājumu panāca tikai 1917. - 1918. gada Krievijas pareizticīgo Baznīcas koncilā, kurā tika pieņemts, ka “Venticībnieku draudzes ir iekļaujamas pareizticīgo eparhiju sastāvā. Tās pārvalda īpašs venticībnieku bīskaps, kurš ir pakļauts eparhijas bīskapam.”³⁴⁹

Pareizticīgās Baznīcas augstākajā garīdzniecībā 19. gs. gaitā bija izveidojies uzskats, ka venticība ir “pārejas stāvoklis”, jo seno rituālu ievērošana tika uzskatīta par “nepareizu un sagrozītu lietu kārtību, kurai nebūs Baznīcas svētības”. Tā nav aizliegta tikai “šī brīža pretimnākšanas dēļ”. Oficiālajā diskursā venticība bieži tika skaidrota kā “vienošanās ar

³⁴⁵ Кауркин, Р.В., Павлова, О.А. Исторический опыт Единоверия в России. С. 94.

³⁴⁶ Ibid. С. 99.

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Ibid. С. 100.

³⁴⁹ Ibid. С. 100–102.

nosacījumiem”, kas jau pamatos grāva tās autoritāti.³⁵⁰ Daži eparhijas augstākie garīgie gani neuzskatīja par iespējamu atbalstīt un stiprināt venticības pozīcijas, jo uzskatīja, ka tā ir “šķelšanās” vai “gandrīz šķelšanās”.³⁵¹

Jāatzīst, ka Krievijas sabiedrība nevēlējās adekvāti uztvert venticību jau kopš tās izveidošanās³⁵². Maskavas mitropolīts Filarets, mēģinot izskaidrot, kuram virzienam venticība tuvāka, rakstīja: “Venticība nav sākums. Sākums ir pareizticība, venticība ir attīstība, [...] lai tos, kas atstumti no pareizticīgās Baznīcas, atgrieztu ticības vienībā; atgrieztu viņus pie Baznīcas un svētā pamata, piedāvājot atļauju lietot vecās dievkalpojuma grāmatas [...] No šejienes arī cēlies nosaukums venticība un Venticības Baznīca – tā ir Baznīca, kas apvienota ar vispārējo pareizticīgo baznīcu ticībā, saglabājot dažas atšķirības rituālos.”³⁵³

Strīdus izraisīja arī Baznīcas nosaukums, kas neguva ne vecticībnieku, ne venticībnieku atbalstu. Oponenti akcentēja, ka nosaukums “venticība” ir mulsoošs, jo norāda uz piederību kādai citai, tikai ne pareizticīgo Baznīcai. Viņu piedāvātais ticīgo apzīmējums – “pareizticīgie vecticībnieki”.³⁵⁴ Neskatoties uz šiem iebildumiem, Maskavas mitropolīts Filarets uzstāja, ka: “Venticība ir Baznīca, kas vienota ar Krievijas Baznīcu. Kas tur aizvainojošs? Mēs ar jums esam vienas ticības, tāpat kā jūs ar mums.”³⁵⁵

Vēl viens būtisks jautājums, kas vecticībniekiem traucēja formulēt savu attieksmi pret venticību, bija 1667. gadā uzliktais Baznīcas koncila lāsts pār tiem, kas bija atteikušies veikt rituālu “pēc labotajām grāmatām”. 1783. gadā vecticībnieki pirmo reizi, cerot uz apvienošanos ar pareizticīgo Baznīcu, lūdza “atrisināt jautājumu par iepriekšējo koncilu lāstiem vecā rita baznīcai”³⁵⁶. Arī 1800. gadā Maskavas vecticībnieku iesniegtajā lūgumā bija minēts, ka Sinodei būtu jārisina jautājums par Baznīcas lāstiem un jāformulē attieksme pret krusta zīmes mešanu ar diviem pirkstiem. Mitropolīts Platons (Levšins) piekrita, ka lāstu varētu atcelt, bet tikai attiecībā uz tiem vecticībniekiem, kuri “būs savienājušies ar Baznīcu, ar tās ticību, sakramentiem un arī atzīs mūsu garīdzniecību” (*которые соединяются с церковью, и истину её, и таинств, и священство её признают действительными*)³⁵⁷. Līdz ar to lāsts vēl joprojām būtu pār tiem, kas nevēlēties atzīt Dieva doto hierarhiju un

³⁵⁰ Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла, Председателя Комиссии по взаимодействию и сотрудничеству Русской Православной Церкви и Старообрядчества. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004. С. 25.

³⁵¹ Ibid. С. 25.

³⁵² Ibid. С. 25–26.

³⁵³ РГИА, ф. 832, оп. 1, д. 48 (Об сближении раскольников с православными (мнения 17 епископов) 1864.) л. 24–25.

³⁵⁴ Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла, Председателя Комиссии по взаимодействию и сотрудничеству Русской Православной Церкви и Старообрядчества. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004. С. 26.

³⁵⁵ Ibid.

³⁵⁶ Ibid. С. 28.

³⁵⁷ Ibid.

Baznīcas garīgo autoritāti, tātad pār visiem vecticībniekiem.

Vienticībnieki vēlreiz lūdza šo jautājumu pārskatīt 1886. gadā, un arī turpmāk, pieprasot, lai Baznīcas lāsts tiktu atcelts visiem.³⁵⁸ Būtiskas diskusijas pareizticīgo aprindās bija arī 1906. gadā, kad draudžu locekļi nolēma, ka jālūdz, lai Baznīcas koncils atzīst, ka vecā rita nosodīšana un daudzi citi polemiskie sacerējumi, kas bija vērsti pret vecticībniekiem, nav nekas cits kā tā laika gara un nesaudzīgas ideoloģiskās cīņas izpausme (*старые обряды выражения, полемическими писателями прежнего времени допущены, явились как следствие духа времени, страстной борьбы противников, возмутительных нападков на обряд, Православной Церковью содержимый, излишней ревности православных полемистов и, наконец, тоже неправильного разумения смысла и значения обрядов, отмененных Собором*).³⁵⁹ Jāpiezīmē, ka 1667. gadā uzliktos lāstus Krievijas pareizticīgā Baznīca oficiāli atcēla tikai 1971. gadā, bet tās koncils šo lēmumu apstiprināja 1988. gadā.³⁶⁰

Vecticībnieku kustībai Krievijā bija sarežģīta vēsture. Visu impērijas pastāvēšanas laiku valsts varas politika pret to kopumā bija represīva un darbību ierobežojoša. Ne tik agresīva tā bija Katrīnas II un Aleksandra II valdīšanas laikā, kad vecticībnieki vairs netika uzlūkoti kā valstij nelojāli pilsoņi, bet kā citādi domājošie, kas pametuši pareizticīgo Baznīcu. Vienticības Baznīcas projekts un tā ieviešanas grūtības liecināja par daudzām būtiskām teoloģiskām un ideoloģiskām pretrunām, kas pastāvēja starp dažādiem vecticībnieku novirzieniem un valdošo Baznīcu.

2.6. Baptistu draudzes

Baptistu kustība ir pieskaitāma tām jaunajām reliģiskajām denominācijām, kuras atdalījās no Ev. luteriskās Baznīcas. Baptisti vēlējās atjaunot pirmo kristiešu draudžu ideālus, uzsverot indivīda brīvu izvēli pieņemt un apliecināt ticību. Par pirmo baptisma kopienu Eiropā uzskata J. G. Onkena (*Johann Georg Oncken*, 1800-1884) 1834. gadā dibināto Hamburgas draudzi.³⁶¹ Vācijā šī jaunā reliģiskā kustība īpašu popularitāti ieguva 19. gs. 50. gados. Misionāri no saviem centriem to izplatīja arī citās valstīs. Krievijas impērijā šādi centri bija Kurzemes un Volīnijas guberņas.

Tomēr jaunajai kustībai jau sākotnēji nebija izteiktas centralizācijas, tādēļ draudžu

³⁵⁸ Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла, Председателя Комиссии по взаимодействию и сотрудничеству Русской Православной Церкви и Старообрядчества. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004. С. 29.

³⁵⁹ Ibid. С. 30–31.

³⁶⁰ Ibid. С. 34.

³⁶¹ Meyers Lexikon. Siebente Auflage. Ersten Band. Leipzig. S.1456.; Brokhaus' Konversations – Lexikon. Vierzehnte vollständig neubearbeitete Auflage. Zweiter Band. Leipzig. 1908. S. 366–367.

attīstība un uzskati par atsevišķiem ticības jautājumiem varēja arī atšķirties. Tas radīja situāciju, ka ne visiem baptistiem bija skaidra viņu mācība un precīzs kustības nosaukums. Kad jaunā kustība izplatījās Krievijas impērijā, arī valsts varas iestādes bija spiestas iepazīties ar tās teoloģiju un veidot savu attieksmi.

Pirmās oficiālās ziņas par baptistiem Kurzemē parādījās ap 1858. gadu, kad uz Grobiņu pārcēlies kāds Mēmeles (Klaipēdas) baptists, virvju vijējs (?) Brandmans. Nākamajā gadā viņam jau pievienojušies arī daži citi šī novada iedzīvotāji. Pēc ģenerālgubernatora ievāktajām ziņām 1859. gadā tādu pavisam ir bijis 14, gandrīz visi ārzemnieki.³⁶² Kurzemes guberņas vietējās varas iestādes vērsās pret baptistiem sakarā ar to, ka viņi rīkoja slepenas sapulces. Tai pat laikā luterāņu mācītāji centās atkritušos „atgriezt savas Baznīcas klēpī“, ticot, ka šīs kustības izplatīšanos ir iespējams apturēt, izsūtot galveno sludinātāju no valsts vai ieslogot viņu cietumā.³⁶³ 1860. gada 24. novembrī Kurzemes gubernators Johans fon Breverns (*Johann von Brevern*, 1858-1868) lūdza ģenerālgubernatora atļauju Brandmana izsūtīšanai no valsts, lai novērstu turpmāku „sektas“ izplatību. Tāda atļauja tika saņemta un nākamā gada sākumā Brandmans bija spiests pamests Kurzemi un atgriezies Prūsijā.³⁶⁴

1861. gadā Ev. luteriskās Baznīcas ģenerālkonsistorija nosūtīja iekšlietu ministram vēstuli, kurā tika norādīts, ka Mēmeles draudzes sludinātāju viesošanās Kurzemē nebūtu vēlama. Baptistu tradīcijā dievkalpojumu var noturēt jebkurš draudzes loceklis, tādēļ sludinātāja ierašanās no ārzemēm nemaz nav vajadzīga. Krievijas valdībai vispār neesot pamata atļaut baptistiem izplatīties impērijā, jo viņi pārkāpj spēkā esošo likumu, kas aizliedz „pārvilināt“ citu draudžu locekļus. Bez tam šī „sekta“ esot kaitīga, jo nekautrējas sludināt, ka Dievam jāklausa vairāk nekā cilvēkam. Tas mudinot ļaudis savas pārliecības dēļ nepakļauties varas iestādēm.³⁶⁵

19. gs. 60. gadu Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas ziņojumos³⁶⁶ baptisti tiek tēloti kā baznīcas un pilsonisko likumu pārkāpēji. Ir norādīts, ka „baptisti ienīst un pazemo visu jau esošo kristīgo draudžu locekļus. Viņiem piemīt fanātisms, izlaidīgs dzīvesveids un tendence nepakļauties likumiem.“³⁶⁷ Baptisma idejas izplatoties vienkāršās tautas vidū, jo šīs mācības sludinātāji solot, ka pēc pāriešanas baptismā cilvēks būs pilnīgi brīvs no baznīcas autoritātes un jebkādas tās uzraudzības. „Viņi ir pārliecināti par Dieva labvēlību, kas nāk pār viņiem, brīvi tulko Svētos Rakstus, bez jēgas un saprašanas nolād esošo baznīcu un tās garīdzniekus,

³⁶² Rīss J. *Latviešu baptistu draudžu izcelšanās un viņu tālākā attīstība. Vēstures materiāli*. Rīga. 1913. 29. - 30.lpp. (turpmāk - Rīss J.)

³⁶³ ГАРФ, ф. 109, оп. 40, д. 40.18. (Сведения по Курляндской губ. за 1865 год) л. 4.

³⁶⁴ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2900, ст. 555 (Отчет Курляндскаго губернатора за 1860 год), л. 247.

³⁶⁵ Rīss, J. 301.lpp.

³⁶⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 1-78.

³⁶⁷ Ibid. л. 1.

izplata ķengājošus sacerējumus par luterisko Baznīcu, veic kristības, laulības un apbērēšanas, lai gan viņiem uz to vēl nav dotas tiesības. Uzskatām, ka tādā veidā izplatās demoralizējoša necieņa pret pastāvošajiem valsts likumiem.³⁶⁸ Beigās tiek secināts, ka minēto apsvērumu dēļ nebūtu vēlams, ka šī „sekta“ izvērs savu darbību Krievijā.³⁶⁹

Ja no Kurzemes guberņas saņemts tikai negatīvs baptistu vērtējums, tad Volīnijas guberņā tas nav tik izteikti negatīvs³⁷⁰. Pirmie baptisti (apmēram 200 ģimenes) esot ieradušies uz dzīvi no poļu apdzīvotajām teritorijām ap 1859. gadu. Viņi parasti ir atdalījušies no vācu luteriskajām draudzēm. Atšķirībā no luterāņiem baptisti neatzīst mazu bērnu kristīšanu, mācītāju vietā izvēlas no sava vidus vecākos jeb sludinātājus. Draudzēs valda stingra disciplīna. Pie dievgalda netiekot pielaists neviens, kas iepriekš nav samierinājies ar savu ticības brāli. Ja uzzina, ka viņu draudzes loceklis rīkojies nepiedienīgi, tad kāds no kopienas dodas pie viņa un cenšas pārliecināt, lai šis cilvēks „atgriežas no grēkiem“. Ja tas neizdodas, tad mēģina vēlreiz, pieaicinot divus citus brāļus. Ja arī tas neizdodas, tad grēcinieks tiek nodots kopienai, kura lemj par viņa izslēgšanu no draudzes tikmēr, kamēr nebūs atgriezies uz pareizā ceļa.³⁷¹ Arī laulību kārtībā bija vērojamas atšķirības no luteriskās Baznīcas, jo baptisti laulības neuzskatīja par svēto sakramentu. Bija pieņemts, ka pietiek ar to, ka jaunais pāris savus laulības solījumus dod draudzes vecākā un visas draudzes priekšā. Kā redzams, baptistu draudzēs svarīga loma bija atvēlēta kopienas viedoklim, jo arī piekrišanu ģimenes veidošanai deva draudze. Laulības šķiršana netika pieļauta, jo tie, kas šķiras, izslēdzami no draudzes. Kopiena nedeļa atļāuj arī laulībām ar citticībniekiem.³⁷²

Par savas draudzes priekštāvjiem baptisti parasti izvēlējās cienījamākās, izglītotākās personas, protams, tādas, kas apveltītas ar runas dāvanām. Vēl tika atzīmēts, ka par draudzes vecāko varēja kļūt tikai tad, ja par cienīgu attiecīgo personu atzina arī citi vecākie, kuri pārbaudīja pretedenta teoloģiskās zināšanas. Šīs ziņas ir pilnīgā pretrunā tam, par ko varas iestādes mēģināja pārliecināt Kurzemes luteriskie mācītāji, kas proponēja, ka baptistu sludinātāji ir „vistumšākie ļautiņi ar sliktu slavu“. Pēc Volīnijas ģenerālgubernatoram pieejamās informācijas, baptistiem sludinātāju zināšanu pārbaude oficiāli nepastāv, tomēr parasti tie ir cilvēki, kas beiguši Hamburgas misionāru skolu. Turklāt ar formālām zināšanām vien nepietiek, jo viņiem jāiemanto arī draudzes uzticība.³⁷³

Visbeidzot tiek uzsvērts, ka Volīnijas guberņas baptistu kopiena esot slavēta ar

³⁶⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 2.

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980 (Переписка с губернаторами о деятельности баптистской секте и о рассмотрении проекта правил для управления духовными делами названной секты. 12.07.1865 – 27.05.1871), л. 5–11.

³⁷¹ Ibid. л. 5–7.

³⁷² Ibid. л. 7–8.

³⁷³ Ibid. л. 8.

kristīgu samierināšanos, mīlestību pret tuvāko un paklausību priekšniecībai. Viņi izceļoties ar atturīgu dzīvesveidu. Neesot ienākusi neviena sūdība, kas liecinātu par patvaļīgu baptistu rīcību vai kādu citu personu aizskārumu. Visus strīdus viņi risina savas kopienas ietvaros. Savukārt tie, kas nepakļaujas vairākuma lēmumam, tiek izslēgti no draudzes. Visi tās locekļi ir „vienkārši ļaudis“. Ja vēloties atrast atšķirības no citām kristīgajām draudzēm, tad baptisti izceļas ar daudz labāku savas ticības patiesību pārzināšanu, īpaši labi viņi orientējas Jaunajā Derībā. Tieši kristietības jautājumu pārzināšana ir viņu pārliecības pamatā, jo šo mācību ir pieņēmuši brīvprātīgi un apzinīgā vecumā. Turklāt, atšķirībā no citiem, viņi neslēpj savu pārliecību, bet uzskata par pienākumu, tāpat kā apustuļi, to apliecināt. Tie arī esot galvenie iemesli, kāpēc šī kustība strauji izplatās luterāņu vidē.³⁷⁴

Pavisam cita aina bija vērojama Kurzemē, kur pēc 1861. gada attiecības starp baptistiem un luterisko Baznīcu arvien vairāk saasinājās. Konflikta iemesls bija baptistu norobežošanās no luteriskās draudzes. Jaunās kustības locekļi atteicās luterāņu baznīcā kristīt savus bērnus. Līdz ar to šie bērni varēja tikt uzskatīti par nelikumīgi dzimušiem, un kā tādiem viņiem būtu ieceļams aizbildnis. Baptisti atteicās luterāņu baznīcā laulāties un apbedīt savus mirušos pēc luteriskās tradīcijas. Savukārt luterāņi aizliedza apbedīt baptistus draudzes kapsētā, t.i., svētītā zemē.³⁷⁵ Izrādījās, ka tieši baptistu darbības slepenība un tas, ka viņu kustība tika vajāta, piesaistīja tai arvien jaunus sekotājus.

Iekšlietu ministrijas viedoklis par baptistiem kopš viņu parādīšanās brīža impērijā bija neitrāls, pat zināmā mērā viņiem labvēlīgs, jo, kā to liecina vairāki Citičbnieku Garīgo lietu departamenta jau 19. gs. 60. gadu vidū sagatavotie likumprojekti³⁷⁶, ministrija uzskatīja, ka jauno reliģisko kustību var pasludināt par impērijā pieņemamu, tiesību un pienākumu ziņā pielīdzinot to citām kristīgajām konfesijām. Minētie likumprojekti tomēr netika pieņemti galvenokārt Ev. lut. ģenerālkonsistorijas striktās negatīvās nostājas un valsts augstāko varas iestāžu piesardzības dēļ.

Jau 1864. gada oktobrī iekšlietu ministrs P. Valujevs (*Пётр Валуев*, 1861-1868) iesniedza Ministru Kabinetam priekšlikumu,³⁷⁷ kurā bija norādīts, ka uz Kurzemes baptistiem varētu attiecināt noteikumus, kas dotu viņiem iespējas veidot savus metriku ierakstus, proti, reģistrēt dzimušos, laulātos un mirušos. Tas tomēr tika atteikts. Kabineta locekļi norādīja, ka baptistu sekotāju skaits Kurzemes guberņā esot pārāk mazs (apmēram 400 cilvēku), tādēļ nebūtu lietderīgi izdot īpašus noteikumus tik nelielam ticīgo skaitam. Turklāt to izdošana liecinātu par „sektas“ oficiālu pastāvēšanu, un norādītu, ka tā ir impērijā pieņemama. Šāda

³⁷⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 8–9.

³⁷⁵ ГАРФ, ф. 109, оп. 40, д. 40.18. л. 3.

³⁷⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980. л. 46–48., 50. - 51.

³⁷⁷ Ibid. л. 46.

baptisma atzīšana būtu priekšlaicīga un piešķirtu kustībai pārāk lielu nozīmi.³⁷⁸ Volīnijas baptistu pieredze šoreiz netika ņemta vērā.

Līdz ar to veidojās dīvaina situācija – baptisma sludināšana Krievijas impērijā nebija nedz atļauta, nedz aizliegta. Tā kā kustībai nebija oficiālas atļaujas sludināt savu mācību, vietējās varas iestādes piemēroja tās locekļiem dažādus sodus. Savukārt, balstoties uz to, ka baptisms nav aizliegts, Pēterburgā sodītās personas bieži vien tika attaisnotas. Piemēram, 1864. gada 8. augusta Senāta lēmumā par Ā. Gertnera un (?) Jansona atbrīvošanu no cietuma bija teikts, ka viņi tikuši sodīti nepamatoti, jo „nepieder kādai slepenai vai aizliegtai biedrībai. Baptistu mācība Krievijā neesot aizliegta. Īstenojot savu reliģisko pārliecību, viņi ir rīkojušies reliģisku apsvērumu vadīti, nevis tādēļ, lai vērstos pret policiju.”³⁷⁹ Neskatoties uz šo Senāta lēmumu, tiesu iestādes jaunās mācības sludinātājus turpināja aizturēt un sodīt. Baptistiem bija cieši kontakti ar ārvalstīm, īpaši Prūsiju³⁸⁰, tādēļ Kurzemes brāļu aizstāvībā iesaistījās arī ārzemju draudzes. 1865. gada augustā imperators Aleksandrs II saņēma baptistu J. G. Onkena (Hamburga) un (?) Nīmeča (Mēmele) publisku sašutuma vēstuli par to, ka viņa valstī tiekot apspiesta sirdsapziņas brīvība un notiekot reliģiskās vajāšanas.³⁸¹ Arī aktīvākais kustības darbinieks Kurzemē – Ādams Gertners nosūtīja iekšlietu ministram atkārtotu lūgumu par to, lai kustība tiek pielīdzināta citām pieciešamajām konfesijām.³⁸²

Tikai pēc tam tika uzsākta Kurzemes baptistu lietu izvērtēšana. Izrādījās, ka Aizputes hauptmantiesa ir aizturējusi un arestējusi vairākus cilvēkus, kas, pēc tās locekļu domām, ir pārkāpuši Ev. luteriskās Baznīcas nolikumu. Piemēram, „no 1864. gada 23. jūnija līdz 9. augustam par baptistu rituālu izpildi un par sektas mācības izplatīšanu aizturēts Kurzemes sīkpilsonis Ādams Gertners. Savukārt zemnieks (?) Vildings (*Вильдингъ*) apcietināts uz 14 diennaktīm tikai par to, ka atļāvis savās mājās noturēt baptistu sanāksmes. Vēl kāds Liepājas iedzīvotājs sēdējis cietumā 2 nedēļas par to, ka šādās sanāksmēs ir piedalījies”.³⁸³

Baltijas ģenerālgubernators P. Šuvalovs (*Пётр Шувалов*, 1864-1866) ar šiem faktiem bija ļoti neapmierināts. Viņš norādīja Kurzemes gubernatoram, ka vietējā tiesa ir jūtami pārsniegusi savas kompetences robežas, jo jau pirms kāda laika gubernātas vadībai esot doti norādījumi, ka baptistu darbība ir tikai jāuzrauga un ka vardarbīgu līdzekļu lietošana reliģijas jomā nav pieļaujama.³⁸⁴ Ģenerālgubernators izteica stingru rājienu par to, ka vietējās varas pārstāvji, aizurot baptistus, bija pārkāpuši savas pilnvaras. Viņš norādīja, ka šāda nevērība un

³⁷⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 47–48.

³⁷⁹ Ibid. л. 54.

³⁸⁰ Tervits, J. *Latvijas baptistu vēsture. Faktu mozaīka*. Rīga. 1999. 45. lp.

³⁸¹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980. л. 45.

³⁸² Ibid.

³⁸³ Ibid. л. 53.

³⁸⁴ Ibid. л. 54.

paviršība savu pienākumu izpildē ir viens no galvenajiem ļaunumiem, kas vien var būt vietējā pārvaldē. Tās rezultātā vietējie iedzīvotāji „nebauda likuma aizsardzību“, bet ir pakļauti policijas patvaļai.³⁸⁵ Visbeidzot P. Šuvalovs secināja: “Uzskatu, ka vajāšanas, kuras luterāņi rīko Kurzemē pret tiem, kas vēlas no viņu draudzes izstāties, nav saistāmas ne ar kādām valsts interesēm.”³⁸⁶

Baltijas augstākās amatpersonas skaidrojums atspoguļo imperatora Aleksandra II valdīšanas liberālās politikas tendences. Šajā laikā tika respektētas indivīda tiesības uz brīvu uzskatu paušanu un taisnu tiesu, ja vien personas darbība nekaitē valsts interesēm. Protams, ka vienīgais, ko baptisms apdraudēja Baltijas guberņās, bija Ev. luteriskās Baznīcas monopolstāvoklis. Iekšlietu ministrija bija pārliecinājusies, ka baptistu sludināšana skar tikai reliģijas sfēru un nekādi nevēršas pret pastāvošo valsts iekārtu, tātad ar savu darbību nerada draudus valsts interesēm.

Lai pārņemtu situācijas kontroli savās rokās, Baltijas ģenerālgubernators deva norādījumu Kurzemes gubernatoram J. fon Brevernam iesniegt sarakstu ar baptistu lietām, kas atrodas tiesvedībā vai izmeklēšanā. Viņš lika arī izdot noteikumus, kuros būtu norādīts, ka „baptistu sadursmēs par ticības lietām ar baznīcu vai vietējo administrāciju jāievēro tāda pat kārtība, kāda šādos gadījumos noteikta valdošajai pareizticīgo Baznīcai un luterāņiem”³⁸⁷, t.i., lai šādas lietas tiktu nodotas ģenerālgubernatoram, kurš tad pēc saviem ieskatiem lietai dotu tālāku virzību, vai arī atstātu to bez ievēribas.

Balstoties uz šo rīkojumu, Kurzemes gubernators 1865. gada 8. novembrī izdeva priekšrakstus Kurzemes pilsētu maģistrātiem un policijas valdēm, kuros norādīja, ka baptistu arests ir pieļaujams tikai tajos gadījumos, kad persona ir pārkāpusi valsts likumu. Turklāt par notikušo noteikti jāinformē ģenerālgubernators, kurš šo lietu izskatīs un pieņems galīgo lēmumu. Visbeidzot ir jāaptur visas pašreiz tiesā nonākušās prasības pret baptistiem, lai sastādītu to sarakstu un nodotu ģenerālgubernatoram.³⁸⁸

Baptistu vēsturnieks J. Rīss atzīmē: „Šis rīkojums bija mūsu brāļiem sākuma laikā īsts brīvības manifests. Gubernatora rīkojumu lasījuši priekšā sapulcēs, likuši to nodrukāt daudzos eksemplāros, kurus tad izdalījuši locekļiem”³⁸⁹. Līdz ar to baptistu sapulces varēja noturēt brīvāk, jo tās vairs netika uzskatītas par sabiedriskās kārtības pārkāpumiem.

1866. gadā baptistu Pagaidu kārtības likumprojekta saskaņošana atsākās ar jaunu sparū. Iekšlietu ministrijas lietās saglabājušies dokumenti, kuros ir dati par attiecīgā likumprojekta saskaņošanas un pieņemšanas gaitu. Ministru Kabinētā tā panti izstrādāti un

³⁸⁵ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 54.

³⁸⁶ Ibid. л. 52.

³⁸⁷ Rīss, J. 307.–308. lpp.

³⁸⁸ Ibid. 308. lpp.

³⁸⁹ Ibid. 309. lpp.

laboti, ņemot par pamatu 1864. gada 19. oktobrī Kabinetā iesniegto kārtību un balstoties uz Baltijas, Kijevas, Podoļskas un Volīnijas ģenerālgubernatora un iekšlietu ministra viedokli.³⁹⁰ Likumprojekta saskaņošanas procesā Baltijas ģenerālgubernatora P. Šuvalova³⁹¹ uzskati bija liberālāki nekā iekšlietu ministram P. Valujevam, jo pēdējais labāk pārzināja impērijas konfesionālo politiku un pauda viedokli, ka baptistu darbības regulējums ir jāsaskaņo ar citu konfesiju tiesisko stāvokli, lai baptistiem netiktu piešķirtas priekšrocības. Tā, piemēram, kārtības 2. panta sākotnējā redakcijā bija teikts, ka „baptistu sekotāji drīkst pulcēties, lai noturētu dievkalpojumus tam izvēlētās un atvēlētās ēkās, saskaņojot to ar vietējo administrāciju. Palielinoties draudzes locekļu skaitam, gubernas priekšnieks var atļaut viņiem ierīkot jaunus lūgšanu namus un dibināt skolas“. Ģenerālgubernators P. Šuvalovs uzskatīja, ka „varas līdzdalība šajā gadījumā ir lieka, jo tā ir pretrunā ar nolikuma 1. pantu, kurā teikts, ka baptistiem atļauts brīvi noturēt dievkalpojumus“, tātad viņi varētu to darīt pašu izvēlētās ēkās bez īpašas varas iestāžu atļaujas. Uz to iekšlietu ministrs bija spiests norādīt, ka nevienai impērijā pieciešamajai konfesijai nav atļauts rīkot sapulces vai izvēlēties lūgšanu namus bez vietējās garīgo iestāžu atļaujas (*Свод Законов* т. 11., ст. 890, 893, 898, 1016, 1062). Arī jaunu baznīcu ierīkošana ir noteikta Būvniecības nolikumā (*Свод Законов* т. 12, *Устав Строительный*, ст. 246, 247, 248). Tādēļ būtu nesaprātīgi baptistiem atļaut to darīt. Tomēr ministrs piekrīt, ka frāzes „ar gubernatora atļauju“ vietā būtu ierakstāms „ar gubernatora ziņu“.³⁹²

Nolikuma 1864. gada redakcijā bija paredzēts, ka baptistu kopienas izvēlētos sludinātājus amatā apstiprina vietējā policija vai apriņķa hauptmantiesa. Bez šāda apstiprinājuma viņiem nav tiesību sprediķot un veikt rituālus. Baltijas ģenerālgubernators ierosināja sludinātāju apstiprināšanu uzticēt gubernas pārvaldei, jo „atkarība no vietējās varas iestādēm varētu baptistus aizvainot“. Arī iekšlietu ministrs tam piekrita.³⁹³

Nolikuma piektais pants noteica, ka „par sludinātājiem nevar apstiprināt personas, kas atrodas kriminālmeklēšanā, nodotas tiesai, vai arī piekropj necienīgu dzīvesveidu, kā arī tādas, kas neprot lasīt un rakstīt“. Volīnijas un Kijevas ģenerālgubernators ierosināja formulējumu mainīt un ierakstīt, ka par sludinātājiem nedrīkst būt personas, kas ir „gubernas priekšniecībai zināmas kā neuzticamas“. Arī Baltijas ģenerālgubernators E. Baranovs (*Эдуард Трофимович Баранов*, 1866 aprīlis - oktobris) tam piekrita, taču izteica šaubas, vai tas vispār ir pieminēšanas vērts.³⁹⁴

³⁹⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980. л. 197–206.

³⁹¹ Likumprojekta saskaņošanas gaitā redzamas divu Baltijas ģenerālgubernatoru piezīmes, jo 1866. gadā P. Šuvalovu nomainīja E. Baranovs.

³⁹² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980. л. 197–198.

³⁹³ Ibid. л. 197–198.

³⁹⁴ Ibid. л. 198–199.

Septītajā pantā bija noteikts: „baptistu sludinātājiem un citiem aizliegts rīkot slepenas sapulces ar mērķi piesaistīt sev vairāk sekotāju.“ Baltijas ģenerālgubernators ierosināja šo pantu izslēgt, jo tas jau ir iekļauts kopējā likumdošanā. Ministrs tam arī piekrita. Tādu pašu iemeslu dēļ tika izslēgts arī pants par to, ka „baptistiem var pievienoties tikai personas no impērijā pieciešamām konfesijām, bet ne no pareizticīgās Baznīcas“.³⁹⁵

Jautājumā par to, vai policijai vajadzētu dublēt baptistu metriskos ierakstus (9. pants), nolikumā ir norāde – pilnīgi pietiek, ka to atstāj pašu baptistu draudžu ziņā, jo šāda kārtība jau pastāv citām konfesijām, un tādējādi ir novērsta “jebkāda šķietama ierobežošana pārliecības dēļ”.³⁹⁶ 8. pantā noteikts, ka baptistu metriskajās grāmatās ieraksta mirušos, kas apglabāti „bez luterāņu mācītāju līdzdalības“. Visi piekrīt, ka šo pantu vajadzētu papildināt, ierakstot arī frāzi: „bez katoļu priesteru dalības“, jo nevar izslēgt iespēju, ka baptismam pievienojas ne tikai luterāņu draudzes locekļi, bet arī katoļo un citu konfesiju pārstāvji.³⁹⁷

Par to, ka laicīgās varas iestādes uzskatīja baptistu darbību par tādu, ko nav tik stingri jāuzrauga, liecina 1864. gada nolikuma 17. panta redakcionālās izmaiņas. Sākotnēji tas noteica, ka baptistu apstiprinātajiem sludinātājiem ir jāziņo par katru cilvēku, ko pieņēmuši draudzē, un tikai pēc 6 mēnešiem šo personu var ierakstīt tās locekļu sarakstos. Baltijas, kā arī Kijevas, Podoļskas un Volīnijas ģenerālgubernators bija vienprātis, ka tik bieža baptistu kontaktēšanās ar policiju nemaz nav vajadzīga, jo policija pati var fiksēt konvertītu pieteikumus.³⁹⁸

Lai gan Pagaidu kārtības teksts jau saskaņots, likumprojekts vēl joprojām netiek virzīts pieņemšanai. Nākamajos gados iekšlietu ministrs regulāri saņem vēstules no problēmas risināšanā ieinteresētajām vietējām augstākajām amatpersonām, kuras interesējās par likumprojekta virzību.³⁹⁹ 1866. gada janvārī Baltijas ģenerālgubernators norāda, ka steidzīgi būtu jāpieņem Pagaidu noteikumi, kas regulētu baptistu darbību, jo Kurzemes luterāņi pret viņiem izturas pēc Prūsijas parauga, kur luterāņi kā valdošā konfesija uzskata baptistus par „šķeltņiem“. Tiek atgādināts, ka baptisti nedarbojas pret valsts interesēm, tādēļ, jo ātrāk kustība varēs darboties bez ierobežojumiem, jo mazāk būs tās sekotāju.⁴⁰⁰

1867. gada janvārī likumprojekts tika iesniegts izskatīšanai Valsts Padomē, tā to nodeva Imperatora kancelejas II jeb Likumdošanas departamentam.⁴⁰¹ Tas vēlreiz iepazīnās ar baptismu reliģiskajiem uzskatiem, sekotāju skaitu guberņās, viņu dzīvesveidu un sakariem ar

³⁹⁵ РГИА, ф. 821, оп. 5, л. 980, л. 201–202.

³⁹⁶ Ibid. л. 199–200.

³⁹⁷ Ibid.

³⁹⁸ Ibid. л. 203–204.

³⁹⁹ Ibid. л. 225., 228., 244., 245.

⁴⁰⁰ Ibid. л. 88.

⁴⁰¹ Ibid. л. 237–238.

līdzīgām kustībām. Departamenta ierēdņi konstatēja, ka baptisms pēc mācības un kopienas uzbūves principiem maz atšķiras no menonītiem, kas jau darbojas Krievijā kopš 18.gs. beigām un ir Krievijā atzīta ticība. Tādēļ departamenta ierēdņi atbalstīja iekšlietu ministra viedokli, ka nesaskata šķēršļus, kas liegtu piešķirt baptismam impērijā pieciešamās konfesijas statusu.⁴⁰² Likumprojekts ar nelieliem labojumiem tika nodots atpakaļ Valsts padomei.⁴⁰³ Būtiskākais Likumdošanas departamenta ierosinājums bija tas, ka metriskos ierakstus jāveic gubernas pārvaldei. Tam savukārt nepiekrita Baltijas ģenerālgubernators P. Albedinskis (*Пётр Павлович Альбединский*, 1866. g. oktobris - 1870), jo tas būtu pārāk liels apgrūtinājums ne tikai pārvaldei, bet arī personām, kam jāiesniedz un jāsaņem nepieciešamie dokumenti.⁴⁰⁴

Kamēr neizskaidrojamā kavēšanās Pēterburgā turpinājās, tikmēr vietējā līmenī baptistu sekotāji bija spiesti „izbaudīt“ sava nenoteiktā tiesiskā stāvokļa „augļus“. Baltijas ģenerālgubernators 1869. gada decembrī iepazīstināja iekšlietu ministru ar kādu zīmīgu gadījumu, kas precīzi raksturo nenokārtoto tiesisko problēmu izpausmes sadzīves līmenī.⁴⁰⁵ Sakarā ar sadursmēm par baptistu mirušo apbedīšanu luterāņu kapsētās ģenerālgubernators bija uzdevis Kurzemes gubernatoram nodrošināt, lai baptisti netiktu likti šķēršļi mirušo apglabāšanai luterāņu kapsētās līdz tam laikam, kamēr viņiem nebūs atļauts ierīkot savas. Šis jautājums tika saskaņots arī ar Kurzemes ev. luterisko konsistoriju, kura piekrita, ka baptisti varētu apglabāt mirušos jau esošajās kapsētās pēc sava rituāla, jo būtībā tajā nav nekā kristīgajai mācībai aizvainojoša.⁴⁰⁶ Vienīgais konsistorijas nosacījums bija tas, lai baptisti pakļautos policijas rīkojumiem, t.i., iemaksātu noteiktu naudas summu par kapsētas uzturēšanu un par baptistu mirušā apbērēšanu iepriekš paziņotu vietējam mācītājam un kapu pārvaldei. Tai savukārt jānozīmē baznīcas kalpotājs, kura pienākums būtu sekot, lai „no iespējamās baptistu aizraušanās (*увлечение*) netiktu aizskartas luterāņu draudzes locekļu reliģiskās jūtas un kapsētas svētums“. ⁴⁰⁷ Šķiet, ka šie nosacījumi skaidri raksturo Kurzemes luterāņu viedokli par baptistiem – tie ir cilvēki, kuriem nav dota valdības atļauja sludināt un darboties, taču viņi to turpina darīt. Baptisti nevar uzticēties, jo viņi ir neprognozējami.

Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija norādīja arī to, ka atļauja apglabāt baptistus luterāņu kapsētās būtu jāuzskata par pagaidu risinājumu, jo baptisti cer, ka viņu pašu kapsētu ierīkošanas jautājums visai drīz tiks atrisināts. Tai pat laikā luterāņiem ir tiesības baptistiem atļauju arī atteikt, ja tie „atļausies pie apbēršanas kapsētā lietot luterāņu Baznīcu aizvainojošas

⁴⁰² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 264–270.

⁴⁰³ Ibid. л. 273.

⁴⁰⁴ Ibid. л. 300–301.

⁴⁰⁵ Ibid. л. 330–331.

⁴⁰⁶ Ibid. л. 330.

⁴⁰⁷ Ibid.

darbības vai vārdus⁴⁰⁸. Jāatzīst, ka šāds formulējums bija gana „izplūdis“ un kārtējo reizi apliecināja, ka luteriskā Baznīca kā valdošā konfesija paturēja sev tiesības noteikt jaunpienācēju izturēšanos. Baltijas ģenerālgubernators norādīja, ka draudzes kapsēta ir Ev. luteriskās Baznīcas īpašums (tā norādīts likumā), tādēļ luterāņiem ir tiesības tajās darboties, vadoties tikai pēc saviem ieskatiem. Līdz ar to viņu nosacījumi esot pamatoti un taisnīgi. Nobeigumā vēlreiz tiek izteikts lūgums pēc iespējas ātrāk pieņemt Pagaidu kārtību jeb noteikumus. Lai izvairītos no turpmākām reliģiskām sadursmēm, likumprojektā būtu lietderīgi ierakstīt, ka „baptistiem (vismaz Kurzemē) jāglabā mirušie savās kapsētās“.⁴⁰⁹

Arī turpmākajos gados jautājums netiek atrisināts, lai gan šķiet, ka lielākā daļa augstāko valsts amatpersonu ir pilnīgi pārliecinātas par to, ka baptistu tiesiskais regulējums ir nepieciešams. Piemēram, 1870. gadā P. Šuvalovs, bijušais Baltijas ģenerālgubernators, tagad Imperatora III kancelejas priekšnieks, pauž savu viedokli par jaunajām reliģiskajām vēsmām impērijā: „Pieredze rāda, ka valdības izsekošanas taktika, kas tika lietota pret dažādām šķeltnieciskām kustībām, ir bijusi nesekmīga un dažos gadījumos pat vairojusi viņu fanātismu, izraisījusi citu simpātijas pret vajātajiem kā ticības mocekļiem, un novedusi pie pilnīgi pretējiem rezultātiem nekā ticis gaidīts.“⁴¹⁰

Tikai 1879. gada 27. martā Valsts padome beidzot apstiprināja Pagaidu kārtību baptistu metrisko ierakstu veikšanai. Šis likums uzskatāms arī par baptisma atzīšanas aktu Krievijas impērijā. Tanī teikts:

- 1) baptisti bez šķēršļiem var apliecināt savu ticību un veikt rituālus pēc savām parašām. Dievkalpojumus viņi var noturēt īpaši atvēlētās mājās, saskaņojot to ar gubernatoru;
- 2) baptistu vēlētie garīgie priekšstāvji (vecākie, skolotāji un sludinātāji) var veikt garīgas darbības un vadīt dievkalpojumus tikai pēc tam, kad gubernators ir devis savu piekrišanu par to, ka viņi ir tiesīgi ieņemt šo amatu. Garīgajiem priekšstāvjiem no ārvalstīm jādod zvērests par kalpošanu, kamēr viņi uzturēsies Krievijā.
- 3) Baptistu metriskos ierakstus veic vietējā laicīgā vara.⁴¹¹

Šī likuma pieņemšana atviegloja jaunās kustības draudžu darbību. Tās ieguva oficiālu statusu. 1879. gada 12. novembrī Senāts apstiprināja arī baptistu metrisko ierakstu veidlapas.⁴¹² Likumā tika atzīts arī tas, ka baptisti paši var veikt civiltiesiskos ierakstus jeb

⁴⁰⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 330–331.

⁴⁰⁹ Ibid. л. 331.

⁴¹⁰ ГАРФ, ф. 109 (III отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1826 – 1880), оп. 157, д. 202. (О протестантской секте Баптистов и Штундистов 22.08.1872.) л. 56.

⁴¹¹ Полный Свод законов Российской империи, собр. 2, т. 54, ст. 59452 (12.03.1879.) *О временных правилах о ведении метрических записей браков, рождения и смерти баптистов.* С. 277. - 278. (turpmāk - ПСЗ)

⁴¹² ПСЗ, собр. 2, т. 54, ст. 60169 (12.11.1879.) *О форме книг для записи браков, рождения и смерти баптистов.* - С. 232.

baznīcas metrikas. Tādējādi viņi kļuva pilnīgi neatkarīgi no luteriskajām draudzēm. Jāatzīmē, ka 27. marta Pagaidu kārtībā Iekšlietu ministrijai tika uzdots sagatavot likumprojektu, kas regulētu visu impērijas “protestantisko sektu” darbību kopumā.⁴¹³

Iepazīstoties ar avotiem par baptistu kustības tiesisko stāvokli, var secināt, ka Krievijas impērijas likumdošana baptistu jautājumā tika veidota tieši pēc Kurzemes un Volīnijas guberņās gūtās pieredzes, jo tās bija nozīmīgākie baptisma ideju izplatīšanās centri. Līdz pat 1879. gadam baptistu tiesiskais statuss impērijā nebija oficiāli noteikts. Ja sākotnēji tas bija skaidrojams ar valdības uzticēšanos Ev. luteriskajai ģenerālkonsistorijai, kura uzskatīja, ka kustībai ir tikai īslaicīgs raksturs, un, veicot attiecīgu pārliecināšanas darbu, baptistu sekotāji atgriezīsies savās iepriekšējās draudzēs, tad vēlāk likuma izstrādi un pieņemšanu kavēja valdības neinterēsētība šī jautājuma risināšanā.

2.7. Katoliski apustuliskā Baznīca

19. gs. 30. gados skotu presbiteriāņu priesteris Eduards Irvings (*Edward Irving*, 1792 - 1834) izveidoja vienu no daudzajiem kristīgo draudžu novirzieniem, ko par godu tās dibinātājam mēdza saukt arī par irvingiešiem. Sākumā irvingieši darbojās tikai Lielbritānijā, vēlāk arī Vācijā un Krievijā, bet vislielāko popularitāti guva ASV.

Krievijas impērijas varas iestādes ar šīs kustības piekritējiem pirmo reizi saskārās 1871. gadā, kad 409 tās pārstāvji no Pēterburgas, Tallinas (*Revel*), Rīgas, Liepājas un Jelgavas iekšlietu ministram A. Timaševam (*Александр Егорович Тимашев*, 1868-1877) iesniedza lūgumu atļaut Krievijā dibināt Katoliski apustuliskās Baznīcas draudzes. Dokumentam bija pievienots kustības nolikums⁴¹⁴, kurā izklāstīta tās mācība, draudžu organizācijas kārtība un plānotās aktivitātes. Lūgumā bija norādīts, ka Katoliski apustuliskās Baznīcas mērķis ir tās draudzes locekļu garīgās dzīves pilnveidošana. Kopienas locekļu pašnosaukums ir “kristieši”, jo tas vislabāk raksturojot viņu pienākumus pret Dievu, baznīcu, ģimeni un sabiedrību, bet, lai atšķirtos no citām kristīgajām kopienām, kas arī sevi dēvē par kristiešiem, viņi lietojot nosaukumu *Katoliski apustuliska Baznīca*.⁴¹⁵

Dokumentā arī teikts, ka jaunā kustība par galvenajiem garīgās žēlastības līdzekļiem uzskata Dieva Vārdu un svētos sakramentus, ko izdala draudzes garīgie vadītāji. Svētie Raksti

⁴¹³ ПСЗ, собр. 2, т. 54, ст. 59452 (12.03.1879.) *О временных правилах о ведении метрических записей браков, рождения и смерти баптистов*. С. 277.

⁴¹⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998. (Переписка с Генеральной евангелическо-лютеранской консисторией, Курляндским губернатором и др. учрежденными и лицами о деятельности секты ирвинганцев (кафолическо – апостольской общины). 30.12.1871 – 22.02.1886), л. 6.–9.

⁴¹⁵ Ibid. л. 6.

tiek skaidroti saskaņā ar Baznīcas tradīciju un 3 apustuliskajiem Baznīcas konciliem.⁴¹⁶ Reliģiskās svētdarbības irvingieši notur, izmantojot grāmatu “Baznīcas liturģija un citi dievkalpojumi” (“*Die Liturgie und andere Gottesdienste der Kirche*”).⁴¹⁷

Par kopienas biedru varēja kļūt ikviens, kurš to vēlējās. Irvingieši neatzina konfesijas maiņu, tāpēc nepieprasīja, lai ticīgais sarautu attiecības ar savu iepriekšējo draudzi, līdz ar to jaunpienākušie kopienas locekļi varēja turpināt “baudīt citu kopienu garīgos labumus”, piemēram, dievgaldu, ko viņiem sniedza piederība katoļu vai luterāņu konfesijai. Tātad dalība jaunajā kopienā paredzēja tikai tradicionālo garīgo svētdarbību papildināšanu ar tā saucamo apustulisko kalpošanu.⁴¹⁸

Garīgo amatu hierarhija Katoliski apustuliskajās kopienā bija visai līdzīga citām kristīgajām draudzēm. Baznīcas kalpošanā piedalījās četras draudzes locekļu grupas: apustuļi, pravieši, evaņģēlisti un garīgie gani jeb garīdznieki. Apustuļi tika uzskatīti par Baznīcas augstāko kārtu, kas ir atbildīga par mācības pareizību jeb “tīrību”. Pēc irvingiešu domām, apustuļiem Kristus ir uzticējis Baznīcas noslēpumus, tādēļ arī tieši viņi ir vienīgie, kas tos pārvalda, jo apustuļiem ir dots Svētais Gars.⁴¹⁹

Pravieši dod garīgo gaismu, evaņģēlisti – izplata Labo Vēsti un Dieva mīlestību, draudzes ganiem (*настырь*) uzticēta atbildība par kristīgo kopienu aprūpi.⁴²⁰ Jaunās kustības locekļi atšķirībā no tradicionālās Baznīcas pārstāvjiem, centrējoties uz drīzu Kristus atnākšanu, uzskatīja, ka Dievs ir vēlējis, lai pasauli pārstāvētu 12 garīgie līderi jeb apustuļi, kuri savukārt izvēlētos sev nākamos sekotājus.⁴²¹

Par draudzes ganu varēja kļūt ikviens, kuru “uzrunājis” Svētais Gars (praviešu balss) un kuru šai amatā ar roku uzlikšanu iecēlis apustulis. Draudzē valdīja samērā demokrātiska kārtība, jo zemākos garīgos amatos tās locekli varēja iecelt prāvests, saskaņojot savu lēmumu ar draudzi. Turklāt garīgos amatus varēja ieņemt arī sievietes. Vairākkārt tika atzīmēts, ka garīdznieka varai ir tikai garīgs raksturs.⁴²² Tā netiek pārnesta uz privāto dzīvi, kurā šie cilvēki ir vienkārši apzinīgi valsts pilsoņi.

Atšķirīga bija arī kopienas attieksme pret Desmito tiesu. Tās maksāšana bija katra ticīgā pienākums, kas jāveic no brīvas gribas. Savāktie līdzekļi tika izmantoti ne tikai garīdznieku uzturēšanai, bet arī slimo un trūcīgo draudzes locekļi atbalstīšanai.⁴²³

Kustības dibinātājs un aktīvākais tās loceklis Krievijas impērijā bija Tērbatas

⁴¹⁶ Pārējās kristīgās konfesijas atzina 7 vispārējos Baznīcas koncilus.

⁴¹⁷ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998. л. 6.

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ Ibid. л. 184–185.

⁴²⁰ Ibid.

⁴²¹ Ibid. л. 185.

⁴²² Ibid. л. 184.

⁴²³ Ibid. л. 18.

Universitātes Teoloģijas fakultātes students Viktors Ditmans (*Виктор Дитман*). 1864. gadā viņš jau bija pabeidzis studijas un nokārtojis eksāmenu *pro venia concionandi* (tiesības sludināt) Pēterburgas Ev. luteriskajā konsistorijā. Pēc tam nozīmēts par palīgmācītāju Pēterburgas Annas baznīcā, bet 1865. gadā atcelts no amata, ar aizliegumu ieņemt pastāvīgu mācītāja vietu galvaspilsētā. Represiju iemesls bija ziņas, ka V. Ditmans aizrāvis ar luteriskajai Baznīcai svešiem uzskatiem, ko viņš aizguvis no Irvinga mācības maldiem, un pat centies tos sludināt draudzei. Tādēļ pēc Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas priekšlikuma Iekšlietu ministrija izslēdza viņu no garīgajai kārtai piederīgo personu saraksta.⁴²⁴

Vēl pirms V. Ditmana atcelšanas no amata luteriskajā draudzē izplatījās baumas, ka viņš aizrāvis arī ar hiliasma⁴²⁵ idejām, kuras valsts iestādēs tika uzskatītas par ārkārtīgi kaitīgām. Bija radies priekšstats, ka hiliasti, gaidot drīzu Kristus atnākšanu, var sākt uzvesties patvaļīgi un radīt nekārtības pilsoniskajā vidē. Hiliasma piekritēji mudinot cilvēkus pārcelties uz Jeruzalemi vai kādu citu izredzētu vietu, kur tie varēšot centīgāk kalpot Dievam. Izrādījās gan, ka nelāgās aizdomas par V. Ditmana piederību hiliastiem bija radušās 1865. gadā sakarā ar viņa braucienu uz Tbilisi (*Тифлис*), lai pretendētu uz mācītāja amatu. Tieši tur arī izplatījās baumas, ka viņš ir hiliasma sludinātājs.⁴²⁶

Šo ziņu patiesums tika apšaubīts 1875. gadā iesniegtajā aizstāvības vēstulē, kuras parakstītāji apliecināja, ka Ditmanam izvirzītās apsūdzības neatbilst patiesībai. Dokumentā bija norādīts, ka V. Ditmans, tāpat kā vēstules sastādītāji, norobežojoties no hiliasma maldiem, ko uzskata par kaitīgiem, jo tie balstoties uz nepareizu Dieva Vārda izpratni. Apustuliskā kopiena, kuras locekļi viņi ir, noraidot šādu Kristus gaidīšanu, jo tā cilvēkos izraisa nevērīgu attieksmi pret pienākumiem ģimenē, likumiem un sabiedrību kopumā. Viņi uzskata, ka pestīšanu varēs sagaidīt tikai tie, kas ir bijuši uzticīgi vismazākajās lietās, arī savos pienākumos pret valsti.⁴²⁷

No šīm skopajām ziņām par Viktora Ditmana personību varam spriest, ka viņš jau studiju gados bija sācis garīgos meklējumus ārpus luteriskās Baznīcas. Tie beidzās 1870. gada 22. janvārī Berlīnē, kad, izsakoties viņa paša vārdiem, “praviešu gars viņu uzrunājis, un viņš sapratis, ka ir aicināts īpašai kalpošanai”⁴²⁸. Gadu vēlāk – 1871. gada 15. aprīlī irvingiešu apustulis Šarls Bēms (*Шарл Бем*) V. Ditmanam uzlicis rokas, t.i., iecēlis apustuļu kārtā.⁴²⁹

Otrs aktīvākais kustības darbinieks un tās patrons bija Pēterburgā dzīvojošais

⁴²⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 19.

⁴²⁵ **Hiliasms** – reliģiska mācība par tūkstošgadu miera valsti, kas iestāsies pirms pastarās tiesas; tā bija izplatīta agrīnās kristietības laikā; Kopš reformācijas tā izpaužas dažos sektantiskos novirzienos.

⁴²⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998. л. 82. – 83.

⁴²⁷ Ibid.

⁴²⁸ Ibid. л. 80.

⁴²⁹ Ibid.

atvaļinātais ģenerālmajors Aleksandrs Erdbergs (*Александр Эрдберг*). Viņa mājā, kas atradās Mohovaja ielā 7 notika irvingiešu dievkalpojumi. Tur laipni gaidīti bija arī viesi no citām impērijas pilsētām un pat no ārzemēm. Pēc A. Erdberga sniegtajām ziņām, 1873. gada 20. septembrī Svētais Gars esot viņu aicinājis kļūt par bīskapu. Tas noticis laikā, kad Pēterburgu apmeklējis viņu Baznīcas apustulis Francis Vidhauzs (*Франц Видгауз*). Tā paša gada 9. novembrī Berlīnē viņu šai amatā ar roku uzlikšanu iecēla apustulis Šarls Bēms.⁴³⁰

No sarakstes ar Iekšlietu ministriju var secināt, ka A. Erdbergs bija tas, kurš finansiāli palīdzēja luterāņu mācītāja amatu zaudējušajam Ditmanam un aizstāvēja Irvinga sekotājus pret luterisko mācītāju apvainojumiem. A. Erdbergs un V. Ditmans bija izglītotākie kustības vadītāji. Viņi labi pārzināja impērijas likumdošanu un prata savas zināšanas izmantot, lai panāktu to, ka viņu vadītajai kustībai tiek dota iespēja legāli darboties visā valsts teritorijā.

Lai izprastu, kā izturēties pret jauno kustību, Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvalde nolēma sazināties ar šajā jautājumā ieinteresētajām Baznīcas un laicīgās varas iestādēm. 1873. gada februārī tika saņemts Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas viedoklis.⁴³¹ Tanī bija norādīts, ka Katoliski apustuliskā kopiena ir tā pati jau zināmā irvingiešu sekta, kas izveidojusies Anglijā un izplatījusies arī vairākās citās valstīs. Tās mācībai raksturīgas pastāvīgas Kristus atnākšanas gaidas. Irvingieši uzskatot, ka, gatavojoties šai atnākšanai, Baznīcā ir jāatjauno apustuļu amats un tā sauktās *Svētā Gara dāvanas*. Dievkalpojumu rīts tai līdzīgs katoļiem. Raugoties no sirdsapziņas brīvības viedokļa, ģenerālkonsistorijai neesot iebildumu, ka minētā kustība sludina savu pārliecību par Baznīcas uzbūvi, dievkalpojumu kārtību, un ka viņiem ir sava kopiena. Tomēr ģenerālkonsistorija norādīja arī to, ka kustības sekotāji turpmāk netiks uzskatīti par luterisko draudžu locekļiem, tādēļ mācītāji būs spiesti viņiem atteikt baznīcas svētdarbības. Tika atzīmēts, ka irvingieši atzīstot tikai trīs pirmos Baznīcas koncilus un paši izsakoties, ka nav apmierināti ar luterisko dievkalpojumu kārtību. No visa iepriekš minētā tādēļ tika secināts, ka prasītāju sludinātā mācība un rituāls nav evaņģēliski luterisks.⁴³²

Ģenerālkonsistorija arī ieteica Katoliski apustulisko Baznīcu pielīdzināt citām impērijā pieciešamajām konfesijām un norādīja, ka būtu svarīgi ar likumu noteikt, ka irvingieši nedrīkst nodarboties ar prozelītismu.⁴³³ Vēstulē tika norādīts, ka no 409 iesniedzēju sarakstā minētajām personām daļa ir bērni, kas nav sasnieguši 15 gadu vecumu, bet otra daļa – katoļi. Pie tam 102 no viņiem nemaz nav Krievijas valsts pilsoņi.⁴³⁴

Līdz 1875. gadam vietējās varas pārstāvju nostāja kopumā bija miermīlīga, viņi centās kustību tikai novērot. Savukārt irvingiešu kopienas locekļi uz savām aizlūgšanām pulcējās

⁴³⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 80.

⁴³¹ Ibid. л. 26–29.

⁴³² Ibid. л. 26–28.

⁴³³ **Prozelītisms** – darbība, kas vērsta uz ticīgo pievēršanu citai, jaunai ticībai.

⁴³⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 28–29.

privātās mājās, tādēļ nevienu īpaši netraucēja. Protams, diskutabls bija jautājums, vai netiek pārkāpts likumdošanas pants par valstī neatzītas ticības sludināšanu. Kurzemes policija tieši šī iemesla dēļ ar 1875. gada 22. oktobri aizliedza irvingiešiem sanākt uz kopējām lūgšanām Liepājā⁴³⁵, bet ar 1875. gada 8. novembri Jelgavā.⁴³⁶

Šajā laiku no jauna tika aktualizēts kustības oficiālās atzīšanas jautājums. Iekšlietu ministrijas Citičnieku garīgo lietu departamenta dokumenti liecina, ka Imperatora kancelejas Otrā jeb Likumdošanas nodaļa 1875. gadā apsvēra domu par kustības statusa reglamentēšanu.⁴³⁷ Sarakste ar Iekšlietu ministriju atklāj valdības nostāju šajā jautājumā. No vienas puses tajā ir norādīts, ka “valdību interesē tikai šķelšanās gadījumi pareizticīgajā Baznīcā, tādēļ tam, kas notiek citās konfesijās, nebūtu jāpievērš uzmanība”⁴³⁸. Tādēļ Imperatora kancelejai nav iebildumu, ka Katoliski apustuliskā Baznīca varētu tikt atzīta par pieņemamu konfesiju, ja vien būtu ievērots viens nosacījums – tās darbība nedrīkst kaitēt sabiedrības un valsts interesēm. Tomēr kancelejā tika apspriesta arī iespēja izveidot vienotu likumdošanu visām t. s. nekaitīgajām sektām, kas radušās protestantu Baznīcā. Tādējādi nebūtu īpaši izcelta viena skaitliski neliela ticīgo grupa, bet veidotos kopēja valsts politika, kas reglamentētu visas šāda tipa kustības kopumā. Šajā likumā būtu noteikta kārtība, kā tiek iekārtoti lūgšanu nami, skolas un kapsētas, kā jāievēl un jāapstiprina garīgās personas. Likumdevējs vēlējās precizēt metriku grāmatu iekārtošanu, konversijas un, visbeidzot, ierobežot prozelītisma izplatīšanos.⁴³⁹

Kaut arī jaunais likums netika pieņemts, Katoliski apustuliskās Baznīcas bīskaps A. Erdbergs ar pārsteidzošu apņēmību 19. gs. 70. gados centās panākt kustības atzīšanu. Viņš rakstīja vēstules, tikās ar Citičnieku Garīgo lietu departamenta direktoru grāfu Emanuelu fon Zīversu (*Emanuel von Sievers, 1817-1909*). A. Erdberga vēstulēs nemitīgi tiek atkārtots, ka viņa pārstāvētās kustības darbības mērķi ir garīga rakstura, tās locekļi ir uzticami impērijas pavalstnieki, kas neuzdrošinās lūgt sev īpašas tiesības un vēlas pretendēt tikai uz tām, ko valdība ir laipni dāvājusi viņiem līdzīgai reliģiskais kopienai – baptistiem. A. Erdbergs mēģināja panākt arī to, lai tiktu atcelts aizliegums Jelgavas draudzei pulcēties uz dievkalpojumiem.⁴⁴⁰

Garīgo lietu departaments uz A. Erdberga vēstulēm nav reaģējis. Tādēļ Katoliski apustuliskās kopienas pārstāvji 1876. gadā vērsās pie imperatora Aleksandra II.⁴⁴¹ Pēc tam

⁴³⁵ РГИА, ф. 821, оп. 5, л. 998, л. 103–104.

⁴³⁶ Ibid. л. 141.

⁴³⁷ Ibid. л. 73.

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ Ibid.

⁴⁴⁰ Ibid. л. 82–83. л. 137–149.

⁴⁴¹ Ibid. л. 84–85.

atsākas neliela rosība, jo tiek mēģināts noskaidrot, kas un kāpēc ir slēdzis Jelgavas kopienu. Tāpat Valsts kancelejas ierēdņiem uzdots, izmantojot Krievijas sūtņu sakarus, ievākt statistiskos datus par Katoliski apustuliskās kustības locekļu skaitu, informāciju par viņu tiesisko stāvokli un pašas kustības īpatnībām citās valstīs.

1877. gadā Krievijas sūtnis Londonā informē, ka “ziņas par irvingiešu uzskatiem un darbību ir grūti iegūstamas, jo tās locekļi izvairās no kontaktiem ārpus savas kopienas. Ir zināms tikai tas, ka viņu mācība balstās uz Bībeli, un kopienas locekļi gaida Kristus atnākšanu, kas izpaudīsies kā cilvēku garīgā atmoda. Draudzē tiek uzņemtas tikai personas, kas ir sasniegušas 21 gada vecumu. No nākamā draudzes locekļa netiek pieprasīts, lai viņš pamestu savu iepriekšējo draudzi”.⁴⁴² Sūtnis no Prūsijas ziņo, ka 1871. gadā Katoliski apustuliskā kustība Prūsijā atzīta par pieciešamu. Tajā ir 2505 locekļi, un viņiem dotas tiesības noturēt dievkalpojumus. Kopumā šīs kopienas locekļu izturēšanās nav devusi pamatu tos ierobežot.⁴⁴³ Savukārt Krievijas sūtnis Šveicē 1884. gadā raksta, ka viņam diemžēl nav izdevies iegūt precīzas ziņas par irvingiešu skaitu valstī, jo šādas informācijas nav arī Šveices valdībai. Ir tikai zināms, ka irvingiešiem ir savs lūgšanu nams Bernē, un ka līdz šim kopienas darbība nav devusi pamatu valdībai par to interesēties.⁴⁴⁴

1881. gadā Iekšlietu ministrija pieprasa, lai A. Erdmans sniegtu ministrijai ziņas par personām un draudzēm, kurās luterāņu mācītāji ir lieguši kopienas locekļiem baznīcas svētdarbības. Ministrija interesējās arī par to, kā irvingieši izvēlas savus mācītājus, kāda nozīme šai procesā ir roku uzlikšanai, kādi ir evaņģēlistu, priesteru u.c. kopienas locekļu pienākumi, kādas ir kopienas attiecības ar t.s. apustuļiem ārzemēs, kas šobrīd veic baznīcas svētdarbības, kur un kā irvingieši tiek kristīti, laulāti un apbērēti.⁴⁴⁵

Taču arī pēc tam, kad šī informācija ir iegūta, lieta tālāk nav virzīta. Ap 1885. gadu arī Ev. luteriskā konsistorija atkārtoti lūdz, lai jauno kustību atzītu par konfesiju, bet arī šis pieprasījums tiek atstāts bez ievēribas. Ev. luteriskā Baznīca vēlas lietas sakārtot un norobežoties no tiem draudzes locekļiem, kas pievienojušies irvingiešiem.⁴⁴⁶ Konsistorija vēlreiz skaidro, kāpēc likumdevējam būtu jānosaka Katoliski apustuliskās Baznīcas statuss, līdz ar to jānošķir tā no Ev. luteriskās Baznīcas: “Viņu mācība atšķiras no mūsējās. Viņi ir ieviesuši, pēc mūsu domām, maldīgus apustuļu un praviešu amatus, kuriem piešķirušī neapstrīdamu autoritāti. Irvingiešiem ir īpaša Baznīcas pārvalde, kas atrodas ārpus impērijas. Viņi nepakļaujas luterāņu garīdzniecībai un jau vairākus gadus praktizē savus rituālus bez

⁴⁴² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 148.

⁴⁴³ Ibid. л. 155.

⁴⁴⁴ Ibid. л. 200.

⁴⁴⁵ Ibid. л. 183–186.

⁴⁴⁶ Ibid. л. 196–197.

valdības atļaujas”⁴⁴⁷.

Katoliski apustuliskās kopienas mēģinājumi legalizēt savu statusu Krievijas impērijā liecina par tiem aspektiem, kurus Iekšlietu ministrija ņēma vērā, vērtējot jaunu atzaru veidošanos Ev. luteriskās Baznīcas ietvaros. Sākumā tā pārliecinājās par kustības uzskatu nekaitīgumu valsts interesēm un tās piekritēju skaitu. Pēc tam tika izmantota nogaidīšanas un novērošanas taktika, cenšoties nepiešķirt pārāk lielu nozīmi vai atsevišķu tiesisku regulējumu skaitliski nenozīmīgai ticīgo grupai. Visbeidzot, irvingiešu kustības neveiksmes, kad tā mēģināja iegūt oficiālu atļauju darboties bija saistītas ar to, ka tās organizācija bija pārāk neskaidra un “izplūdusi”. Impērijas varas iestādes nebija ieinteresētas akceptēt draudzes, kurās par tās mācītājiem varēja izvēlēties personas bez īpašas teoloģiskās izglītības un uzticamības pārbaudes, kustības, kurās draudžu veidošanās nebija stingri reglamentēta, bet notika samērā stihiski.

⁴⁴⁷ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 197.

3. KONVERSIJAS

3.1. Ticības maiņas tiesiskie aspekti

Iedzīvotāju garīgā dzīve un ticības piederība jaunajos laikos bija cieši saistīta ar valsts konfesionālo politiku. Dažādās Eiropas valstīs Baznīcas institūcijas un to draudžu dzīve tika reglamentēta atšķirīgi. Dažās no tām vēsturiskās attīstības gaitā kāda konfesija bija ieguvusi zināmas privilēģijas: lielāku valsts finansiālo atbalstu, iespējas piedalīties bērnu izglītošanā skolā, kā arī tiesības sludināt savas ticības patiesības citu konfesiju locekļiem.

Krievijas impērijas likumdošanā bija noteikts, ka valdībai jā rūpējas par sabiedrisko mieru, kārtību un visu pilsoņu paklausību. Baznīcas institūcijas lielā mērā bija tās, ar kuru palīdzību šo kārtību varēja nodrošināt. 1857. gada Likumu krājuma 1. pantā noteikts, ka Krievijas impērijā vadošā un valdošā ir pareizticība. Tai pat laikā visu citu kristīgo konfesiju pārstāvjiem (arī ārzemniekiem) ir atļauts brīvi praktizēt savu ticību un noturēt dievkalpojumus.⁴⁴⁸ 2. pantā norādīts, ka ticības brīvību Krievijas impērijā bauda arī citu reliģiju pārstāvji. Nākamajos pantos atkal akcentēts pareizticības īpašais statuss – “Krievijā tikai pareizticīgajai Baznīcai vienīgajai ir tiesības darboties, lai pārliecinātu citu kristīgo konfesiju un reliģiju ticīgos pieņemt pareizticību. Pārējo kristīgo ticību un reliģiju garīgajām un laicīgajām personām ir stingri aizliegts ietekmēt citu ticīgo reliģisko pārliecību. Ja viņi to atļausies darīt, tiks sodīti atbilstoši Krimināllikumam.”⁴⁴⁹

Minēto likumdošanas aktu noteiktie tiesiskie ierobežojumi pamatā attiecās uz atsevišķām iedzīvotāju konfesionālajām grupām, bet, kā to pamatoti norāda krievu vēsturnieks A. Safonovs, tad apstākļos, kad konfesionālā piederība bieži vien liecināja arī par etnisko/ nacionālo⁴⁵⁰ identitāti, var uzskatīt, ka konfesionāla rakstura ierobežojumi pēc būtības bija arī “nacionāli ierobežojumi”. Pasludinot pareizticību par krievu nācijas pamatu un pretstatot to pārējām (svešām) ticībām, citu ticību sludināšana nereti tika pielīdzināta “nacionālai propagandai”. Katolicismu saistīja ar polonizāciju, protestantismu – ar pārvācošanu, Talmuda popularizēšanu – ar jūdaisma propagandu. Tādēļ citu ticību un reliģiju piederīgo dzīve ar impērijas likumdošanas palīdzību tika virzīta tā, lai šos pilsoņus iekļautu slēgtās sistēmās, kas funkcionē savas grupas ietvaros un ir pakļauta stingrai valsts kontrolei.⁴⁵¹

Lai panāktu, ka sabiedrībā netiek izplatīts pagānisms, “sektantisms”, herēzes un citas

⁴⁴⁸ Свод законов. Издание 1857. года. ст. 1.

⁴⁴⁹ Ibid. ст. 4.

⁴⁵⁰ К.А. – krievu vēsturnieku darbos biežāk lietots jēdziens „nacionālā identitāte“, ar to saprotot etnisko.

⁴⁵¹ Сафонов, А.А. *Правовой статус религиозных конфессий в Российской империи на рубеже XIX – XX вв.: Монография.* Тамбов, 2006. С. 13–14.

neatļautas mācības, noniecināta ticība vai Baznīcas institūcijas, cara Nikolaja I valdīšanas laikā tika sagatavoti likumdošanas akti. Nozīmīgākais likums šajā sakarā bija “Likums par krimināliem un pārmācīšanas sodiem” (*“Уложение о наказаниях уголовных и исправительных”*). Pirmo reizi tas izdots 1845. gadā, bet 1877.⁴⁵² un 1885. gadā⁴⁵³ skaidrots un papildināts. Tajā bija noteikts: ja kāds garīgās kārtas pārstāvis ir pārkāpis likuma normas, viņa lieta jāizskata attiecīgās konfesijas garīgajā iestādē – konsistorijā, bet, ja ir aizskartas pareizticīgās Baznīcas tiesības, iestājas kriminālatbildība, un garīdznieks nonāk laicīgās tiesas rokās.⁴⁵⁴ Tātad valsts ir uzņēmusies rūpes par pareizticību, piešķirot tai īpašu lomu.

“Likuma par krimināliem un pārmācīšanas sodiem” 1. nodaļā⁴⁵⁵ uzskaitīti noziegumi pret ticību, par kuriem iestājas kriminālatbildība. Tie bija gadījumi, kad kāds atļāvis necienīgi izteikties par Dievu, Dievmāti, Baznīcas svētajiem vai liturģiskajiem priekšmetiem. Soda apmērs un raksturs atkarīgs no tā, vai apsmiešana un zaimošana notikusi publiskā vietā vai mājās. Jānorāda, ka dažos gadījumos arī privātas telpas varēja tikt uzskatītas par publisku vietu. Tie bija gadījumi, par kuriem ticis saņemts liecinieku ziņojums, proti, ka mājās tiek veiktas “darbības ar mērķi sašķobīt kāda ticību”. Neatkarīgi no tā, vai tas ir darīts ar iepriekšēju nodomu vai arī bez tā, darbība klasificējama par noziegumu. Visbargākie sodi bija paredzēti par ticības apsmiešanu baznīcā, ne tik bargi tika sodīti par analoģu rīcību publiskā vietā. Likums noteica, ka par šādām darbībām draudēja savas kārtas tiesību atņemšana, izsūtīšana uz Sibīriju vai pat katorga. Tik pat bargi sodīja arī par reliģijas apsmiešanu drukātajos izdevumos. Turklāt likuma bardzībai bija pakļauti ne tikai šo rakstu autori, bet arī to izplatītāji.

Krievijas impērijas likumdošanas akti regulēja arī ticīgo konversijas jautājumus. Tomēr arī šajā regulējumā pavalstnieki tika sadalīti divās grupās: 1) pareizticīgie, 2) tā saucamie cilticībnieki. Šis nošķirums skaidri izteikts 1857. gada Likumu krājuma 5. pantā, kurā noteikts, ka “neviens un nekādā veidā nedrīkst kavēt personu, kas vēlas pievienoties pareizticīgajai Baznīcai”⁴⁵⁶, bet konversija no pareizticības kādā citā ticībā, arī atgriešanās iepriekšējā draudzē, netika pieļauta. Teoloģiskais pamatojums atšķirīgajai attieksmei pret konversiju bija šāds: pareizticīgā Baznīca ir pārliecināta, ka tā ir “īstenā ticība”, un ka ar tās starpniecību cilvēks var droši sasniegt dvēseles pestīšanu; šai Baznīcai ir uzticēti visi Kristus “iestādītie dvēseles glābšanas instrumenti” – svētie sakramenti. Turklāt tās garīdznieki nav

⁴⁵² Уложение о наказаниях уголовных и исправительных с разъяснениями по решениям кассационных департаментов Правительствующего Сената. Шестое дополнительное издание. 1877. (turpmāk - Уложение о наказаниях (1877))

⁴⁵³ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Издание 1885 года, с включением статей по Продолжениям 1886, 1887 и 1889 годов. Санкт-Петербург. (turpmāk - Уложение о наказаниях (1885))

⁴⁵⁴ Свод законов. Издание 1857. года. ст. 369–370.

⁴⁵⁵ Уложение о наказаниях (1877) ст. 176–183.

⁴⁵⁶ Свод законов. Издание 1857. года. ст. 5.

zaudējuši apustulisko sukcesiju⁴⁵⁷, kā tas ir luterāņiem vai vecticībniekiem. Tādēļ nav nekāda pamata uzskatīt, ka ticīgais, kurš reiz nonācis “patiesajā Baznīcā”, vēlētos no tās atteikties.

Par pareizticīgās draudzes locekli persona varēja kļūt caur kristību, svaidīšanu ar eļļu un pievienošanos jeb konversiju. Caur kristības sakramentu pareizticībai tika pievienoti jaundzimušie bērni un pieaugušie. Likumdošanā bija stingri noteikts, kuru sociālo grupu bērni obligāti jākristī pareizticībā. Tie bija: 1) pareizticīgo vecāku bērni, 2) konfesionāli jauktu laulību bērni, 3) bērni, kurus māte ir pametusi.⁴⁵⁸

Caur kristību pareizticīgajai Baznīcai bija pievienojami arī pieaugušie, kas iepriekš nav kristīti, jo ir citu reliģisko virzienu pārstāvji, vai arī nav kristīti pēc formas, ko pareizticīgā Baznīca uzskatīja par pareizu. Ja persona tiek kristīta apzinīgā vecumā, pirms ceremonijas garīdzniekam obligāti jāpārliecinās, ka tās vēlme ir patiesa, potenciālais kristāmais jāiepazīstina ar galvenajām ticības patiesībām. Pēc tam viņš ar savu parakstu apliecina, ka neatteiksies no pareizticības. Kristības jāveic baznīcā liecinieku klātbūtnē. Liecinieku pienākums ir pārliecināties, vai pievienošana notikusi brīvprātīgi, un to apliecināt ar parakstu draudzes metriku grāmatā.⁴⁵⁹ Kā to norāda Baznīcas tiesību profesors Mihails Gorčakovs (*Михаил Иванович Горчаков*), šīs formalitātes ir paredzētas tādēļ, lai “pasargātu personas sirdsapziņas brīvību un arī pareizticīgo garīdzniekus no cilticībnieku pārmetumiem par to, ka pievienošana veikta piespiedu kārtā”⁴⁶⁰.

Caur svaidīšanu ar eļļu pareizticīgajai Baznīcai tiek pievienoti tie cilticībnieki, kuri šo svaidīšanu nav varējuši saņemt tādēļ, ka viņu draudzēs nav bijis no pareizticības viedokļa likumīgas priesterības, tie ir – luterāņi, reformāti, vecticībnieki, kā arī personas, kas atkāpušās no pareizticības. Pirms svaidīšanas rituāla veikšanas persona rakstiski apliecina, ka patiesi vēlas pievienoties pareizticīgajai Baznīcai un sola tai noteikti piederēt. Ceremonijas laikā ticīgais dod svinīgu solījumu, ka atteiksies arī no saviem iepriekšējiem “maldiem”.⁴⁶¹

Savukārt caur pievienošanos jeb konversiju Baznīcā tiek uzņemti Romas katoļi (arī armēņi – gregoriāņi), kuriem viņu iepriekšējā draudzē jau veikta kristība un svaidīšana ar eļļu, ko pareizticīgo Baznīca atzīst par derīgu. Pievienošanās ceremonijas laikā konvertīts liecinieku klātbūtnē dod svinīgu solījumu par to, ka viņš atsakās no tām ticības patiesībām un īpatnībām, kas ar pareizticību nesakrīt. Tāpat kā iepriekš minētās pievienoto cilvēku grupas, arī konvertīti ar parakstu apliecina, ka pievienojas “pēc savas sirdsapziņas pārliecības” un

⁴⁵⁷ **Apustuliskā sukcesija** – apustuļu tiesību pēctecība, kas tradicionālajā izpratnē tiek nodota caur roku uzlikšanu.

⁴⁵⁸ Церковное право. Лекции засл. проф. М.И. Горчакова в 1901-1902 акад. году. Литография И.Юделевиича. Спб., 1901-1902 акад.год. С. 132–135. (turpmāk – Церковное право. Лекции засл. проф. М.И. Горчакова)

⁴⁵⁹ Ibid. С. 136.

⁴⁶⁰ Ibid.

⁴⁶¹ Ibid. С. 136–137.

vēlas palikt šajā ticībā līdz mūža galam.⁴⁶²

Krievijas impērijas likumdošanā bija noteikta arī kārtība, kā “noturēt” draudzē tos pareizticīgos, kuri par savu ticību sākuši šaubīties. Tie parasti tiek dēvēti par “atkritušajiem”. Lai nodrošinātu, ka šīs personas nepamet pareizticīgo draudzi, Iekšlietu ministrijai tika uzdots stingri kontrolēt cilticībnieku garīdzniekus, lai tie, baidoties no soda, neuzņemtu savā draudzē “ticībā šaubīgos” pareizticīgos. “Likuma par krimināliem un pārmācīšanas sodiem” 2. nodaļa bija veltīta “Atkrišanai no ticības un baznīcas nolikumiem” (*Об отступлении от веры и постановлений церкви*).⁴⁶³ Tika paredzētas vairākas nozieguma smaguma gradācijas. Pirmā – atkrišana no pareizticības nekristīgā ticībā. Šajā pantā minēti “ebreji (K.A. – jūdaisma piekritēji), kas precējušies ar luterāņiem un nav turējuši laulībā doto solījumu bērņus audzināt kristīgajā ticībā”⁴⁶⁴. 1885. gada likuma paplašinātajā un precizētajā redakcijā tie ir “ebreji vai musulmāņi, kas laulājušies ar luterāņiem vai reformātiem”⁴⁶⁵. Otrā – atkāpšanās no pareizticības kādā citā kristīgā konfesijā. Visos šādos gadījumos vainīgais ir bargi sodāms – atņemamas viņa kārtai pienākošās tiesības un vainīgā persona izsūtāma uz Sibīriju.⁴⁶⁶ Tikpat stingrs sods tiek saglabāts arī nākamo gadu likumu izdevumos⁴⁶⁷ līdz pat 1906. gadam.

Neatkarīgi no ticības piederības par “atkrišanas” veicināšanu varēja tikt sodīts arī otrs laulātais, kurš, redzot, ka “pareizticīg-ais/-ā sāk šaubīties”, par to neziņo augstākai priekšniecībai un tādējādi izvairās no savas lomas šī procesa aizkavēšanā. Šādam “neapzinīgam” laulātajam draud cietumsods no 3 dienām līdz 3 mēnešiem. Bet, ja viņš ir pareizticīgais, kas nav bijis “uzdevumu augstumos”, tad papildus vietējās laicīgās tiesas piespriestajam arestam pareizticīgo garīdznieks var likt gandarīt par grēkiem.⁴⁶⁸

Pilnīgi pretēja bija attieksme pret cilticībnieku konversiju pareizticībā. Lai cīnītos pret personas brīvas gribas izpausmes apspiešanu, visu kristīgo konfesiju nolikumos bija precīzi reglamentēts, kādos gadījumos un kā tiek sodītas personas, kas ir uzdrošinājušās aizkavēt cilticībnieka pievienošanos pareizticībai. Par to draudēja cietumsods no 2 līdz 4 mēnešiem. Par vainu pastiprinošu apstākli tika uzskatīts tas, ka aizkavēšanā izmantoti draudi, vardarbība vai citi piespiedu līdzekļi. Par šādu pārkāpumu vainīgais sodāms, atņemot daļu no viņa kārtai piešķirtajām tiesībām, bet atsevišķos gadījumos pat piespriežot soda izciešanu darba un pārmācības namā no gada un 4 mēnešiem līdz 2 gadiem. Ir norādīts, ka par šādu darbību var tikt atņemtas tiesības pārvaldīt īpašumus, kuros dzīvo pareizticīgie.⁴⁶⁹ Pēdējā atruna

⁴⁶² Церковное право. Лекции проф. М.И. Горчакова. С. 137

⁴⁶³ Уложение о наказаниях (1877) ст. 184–206.

⁴⁶⁴ Ibid. ст. 186.

⁴⁶⁵ Уложение о наказаниях (1885) ст. 186.

⁴⁶⁶ Уложение о наказаниях (1877) ст. 186.

⁴⁶⁷ Уложение о наказаниях (1885) ст. 186.

⁴⁶⁸ Уложение о наказаниях (1877) ст. 192.

⁴⁶⁹ Ibid. ст. 191.

attiecināma galvenokārt uz muižniekiem (citticībniekiem), lai mazinātu viņu ietekmi uz pakļauto zemnieku garīgo dzīvi.

Lielu “ļautumu” varēja radīt arī citticībnieku garīdznieki, kas publiski izteicās par viņiem svešu ticību, īpaši pareizticību, tādējādi ietekmējot un veidojot savu draudzes locekļu viedokli, kā arī rādot piemēru tam, ko var un ko nevar atļauties. Tādēļ likumdevējs noteica draudzes garīdznieka darbības robežas. “Likuma par krimināliem un pārmācīšanas sodiem” 189. pantā paredzēts sods garīdzniekam, kurš sprediķa laikā ar saviem izteikumiem centies pamudināt ticīgos pāriet no pareizticības citā kristīgā konfesijā, “sektā” vai arī šķeltniecībā. Ja šāda rīcība tika konstatēta pirmo reizi, par to draudēja dažu garīgās kārtas tiesību liegums un nosūtīšana uz darba un pārmācības namu no 8 mēnešiem līdz gadam un 4 mēnešiem, otro – ieslodzījums cietoksnī, trešo – visu garīdznieka tiesību atņemšana un izsūtījums uz Sibīriju, pat iekļaušana arestantu rotā. Sods tika paredzēts arī personām, kas šāda satura tekstus izplatījušas drukātā veidā – tām būtu jāpavada pārmācības namā no 4 līdz 8 mēnešiem.⁴⁷⁰

Nereti radās situācijas, kad garīdzniekiem nebija skaidrs, kurai ticībai konkrētā persona pieder. Par apliecinājumu tam, ka persona pieder pareizticībai, parasti kalpoja šādi pierādījumi: 1) faktiskā pareizticīgās Baznīcas rituālu izpilde (īpaši grēksūdze un dievgalds, kas tika fiksēts draudzes grāmatās), 2) ieraksti draudzes metriku grāmatās vai to izraksti, 3) grēksūdzes saraksti, 4) pirmslaulību aptaujas grāmatas, kurās ierakstīta saderināto ticības piederība. Par apliecinājumu varēja kalpot arī citi oficiāli dokumenti, kuros norādīta personas ticības piederība.⁴⁷¹

Tomēr luterāņu un katoļu garīdznieki, īpaši Baltijas guberņās, bieži vien atļāvās sniegt garīgās svētdarbības arī pareizticīgām personām, tādējādi faktiski veicot konversiju. Tādēļ “Likuma par krimināliem un pārmācīšanas sodiem” 193. pantā ir noteikts, kā sodāms garīdznieks, kas pieņēmis grēksūdzi un pielaidis pie dievgalda pareizticīgu personu. Konstatējot pārkāpumu pirmo reizi, viņš jāatstādina no amata uz laiku no 6 mēnešiem līdz gadam. Otrajā reizē vainīgais jau varēja savu amatu zaudēt un nonākt policijas uzraudzībā. Taču sods nebija tik bargs, ja katoļu priesteris vai luterāņu mācītājs varēja pierādīt (K.A. – praksē pietika ar mutisku apliecinājumu), ka “noziegumu” veicis, nezinot par konkrētās personas piederību pareizticībai. Šādā gadījumā izteica tikai stingro rājienu “par garīdznieka amatam neatbilstošu paviršību tik svarīgos jautājumos”.⁴⁷²

Līdzīgs sods tika paredzēts citticībnieku garīdzniekam, kas bija katehizējis pareizticīgo baznīcā nokristītu bērnu. Uzskatīja, ka, šādi rīkojoties, viņš noteikti vēlējies ar nodomu “pavedināt (*совратить*) bērna dvēseli”. Ja mācītājs tiek pieķerts, skaidrojot pareizticīgo

⁴⁷⁰ Уложение о наказаниях (1877) ст. 189.

⁴⁷¹ Церковное право. Лекции проф. М.И. Горчакова. С. 137–138.

⁴⁷² Уложение о наказаниях (1877) ст. 193.

bērnam savas ticības patiesības, viņš noteikti sodāms. Pirmajā reizē garīdznieks ir atstādināms no amata uz laiku no 1 līdz 3 gadiem, otrajā – atceļams no garīgā amata un iesēdināms cietumā uz laiku no 8 mēnešiem līdz gadam un 4 mēnešiem, turpmāk paliekot policijas uzraudzībā.⁴⁷³

Impērijas likumdošana bija samērā vienaldzīga pret konversijām, kas nav saistītas ar pareizticību jeb konversijām citticībnieku starpā. Tomēr tika uzskatīts, ka masveida ticības piederības maiņa, ko izraisījusi garīdznieku sludināšana citas ticības piederīgo vidū, varētu būt bīstama. Tādēļ ticības maiņa varēja tikt pieļauta tikai tad, ja tā bija personas brīvas, neviena neietekmētas gribas izpausme. Konversijas kārtību citticībnieku starpā noteica 1857. gada Likumu krājuma 6. pants, kurā paredzēta iespēja brīvi mainīt savu ticības piederību uz kādu no kristīgajām konfesijām. Vienīgais nosacījums bija tas, ka šāda vēlme ir jāsaskaņo ar augstāko laicīgo priekšniecību, procesā neiesaistot tās konfesijas garīdzniekus, kuru ticību persona grib pieņemt.⁴⁷⁴

6. pantā bija noteikta šāda konversijas kārtība: indivīds raksta iesniegumu iekšlietu ministram, kurā izsaka savu vēlmi mainīt ticību; šim iesniegumam tiek pievienotas ziņas par viņa dzimšanu, kristībām, piederību konkrētajai draudzei, kā arī pieraksta un dzīves vietu. Pēc iekšlietu ministra akcepta notiek sarakste starp iesaistītajām konfesijām. Piemēram, kad Kurzemes guberņas katoļticīgie bija ieguvuši atļauju pāriet luterānismā, ierastā formula bija šāda: Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija sazinās ar Telšu Romas katoļu konsistoriju, lai informētu, ka persona X, kas dzīvo apriņķī Y, ir ieguvusi iekšlietu ministra atļauju mainīt savu ticību. Tādēļ luteriskā konsistorija lūdz katoļu garīgās iestādes izslēgt personu X no katoļu draudzes sarakstiem un veikt attiecīgos ierakstus metriku grāmatā. Šāda kārtība bija pieņemta arī citos citticībnieku konversiju gadījumos⁴⁷⁵, kuros nebija iesaistīta pareizticīgā Baznīca.

Likumdošanā tika noteikti arī sodi garīdzniekiem, kuri savās draudzēs snieguši svētdarbības citu konfesiju piederīgajiem. Šie sodi bija nedaudz mīkstāki nekā tie, kas paredzēti par svētdarbību sniegšanu pareizticīgām personām. Konstatējot šādu pārkāpumu pirmo un otro reizi, garīdzniekam izteica stingro rājienu, trešajā reizē viņu varēja atstādināt no amata uz 2 gadiem, un tikai ceturtajā reizē atbrīvot no garīgā amata, līdz ar to viņš zaudēja visas ar garīdznieka statusu saistītās privilēģijas.⁴⁷⁶

Krievijas impērijas likumdošanas aktu analīzes rezultātā var secināt, ka impērijas iedzīvotājiem 19. gs. bija tiesības mainīt savu konfesionālo piederību bez īpašiem

⁴⁷³ Уложение о наказаниях (1877) ст. 194.

⁴⁷⁴ Свод законов. Издание 1857. года. ст. 6

⁴⁷⁵ LVVA, 629.f., 2.apr., 2648.l., 1.–2. lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2649.l., 1.–8. lp.

⁴⁷⁶ Уложение о наказаниях (1877) ст. 195.

ierobežojumiem. Konversijas pamatnosacījums bija indivīda brīvas gribas izpausme. Vienīgais būtiskais ierobežojums bija liegums pamest pareizticīgo Baznīcu, kurai likumdošana paredzēja īpašu aizsardzības statusu. Ar konversijas jautājumiem saistītie pārkāpumi tika reglamentēti Krimināllikumā, kurā liela uzmanība bija pievērsta tam, lai garīdzniecība nekādā veidā nemudinātu citu ticību piederīgos pievienoties savai draudzei. Visbargākais sods tika paredzēts par garīgo svētdarbību sniegšanu svešas konfesijas piederīgajiem, īpaši no pareizticīgās Baznīcas “atkritušajiem” ticīgajiem.

3.2. Kurzemes guberņas iedzīvotāju konfesionālais un etniskais sastāvs

Konfesionālā ziņā Kurzeme un Zemgale bija neviendabīga jau hercogistes laikā. Reformācijas un kōntreformācijas rezultātā lielākajā šīs teritorijas daļā nostiprinājās luterticība, bet atsevišķās vietās – it īpaši seno sēļu apdzīvotajā teritorijā un Alsungas apkārtnē – katoļticība.⁴⁷⁷ Par Kurzemes guberņas iedzīvotāju konfesionālo piederību, bet ziņas par viņu etnisko piederību iegūstamas tikai pastarpināti, izmantojot datus par aptaujātā dzimto valodu. Tādēļ korelāciju starp personu etnisko un konfesionālo piederību var rekonstruēt tikai daļēji. 1897. gada tautskaites dati liecina, ka vairums latviešu (93,61 %) un vāciešu (71,63%) ir luterāņi, lai gan 5,3 % latviski runājošo ir katoļi, bet 24,8 % aptaujāto, kam dzimtā valoda ir vācu, ir jūdaisma piekritēji, tie visticamāk tomēr ir ebreji, kuru ģimenēs mēdza runāt vāciski. Pie Romas katoļiem sevi pieskaitījuši gandrīz visi poļi (98,89%), lietuvieši (90,19%) un vairums baltkrievu (70,15%). Tomēr 26,2% baltkrievu ir pareizticīgi, 87,88% ukraiņu bija pareizticīgie, un tikai 7,44% – katoļi.⁴⁷⁸

Ja aplūko krievu iedzīvotāju konfesionālo sadalījumu guberņā, tad tikai nedaudz vairāk par pusi jeb 59,58% bija pareizticīgi, 31,56% vecticībnieki un no pareizticības “atkritušie” ticīgie. Jānorāda, ka krieviski runājošo iedzīvotāju vidū ir arī katoļi (6,04%) un jūdaisma piekritēji (1,24%). Šķiet, ka krievvalodīgie katoļi varēja būt pārkrievotie poļi vai baltkrievi, bet jūdaisti – krievvalodīgie ebreji.⁴⁷⁹

Iedzīvotāju konfesionālo struktūru labi raksturo arī dievnamu kopējais skaits un to izvietojums dažādos guberņas apriņķos. 1894. gadā, pēc gubernatora atskaitē sniegtajiem datiem par baznīcu un lūgšanu namu skaitu, vislielākā konfesija ir ev. luterāņi, kuriem guberņas teritorijā ir 150 baznīcas un lūgšanu nami. Vismazāk luterāņu dievnamu ir Ilūkstes

⁴⁷⁷ Cimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. (sast. Caune, A.). Rīga, 1999. 36. lpp.

⁴⁷⁸ Первая всеобщая перепись Российской империи, 1897 г.: т. XIX Курляндская губ. [Санкт-Петербург], 1905.

⁴⁷⁹ Ibid.

apriņķī – tikai 8, visvairāk – Talsu un Jaunjelgavas apriņķī – 20 katrā. Gubernas pareizticīgo draudzēm šajā laikā ir tikai 30 dievnami (visvairāk Ilūkstes apriņķī – 8; 5 dievnami ir Jaunjelgavas apriņķī; 5 Dobeles un Talsu apriņķī, kopā ņemot, bet tikai 1 baznīca Tukumā). Kopējais Romas katoļu dievnamu skaits gubernā ir bijis – 32, gandrīz puse no tiem Ilūkstes apriņķī – 14. Kā redzams no atskaites, baptistu lūgšanu namu skaits arī bijis diezgan iespaidīgs – 38: Ventspils apriņķī – 10, Grobiņas un Aizputes apriņķī, kopā ņemot, – 17. Gubernā darbojās arī 7 vecticībnieku lūgšanu nami, 5 no tiem Ilūkstes apriņķī, 1 Jaunjelgavas apriņķī un 1 Jelgavas pilsētā. Bijušas arī 44 ebreju sinagogas, visvairāk – Ilūkstes (12) un Jaunjelgavas (9) apriņķī.⁴⁸⁰

Gan iedzīvotāju konfesionālās, gan etniskās piederības ziņā Kurzemes gubernā īpašs bija Ilūkstes apriņķis. Sakarā ar 19. gs. 80. gadu idejām par teritoriālo reformu, kas paredzēja Rēveles un Rīgas gubernas izveidošanu, bija radušās idejas Ilūkstes apriņķi, tā ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ atdalīt no Kurzemes un pievienot Vitebskas gubernai. Zināma savdabība izpaudās arī Ilūkstes apriņķa iedzīvotāju etniskajā un konfesionālajā sastāvā, kas bija krasi atšķirīgs no citiem Kurzemes apriņķiem. Tas drīzāk bija līdzīgs kaimiņos esošajiem Daugavpils un Novoaleksandrovskas (tag. Zarasi) apriņķiem. Pēc ziņām, ko sniegusi dažādu konfesiju garīdzniecība un policija, Ilūkstes apriņķī 1881. gadā dzīvojuši: 36 967 katoļi, 5102 pareizticīgie, 4267 vecticībnieki, 13 013 luterāņi un vairāk par 5000 ebreju. Pavisam 64 466 iedzīvotāju.⁴⁸¹

Nikolaja Manaseina (*Николай Авксентьевич Манасеин*, 1834-1895) 1882. gada revīzijā konstatēts, ka Ilūkstes apriņķa katoļu iedzīvotāji ir pa daļai pārkrievojušies lietuvieši un latvieši, bet visvairāk baltkrievi, kas te apmetušies jau poļu valdīšanas laikā. Luterticīgie latvieši dzīvo galvenokārt apriņķa ZR daļā, bet vidus un austrumu daļas pagastos viņu skaits ir neliels. Poļi ir tikai dažu lielāko muižu īpašnieki un šļahtiči, kas nopirkuši zemnieku zemi. Vismazskaitlīgākā apriņķī ir vācu etniskā grupa, kas sastāda tikai 2 % no kopējā iedzīvotāju skaita. Tie ir galvenokārt ierēdņi, dažādi kalpotāji un vairāki muižu īpašnieku. Tomēr vāciešu rokās ir policijas un tiesas vara, apriņķa saimniecība un tautas izglītība.⁴⁸²

Ilūkstes apriņķī ir arī īpatnēja lingvistiskā situācija. Visur, izņemot ZR daļu, ko apdzīvo galvenokārt latvieši, apriņķa nekrievu tautību iedzīvotāji ne tikai saprot, bet arī lieto krievu valodu. Vācu valodai, ko citās Kurzemes vietās lietoja arī lauku iedzīvotāji, Ilūkstes apriņķī ikdienas dzīvē lietota netiek, tādēļ vietējās vācu muižniecības centieni nepieļaut zemnieku pārkrievošanu nav īstenojami. N. Manaseins norādījis arī to, ka vietējie vācu

⁴⁸⁰ Обзор Курляндской губернии за 1894 год. Приложение к всеподданейшему отчету Курляндскаго губернатора. Митава, 1895. С. 265–266.

⁴⁸¹ Drīzulis, A. (red.) *Manaseina revīzija. Senatora N. Manaseina ziņojums par viņa izdarīto revīziju Vidzemes un Kurzemes gubernās no 1882. līdz 1883. gadam.* Rīga, 1949. 388.–389. lpp.

⁴⁸² Ibid. 389. lpp.

muižnieki pilnīgi apmierinoši runā krieviski, tomēr saskaņā ar likumu visi tiesu procesi Ilūkstes pilskunga tiesā un apriņķa tiesā notiek vācu valodā.⁴⁸³ Te izpaužas guberņas savdabība, proti, parādās Krievijas impērijas varas iestāžu nespēja ietekmēt vācbaltu stabilās pozīcijas Baltijas guberņās.

Visi minētie procesi atspoguļojas arī Kurzemes guberņas iedzīvotāju etniskajā sadalījumā. Pēc 1897. gada tautskaites datiem iedzīvotāju sadalījums, balstoties uz viņu dzimto valodu, ir šāds: latvieši 505 994 (75,07%), vācieši 51 017 (7,57%), ebreji 37 689 (5,59%), krievi 25 630 (3,8%), poļi 19 688 (2,92%), tad seko lietuvieši 16 531 (2,45%), baltkrievi 12 283 (1,82%) u.c. Jāatzīmē, ka vairums poļu tautības cilvēku un gandrīz visi baltkrievi ir tieši no Ilūkstes apriņķa. Pārējās etniskās grupas dzīvo dažādos apriņķos.⁴⁸⁴ Tomēr 1897. gada Krievijas tautskaites dati par Kurzemes guberņu vairāku iemeslu dēļ jau tolaik tika apšaubīti. Neprecizitātes radās šādu iemeslu dēļ:

- 1) karaspēka daļās dienējošo militārpersonu pieskaitīšana vietējiem iedzīvotājiem palielināja krievu skaitu Dobeles (1,6 %) un Grobiņas apriņķī (1,1 %), jo nevienā no šiem apriņķiem nebija lielāku krievu kopienu;
- 2) daži latviski apvidi bija ieskaitīti Kauņas guberņā, toties Palanga (*Polangen*) ar tās apkārtni iekļauta Kurzemes guberņas datos.⁴⁸⁵

Balstoties uz iepriekš minētajiem datiem, var secināt, ka Kurzemes guberņas iedzīvotāju etniskais un konfesionālais sastāvs ir samērā vienveidīgs, proti, lielākā iedzīvotāju daļa bija latviski runājošie luterticīgie. Būtiskas izmaiņas tajā nav notikušas arī 19. gs. otrajā pusē. Visu guberņas apriņķu vidū izņēmums ir Ilūkste ar savu raibo etnisko un konfesionālo sastāvu.

⁴⁸³ Drīzulis, A. (red.). *Manaseina revīzija. Senatora N. Manaseina ziņojums par viņa izdarīto revīziju Vidzemes un Kurzemes guberņās no 1882. līdz 1883. gadam*. Rīga, 1949. 389. lpp.

⁴⁸⁴ Первая всеобщая перепись Российской империи, 1897 г.: т. XIX Курляндская губ. [Санкт-Петербург], 1905.

⁴⁸⁵ Skujenieks, M. *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga, 1913. 188. lpp.

3.3. KONVERSIJAS PAREIZTICĪBĀ

3.3.1. Pareizticīgo misionāru darbība vecticībnieku vidū

Valdības mērķis, 1850. gadā izveidojot Rīgas eparhiju, bija nostiprināt pareizticīgās Baznīcas stāvokli Baltijas guberņās. Eparhijas garīdzniekiem bija ne tikai jāapkalpo tie pareizticīgie, kas konvertējušies no luterāņiem, bet arī jāpanāk, lai “Baznīcas klēpī atgrieztos” arī vecticībnieki. 1852. gadā Iekšlietu ministrijai tika dots rīkojums sagatavot detalizētu vecticībnieku stāvokļa aprakstu. Tādēļ uz Tērbatas un Ilūkstes apriņķiem, proti, vietām, kur Rīgas eparhijas teritorijā kompakti dzīvoja daudz vecticībnieku, nosūtīja ierēdņus.⁴⁸⁶

Oficiālajā 19. gs. pirmās puses retorikā par galveno iemeslu tam, ka vecticībniekus neizdodas atgriezt pareizticībā, tika uzskatīta viņu tumsonība, ietiepība, stūrgalvība, ļaunprātība un pat netiklība – vesels negatīvo īpašību kopums, kas traucē sekmīgi realizēt konversijas. 19. gs. 30. - 40. gados misiju darbā parasti tika pielietoti varas instrumenti, lai ar vardarbīgām metodēm – garīgo vadītāju nodošanu tiesai un izsūtīšanu, lūgšanu namu slēgšanu – iznīdētu “ļauņuma sakni”. Līdzīga politika tika īstenota arī Kurzemes guberņā, kur vairākās vietās: Liginišķos (1837.g.)⁴⁸⁷, Jēkabpilī (1849.g.)⁴⁸⁸ un Voitišķos (1852.g.)⁴⁸⁹ slēdza lūgšanu namus.

Taču jau 19. gs. 50. gados daļa vietējās varas pārstāvju saprata, ka misiju darbs nav sekmīgs arī citu apstākļu dēļ. Viens no tādiem bija pareizticīgo draudžu trūcīgais materiālais stāvoklis. 1853. gadā Baltijas ģenerālgubernators A. Suvorovs (*Александр Аркадьевич Суворов*, 1848-1861) norādīja, ka sakarā ar milzīgu pareizticīgo skaita pieaugumu būtu nepieciešams uzlabot draudžu materiālo stāvokli. Viņš pilnībā piekrita Rīgas un Jelgavas arhibīskapa Platona (*Платон Городецкий*, 1848-1867) viedoklim, ka valdībai vairāk līdzekļu būtu jāpiešķir gan jaunu pareizticīgo baznīcu ierīkošanai, gan arī garīdznieku atalgojumam.⁴⁹⁰ Īpaši smags stāvoklis esot Kurzemes draudzēs, kur arī trūkst baznīcas kalpotāju. Turklāt tiem atvēlētais atalgojums ir būtiski zemāks nekā Vidzemē. Tādēļ ir ļoti grūti piesaistīt šai guberņai cienīgus garīgos ganus. Savukārt bez tādiem nav iespējams sekmīgi darboties “citticībnieku un šķeltņieku vidē”, kāda tā ir Kurzemes guberņā.⁴⁹¹ Otrs līdzeklis, kas pēc ģenerālgubernatora domām varētu stimulēt pievēršanos pareizticībai, ir izglītība, jo “tā

⁴⁸⁶ Библиотека РГИА, (Копия со всеподданнейшего рапорта Рижского Военного, Лифляндского, Эстляндского и Курляндского генерал-губернатора от 8 декабря 1853 г.) С. 5–6.

⁴⁸⁷ Барановский, В., Поташенко, Г. Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь. Вильнюс, 2005. С. 227. (turpmāk - Староверие Балтии и Польши.)

⁴⁸⁸ Ibid. С. 165.

⁴⁸⁹ Ibid. С. 78.

⁴⁹⁰ Библиотека РГИА, (Копия со всеподданнейшего рапорта Рижского Военного, Лифляндского, Эстляндского и Курляндского генерал-губернатора от 8 декабря 1853 г.), С. 1–2.

⁴⁹¹ Ibid. С. 2

tuvinātu šķeltniekus pārējai sabiedrībai un ienestu viņu ikdienā modernas dzīves vēsmas”⁴⁹². Kā atzīmēja ģenerālgubernators, “šobrīd šādu vēsmu ienākšana ir pilnīgi neiespējama sakarā ar vecticībnieku reliģisko norobežošanos”. Viņš ierosināja vecticībnieku koncentrācijas vietās (Maskavas priekšpilsētā Rīgā, bet ar laiku arī citur) ierīkot krievu sākumskolas.⁴⁹³

Pēc aptuvenām Kurzemes gubernatora P. Valujeva (*Пётр Александрович Валуев*, 1853-1858) aplēsēm, 1855. gadā guberņā kopumā dzīvo 3620 vecticībnieku, lai gan viņu patiesais skaits varētu būt vēl lielāks, proti, ap 8000.⁴⁹⁴ Šāda datu aptuvenība skaidrojama ar to, ka varas iestādēm bija ļoti sarežģīti veikt vecticībnieku uzskaiti. Kā atzīmēja P. Valujevs, “daudzi no viņiem neuzturas savās pastāvīgajās dzīves vietās vai neatgriežas tajās, lai saņemtu jaunu pasi, bet dzīvo citās guberņās ar dokumentiem, kuriem jau sen beidzies derīguma termiņš. Jaunajās vietās šīs personas cenšas reģistrēties ar svešu vārdu.”⁴⁹⁵

Kurzemes guberņas vecticībnieki piederēja tā saucamajam bezpopovcu novirzienam. Pēc tam, kad valdība bija ierobežojusi viņu kopējo lūgšanu noturēšanas iespējas, kustība esot sadalījusies vēl sīkākos strāvījumos. P. Valujevs ir norādījis, ka par vecticībnieku reliģisko pārliecību sīkākas ziņas iegūt nav iespējams, jo viņu darbība konstatējama tikai pastarpināti un no “ļaužu valodām”. Pašu vecticībnieku sniegtās ziņas bieži esot tik pretrunīgas, ka nav ne pārbaudāmas, ne apstiprināmas vai noliedzamas.⁴⁹⁶ Līdz ar lūgšanu namu slēgšanu stipri iedragāta un vēl grūtāk kontrolējama bija kustības organizācija. Kā to 1855. gadā atzīmēja Kurzemes gubernators P. Valujevs, pirms tam vecticībnieku vidū darbojās cilvēki ar lielu garīgo autoritāti un īpašu cieņu ticības brālņu vidū. Kad šo garīgo līderu darbības loks ticis ierobežots, arī viņu ietekme kopienas dzīvē gandrīz zudusi. Ir ierobežota arī saziņa starp dažādās vietās dzīvojošajiem vecticībniekiem, jo cilvēki baidās, ka par šādiem kontaktiem var uzzināt varas iestādes un informācijas izplatītāju sodīt.⁴⁹⁷

Šādos apstākļos mainījās arī vecticībnieku reliģisko rituālu prakse. Dažus no tiem veica vai drīzāk bija spiests veikt ģimenes galva, savukārt citus (kristības un jaunā pāra svētības došanu) – tā sauktais “mācītais” (*каждый грамотный раскольник тоже безсознательно может превратиться в расколоучителя*) vecticībnieks jeb garīgais vadītājs (*наставник*).⁴⁹⁸ Tātad varas iestāžu darbības rezultātā kustības izplatīšanās tika ierobežota, bet tās novērošana un ietekmēšana bija kļuvusi daudzkārt sarežģītāka. Ticīgie vēl vairāk norobežojās no ār pasaules, ar aizdomām raudzījās uz katru svešinieku, kas mēģināja

⁴⁹² Библиотека РГИА, (Копия со всеподданнейшего рапорта Рижского Военного, Лифляндского, Эстляндского и Курляндского генерал-губернатора от 8 декабря 1853 г.), С. 6.

⁴⁹³ Ibid.

⁴⁹⁴ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2550, ст. 630 (Отчет Курляндского губернатора за 1855 год), С. 746.

⁴⁹⁵ Ibid.

⁴⁹⁶ Ibid. С. 750.

⁴⁹⁷ Ibid. С. 751.

⁴⁹⁸ Ibid. С. 752.

uzsākt sarunu, jo uzskatīja, ka viņš, iespējams, darbojas valdības uzdevumā. Tā kā varas pārstāvjiem vairs nebija iespējams uzturēt kontaktus ar draudžu garīgajiem līderiem, jo tie tika slēpti, tad bija jāuzrunā katrs vecticībnieks individuāli.⁴⁹⁹ 1855. gadā Kurzemes gubernators ziņoja: “Kad ierēdņi bija mēģinājuši uzzināt, kurš kopienā veic vecticībnieku garīgos rituālus, tad aizvien dzirdējuši vienu un to pašu. Kad ticis jautāts, kur šie cilvēki dzīvo, atbilde bijusi: “Mīruši”. Uz jautājumu: “Kas pieņem grēksūdzi mirstošajam?” sekojusi atbilde: “Jebkurš viņa vecumā.”⁵⁰⁰ (*Раскольники отвечали чиновнику, собиравшему эти сведения, на вопрос: «кто крестит младенцев?» - «Грамотные» или «старик токой - то» или «старуха такая - то»; на вопрос: «где они?» - «Померли», на вопрос: «кто исповедует умирающих?» - «Всякий старый его летами.»*)

Vecticībnieku tiesiskais stāvoklis 19. gs. vidū Baltijas guberņās bija visai sarežģīts. Jau 1834. gadā tiem tika aizliegts veikt metriskos ierakstus.⁵⁰¹ Tas būtiski ietekmēja daudzas viņu dzīves jomas. Tā kā vecticībniekiem nebija iespējas likumīgi fiksēt laulības, tika uzskatīts, ka viņi dzīvo ārpus laulības. Savukārt tas nozīmēja, ka šo vecticībnieku bērni uzskatāmi par ārļaulībā dzimušiem, tādēļ īpašuma un mantošanas tiesības viņiem bija ierobežotas. Problēmas radīja arī bērnu reģistrācija, jo 19. gs. tā tika veikta tikai oficiāli atzītās reliģiskās kopienās, bet vecticībniekiem šāda iespēja bija liegta. Būtiski šīs kopienas locekļu dzīvi ietekmēja arī 1847. gadā izdots aizliegums uzņemt vecticībniekus tirgotāju ģildēs⁵⁰², kādēļ daži no viņiem pat bija spiesti vai nu ticības dēļ atteikties no sava aroda un ienākumu avota, vai arī pāriet venticībā. Šis ukazs lika izslēgt no tirgotāju reģistra arī visus par ārļaulībā dzimušiem uzskatītos bezpopovcu bērnus.

Uz šī tiesiskā stāvokļa fona Baltijas guberņās veidojās venticībnieku draudzes. Jau 1853. gadā Baltijas ģenerālgubernators A. Suvorovs varēja ziņot, ka “šobrīd ierīkotas četras venticībnieku draudzes – pa vienai Rīgā, Ilūkstē un divas Tērbatas apriņķī”⁵⁰³. Viņš bija iecerējis, sadarbojoties ar vietējās pareizticīgās Baznīcas vadību, izveidot vēl dažas draudzes visblīvāk apdzīvotajos vecticībnieku apgabalos. Arī Svētās Sinodes oberprokurora N. Protasova atskaitēs parādās iespaidīgs konvertēto vecticībnieku skaits. Rīgas eparhijā (Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņā) pēc atskaišu datiem 1852. gadā pareizticīgajai Baznīcai pievienojušies 973 vecticībnieki: 405 no tiem venticībai, bet 568 pareizticībai.⁵⁰⁴

1853. gadā Svētā Sinode izdeva rīkojumu, lai visās impērijas Garīgajās akadēmijās

⁴⁹⁹ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2550, ст. 630 (Отчет Курляндскаго губернатора за 1855 год), С. 751–752.

⁵⁰⁰ Ibid. С. 752.

⁵⁰¹ Староверие Балтии и Польши. С. 361.

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ Библиотека РГИА, (Копия со всеподданнейшего рапорта Рижского Военного, Лифляндскаго, Эстляндскаго и Курляндскаго генерал-губернатора от 8 декабря 1853 г.), С. 5.

⁵⁰⁴ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода за 1853 год. Санкт-Петербург, 1854. С. 58.

tiktu izveidotas īpašas nodaļas, kas gatavotu misionārus darbam venticībnieku draudzēs. Šis rīkojums tika attiecināts arī uz Garīgajiem semināriem, kas darbojās apgabalos, kur dzīvoja daudz venticībnieku. Nākamo misionāru izglītošanas procesā bija paredzēts iekļaut austrumu rīta Baznīcas “šķelšanās” vēsturi un iepazīšanos ar venticībnieku kopienu lokalizāciju un to skaitlisko sastāvu dažādās guberņās, ar viņu galvenajiem rakstītajiem avotiem un to apstrīdēšanas prasmju attīstīšanu, kā arī misiju darbam nepieciešamo praktisko iemaņu veidošanu.⁵⁰⁵

Šajā laikā, proti, 1852. un 1853. gadā Rīgas eparhijā (Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņā) bija arī vislielākais konvertītu skaits.⁵⁰⁶ 1852. gadā venticībā pārgāja 405 venticībnieki, 1853. gadā tādi bija tikai 49, 1856. un 1857. gadā – 15. 19. gs. 60. gados venticībā jau pāriet tikai 1 līdz 3 venticībnieki gadā. No 1875. līdz 1884. gadam nav neviena, kas vēlētos mainīt ticību. Konvertītu skaits nedaudz pieaudzis tikai gadsimta beigās, proti, 1887.g. – 21, 1890.g. – 18, 1894. – 21.⁵⁰⁷ Ņemot vērā to, ka visā eparhijā pārgājušo venticībnieku skaits kopumā ir neliels (izņemot 1852. un 1853. g.), var izteikt pieņēmumu, ka Kurzemes guberņā tie ir tikai īpaši izņēmuma gadījumi, kas visdrīzāk saistīti ar personas stāšanos laulībās ar pareizticīgo. Par ticības maiņas skaitliskajiem rādītājiem Kurzemes guberņā 19. gs. vidū ir iespējams spriest, izmantojot militārā statistiķa A. Oranovska (*Алоизий Казимирович Орановский*) sniegtās ziņas. Pēc viņa datiem, no guberņas venticībniekiem 1852. gadā venticībā konvertējās 303 cilvēki, no 1853. līdz 1856. gadam neviens, 1856. un 1857.gadā – pa vienam, 1859. – 3, un jau nākamajos gados šī kustība ir pilnīgi apstākusi.⁵⁰⁸

Nozīmīga loma venticībnieku pievēršanā valdošajai Baznīcai bija garīdznieku personībai. To labi ilustrē 19. gs. vidus norises Ilūkstē, kur ap 1850. gadu par venticībnieku garīgo ganu bija iecelts hieromūks (?) Grigorijs (*Григорий*). Garīgajam ganam bija izveidojies konflikts ar psalmotājiem (*причетники*⁵⁰⁹), arī daļa Ilūkstes draudzes locekļu bija psalmotāju pusē, jo tēva Grigorija rīcība bieži vien vedināja domāt, ka tā vietā, lai aizstāvētu

⁵⁰⁵ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода за 1853 год. Санкт-Петербург, 1854. С. 58.

⁵⁰⁶ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода за 1852, 1853 год. СпБ., 1853., 1854.; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел Православнаго исповедания за 1856, 1857, 1858, 1859, 1860 год. СпБ., 1857. 1859.–1862.; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по ведомству православнаго исповедания за 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1874, 1875, 1876, 1877 год. СпБ., 1867. –1873., 1876.–1878.; Извлечение из Всеподданейшаго отчета обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православнаго исповедания за 1880, 1881 год. СпБ., 1882., 1883.; Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православнаго исповедания за 1885, 1886, 1887, 1890, 1891, 1892, 1893 год. СпБ., 1887.–1889., 1893., 1895.

⁵⁰⁷ sk. 1. pielikumu

⁵⁰⁸ Орановский, А. *Курляндская губерния*. Санкт-Петербург, 1862. С. 311.

⁵⁰⁹ **Причетник** – baznīcas kalpotājs, psalmotājs. Viņa pienākumos ietilpa piedalīšanās dievkalpojumā, Svēto Rakstu lasīšana un dziedāšana

vienticībnieku pozīcijas, viņš bieži nostājas vecticībnieku pusē.⁵¹⁰ Jau 1852. gadā, t. i., gadā, kad notika vislielākā vecticībnieku pievienošanās vienticībai, Ilūkstes pareizticīgo klostera arhimandrīts Iosifs (*Иосиф*) ziņoja arhibīskapam Platonam, ka tēvs Grigorijs kavējot viņa un citu garīdznieku misijas darbu. Vēl vairāk – priestera rīcībā esot saskatāmas klajas nelikumības. Piemēram, viņš ir veicis kristīšanas un apbērēšanas rituālus, nepieaicinot psalmotājus vai kādus citus lieciniekus. Šīs svētdarbības gandrīz nekad nav tikušas fiksētas baznīcas grāmatās.⁵¹¹ Grigorijs neesot ņēmis vērā arhimandrīta norādījumus par baznīcā noteikto vecticībnieku konvertēšanas kārtību, apgalvojot, ka viņam esot īpaša “bīskapa dota instrukcija un tiesības”. Arhimandrīts Iosifs norāda, ka Grigorija darbībā konstatējami vairāki būtiski pārkāpumi. Viņš neveic konvertējamās personas svaidīšanu ar eļļu, līdz ar to “īsta pievienošana nenotiek”. Ir ziņas, ka viņš pats cenšoties pāriecināt vecticībniekus nepievienoties pareizticīgajai Baznīcai, apgalvojot, ka “pareizticība ir ne tikai herētiska, tā pat nav kristīga”.⁵¹²

Savukārt Ilūkstes klostera mūks (?) Melentijs (*Мелентий*) 1852. gadā esot nodevies dzeršanai, un dzērumā “izejot” ārpus jebkādiem pieklājības rāmjiem. Visi mēri, ko arhimandrīts Iosifs centies pieņemt, nav līdzējuši, jo Melentijs ir jau gados un nav spējīgs laboties. Viņa uzvedība izraisa vispārēju neapmierinātību (*негодование*). Cienījamākie vecticībnieki sakot: “No mums prasa, lai mēs pievienotos Baznīcai [...] taču kādu piemēru mums rāda tēvs Melentijs, kurš dzer no rīta līdz vakaram un dejo tirgus laukumā (*пляшет на рынке*) visiem par apsmieklu.”⁵¹³ Tādēļ ziņotājs lūdz arhibīskapam Platonam ņemt vērā 1845. gada 5. aprīļa imperatora izdoto ukazu par to, ka garīdznieku dzīvesveidam jāpievērš īpaša uzmanība. Sevišķi svarīgi šo ukazu pildīt tiem, kas darbojas vecticībnieku vidē. Tādēļ tiek lūgts minēto garīdznieku pārcelt no Ilūkstes apriņķa uz citu kalpošanas vietu.⁵¹⁴ Ilūkstes mūks nekavējoties tiešām ir pārcelts uz dzīvi Pleskavas eparhijas klosterī, kur viņam bija jādzīvo stingrā uzraudzībā.

Laikā, kad notika vecticībnieku pievienošana vienticībai, “kaislības” Ilūkstes apriņķī sita augstu vilni. Tajās tika izmantoti arī visi iespējamie administratīvie līdzekļi. 1852. gada 15. martā Vecgrīnvaldes pareizticīgo priesteris Nikolajs Aševskis (*Николай Ашевский*) ziņoja par satraucošiem notikumiem vietējā hauptmantiesā. Divas šīs tiesas amatpersonas – sekretārs Grave (*Граве*) un cietuma uzraugs Gibenets (*Гибенет*) izmantojot savu dienesta

⁵¹⁰ LVVA, 7462.f., 1.apr., 381.l. (Дело по обвинению иеромонаха Иллуктской церкви в недобросовестном отношении к своим обязанностям и ведении развратной жизни. 3.12.1852–18.6.1855), 1. лр.

⁵¹¹ Ibid. 1. лр.

⁵¹² Ibid. 4. лр.

⁵¹³ LVVA, 7462.f., 1.apr., 379.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором о аморальном поведении Иллуктского промонаха. 14.8.1852), 2. лр.

⁵¹⁴ Ibid.

stāvokli, lai vērstos pret konvertētajiem vecticībniekiem.⁵¹⁵ N. Aševskis bija tas, kurš Dieva Vārdu sludināja gan pareizticīgajiem, gan vecticībniekiem, lai “novērstu viņus no maldiem”. Daļa no vecticībniekiem pēc sarunām ar garīdznieku bija gatavi “samierināties ar svēto Baznīcu”. Sludinot cietumnieku vidū, viņam radās iespēja noskaidrot, kāpēc šie ļaudis nonākuši apcietinājumā, un izrādījās, ka vairāki vecticībnieki pareizticībā konvertētos apsūdzējuši tieši tādēļ, ka tie atšķēlušies no viņu kopienas. Turklāt tiesas sekretārs esot nostājies apsūdzētāju, proti, vecticībnieku pusē.⁵¹⁶

Šķiet, ka tiesā patiešām nav bijis kārtības, jo, kā izmeklēšanas gaitā atzinis pats tiesas priekšsēdētājs, “izskatāmo lietu ir ļoti daudz, nevarot visās iedziļināties, tādēļ daudz ko uzticot saviem palīgiem”⁵¹⁷. Priekšsēdētājs arī norādījis, ka viņam jau bijušas aizdomas par palīgu neuzticamību, taču tos nomainīt nav bijis iespējams. Kā atzina Vecgrīnvaldes priesteris N. Aševskis, tieši šādu apstākļu dēļ misijas darbs ar vecticībniekiem nav tik sekmīgs, kā gribētos.⁵¹⁸ Izmeklēšanas gaitā tiešām tika konstatētas pretlikumīgas darbības, tādēļ 1852. gada 7. aprīlī ģenerālgubernatora kanceleja ziņoja arhibīskapam Platonam, ka Kurzemes gubernatoram fon Brevernam (*Christoph Engelbrecht von Brevern*, 1827-1853) dots norādījums tiesas sekretāra Graves vietā iecelt kādu citu, cienījamāku, ierēdni, kā arī nekavējoties atcelt no cietuma uzrauga amata tiesas arhivāru Gibenetu. Ziņojumā norādīts, ka gubernators jau abus atcēlis no ieņemamajiem amatiem un licis viņiem pamest Ilūkstes apriņķi.⁵¹⁹

Spriežot pēc Kurzemes gubernatora atskaitēm, 19. gs. 60. gados gubernā bija ap 4000 vecticībnieku (sk. 3.3.1.1. tabulu). Parasti tie bija bezbopovci bet 1860. gadā⁵²⁰ Jelgavā uzskaitīti arī 9 cita, “duhoborcu” (*духоборцы* – “gara cīnītāji”) novirziena pārstāvji, bet 1863.⁵²¹ un 1865. gadā⁵²² jau ir tikai 3 “duhoborci”. 1861. gada atskaitē⁵²³ minēts, ka vecticībnieku kopienas locekļi dzīvo ļoti savrupi un galvenokārt laukos. Izņēmums ir Jēkabpils, kur ir 312 vecticībnieki, Jelgavā – 281 un Bauskā – 52. Vislielākais vecticībnieku skaits dzīvoja tieši Ilūkstes apriņķī.

⁵¹⁵ LVVA, 7462.f., 1.apr., 223.l. (Дело о наказании секретаря Илукстского гауптманского суда и смотрителя Илукстской тюрьмы за ложные обвинения перешедших в православие. 15.3.–12.4.1852), 1. lp.

⁵¹⁶ LVVA, 7462.f., 1.apr., 223.l., 3. lp

⁵¹⁷ Ibid. 6. lp.

⁵¹⁸ Ibid.

⁵¹⁹ Ibid. 8. lp.

⁵²⁰ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2900, ст. 555. (Отчет Курляндскаго губернатора за 1860 год), С. 264.

⁵²¹ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3092, ст. 383. (Отчет Курляндскаго губернатора за 1863 год), С. 370.

⁵²² РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3253. (Отчет Курляндскаго губернатора за 1865 год), С. 753.

⁵²³ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2960, ст. 264. (Отчет Курляндскаго губернатора за 1861 год), С. 895.

Kurzemes gubernatora sniegtie dati par vecticībnieku skaitu Kurzemes guberņā⁵²⁴

	1855	1857	1860	1861	1862	1863	1867
<i>Apriņķis</i>							
Tukuma	4	3	8	8	8	0	0
Jaunjelgavas	70	46	23	38	31	68	21
Ilūkstes	2879	2805	3039	3449	3168	2979	2987
<i>Pilsēta</i>							
Jelgava	322	320	270	272	319	332	216
Bauska	46	71	61	52	50	72	82
Jaunjelgava	15	42	32	35	33	40	-
Jēkabpils	273	272	319	312	323	356	-
Kopā	3609	3559	3752	4116	3932	3847	Dati nepilnīgi

Kā redzams promocijas darba 3. pielikumā, vecticībnieku pievēršana pareizticībai Rīgas eparhijā kopumā bija neveiksmīga. Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņās vislielākais konvertītu skaits bija 1852. gadā, kad pareizticībai tika pievienoti 568 vecticībnieki, un 1853.gadā – 209. Jau nākamajos gados šis skaits krītas: 1856.g. – 77, 1857.g. – 57, 1858.g. – 40 un vēlākajos gados – līdz pat 19. gs. 90. gadiem – svārstās no 5 līdz 30 personām gadā (1883. gadā konvertītu nav). Savukārt 19. gs. pēdējā desmitgadē konvertītu skaits nostabilizējas, proti, tas ir ap 30 cilvēkiem gadā.⁵²⁵

Ja aplūko datus par Kurzemes guberņas vecticībniekiem, kas 19. gs. otrajā pusē pārgājuši pareizticībā, jāsecina, ka to skaits kopumā ir neliels. Vislielākais konvertītu skaits ir 1850. gadā – 27 un 1855. gadā – 13. Savukārt nākamajos gadu desmitos tie ir pāris cilvēki gadā.⁵²⁶

Attiecības ar valdošo Baznīcu nav uzlabojušās arī sadzīves līmenī. Kā 1856. gadā ir spiests atzīt Kurzemes gubernators P. Valujevs, “vecticībnieku dzīves veidā nav vērojamas nekādas tuvināšanās pazīmes pareizticībai. Viņi neieredz pareizticīgo draudžu ganus un ar neuzticību izturas pret vienticības garīdzniekiem, kuros saskata īpašu ieroci vecticībnieku izsekošanai un viņu ticības iznīdēšanai. Attieksme pret vienkāršiem pareizticīgo draudžu locekļiem nav tik naidīga kā pret garīdzniekiem. Tas varētu būt tādēļ, ka pareizticīgie nekur

⁵²⁴ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2550, ст. 630; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2685, ст. 304; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2900, ст. 555; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2960, ст. 264; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3092, ст. 383; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3351, ст. 511. К.А. – Tabula veidota pēc gubernatora atskaišu pielikumā norādītajiem statistiskajiem datiem. Minētajam avotam konstatēta nesakrītība starp gubernatora atskaites daļā sniegtajiem datiem un pielikumiem (atšķirība ir aptuveni 20 cilvēku ietvaros).

⁵²⁵ sk. 3. pielikumu

⁵²⁶ sk. 2. pielikumu

gubernā neveido kaut cik nozīmīgu kopienu, bet varbūt arī tādēļ, ka vecticībniekiem ikdienas dzīvē praktiski nav jākontaktējas ar pareizticīgajiem (līdz ar to viens otram netraucē). Un visbeidzot tādēļ, ka pareizticīgie neizrāda naidīgu attieksmi pret vecticībniekiem”.⁵²⁷ Gubernators ir spiests konstatēt – tādēļ, ka vecticībnieki pareizticīgos (tai skaitā arī venticības) garīdzniekus uzskata par saviem tiešajiem ienaidniekiem, nekāda ietekme “pār viņu prātiem”, izmantojot klēru, nav realizējama. Ir vērojams arī tas, ka, jo vairāk vecticībnieki tiek ierobežoti, jo viņi vairāk pretojas valdības un valdošās Baznīcas centieniem.⁵²⁸

Noteikta loma vecticībnieku dzīvē bija arī tā sauktajiem cirticībniekiem – luterāņiem un katoļiem. 1855. gadā P. Valujevs atzīmē: “Ar luterāņiem un katoļiem vecticībnieki dzīvo mierā un satiecībā. Luterāņi, kuriem nav nekādas sapratnes par pareizticīgās Baznīcas pagātni un mūsu ticību, Baznīcas mācību un dogmātiku un par Baznīcas iekšienē radušos šķelšanos, ir pat gatavi sektantiem izrādīt zināmu līdzcietību un aizbildnību, kā no valdības vajātajiem. Ārpus oficiālās sarakstes luterāņi viņus dēvē par “vecticībniekiem” un pat ir pārliecināti par šī nosaukuma pareizību, jo uzskata, ka nevis vecticībnieki ir atkrituši no Baznīcas, bet Baznīca pati novērsusies no viņiem. Romas katoļi savukārt šo jautājumu skata nedaudz pareizāk, taču arī viņi neiedziļinās dogmātiskajos strīdos starp pareizticīgajiem un vecticībniekiem, saredz viņos tikai pareizticīgās Baznīcas pretiniekus un, balstoties uz to, labprāt uztur ar tiem labas attiecības.”⁵²⁹ P. Valujevs secina, ka paši vecticībnieki nepakļaujas nekādai cirticībnieku ietekmei. Viņš atzīst, ka nevienai no gubernā sabiedrības grupām nav ne mazākās ietekmes uz šīs kopienas locekļu ticības pārliecību un stūrgalvību, ar kādu tie pretojas pret viņiem vērstajiem laicīgās un garīgās varas pasākumiem.⁵³⁰

Par to, ka vecticībnieki bija mazizglītoti un maz informēti, liecina arī Ilūkstes arhimandrīta ziņojums, kurā teikts, ka Ilūkstes, Daugavpils un Kauņas gubernā vecticībnieki esot pilnīgi pārliecināti, ka Krievijas robeža iešot pa Daugavu, un vecticībnieki tikšot izmitināti tieši uz robežas, lai pildītu kazaku funkcijas⁵³¹. Līdzīgas ziņas pienāca arī vēlākos (1855. gada 22. janvāra) ziņojumos no Ilūkstes. Taču venticībnieku psalmotājam L. Pavlovskim tomēr bijis visai grūti ievākt informāciju, jo, zinot psalmotāja viņa uzticību priekšniecībai, viņa klātbūtnē iedzīvotāji esot baidījušies runāt⁵³².

Rīgas un Jelgavas pareizticīgo arhibīskaps par visām šīm satraucošajām ziņām un

⁵²⁷ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2550, ст. 630 (Отчет Курляндского губернатора за 1855 год), С. 747.

⁵²⁸ Ibid. С. 748.

⁵²⁹ Ibid. С. 749.

⁵³⁰ Ibid. С. 750.

⁵³¹ LVVA, 7462.f., 1.арг., 320.l. (Дело по предмету политических обстоятельств 1854 году. 19.11.1853–20.11.1855), 44. лр.

⁵³² Ibid. 45.–46. лр.

baumām informēja Kurzemes gubernatoru P. Valujevu un lūdza, lai tiktu pieņemti kādi piesardzības mēri, bet gubernators 1855. gada februārī atbildēja, ka nekādi mēri, viņaprāt, nav nepieciešami. Pirmkārt, tādēļ, ka šādos aptākļos baumu izplatīšanās ir neizbēgama un arī grūti ietekmējama. Otrkārt, sākotnējais ziņu izplatītājs noteikti atrodoties ārpus Kurzemes guberņas. Un, visbeidzot, – Ilūkstes apriņķī līdz šim šo nekrietno baumu iespaidā nav radušās nekādas nopietnas nekārtības.⁵³³

Ilūkstes venticībnieki arī bija visai kāri uz dažādu baumu izplatīšanu, jo viņiem vienkārši trūka informācijas par impērijā notiekošo. Šķiet, venticībnieki aizvien cerēja, ka Kurzemes guberņu skars kādas politiskas pārmaiņas, un tā tiks iekļauta citā valstī. Tā, piemēram, 1854. gada martā sakarā ar Krimas kara notikumiem Ilūkstes apriņķī ir baumojuši, ka “pats imperators atbraukšot uz Dinaburgu un atdošot visas zemes, kas aiz Daugavas upes robežas”⁵³⁴. Guberņas laicīgā vara uzskatīja, ka šādas runas tikai palielina zādzību un dažādu noziegumu skaitu, tādēļ gubernators deva norādījumu venticībniekus un venticībniekus rūpīgi novērot. Savukārt tad, ja kara darbība tiešām skartu guberņu, pareizticīgo garīdzniekiem būtu jānodrošina iedzīvotāju mobilizācija.⁵³⁵ Pamats baumām tiešām bija, jo sakarā ar nemierīgo situāciju pat pareizticīgo bīskaps uz laiku pārcēlās uz Pleskavu. 1854. gada nogalē ģenerālgubernators viņam ziņoja, ka karadarbība Baltijas guberņās nav gaidāma, tādēļ vistuvākajā laikā vēlams bīskapa atgriešanās.⁵³⁶

Kurzemes guberņas venticībnieku reliģiskā kopiena bija viena no noslēgtākajām konfesionālajām grupām. 19. gs. vidū tās locekļus pakļāva valdības un Baznīcas īstenotajiem misiju pasākumiem, kuros tika izmantoti ne tikai garīgas pārliecināšanas, bet arī administratīvi un policejiski līdzekļi. Valdošā Baznīca centās gan veidot venticībnieku draudzes, gan pievērst venticībniekus pareizticībai. Diemžēl neviena no minētajām darbībām nedeva gaidītos panākumus.

3.3.2. Luterāņu pāriešana pareizticībā

Pēc Aleksandra II nākšanu pie varas Krievijas impērijā sākās politikas liberalizācija vairākās jomās. Arī valdības īstenotā Baznīcas politika kļuva daudz piekāpīgāka nekā tas bija Nikolaja I valdīšanas laikā, kad pareizticības aizsardzībai no valsts puses tika izmantoti dažādi represīvi instrumenti. Attiecības starp Ev. luterisko un pareizticīgo Baznīcu Baltijas provincēs

⁵³³ LVVA, 7462.f., 1.apr., 320.l., 49.–50. lp.

⁵³⁴ Ibid. 24. lp.

⁵³⁵ Ibid. 25. lp.

⁵³⁶ Ibid. 42. lp.

saasinājās 19. gs. 60. gados. Šajā laikā Ev. luteriskā Baznīca centās panākt, lai tie pareizticīgie, kas vēlas atgriezties savās iepriekšējās luteriskajās draudzēs, to varētu izdarīt. Savukārt Rīgas eparhijas pareizticīgās Baznīcas vadība ar arhibīskapu Platonu priekšgalā mēģināja pierādīt, ka šāda piekāpšanās tikai nostiprinās Baltijas norobežošanas no impērijas centra. 1867. gadā Kurzemes žandarmērija sabiedrības noskaņojumu raksturoja šādi: “Ja augstāko aprindu vācu jaunieši izprot nepieciešamību apgūt krievu valodu, tad zemākajos slāņos vēl joprojām ir populāri apsmiet visu krievisko.”⁵³⁷ Tas esot skaidrojams ar Baltijas guberņu iepriekšējo gadsimtu norobežošanas, kas šobrīd, kad notiek centieni šo autonomiju mazināt, rada pretreakciju un neapmierinātību ar valdības politiku. Abu pušu polemika savu kulmināciju sasniedza vācu un krievu avīžu slejās. Vācbaltu muižniecība uzskatīja, ka laikraksts “*Московские Ведомости*” nepamatoti uzkurinājis krievu sabiedrību, apvainojot Baltijas muižniecību separātismā.⁵³⁸ Savukārt slavofilu preses izdevumos parādījās viedoklis, ka vācu valodā iznākošā prese Rietumeiropā speciāli cenšas pierādīt luterticības apspiešanu Baltijas guberņās, lai atbalstītu vācbaltiešu centienus saglabāt Baltijas autonomiju.

Kāds Kurzemes žandarmērijas ierēdnis 1867. gadā puda viedokli, ka Maskavas un Sanktpēterburgas periodisko izdevumu rakstu autoriem ir visai paviršas zināšanas par reālo stāvokli Baltijā, tādēļ žurnālistu spriedumi bieži vien ir vienpusīgi un stipri pārspīlēti. Ziņas par notikumiem Baltijas guberņās vai nu tiek pārpublicētas no citiem izdevumiem, vai arī iegūtas no vietējiem korespondentiem. Savukārt tie notikumu tēlojumā parasti nav neitrāli, bet pārstāv noteiktas pozīcijas, tādēļ neatspoguļo reālo situāciju objektīvi. Ir arī rakstu autori, kuri spriež par Kurzemi no pirmajiem iespaidiem, kas radušies īsa ceļojuma laikā. Tādējādi galvaspilsētu preses izdevumi “rada ne tikai šausminošu ainu par Baltijas provincēm, kas nepavisam neatbilst patiesībai, bet atļaujas arī norādīt valdībai, kas tai būtu jādara situācijas uzlabošanai. Tas viss tikai satracina vācbaltu sabiedrību, kā rezultātā no šādām publikācijām valdība vairāk zaudē nekā iegūst”⁵³⁹. Vislabākie panākumi būtu sasniedzami, ja valdība Baltijas provincēs darbotos ar “zināmu pieticību un piesardzību”. Galvaspilsētu žurnālisti esot izgudrojuši arī vārdu “rusifikācija”, ko kā briesmīgu biedēkli apspriež vietējā un ārvalstu prese. Šis vārds tiek saistīts ar “rungas politiku, izsūtīšanu uz Sibīriju un visu vāciešu iznīdēšanu”⁵⁴⁰. Ja salīdzinām situāciju abās guberņās, kur muižniecībai ir tendence uz opozīcijas veidošanu, Kurzemē tā izpaužas daudz mazākā mērā nekā Vidzemē. Tomēr vācbaltu sabiedrību saniknojot runas par ideju, ka Baltijas guberņas būtu saliedējamās ar

⁵³⁷ ГАРФ, ф. 109, оп. 42, д. 5.36 (Сведения по разным предметам Курляндской губернии, 1867), л. 4–5.

⁵³⁸ Ibid. л. 5.

⁵³⁹ Ibid. л. 21.

⁵⁴⁰ Ibid. л. 22.

pārējo impēriju, izmantojot reliģisko propagandu.⁵⁴¹

Žandarms arī atzīmē, ka krievu žurnālistiem esot pilnīgi nepamatots priekšstats par to, ka vietējos iedzīvotājos it kā esot manāma slēpta vēlme (*сочувствие*) pievienoties pareizticībai. Viņš raksta: “Ja šāda vēlme tiešām eksistētu, tad pēdējā laikā veiktie mēģinājumi viņus piesaistīt pareizticīgajai Baznīcai (t.i., laikā, kad vēl zemnieku sabiedrībā valdīja liela neapmierinātība ar agrāro jautājumu) būtu guvuši panākumus. Taču notika tieši pretējais – visi centieni beidzās ar dažu desmitu proletariāta pārstāvju pievienošanu. Šajā procesā iesaistītajiem cilvēkiem visbiežāk nav nekādas reliģiskās pārliecības, viņu tikumības līmenis kopumā ir visai zems. Toties, kad propaganda bija beigusies, kustība apsīka.”⁵⁴² Tas esot tādēļ, ka Ev. luteriskā Baznīca Baltijā ir nodrošinājusies pret visāda veida propagandu. Luteriskā garīdzniecība daudz rūpējas par savu ganāmo pulku un raugās, lai tanī neiekļūtu nekādas svešas ietekmes – ne tik vien garīgas, bet arī laicīgas. Skolas atrodas stingrā luteriskās garīdzniecības uzraudzībā, tādējādi tā var noteikt tautas reliģisko izglītošanu. Līdzīgi esot ar Ev. luteriskās Baznīcas materiālo nodrošinājumu. Garīdzniecības samērā labie ienākumi ļauj tai uzturēt dominējošās konfesijas statusu sabiedrībā un ar baznīcas gaumīgo iekšējo iekārtojumu atstāt vajadzīgo iespaidu uz dievlūdzējiem.⁵⁴³

Savukārt pareizticīgā Baznīca Kurzemes guberņā asociējas ar trūcīgumu, uz kuru luterāņi labākajā gadījumā var raudzīties ar vienaldzību, sliktākajā – ar nožēlu. Nereti vietējie izrādot visai nievājošu attieksmi pret pareizticīgajiem. Piemēram, pareizticīgo svētku laikā, “latviešu zemnieki, ziņkārības dzīti, noskatās reliģisko procesiju, stāvot ar papirosu zobos, un rokas kabatās sabāzuši, vai ar cepuri galvā, par ko izpelnās krievu zaldātu aizrādījumus”.⁵⁴⁴ Pēc žandarma domām, arī krievu iedzīvotāju loma guberņā esot vairāk nekā otršķirīga. Viņš raksta: “[...] cik patstāvīgs krievu cilvēks ir savā dzimtenē, tik ļoti piekāpīgs un nepatstāvīgs viņš kļūst svešā vidē. Kurzemes krievi pierāda to, ka spēj īsā laikā apgūt svešu valodu un pilnīgi aizmirst savu dzimto. Par daudz maz nozīmīgu krievu sabiedrību var runāt tikai Jelgavā, pārējās vietās viņu skaits ir tik nenozīmīgs, ka šos cilvēkus nevar nosaukt par to krievu iedzīvotāju kodolu (*ядро*), kuram krievu žurnālistika piešķir tik lielu lomu un uz ko liek tik lielas cerības.”⁵⁴⁵

Rīgas eparhijā 19. gs. otrajā pusē vislielākais no luterāņiem pareizticībā konvertējušos skaits vērojams laikā no 1883. līdz 1887. gadam. Pēc Svētās Sinodes oberprokurora datiem Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņās laika posmā no 1852. līdz 1882. gadam mazākais konversiju skaits bija 1859. gadā – 142, lielākais 1853. gadā – 453, taču kopumā tendence

⁵⁴¹ ГАРФ, ф. 109, оп. 42, д. 5.36, л. 22–23.

⁵⁴² Ibid. л. 23.

⁵⁴³ Ibid. л. 24.

⁵⁴⁴ Ibid.

⁵⁴⁵ Ibid. л. 24–25.

bija stabila un bez īpašiem kāpumiem vai kritumiem. Masveidīgums un salīdzinošs lēciens vērojams, sākot ar 1883. gadu, kad pareizticībā pāriet 2243 protestanti, 1884. gadā – 941, 1885. – 3662, bet vislielākais skaits 1886. gadā – 5745. Ar 1888. gadu līdz 19. gs. beigām konversiju skaits stabilizējas un ir ap 1000 konversijām gadā (1888.g. – 1095, 1891.g. – 1074, 1893.g. – 1042).⁵⁴⁶

Lai gan diemžēl nav pieejamas precīzas ziņas par situāciju ar konversijām Kurzemes guberņā no 1883. gada, kad Rīgas eparhijā bija šis straujais pieaugums, tomēr, balstoties uz Kurzemes gubernatora sniegtajiem datiem par laika posmu no 1886. līdz 1894. gadam, var secināt, ka 1886. gadā konvertītu ir visvairāk, proti, – 1093, savukārt nākamajos gados (līdzīgi tām tendencēm, kādas vērojamas eparhijā kopumā) to skaits būtiski sarūk: 1887.g. – 342, 1888.g.– 240, 1890.g. – 148 un līdz pat gadsimta beigām nepārsniedz 200 cilvēku gadā.⁵⁴⁷

Informācija par kurzemnieku pāriešanu pareizticībā rodama šīs Baznīcas garīdznieku ziņojumos eparhijas vadībai, kuros, skaidrojot pāriešanu, parasti notiek atsaukšanās uz “Dieva plānu”, viņa doto “apskaidrību”, cilvēku alkām pēc patiesības un citiem līdzīgiem reliģiska rakstura argumentiem. Un tikai dažreiz ir minēts kāds konkrēts garīdznieks, kas palīdzējis cilvēkiem pie šīs patiesības nonākt. Sākumā aprakstīts, kā pareizticīgo garīdznieks aktīvi apbraukājis savus draudzes locekļus un noturējis reliģiskas ceremonijas viņu mājās. Šajās tikšanās reizēs ar ticīgajiem piedalījušies arī apkārtējo māju ļaudis, kuriem radusies interese par kaimiņos notiekošo. Tā pamazām ticīgo pulks audzis un pareizticībai pievienojušies arvien jauni cilvēki. Draudžu vēstures aprakstos vienmēr jūtama pārliecība par to, ka “ne cilvēks, bet Dievs ir sagatavojis augsni” luterāņu pāriešanai pareizticībā.

Analizējot iedzīvotāju konversiju motivāciju, daudz lielāka loma būtu jāierāda draudzes garīdznieka personībai – viņa rakstura īpašībām, spējām uzrunāt ticīgos un arī tautībai. Piemēram, latviešu valodas prasme ļāva garīdzniekam ne tikai labāk sazināties ar vietējiem iedzīvotājiem, bet arī izprast kurzemnieku rakstura specifiku. Kā to atzīmēja bīskaps Filarets, “vietējo iedzīvotāju rakstura izpratne nav iemācāma no grāmatām. Reizēm vajag nodzīvot vairākus gadus šajā vidē, lai iegūtu pieredzi, kā vislabāk runāt ar cilvēkiem.”⁵⁴⁸

Rīgas eparhijas vadība un Svētā Sinode pievērsa šim apstāklim lielu uzmanību. Tas izpaudās gan pareizticīgo Baznīcas garīgajās mācību iestādēs uzņemamo jauniešu atlases kritērijos, gan arī mācību programmā. Pēc 1872. gada Rīgas Garīgā semināra revīzijās tiek norādīts, ka, balstoties uz 1846. gada 11. februārī apstiprināto kārtību, seminārā ir uzņemami arī latviešu un igauņu jaunieši. Ieteicamās tautību proporcijas ir 1/3 audzēkņu – vietējie krievi, 2/3 – latvieši un igauņi. Mācību programmā obligāti jāparedz stundas vietējo valodu (latviešu,

⁵⁴⁶ sk. 4. pielikumu

⁵⁴⁷ sk. 5. pielikumu.

⁵⁴⁸ Гаврилин А. *Очерки истории Рижской епархии. 19 век.* Рига, 1999. С. 185.

īgauņu, vācu) apguvei.⁵⁴⁹ Arī vēlākos gados atgriežas pie jautājuma par vietējo valodu apguves pilnveidošanu. Tas tiek darīts uz seno valodu un matemātikas rēķina.⁵⁵⁰

Misiju darbu sekmēja arī pareizticīgās Baznīcas valodas politika. Šo jautājumu skatīja 1882. gada Svētajā Sinodē, kura pēc oberprokurora K. Pobedonosceva priekšlikuma izdeva ukazu par dievkalpojumu noturēšanu vietējās valodā. Taču no lietas izklāsta ir redzams, ka šī prakse tikusi izmantota jau iepriekš. Piemēram, 1846. gadā, kad esot konstatēta kristīto tatāru atkrišana no pareizticības Kazaņas guberņā, tika noskaidrots, ka galvenais atkrišanas cēlonis ir tas, ka tatāri nesaprot pareizticīgo dievkalpojumu baznīcslāvu valodā. Tam sekoja lēmums steidzami uzsākt Baznīcas dievkalpojumā izmantojamo tekstu tulkošana tatāru valodā.⁵⁵¹ Šāda prakse tikusi pārņemta daudzās eparhijās un bija vērojama tās pozitīvā ietekme, jo “dievkalpojumi vietējā valodā ir labs līdzeklis tautas apgaismošanai un garīgajai izaugsmei, un rada mīlestību pret pareizticīgo Baznīcu.”⁵⁵² Lietošanai bija atļauti tikai oficiāli apstiprināti izdevumi, savukārt visas nepieciešamās izmaiņas tulkojumos tika rūpīgi izvērtētas, lai neradītu sliktu iespaidu tautā. Ja dievkalpojumā piedalās arī krievu tautības cilvēki, tad valodu lietojumu vajadzētu noteikt pēc paritātes principa.⁵⁵³ Oberprokurors 1856. gada atskaitē atzīmē, ka pēc iepriekšējā gada piemēra ir izdoti latviešu un īgauņu pareizticīgo kalendāri, ar kuriem nodrošinātas visas draudzes. Tiek veidots arī izdevums “Dievbijības skola” (“Училище благочестия”).⁵⁵⁴

1869. gadā pie Rīgas Garīgā semināra bīskapa uzraudzībā izveidota komiteja, kurai jānodarbojas ar pareizticīgo dievkalpojuma rituālo tekstu tulkošanu latviešu un īgauņu valodā. Latviešu komitejai 1869. gada laikā notikušas 34 sēdes. Jau izdevies iztulkot laulību, apbērēšanas un citu ritu tekstus. Tulkotāji ar gana lielu rūpību ne tikai cenšas pārcelt reliģiskā teksta saturu, bet arī ievērot vietējo valodu īpatnības, lai saturs ticīgajiem būtu viegli uztverams un izprotams.⁵⁵⁵ Paralēli tam norisinājās darbs arī pie sprediķu grāmatu tulkošanas, krievu - latviešu valodas gramatikas un vārdnīcas izdošanas. Šīm vajadzībām 1870. gadā atvēlēts 1000 rubļu.⁵⁵⁶

Pareizticībai Baltijas guberņās veidojās sava savdabība, kas to atšķīra no Iekškrievijas pareizticības. Tā, piemēram, Iekškrievijas guberņās baznīcas sprediķis nebija cieņā, jo ticīgie

⁵⁴⁹ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшого Синода графа Д. Толстаго по ведомству православного исповедания за 1866 год. Санкт-Петербург, 1867. С. 48.

⁵⁵⁰ О ревизии духовно-учебных заведений Рижской епархии в 1876 году. С. 12.

⁵⁵¹ LVVA, 7462.f., 1.apr., 5.l., 231. lp.

⁵⁵² Ibid.

⁵⁵³ Ibid.

⁵⁵⁴ Извлечение из отчета по ведомству духовных дел Православного исповедания за 1856 год. Санкт-Петербург, 1857. С. 29

⁵⁵⁵ Извлечение из Всеподданнейшего отчета графа Д. Толстаго по ведомости православного исповедания за 1870 год. Санкт-Петербург, 1871. С. 37.

⁵⁵⁶ Ibid. С. 35–36.

dievkalpojuma laikā nevēlējās dzirdēt nekādus brīvus paša garīdznieka pārspriedumus par reliģiskām tēmām, pat ja tie tiktu nolasīti no iepriekš sagatavota materiāla. Valdīja uzskats, ka šādas uzrunas ir patvaļīgi izdomātas, tādēļ arī bīstamas un nosodāmas. Savukārt ar atsaucību tika uzņemti garāki lasījumi no pirmo kristiešu vai Baznīcas atzīto svēto dzīves.⁵⁵⁷ Latvieši un igauņi sprediķim piešķīra īpašu lomu. Tas skaidrojams ar viņu iepriekšējo reliģisko pieredzi, jo sprediķis ir neatņemama luterāņu dievkalpojuma sastāvdaļa, tādēļ arī pareizticīgo garīdznieki sākuši sprediķot gandrīz katru svētdienu un svētku dienās.⁵⁵⁸ Svētās Sinodes norādījumi draudžu ganiem bija šādi: sprediķim jābūt pamācošam, tādām, kas vērsts uz garīgu pilnveidošanos un “ganāmā pulka dvēseļu glābšanu”. Tajā nebūtu vēlams skart sabiedriskus notikumus. Bet, ja to dara, tad tikai no pareizticīgi kristīga skatu punkta un, atsaucoties uz Baznīcas mantojumu. Garīdznieks var norādīt ticīgajiem uz Dieva providenci, Viņa žēlastību vai Dieva tiesu, lai vadītu prātus un sirdis uz lūgšanu, pacietīgas izturēšanās spēku un garīgu labošanu.⁵⁵⁹

19. gs. vidū pareizticīgo garīdznieku ziņojumos lasāms, ka viņu draudzes locekļi vēl esot tāli no īstenas pareizticības – viņi neprotot pareizi mest krustu, neievērojot gavēni, nenākot uz grēksūdzi. Gadsimta beigās jau tiek konstatēts, ka “Rīgas eparhijas pareizticīgie centīgi apmeklē dievkalpojumus, iet pie sakramentiem, svētī svētku dienas, ievēro gavēni un citus īsteni pareizticīgus paradumus: skaita lūgšanas dažādos dzīves izšķirošos brīžos, ikonu priekšā dedzina sveces, piemin savus aizgājējus, pareizi met krusta zīmi”.⁵⁶⁰ Atbildot uz vispārējo “pieprasījumu”, draudžu gani praktizē arī sarunas ar ticīgajiem par reliģiskām tēmām jeb tā saucamās ārpusdievkalpojumu sarunas. Dažviet tās pavada kopīga dziedāšana, dažādu brošūru vai lapiņu dalīšana. Citur tas tiek apvienots ar svinīgu dievkalpojumu.⁵⁶¹ Liela loma tiek ierādīta arī jauniešu katehizācijai, kas ir no luterāņiem pārņemta ticīgo apmācības forma. Tās laikā jaunieši tiek sapulcināti draudzes skolas telpās uz 2 - 3 nedēļām. Tur tie sistemātiski apgūst ticības patiesības, viņiem tiek skaidrota dievkalpojuma nozīme, baznīcas rituāli un citas tradīcijas; ir arī rīta un vakara lūgšanas. Tā viņi apgūst kopējos baznīcas dziedājumus, tiek sagatavoti grēksūdzei un Svētajam vakarēdienam.⁵⁶²

Ticīgās tautas vienošanās kopējā dziesmā arī atzīmēta kā pareizticīgo latviešu iemīļota

⁵⁵⁷ Всеподданейший отчет обер-прокурора К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1886 год. Санкт-Петербург, 1888. С. 43.

⁵⁵⁸ Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1896 и 1897 годы. Санкт-Петербург, 1899. С. 78.

⁵⁵⁹ LVVA, 7462.f., 1.арг., 5.1. (Указы Синода о преобразовании Рижского викариатства в самостоятельную епархию, об утверждении Прибалтийского православного братства, о содержании духовных училищ и другие. 1850–1855), 245. лр.

⁵⁶⁰ Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1896 и 1897 годы. Санкт-Петербург, 1899. С. 78.

⁵⁶¹ Ibid. С. 80.

⁵⁶² Ibid.

prakse, kas tiek uzskatīta par būtisku dievkalpojuma komponentu. To, ka latviešiem patīk Dievu slavēt ar dziesmām, atzīmē arī Kurzemes un Vidzemes Ev. luteriskā konsistorija savos ziņojumos ģenerālkonsistorijai⁵⁶³. Savukārt baznīcas ēku ārējam spožumam un gaumīgam iekšējam iekārtojuma tradicionāli tiek pievērsta uzmanība visu konfesiju bīskapu vizitācijās.

Taču draudze ne tikai jāiesaista dziedāšanā, bet tai jāiemāca arī to pareizi darīt. Jaunveidotajās Kurzemes pareizticīgo draudzēs tas bija jāsāk gandrīz no pašiem pamatiem. Tādēļ Svētā Sinode, nozīmējot pastāvīgu draudzes klēru, paredzēja, ka tanī ir garīdznieks un viens vai divi psalmotāji. Tas nodrošināja pienācīgu liturģijas svinēšanu. Ar laiku, kad reliģiskie dziedājumi jau bija iztulkoti latviešu valodā, bīskaps vēlējās, lai visa ticīgā tauta piedalītos kopējos aizlūgumos, kas dievlūdžējos radītu vienotības apziņu. Bīskapa Arsēnija 1889. gada Kurzemes un Zemgales draudžu vizitāciju ziņojumos ir redzams, ka tur, kur draudzes līdzdalība baznīcas dziedājumos ir laba un teicama, ticīgie un viņu draudzes gans izpelnās uzslavas.⁵⁶⁴ Savukārt tur, kur tā nav tik laba vai arī netiek praktizēta vispār, ir norādīts, ka šī lieta noteikti jāuzlabo, jo “no tā iegūs visa draudze un arī Dievs priecāsies”.⁵⁶⁵

Nozīmīgākie Kurzemes pareizticīgo centri, kas izveidojās 19. gs. otrajā pusē, bija Kuldīgas, Talsu, Tukuma, Liepājas un Aizputes pilsētas draudzes, kā arī Aizputes un Grobiņas apriņķa draudzes. Kurzemes pareizticīgo draudžu vēsturē ir saskatāmas gan kopīgas, gan atšķirīgas attīstības tendences. Atšķirības veidojās tāpēc, ka apdzīvotajās vietās bija atšķirīga vietējās sabiedrības (K.A. – galvenokārt muižniecības) attieksme pret pareizticīgo Baznīcu. Savukārt kopīgais bija balstīts Krievijas impērijas valdības, Svētās Sinodes un Rīgas eparhijas vadības īstenotajā politikā. Apskatot valsts varas un Baznīcas politiku 19. gs. otrajā pusē, ir skaidri saskatāmi divi galvenie “instrumenti”, ar kuru palīdzību tradicionāli luteriskajā reģionā tika īstenota pareizticības nostiprināšana – pareizticīgās brālības un draudžu skolas.

1889. gadā Rīgas un Jelgavas bīskaps Arsēnijs Kurzemes vizitācijā atzīmēja, ka Kuldīgas pareizticīgo draudze ir visveiksmīgākā no Baltijas pareizticīgo draudzēm. Īsā laikā tā esot pārvērtusies no “draudzes bez pastāvīga priestera, kas spiesta noturēt savus dievkalpojumus no ebreja īrētā mājā, par draudzi, kur ierīkots Baltijas pareizticīgo seminārs, bāreņu nams un skola”.⁵⁶⁶ Kuldīgas draudze tika izveidota 1851. gadā. Bija paredzēts, ka tās garīdznieki apkalpos Kuldīgas un Aizputes apriņķa ticīgos (K.A. – Aizputes apriņķa ticīgie atdalīti no Kuldīgas draudzes 1879. gadā, kad Aizputē tiek izveidota patstāvīga draudze).

⁵⁶³ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 124.

⁵⁶⁴ Обзорение епархии Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским в 1889 году. *Рижские епархиальные ведомости*, 1889, Но. 3. С. 87, 91.

⁵⁶⁵ Обзорение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г. *Рижские епархиальные ведомости*, Но. 18. С. 610.

⁵⁶⁶ Обзорение епархии Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским в 1889 году. *Рижские епархиальные ведомости*, 1889, Но. 3. С. 86

Garīdznieka atalgojums bija 300 rubļu gadā, pie tam daļa no algas tika izlietota, lai īrētu telpas dievkalpojumiem, jo savas ēkas pareizticīgajiem nebija.⁵⁶⁷ Kā to kolorīti raksturojis viens no tā laika aculieciniekiem A. Jans (*A. Ян*), “pareizticīgo priesterim kā valdošās ticības pārstāvim vajadzēja ar nokaunējušos skatu klauvēt pie cirticībnieku durvīm, pazemoties, lai lūgtu pajumti ikreiz, kad bija beidzies iepriekšējais īres līguma termiņš.”⁵⁶⁸

Pareizticīgo draudžu materiālais stāvoklis Kurzemē 19. gs. vidū tiešām bija visai nožēlojams, jo Svētās Sinodes piešķirtais finansējums nebija liels, arī draudzes – mazas, bet to locekļi pārstāvēja samērā trūcīgas sociālās grupas. Arī Kuldīgas un Aizputes apriņķa pareizticīgo iedzīvotāji nebija turīgi ļaudis: no dienesta atvaļināties zaldāti, melnstrādnieki, amatnieki, kalpotāji, zemāko rangu ierēdņi un daži tirgotāji. Dzīvojot svešā vidē, daudzi no Kurzemes pareizticīgajiem bija izveidojuši ģimenes saites ar citām konfesijām piederīgiem vietējiem iedzīvotājiem. Vairāki tā laika aculiecinieki savās atmiņās atzīmēja, ka šādās ģimenēs bērni nereti “pārlatviskojās” (*олатышились*) – ikdienas saziņā lietoja tikai latviešu valodu, pārņēma dažādas latviešu tradīcijas, savukārt krievu valoda viņiem bija kļuvusi nesaprotama un sveša. Līdz ar to šie ļaudis attālinājās arī no pareizticības.⁵⁶⁹

Tā kā Kuldīgas pareizticīgie nevarēja uzcelt un uzturēt savu dievnamu, daudzi no viņiem, minot par iemeslu dievnama trūkumu, gadiem ilgi neapmeklēja baznīcu, motivējot savu rīcību ar to, ka “viņu reliģiskās jūtas nav savienojamas ar tik nožēlojamu pareizticības stāvokli”⁵⁷⁰ un saspiesto telpu, kas atvēlēta dievkalpojumiem. Šie pareizticīgie mēdza apmeklēt luterāņu baznīcas. Kad pareizticīgo dievkalpojumos sākuši piedalīties arī luterāņi, kam esot bijusi zināma interese par notiekošo, tiem atvēlētā telpa kļuvusi vēl nepiemērotāka, un bija jāapsver doma par jauna, plašāka dievnama celtniecību.⁵⁷¹

Pareizticīgo draudžu locekļi izjuta arī nelabvēlīgu attieksmi no luterāņu darba devēju puses, kas bieži vien viņus nevēlējās nolīgt darbā. Tādos gadījumos tika teikts: “Tu esi krievs, tad nu arī ej strādāt pie krieviem! Mums savējo pietiek.”⁵⁷² Lai gan vietējais garīdznieks, latvietis Andrejs Gobiņš (*Андрей Гобин*), kurš Kuldīgā sāka kalpot 1868. gadā, mēģināja savu draudzes locekļu materiālo stāvokli uzlabot, tomēr tas nebija tik vienkārši izdarāms. No ziedotājiem parasti izdevās iegūt baznīcas priekšmetus, retāk naudu, ar ko varētu atbalstīt

⁵⁶⁷ Ян, А. (сост.) *Историческая записка о Гольдингенском православным братстве*. Санкт-Петербург, 1874. С. 17. (turpmāk - Историческая записка о Гольдингенском православным братстве)

⁵⁶⁸ Ibid. С. 17.

⁵⁶⁹ Рукописный отдел Научного архива Института истории материальной культуры Российской академии наук в Санкт-Петербурге, ф. 4, оп. 1, д. 943 (Описание Тальсенской церкви, ея прихода, школ, кладбищ, местностей в церковно - историческом и археологическом отношении, топографическом, этнографическом, бытовом, военном- вообще истрическом. 24.02.1896), л. 6.

⁵⁷⁰ Историческая записка о Гольдингенском православным братстве. С. 18

⁵⁷¹ Ibid.

⁵⁷² Ibid.

trūcīgos, īpaši bāreņus.⁵⁷³ Tomēr šis finansējums nebija pastāvīgs. Tieši tādēļ 1869. gada 19. janvārī tika izveidota Kuldīgas pareizticīgā Pokrova brālība (*Гольдингенское Покровское Православное братство*), kuras mērķis bija meklēt materiālo atbalstu draudzes vajadzībām, lai papildinātu baznīcas iekārtojumu un palīdzētu tās trūcīgākajiem locekļiem.⁵⁷⁴

Tajā pašā 1869. gadā impērijas centrālajos preses izdevumos arvien biežāk parādījās plaši raksti par pareizticīgo draudžu traģisko stāvokli Baltijas guberņās. Atsaucoties uz šīm publikācijām, vairāki turīgi Pēterburgas iedzīvotāji sāka organizēti vākt līdzekļus un sūtīt tos uz vietām, par kurām bija rakstīts laikrakstos. Daļa ziedojumu nonāca arī Kurzemē. Šajā pašā gadā Kuldīgas pareizticīgo draudzes gans A. Gobiņš uzsāka saraksti ar Pēterburgas goda pilsoni G. Jevstignejevu (*Гавриил Николаевич Евстигньев*), kuru personīgi nepazina, bet zināja, ka viņš ziedojis prāvu naudas summu Tukuma baznīcai. A. Gobiņš vēstulē izteiksmīgi raksturoja Kuldīgas pareizticīgo stāvokli un piedāvāja G. Jevstignejevam iestāties Pokrova brālībā. Pateicoties ietekmīgā G. Jevstignejeva ieinteresētībai un aizrautībai, brālībai tika piesaistīti daudzi citi ziedotāji no Pēterburgas. Starp viņiem bija arī slavenā Krievijas vēsturnieka meita un galma dāma Jelizaveta Karamzina (*Елизавета Николаевна Карамзина*), kā arī galma kambarsulainis kņazs Vladimirs Meščerskis (*Владимир Петрович Мещерской*). Ar savu ietekmi un plašo pazīšanos viņi spēja brālībai piesaistīt simtiem citu ziedotāju.⁵⁷⁵

Kuldīgas Pokrova brālības darbības pirmā gadadiena 1870. gadā tika izmantota, lai parādītu to, ka pareizticīgo draudzēm ir spēcīgs atbalsts citās Krievijas guberņās. Svētkus svinēja svētdienā, kurā parasti sprediķoja latviešu valodā, tādēļ baznīcā bija sanākuši ne tikai pareizticīgo draudzes locekļi, bet arī citām konfesijām piederīgie vietējie iedzīvotāji, kas vēlējās noklausīties A. Godiņa sprediķi. Savā uzrunā garīdznieks teica: “Tad jūs redzat, esot vienotībā ar Svēto Baznīcu (K.A. – pareizticīgo) un krievu troni (K.A. – imperatoru), nepagāja pat ne gads, kad Dieva mīlestība sasniedza mūsu trūkumu, žēlsirdīga roka bagātīgi pildīja mūsu baznīcu, trūkcietējus un skolu. Mūsu baznīca tagad ir pilna ar tādām lietām, kuras mums pat sapņos nerādījās. Un, ja toreiz (K.A. – pirms nebija sākusi darboties brālība) mūsu skolai un nabagiem nebija ne graša, tad tagad ir simtiem rubļu.”⁵⁷⁶ Tālākajā uzrunā Kuldīgas draudzes gans aicināja latviešus neticēt apmelojumiem, ko par krievu tautu un tās ticību izplata Krievijas ienaidnieki un “pēc tās darbiem pazīt, cik labs ir krievu cilvēks, cik

⁵⁷³ Историческая записка о Гольдингенском православном братстве. С. 19.

⁵⁷⁴ Устав Гольдингенского Православного Покровского братства. Санкт-Петербург, 1870. С. 3; *Гольдингенского православного Покровского братства в пользу братского детского приюта в Гольдиген*. Санкт-Петербург, 1873. С. 9–10.

⁵⁷⁵ Историческая записка о Гольдингенском православном братстве. С. 30–32.

⁵⁷⁶ Ibid. С. 38.

patiesa un dzīva viņā ir Kristus ticība”⁵⁷⁷. A. Gobiņš novēlēja visiem no sirds iemīlēt krievu tautu un meklēt ar to “vienību ticībā un garā”.⁵⁷⁸

Kuldīgas brālības izvērstās aktivitātes tiešām bija iespaidīgas. 1870. gada atskaitē Svētās Sinodes oberprokurors D. Tolstojs raksta: “Kuldīgas pareizticīgo draudzes brālībā ir 215 locekļi, tās kapitāls – 6000 rubļu. 1869. gadā brālība uzsākusi mūra baznīcas celtniecību, kuras īstenošanai 1000 rubļu ziedojuši arī cara ģimenes locekļi. Visus pārējos baznīcas celtniecības izdevumus (K.A. – projektu, materiālus, strādnieku algas) sedz Pēterburgas goda pilsonis un tirgotājs I. Smirnovs (*И. Смирнов*). Viņš arī piešķīris līdzekļus draudzes skolai. 1870. gadā par brālības līdzekļiem tajā par velti varēja skoloties 21 no 37 trūcīgajiem pareizticīgo bērniem.”⁵⁷⁹

Lai uzlabotu pareizticīgo latviešu materiālo stāvokli, imperators Aleksandrs II 1870. gada 23. aprīlī nodeva brālības vajadzībām 76 desetīnas zemes Kuldīgas apriņķa Velzenes (*Вельзене*) pusmuižā, kur bija paredzēts ierīkot krievu tipa ciematu (*русский поселок*). Tur pēc Iekškrievijas tipveida ēku parauga tika uzbūvētas 3 lielas mājas. Katrā no tām varēja dzīvot 4 ģimenes. Viena mazāka ēka bija paredzēta tikai vienai ģimenei. Trūcīgākie draudzes locekļi te apmetās uz dzīvi kā īrnieki. Lai palīdzētu viņiem uzsākt saimniekošanu, tika piešķirts ne tikai naudas pabalsts, bet arī darbarīki un mājlopi. Tas bija bezprocentu aizdevums, ko varēja atdot ilgākā laika posmā. Sakarā ar to, ka ciemata ierīkošanā aktīvi piedalījās imperatora meita Jevgēnija (*Евгения Максимилиановна*), pēc brālības lūguma 1872. gadā ciemats tika nosaukts labdares vārdā par “Jevgeņijevku” (*Евгениевка*).⁵⁸⁰

1871. gada jūnijā ciematā apmetās 11 ģimenes. Tā organizētāji bija iecerējuši, ka tiks izveidota arī bāreņu patversme, kurā bērnus audzinās pareizticīgā garā. Pilngadību sasniegušos jauniešus bija paredzēts mudināt, lai viņi dibinātu ģimenes, un tās būtu “pareizticības sēkla” Kurzemē. Lai šāds kodols veidotos, jauniešiem bija jādod iespēja mitināties “Jevgeņijevkā” un saņemt brālības atbalstu.⁵⁸¹

Tomēr šī ciemata idejas realizācija bija lemta pilnīgai neveiksmei, jo nedeava gaidītos rezultātus. Kā to 1877. gadā konstatēja Kuldīgas brālības īpašā komisija, kas iepazinās ar ciemata iedzīvotāju norēķiniem par piešķirto zemi un naudas līdzekļiem, lielākā daļa īrnieku nepildīja savas finansiālās saistības vai arī iemaksāja tikai niecīgu daļu no tā, kas bija

⁵⁷⁷ Историческая записка о Гольдингенском православным братстве. С. 39.

⁵⁷⁸ Ibid.

⁵⁷⁹ Извлечение из Всеподданнейшего отчета графа Д.Толстаго по ведомости православнаго исповедания за 1870 год. Санкт-Петербург, 1871. С. 33–34.

⁵⁸⁰ Евреинов, В. (сост.) *Очерк о деятельности Гольдигенскаго православнаго Покровскаго братства (1869 – 1882)* Санкт-Петербург, 1907. С. 6.

⁵⁸¹ Историческая записка о Гольдингенском православным братстве. С. 74.-76.; Отчет Гольдигенскаго православнаго Покровскаго братства за время с 1-го октября 1870 по 1-е октября 1871 г. Санкт-Петербург, 1871. С. 5

paredzēts. Saimniekošana nevedās, jo zemniekiem nebija vajadzīgo zemes kopšanas iemaņu, kādēļ iegūtā raža nebija liela. Netika sagādāta arī barība lopiem. Turklāt izrādījās, ka lielākā daļa ciemata iedzīvotāju ne tikai neprata saimniekot, bet arī nevērīgi izturējās pret viņiem piešķirto inventāru. Komisija atzina, ka saziedotā nauda bija izniekota, jo iepriekš šie cilvēki strādājuši tikai kā algādži, saimniekot viņiem nekad nebija nācies. Tas viss un nepietiekama ciemata iedzīvotāju darbības kontrole noveda brālību pie nopietnām finansiālām problēmām. Bija skaidrs, ka ar šādu saimniekošanu ciemats brālībai ne tikai nepalīdz uzturēt patversmi, bet pat nes zaudējumus. Tika nolemts noslēgtos līgumus pārskatīt un pārņemt saimniekošanu stingrākā pašas brālības kontrolē.⁵⁸²

Citviet Kurzemē pareizticības izplatīšanai bija jāsaskaras ar lielāku vietējās sabiedrības pretestību nekā Kuldīgā. Ideja par pastāvīgas pareizticīgo draudzes atvēršanu Talsos radās jau 1850. gadā; bija paredzēts, ka te dievkalpojumi tiks noturēti baznīcslāvu un latviešu valodā. Pēc šīs ziņas saņemšanas arhibīskaps Platons nekavējoties uzsāka saraksti ar Baltijas ģenerālgubernatoru un Kurzemes gubernatoru par kādas ēkas iegūšanu, lai tajā varētu ierīkot baznīcu un iekārtot arī dzīvokli draudzes klēram. Vēlāk bija paredzēts rast arī pienācīgu vietu baznīcas celtniecībai.⁵⁸³ Apmēram gadu turpinājās nesekmīga sarakste ar vietējās varas pārstāvjiem, kuri nevēlējās, lai Talsos parādītos pareizticīgie. Pēc Talsu hauptmana vārdiem: “Talsos nav nevienas pieklājīgas mājas jeb tādas, kurā varētu ierīkot pagaidu baznīcu, nododot to īrei. No 50 pilsētas namiem gan esot 28 plašas kungu mājas, bet tās aizņemot paši saimnieki ar kalpiem.”⁵⁸⁴ Arī ar zemes pirkšanu pareizticīgajiem varot būt problēmas, jo Talsi atrodas uz majorāta zemes. Visbeidzot pilsētā ir tikai 47 pareizticīgie. Pārējie dzīvojot Talsu apriņķī, un, pēc hauptmana domām, drīzāk varētu apmeklēt pareizticīgo dievkalpojumus Tukumā, Kuldīgā vai Ventspilī. Viņa secinājums bija šāds: “pareizticīgie Talsos varētu iegūt piemērotu telpu dievkalpojumiem tikai tādā gadījumā, ja pierunātu kādu īpašnieku to viņiem pārdot”⁵⁸⁵.

Talsu vietējās varas noraidošā attieksme nemainījās pat pēc tam, kad arhibīskaps Platons personīgi apmeklēja pilsētu. Vēl vairāk – viņš bija spiests konstatēt, ka pārrunās ar Talsu vietējās varas iestādēm nav līdzējusi pat ģenerālgubernatora iesaistīšana, kas gan bijusi visai formāla. Situācija tika atrisināta šādi: Kurzemes gubernators apsoltīja, ka zeme pareizticīgo dievnama celtniecībai tiks piešķirta valstij piederošās Talsu muižas (*Amt - Talsen*) teritorijā. Taču pēc iepazīšanās ar piedāvājumu, izrādījās, ka arī šeit zemi iegādāties

⁵⁸² Журнал Комиссии, состоящего под Высочайшим покровительством Ея Императорского Величества Государыни Императрицы, Гольдингенское Покровское Православное Братства, по рассмотрению положения крестьян арендаторов Братской земли и заключенных с ними контрактов. 1877. С. 1–18.

⁵⁸³ Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 943, С. 4–5.

⁵⁸⁴ Ibid. С. 6.

⁵⁸⁵ Ibid.

nav iespējams. Šo nepārvaramo grūtību dēļ Rīgas eparhijas priekšniecība atteicās no ieceres ierīkot pareizticīgo baznīcu Talsos.⁵⁸⁶

19. gs. 60. gados, kad sāka aktīvi darboties Tukumu - Talsu Svētā Nikolaja brālība (*Свято-Николаевское Туккумо-Тальсенское православное братство*), arhibīskaps Platons vēlreiz lūdza Svētās Sinodes atļauju izveidot Talsos pareizticīgo draudzi. 1867. gadā, kad Sinode piešķīra 105 rubļus telpu īrei, tas tika realizēts. Pirmais draudzes prāvests bija protohierējs Pospelovs (*Поспелов*), kā skolotājs darbojās Rīgas Garīgā semināra kursus beigušais Semjons Bogdans (*Семён Богдан*).⁵⁸⁷ Draudzes vēsturiskajā apskatā gan tiek atzīmēts, ka pareizticība Talsos būtu guvusi daudz lielākus panākumus, ja dievkalpojumi tiktu noturēti latviski. Arī draudzes mājas iekšējais iekārtojums nav liecinājis par pārticību, jo dievkalpojumi noturēti telpā, kurā bijusi tikai viena ikona. Tādēļ šie dievkalpojumi bija maz apmeklēti. Tomēr psalmotājs S. Bodgans dedzīgi centies aģitēt uz luterismu pārgājušos "atkritējus"⁵⁸⁸, un izplatījis viņiem arhibīskapa Platona "Sūtamās grāmatas"⁵⁸⁹, kurās bija skaidroti pareizticīgās mācības garīgie pamati latviešu valodā. Taču ar savu aktivitāti Bogdans nokaitinājis vietējās varas pārstāvjus, kas ar Kurzemes gubernatora atļauju konfiscēja bīskapa sūtījumus psalmotājam un pat uzsāka tiesvedību. Šis piemērs uzskatāmi parāda, cik grūti pareizticīgo draudžu ganiem bija uzsākt darbu Kurzemē, kur lielākā daļa vietējās varas pārstāvju pret viņiem bija naidīgi noskaņota.⁵⁹⁰ Neskatoties uz sarežģīto pareizticības iesakņošanas Talsos, pilsēta kļuva par vienu no tiem centriem, kurā 19. gs. 80. gados bija vērojama plaša konversijas kustība. Par to, kā tas īsti norisinājies, var spriest tikai no pašu vietējo garīdznieku aprakstiem.

1883. gada 29. oktobrī pareizticībā pārgāja viens no pirmajiem latviešu zemniekiem N. Lapovics (*Н. Лановиц*).⁵⁹¹ Tas notika Tukuma - Talsu draudzē. Uz Ziemassvētkiem viņam pievienojās jau otrs latvietis. Ievērības cienīgs ir fakts, kas atzīmēts Talsu draudzes hronikā, proti, "kad Talsu garīdznieks Mednis prasījis šim konvertēties gribētājam (K.A. – vārds nav zināms), vai viņš kaut ko zinot par pareizticību, tad viņš atbildējis, ka ir ar to iepazinies no arhibīskapa Platona "Sūtāmām grāmatām". Šo literatūru viņam esot izdevies nopirkt no kāda Talsu ebreja par 1 sudraba rubli". Pēc klēra domām, tie bija hauptmantiesas konfiscētie izdevuma eksemplāri, kas nonākuši pie ebreju tirgotāja, bet tas savukārt "Sūtamās grāmatas" pārdevis. Ir ziņas, ka arī citi latvieši līdzīgā veidā iepazinušies ar šī darba saturu. 1884. gadā

⁵⁸⁶ Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 943, С. 5.

⁵⁸⁷ Ibid. С. 8.

⁵⁸⁸ Ibid.

⁵⁸⁹ Augsti-svētīta Platona Rīgas un Jelgavas Arhibīskapa sūtamās grāmatas uz tiem Baltijas jūrmalē dzīvodamiem pareizticīgiem Latviešiem un Igauniem. Otra druka. Rīga, 1869.

⁵⁹⁰ Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 943, С. 8.

⁵⁹¹ Ibid. С. 9.

Talsu apriņķī konversiju skaits palielinājās. Tas notika šādi: 1884. gada 9. aprīlī pareizticībai pievienojās 5 cilvēki. Draudzei nozīmētais psalmotājs A. Kalniņš bija latvietis. Tieši viņš, kalpojot un sludinot pareizticības mācību, stiprināja ticībā jau pievienotos un sagatavoja augsni turpmākajām konversijām. 1. oktobrī draudzei pievienojās vēl 54, bet 12. novembrī – 24 konvertīti. Nākamajā dienā tika iesvētīta jaunā Talsu pareizticīgo skolas ēka un skolai, lai tā varētu darboties sekmīgāk, tika nozīmēts otrs skolotājs – Juris Riekstiņš.⁵⁹²

Atšķirīga situācija veidojās Aizputē. Te konvertīti sāka parādīties pēc tam, kad apriņķa pareizticīgie tika pievienoti Kuldīgas draudzei. Taču to skaits nebija liels, un pamatā tie bija trūcīgi cilvēki.⁵⁹³ Vēsturnieces A. Mieriņas pētījumā par Kurzemes agrāro vēsturi minēts, ka 1868. un 1869. gadā luterticīgie zemnieki izteikuši pareizticīgo garīdzniekiem vēlēšanos pāriet viņu ticībā ar noteikumu, ja pēc tam tos pārvietos uz Krievijas dienvidu guberņām, kur viņiem būs iespēja dabūt zemi.⁵⁹⁴ Kā atzīmēja Aizputes pareizticīgo draudzes gans, 1870. gadā apmēram 30 luterāņu ģimenes, kas bija plānojušas pārcelties uz dzīvi Pēterburgas un Novgorodas guberņās, Rīgā un Jelgavā pieņēmušas pareizticību. Taču drīz vien no Pēterburgas neveiksmīgie izceļotāji bija spiesti atgriezties dzimtenē. Lielākā daļa no viņiem “atkrita” luterismā, tāpat pareizticīgi tie bija pavisam neilgi, līdz ar to iespējams, ka tikai vienreiz bija piegājuši pie dievgalda. Izceļotāji paši stāstījuši: “Padzirdot ziņu, ka Pēterburgā var dabūt zemi, mēs, sekojot citu piemēram, pārdevām savu īpašumu un zemi, un devāmies ceļā. Jelgavā un Rīgā iepazināmies ar kādu latvieti, kurš mums pastāstīja par pareizticīgo mācību. Zinot to, ka tur, kur dosimies, nebūs luterāņu baznīcu, nolēmām pievienoties pareizticībai. Pēterburgā mūs arestēja, ielika kazarmās un vēlāk atsūtīja atpakaļ. Ja aizbraucām ar līdzekļiem, tad atbraucām nabagi.” Tāpat pareizticība izceļotājiem bija pasveša, tādēļ pēc atgriešanās Aizputē, paklausot citu ieteikumam, šie cilvēki devušies pie luterāņu mācītāja, jo savas pareizticīgo draudzes viņiem nav bijis. Luterāņu mācītājs neveiksmīgos konvertītus pieņēmis atpakaļ luterismā.⁵⁹⁵

1869. gadā Baltijas ģenerālgubernators saņēma vairākus ziņojumus no Kurzemes gubernatora par to, ka Rīgā, Marijas pasludināšanas baznīcā pareizticībā pārgājis lielāks skaits viņa guberņas zemnieku – katru dienu vairāki desmiti. Tikai maijā vien minētajā baznīcā pareizticībā pārgājuši apmēram 300 cilvēku liela grupa. Faktu pārbaude apstiprināja, ka

⁵⁹² Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 943, С. 11.

⁵⁹³ Янкович, П. Сведения о Газенпотской Свято-Николаевской церкви и приходе. В кн. *Православие в Латвии. Исторические очерки. 5. Сборник статей под редакцией А.В.Гаврилина*. Рига, 2006. С. 85–96.

⁵⁹⁴ Mieriņa, A. *Agrārās attiecības un zemnieku stāvoklis Kurzēmē 19. gs. II pusē*. Rīga, 1968. 245. lpp. (turpmāk – Mieriņa A.)

⁵⁹⁵ Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 155 (Историческое описание православных храмов и приходов Курляндской губернии с показанием главнейших вещественных и письменных церковных памятников), С. 285.

Kurzemes zemnieki pārgājuši pareizticībā ne šajā baznīcā vien.⁵⁹⁶ Drīz vien noskaidrojās arī šo konversiju mērķis. Jau jūnija sākumā pie gubernatora sāka ierasties desmitiem zemnieku, kuri Rīgā bija pārgājuši pareizticībā, un lūdza piešķirt viņiem zemi. Pēc A. Mieriņas domām, ticības maiņas iemesls šoreiz, šķiet, bija Valsts Īpašumu ministrijas izdotā instrukcija, kurā cita starpā bija norādīts, ka, “ja visiem kroņa zemes nepietiek, tad, piešķirot to, priekšroka jādod pareizticīgajiem. 1869. gadā šo noteikumu gan atcēla, bet kustība jau bija sākusies.”⁵⁹⁷

Daudzi 1869. gadā Rīgā konvertētie Aizputes apriņķa zemnieki turpināja apmeklēt luterāņu baznīcu un saņemt tanī garīgās svētdarbības. Tādēļ liels bija Aizputes luterāņu draudzes mācītāja E.A. Urbana (*Ernst Alexander Urban*, 1887-1906) pārsteigums, kad viņš 1890. gadā saņēma vēstuli no pareizticīgo amata brāļa, ka 18 no viņam uzticētās draudzes locekļiem, patiesībā ir pareizticīgi.⁵⁹⁸ Visticamāk, ka šo cilvēku pāriešana pareizticībā bija saistīta tikai ar cerībām uz zemes iegūšanu.

Pastiprināta interese par šiem, tikai formāli pareizticīgajiem konvertītiem, sākās 19. gs. 80. gadu vidū, kad gubernas varas iestādes un pareizticīgo draudžu gani arvien vairāk pievērsa uzmanību likuma ievērošanai. Visasākie konfesionālie konflikti šajā laikā bija vērojami Ventpils apriņķī, kurā norisinājās asa idejiska cīņa par “ticīgo dvēselēm” starp pareizticīgās un Ev. luteriskās Baznīcas garīdzniekiem un draudzes locekļiem. Savstarpējo apvainojumu, denunciaciju un izmeklēšanas rezultātā pret trim luterāņu mācītājiem – Rihardu Krauzi no Dundagas⁵⁹⁹, Paulu Treiju no Irbes-Ģipkas⁶⁰⁰ un Karlu Tilingu no Puzes⁶⁰¹ tika ierosinātas krimināllietas, par to, ka minētie garīdznieki ar savu rīcību kavējuši konversijas pareizticībā. Visos šais gadījumos bija tā, ka vietējās tiesu iestādes mācītāju rīcību attaisnoja, taču Kurzemes prokurors tās pārsūdzēja visaugstākajā – Senāta līmenī. Tajā, balstoties uz savāktajām liecībām, pieņēma stingrāku lēmumu, ko savukārt nodeva imperatoram, kurš varēja spriedumu mīkstināt.

Dundagas mācītājs Rihards Krauze tika apsūdzēts par to, ka savos izteikumos ir

⁵⁹⁶ Mieriņa, A. 245. lpp.

⁵⁹⁷ Ibid.

⁵⁹⁸ LVVA, 629.f., 2.apr., 2820.l. (Acta betreffend die Klage des Pastors Urban zu Hasenpoth wider den griechischen Geistlichen Reinhausen wegen nicht gemachter Anzeige über den Uebertritt lutherischer Personen zum orthodoxen Glaube.1890), 5., 6., 13. lp.

⁵⁹⁹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2802.l. (Acta betreffend die Ernennung eines geistlichen Deputirten in Untersuchungssachen gegen Pator Richard Krause zu Dondangen wegen angeblicher Schmähung der griechisch orthodoxen Kirche u.s.w. Ferner Akte seine Entlassung u. die Widerbesetzung der Pfarre Dondangen [betreffend]. 1884), 86 lp.

⁶⁰⁰ LVVA, 629.f., 2.apr., 2805.l. (Acta betreffend die Untersuchung wider Pastor Treu zu Irben wegen Schmähung der orthodoxen Kirche. 1885), 59 lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2806.l. (Acta betreffend die Klage des Rigaschen rechtgläubigen Consistoriums wider Pastor Treu zu Irben wegen verweigerten Ausstreichungen von Taufschein für 12 Personen. 1886), 6 lp.

⁶⁰¹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2808.l. (Acta betreffend die Untersuchungssache wider Pastor Tiling zu Pussen wegen Schmähung des orthodoxen Glaubens und Taufe eines Kindes des zur Rechtgläubigen Kirche gehorenden Preeschboek, die Amtsentlassung des Pastors Tiling u. die Wiederbesetzung dieses Amtes. 1887), 62 lp.

apvainojis pareizticīgo Baznīcu. Tas noticis 1884. gada vasarā, kad viņš, sprediķojot Dundagas baznīcā, esot zaimojis pareizticību un noķengājis tās garīdzniecību. Apsūdzība ar 16 liecinieku parakstiem bija par Krauzes izteikto apgalvojumu, ka pareizticīgie pieņemot dievgaldu tā, kā to Jēzus esot devis Jūdasam. Liecībās tika minēts arī tas, ka R. Krauze esot kritizējis ikonu pielūgšanu, apgalvojis, ka cilvēki, kas pārgājuši pareizticībā (tie 500 Baltijas guberņu luterāņi, kas konvertējušies sakarā ar imperatora Aleksandra III kronēšanu), neesot saņēmuši gaidītos labumus. Daudzi no viņiem pat pakārušies.⁶⁰² Liecības bija visai juceklīgas – vieni apgalvo, ka dzirdējuši, citi neko tādu nespēj atcerēties.⁶⁰³ Senāts nolēmis: jāņem vērā, ka nopratināšana veikta vairākus mēnešus pēc notikuma, tādēļ liecinieki nespēj precīzi atstāstīt sprediķa saturu, bet atceras tikai galveno domu. Tāpat Senāts uzskatīja, ka liecinieki atstāstījuši pareizticīgo garīdzniekam Mednim to, kas viņiem šķitis svarīgs, reliģisku motīvu vadīti, vēloties noskaidrot, kas no luterāņu mācītāja teiktā par pareizticīgo rituāliem varētu būt patiess.⁶⁰⁴ Vietējās tiesu iestādes savukārt bija akcentējušas dažu liecinieku garīgos (stulbums) un fiziskos (kurlums) trūkumus, kāpēc viņu sniegtās liecības nevar uzskatīt par patiesām. Tika akcentēts arī tas, ka liecinieku motivācija bijusi vērsties pret mācītāju un sēt starpkonfesionālo naidu.⁶⁰⁵ 1891. gadā, balstoties uz Krimināllikuma 182. pantu, mācītājam piespriesti 4 mēnešu ieslodzījums cietumā.⁶⁰⁶

Mācītāja Karla Tillinga lieta aizsākta 1886. gadā. Tā gada vasarā viņš Puzes baznīcā, kas atrodas Ventspils apriņķī, esot teicis šādus vārdus: “Tas vēl iet apkārt kā rūkdams lauva un meklē ikvienu, aprīt gribēdams. Tie ir vella ieroči šie viltīgie pravieši, kuri apkārt vazājas un krāp tos ļaudis iekš to krievu ticību, t.i., iekš pareizticību. Tā ticība nāk no paša vella un tie cilvēki, kuri to ticību ir pieņēmuši, ir līdz kaklam ellē iekšā. Tie viltīgie pravieši, krievu priesteri, tos ļaudis, kuri to pareizticību pieņēmuši, ar dubļiem un sūdiem apmēta”⁶⁰⁷. Šo ar zvērestu un parakstu apliecināja vairāki Puzes un Ugāles pagasta ļaudis.⁶⁰⁸ 1887. gada nogalē, kad lietu izskatīja Kurzemes virspilskunga tiesa, mācītājs ticis attaisnots, taču ar to nebija mierā Kurzemes prokurors, kurš tiesas lēmumu pārsūdzējis Pēterburgā.⁶⁰⁹

1890. gadā šī lieta izmeklēta Senātā. Mācītājs tika apsūdzēts par to, ka ir kavējis savu draudzes locekļu brīvprātīgu pievienošanos pareizticīgajai Baznīcai, iebaidot viņus ar saviem sprediķiem. Impērijas augstākā tiesu iestāde vēlreiz rūpīgi iepazinās ar visām liecībām un atklāja tajās zināmas pretrunas – daļa ir dzirdējuši, kā mācītājs teicis, ka pareizticība nāk no

⁶⁰² LVVA, 629.f., 2.apr., 2802.l., 43.–50. lp.

⁶⁰³ Ibid.

⁶⁰⁴ Ibid. 52.–53. lp.

⁶⁰⁵ Ibid. 51. lp.

⁶⁰⁶ Ibid. 55. lp.

⁶⁰⁷ LVVA, 629.f., 2.apr., 2808.l., 5. lp.

⁶⁰⁸ Ibid.

⁶⁰⁹ Ibid. 26. lp.

velna un ka viltus pravieši ir pareizticīgie garīdznieki. Citi šaubījās, vai tas bijis tieši tā. Viņi domāja, ka par viltus praviešiem esot saukti viltus solītāji, kuri izplatot tautā baumas par to, ka, pārejot pareizticībā, cilvēki saņems zemi.⁶¹⁰ Cenšoties attaisnot savu rīcību, mācītājs atsaucas uz to, ka viņš ir citējis Apustuļu darbus, bet viss cits ir ticīgo izdomāta interpretācija un neatbilst patiesībai. Senāts atzina: jāņem vērā, ka ļaudīm bijušas zināmas grūtības atcerēties to, kas teikts pirms vairākiem mēnešiem, un viņi centušies īsi atstāstīt sprediķa būtību. Tomēr rodas iespaids, ka sprediķis savu mērķi ir sasniedzis – tas atstājis uz klausītājiem spēcīgu iespaidu, jo daļa no draudzes locekļiem, kas pirms tam bija izteikuši vēlmi konvertēties, savas domas bija mainījuši. Sprediķa laikā klausītājos patiešām radīts iespaids, ka pareizticība nāk no paša nelabā.⁶¹¹

Senāts ņēma vērā arī īpašus apstākļus, kādēļ 28-gadus vecā pastora vaina būtu mīkstināma. Pirmkārt, K. Tilingam pēdējā laikā pašam nācies personīgi saskarties ar vairākiem atkrišanas gadījumiem no luterānisma. Otrkārt, kā luterāņu mācītājs viņš nav varējis pret ticīgo atkrišanu vienaldzīgi izturēties, tādēļ arī savā sprediķī pievērsies šiem jautājumiem, un izteicis par valdošās Baznīcas mācību, par ko var sodīt. Šo iemeslu dēļ Senāts lūdza imperatoram sodu mīkstināt un piespriest tikai 4 mēnešu ieslodzījumu cietumā. Senāta piespriestais sods pēc imperatora apžēlošanas tika nomainīts uz 4 mēnešiem cietumā un aizliegumu ieņemt mācītāja vietu Baltijas guberņās.⁶¹²

Visapjomīgākā bija Mazirbes mācītāja Paula Treija krimināllieta.⁶¹³ Tās materiāli rāda, ka, jau visai drīz pēc pirmo sūdzību vēstuļu saņemšanas, Kurzemes guberņas pārvalde, balstoties uz prokurora prasību, lūdza Kurzemes Ev. luterisko konsistoriju mācītāju P. Treiju nekavējoties atcelt no amata sakarā ar to, ka pret viņu ir uzsākta izmeklēšana par pareizticīgās Baznīcas nolamāšanu.⁶¹⁴ Šoreiz konsistorija nesteidzās izpildīt varas iestāžu rīkojumu, bet lūdza paskaidrot, kādos nodarījumos minētais mācītājs tiek apvainots un vai vispār tam ir kādi pierādījumi.⁶¹⁵ Konsistorijai tika pārsūtīts Ventspils apriņķa tiesas lēmums, kurā uzrādīti gan liecinieki, gan pati apsūdzība. Izrādās, ka apsūdzības pamatā ir P. Treija 1885. gada 24. aprīlī teiktais sprediķis Mazirbes baznīcā, bet apsūdzētāji – pareizticībā nesen konvertējušies luterāņi, kas par Paula Treija sprediķi ziņojuši Ventspils pareizticīgo garīdzniekam V. Aļakritskim (*В. Алякритский*).⁶¹⁶

Liecībās bija minēti vairāki fakti, kas (ja ticēt, ka tie ir patiesi) rādīja pareizticību

⁶¹⁰ LVVA, 629.f., 2.apr., 2808.l., 26.–31. lp.

⁶¹¹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2808.l., 26.–31. lp.

⁶¹² Ibid. 33.–34. lp.

⁶¹³ LVVA, 629.f., 2.apr., 2805.l., 1.–59. lp.

⁶¹⁴ Ibid. 3. lp.

⁶¹⁵ Ibid. 5.–6. lp.

⁶¹⁶ Ibid. 7.–8. lp.

negatīvā gaismā, lai atturētu luterāņus no pāriešanas cara ticībā. P. Treijam inkriminēti vairāki noziegumi. Pirmkārt, tas, ka viņš pareizticīgo garīdzniekus nosaucis par viltus praviešiem un krāpniekiem, kuri ceļojot no vienas vietas uz otru, solot ļaudīm “lielu laimi”, ja tie pieņems pareizticību. Otrkārt, tas, ka sprediķī minēti šausminoši piemēri no Vidzemes, kurā konversiju sekas jau esot redzamas, respektīvi, tas, ka 25 bijušie konvertīti esot pakārušies tādēļ, ka vēlāk nav varējuši atgriezties luterismā. Vairāki bērni, kas nav bijuši mierā ar vecāku konversiju pareizticībā, pametuši savus vecākus. Treškārt, P. Treijs minējis kādu viņu draudzes konvertējušos jaunekli, norādot, ka, “pieņemot pareizticību, viņš esot uzkāpis uz platā ceļa, kas ved uz elli”.⁶¹⁷

Ev. luteriskā konsistorija norādīja, ka sūdzību iesniedzēji ir pareizticīgie, kuriem neesot bijis iemesla būt luteriskajā baznīcā un klausīties tur sprediķi. Bet, ja tas tomēr noticis, ir acīmredzams, ka viņi devušies uz turieni, lai mēģinātu rast ieganstu sūdzībām. Tika pat izteikta versija, ka šie ļaudis ir bijuši uzpirkti. Vēl vairāk jautājumu izraisījis apgalvojums, ka norādītajā datumā – 1885. gada 24. aprīlī mācītājs P. Treijs nemaz neesot varējis teikt sprediķi Mazirbes baznīcā, jo ir bijis pavisam citā – Rindas (*Angermünde*) draudzē.⁶¹⁸

Lietā apkopotie dokumenti liecina, ka visi iepriekš minētie un mācītājam “piesieti” apvainojumi ir cirkulējuši Ventspils apriņķa ļaužu valodās. Šo baumu izplatītāji visdrīzāk bija mazizglītoti ļaudis, arī viņu motivācija nav līdz galam skaidra. Savukārt abu konfesiju garīdznieki tikuši iesaistīti strīdā, cenšoties aizstāvēt savas konfesijas intereses. Savukārt viņu teiktais varēja tikt interpretēts atkarībā no vajadzības. Viena no svarīgākajām ziņām, kas nodarbināja ļaužu prātus, bija tā, ka Valsts Īpašumu ministrija gatavojoties pirkt 7 verstis⁶¹⁹ zemes jūras krastā, ko piešķiršot latviešiem, kas pieņēmuši pareizticību, un tādēļ ir jāsteidzas. Jo ātrāk pierakstīsies, jo drošāk, ka dabūs. Zemnieki, pamatot “muižnieku ticību”, tiks atbrīvoti no pienākumiem un nodevām muižas labā.⁶²⁰

Mācītājs P. Treijs skaidri apzinājās, ka šādas baumas ir izdomātas un nepatiesas, tādēļ vēl jo vairāk ir saprotams tas, kāpēc viņš mēģinājis ļaudis pārliecināt, ka tām nedrīkst ticēt. Arī vairāki Mazirbes luterāņi liecināja, ka mācītājs par “viltus praviešiem” ir saucis tieši šo baumu izplatītājus nevis pareizticīgos garīdzniekus. Šis apstāklis tika ņemts vērā arī 1891. gada janvārī, kad lietu skatīja Senātā, jo šādu baumu izplatīšana Ventspils apriņķī bija vispārzināms fakts.⁶²¹ Šausminošie stāsti par Vidzemi bija arī ļaužu mutēs, tādēļ tos varēja samērā “ērti pierakstīt” mācītājam Treijam, kurš ilgus gadus kalpojis par mācītāju Vidzemes guberņā un saskāries tur ar plašo konversijas kustību. Senāts neņēma vērā to konvertītu

⁶¹⁷ LVVA, 629.f., 2.apr., 2805.l., 16. lp.

⁶¹⁸ Ibid.

⁶¹⁹ 1 versts = 1,66 km

⁶²⁰ LVVA, 629.f., 2.apr., 2805.l., 18. lp.

⁶²¹ Ibid. 44.–45. lp.

liecības, kas apgalvoja, ka mācītājs ir nosaucis pareizticīgo garīdzniekus par viltus praviešiem, jo bija saņemts apliecinājums no citiem draudzes locekļiem, kas apgalvoja, ka pats Treijs aicinājis savas draudzes locekļus vērsties ar jautājumiem pie pareizticīgo garīdznieka V. Aļakritska, lai pārliecinātos, ka pāreja pareizticībā negarantē nekādus materiālus labumus.⁶²²

Balstoties uz iepriekš minētajiem apsvērumiem, Senāts tikai daļēji apmierināja Kurzemes prokurora prasību par pārkāpumiem piemērot Krimināllikuma 178. pantu, jo nesaskatīja lietas materiālos pierādījumus tam, ka ir “nolamāta” pareizticība un pareizticīgā Baznīca. Tomēr tika atzīts, ka mācītāja P. Treija sprediķa mērķis ir bijis atturēt savas draudzes locekļus no pareizticības pieņemšanas, kādēļ viņš arī izvēlējies sprediķī ļaudis biedējošus piemērus no dzīves par konversijas sekām. Šī iemesla dēļ P. Treijs ticis sodīts pēc 191. panta ar ieslodzījumu cietumā uz 2 mēnešiem.⁶²³

Konversiju kustībai traucēja arī tie šķēršļi, ko luterāņu un pareizticīgo garīdznieki izmantoja savstarpējās neiecietības pārņemti. Tā, piemēram, 1889. gadā Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija sūdzējās Rīgas Garīgajai pārvaldei par to, ka vairāki Ventspils apriņķa mācītāji netiek informēti par personām, kuras no viņu draudzes ir pieņēmušas pareizticību. Šādos neziņas apstākļos var tikt pārkāpts likums.⁶²⁴ Atbildot uz to, pareizticīgo garīdzniekiem uzdots par pienākumu reizi ceturksnī ziņot par viņu draudzē uzņemtajiem luterāņiem.⁶²⁵

Tai pat laikā samērā izplatītas bija Kurzemes pareizticīgo garīdznieku sūdzības, ka luterāņu mācītāji aizkavējot vai neizsniedzot izrakstus no metriku grāmatām, kas apliecina personas dzimšanas laiku, vietu un vārdu.⁶²⁶ Dažos gadījumos šādai luterāņu mācītāju rīcībai bija pamatots iemesls. Piemēram, kad Kolkas (*Домеснес*) pareizticīgo garīdznieks Iakovs Feders (*Иаков Федер*) 1885. gadā sūdzējās par Mazirbes mācītāju P. Treiju, ka tas solījis metrikas izrakstus izsniegt tikai tad, kad 12 pārgājušie viņa draudzes locekļi ieradīsies personīgi un dos skaidru atbildi par savu vārdu un dzimšanas gadu.⁶²⁷ P. Treija paskaidrojumā ir norādīts, ka viņš ar prieku izpildītu Iekšlietu ministrijas priekšrakstu (12.05.1885) par metriku nekavējošu izsniegšanu konvertītiem, taču pēc I. Federa atsūtītajiem datiem minētās personas nespēj identificēt, jo “latvieši izglītības trūkuma dēļ vārda un uzvārda vietā lietojot iesaukas, pievienojot vārdiem visādas galotnes, tādēļ bez precīzām ziņām par dzimšanas datumu, nav iespējams viņu personību noskaidrot”.⁶²⁸

⁶²² LVVA, 629.f., 2.apr., 2805.l., 45. lp.

⁶²³ Ibid. 46. lp.

⁶²⁴ LVVA, 629. f., 2. apr., 2713.l., 10. lp.

⁶²⁵ Ibid. 22. lp.

⁶²⁶ LVVA, 629.f., 2.apr., 2721.l., 7.–8.lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2713.l., 44.–45. lp.

⁶²⁷ LVVA, 629.f., 2.apr., 2806.l., 1.–2. lp.

⁶²⁸ Ibid. 5. lp.

19. gs. beigās luterāņu un pareizticīgo draudžu locekļos tika radīts un nostiprināts arī noteikts stereotipisks priekšstats par pretējo konfesiju. Tā mērķis bija stiprināt cilvēkā pārlicību, ka viņš pieder vienīgajai un vispareizākajai Baznīcai. Tā kā iepriekš minētajās krimināllietās varēja iepazīties ar izplatītākajiem luterāņu viedokļiem par pareizticību, tad būtu jāmin arī pareizticīgo uzskatus par luterāņiem. Tā, piemēram, 1895. gadā Saldus luterāņu draudzes locekļi, ziņkārības vadīti, piedalījās tā sauktajos pareizticības izskaidrošanas vakaros, kurus organizēja vietējais psalmotājs un skolotājs Zābaks.⁶²⁹ Tajos viņi uzzināja, ka “luterāņu garīdznieki, līdzīgi kā Lutērs, vispār neesot iesvētīti garīgajā amatā, bet ir tikai sprediķotāji, nevis mācītāji.” No šī fakta izrietot gan tas, ka arī luterāņu dievkalpojumi un kristības sakraments nav patiesi (nav pasvētīta ūdens, bērns netiek iegremdēts tajā, bet tikai apšļakstīts), arī bērnus nevajag gatavot konfirmācijai, jo luterāņiem taču neesot īstu garīdznieku. Kāds Saldus kalējs apliecināja, ka “luterāņu ticība esot pielīdzināma pagānismam, jo viņu mācītāji tiekot izvēlēti līdzīgi kā izvēlas skolotājus vai pagasta vecākos”.⁶³⁰

Nobeigumā var atzīmēt, ka pareizticīgo draudžu tīkls Kurzemē sāka veidoties 19. gs. vidū. Pareizticīgo garīdznieki saskārās ar vairākām grūtībām, kas bija saistītas ar darbu vidē, kur dominē nekrievu tautības iedzīvotāji, vietējās sabiedrības elite ir negatīvi noskaņota pret pareizticību. Sākotnēji pareizticīgo draudzes tika maz atbalstītas no valdības puses, tādēļ tām bija finansiālas problēmas. Pareizticīgie Kuldīgā, Tukumā, Talsos un citās pilsētās šīs problēmas mēģināja risināt, izveidojot pareizticīgo brālības. Pateicoties publikācijām par Kurzemes pareizticīgo draudžu stāvokli Sanktpēterburgas un Maskavas preses izdevumos, par brālības goda biedriem un mecenātiem kļuva vairākas impērijā ietekmīgas personas, kā arī turīgi tirgotāji un sīkpilsoņi no Iekškrēvijas guberņām. Tomēr līdz pat 19. gs. 80. gadiem mēģinājumi latviešu zemniekus piesaistīt pareizticībai nedeļa vēlamos rezultātus.

3.3.3. Katoļu pāriešana pareizticībā

Dati, ko Telšu bīskapijas konsistorija iesniegusi Iekšlietu ministrijai, rāda, ka 1864. gadā Kurzemes guberņā kopumā bija 58 153 katoļi, lielākā daļa no tiem jeb 37 921 dzīvoja Ilūkstes apriņķī.⁶³¹ Savukārt 1871. gadā guberņā kopumā bija 57 697 katoļi, no kuriem

⁶²⁹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2829.l. (Acta betreffend die Schmähung des lutherischen Glaubens durch den griech. orthod. Psalmensinger Johann Sahbaks. 1895), 3. lp.

⁶³⁰ Ibid. 4–5. lp.

⁶³¹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 888 (Дело о предоставлении сведений о числе родившихся, бракосочетавшихся и умерших, количестве костёлов и монастырей, о числе духовных лиц по деканатам Тельшевской епархии для составления годового отчета за 1864 год), l. 22.

Zemgales dekanātā (Jaunjelgavas un Ilūkstes apriņķis) – 36 945 ticīgie.⁶³² Ja Kurzemes dekanātā katoļi dzīvoja vidē, kurā dominēja Ev. luteriskā Baznīca, tad Zemgales dekanāta teritorijā iedzīvotāju konfesionālais sastāvs bija daudzveidīgāks. Te darbojās ne tikai luterāņu, bet arī vecticībnieku un pareizticīgo draudzes. Jāatzīst gan, ka 19. gs. pirmajā pusē pareizticīgās draudzes bija mazas un samērā trūcīgas, to iespaids uz iedzīvotājiem neliels. Ap 1850. gadu, kad tika izveidota Rīgas eparhija, pareizticīgo draudžu ganu galvenais darbības lauks bija Ilūkstes apriņķis, kur pareizticībai vajadzēja pievērst daudzskaitlīgo vecticībnieku kopienu.

Visa 19. gs. garumā pareizticīgajai Baznīcai Krievijas impērijā bija visai saspringtas attiecības ar Romas katoļiem. Spriedzes iemesls bija valdības reakcija uz 1830./31. un 1863./64. gada poļu sacelšanās notikumiem, kuros aktīvi piedalījās arī katoļu garīdznieki. Šajā laikā par galveno “cīņas arēnu” kļuva poļu apdzīvotās teritorijas jeb impērijas Ziemeļrietumu apgabals. Valdība centās vājināt poļu ietekmi, cīnoties pret polonizāciju, ierobežojot katoļu Baznīcas aktivitātes un stimulējot pareizticības izplatīšanos un nostiprināšanos.⁶³³ Taču Kurzemes guberņas katoļi bija nedaudz atšķirīgā situācijā. Administratīvi viņi gan bija pakļauti Telšu bīskapam, līdz ar to daudzi priesteri bija poļi vai poļu kultūras iespaidā izglītotie lietuvieši, tomēr uz viņiem netika attiecināti tie daudzie katoļu Baznīcas darbību ierobežojošie rīkojumi, ko izdeva ZR apgabala ģenerālgubernatori.

Kā tas redzams no Svētās Sinodes oberprokurora atskaitēm par 19. gs. otro pusi⁶³⁴, katoļu konversijas pareizticībā Rīgas eparhijā jeb Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņās ir reta parādība. 1852. gadā pareizticībā pārgājuši 50 katoļi, bet nākamajos gados konvertītu skaits svārstījās no 20 – 30 personām gadā. Vislielākais to skaits ir bijis 1866. un 1867. gadā, kad pareizticībā pārgāja 120 un 93 personas. 19. gs. 70. un 80. gados šo personu skaits samazinājās un bija ap 20 konvertītiem gadā. Savukārt 80. gadu beigās un 90. gados pāriešanas tendence nedaudz pieauga, tomēr vēl joprojām nepārsniedzot 40 konversijas gadā.

Telšu konsistorijas arhīva dokumentos par izskatītajiem gadiem (1851., 1852., 1866., 1869., 1874., 1882., 1883., 1884., 1885., 1888.⁶³⁵) nav atrodams neviens ticības maiņas gadījums, kas būtu saistāms ar Kurzemes guberņu. Šis fakts liecina par to, ka konversijas lūgumu no Kurzemes guberņas vai nu nebija, vai bija ļoti maz.

⁶³² LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1349 (Дело о предоставлении статистических сведений за 1871 год о количестве костелов, алтарей, часовен, о числе ксендзов и прихожан по деканатам Тельшевской епархии), l. 135.

⁶³³ Par šiem jautājumiem sīkāk skat.: Weeks, Th.R. *Nation and State in Late Imperial Russia. Nationalisms and Russification on the Western Frontier, 1863-1914*. DeKalb: Northern Illinois University press, 1996.; Weeks, Th.R. *Religion and Russification: Russian Language in the Catholic Churches of the „Northwest Provinces“ after 1863*. In: *Kritika 2001*. Vol. 2. No. 1. p. 87. - 110.; Staliūnas, D. „The Pole“ in the Policy of the Russian Government: Semantics and Praxis in the Mid-Nineteenth Century. In: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 5, 2000. Vilnius. p. 45.–67.

⁶³⁴ sk. 6. pielikumu.

⁶³⁵ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 441., 930., 1211., 1509., 2022., 2131., 2303.

Kurzemes gubernatora sniegtie dati par Romas katoļu pāriešanu pareizticībā⁶³⁶ rada zināmu priekšstatu par konversijas kopējo apjomu guberņā. 19. gs. otrajā pusē bijušas vidēji 10 konversijas gadā. Izņēmums ir tikai šādi gadi: 1860. gads – 32, 1862. – 17, 1865 – 47 un 1889. – 30.⁶³⁷ To pieaugums 60. gados visdrīzāk ir saistāms ar bijušo uniātu ticības piederības noteikšanu, bet 90. gados – ar iedzīvotāju pārcelšanos uz dzīvi pilsētās un valdības īstenoto politiku, kas bija vērsta uz to, lai pamudinātu ticīgos būt impērijā valdošajā jeb cara ticībā.

Plūkstes aprīņķis pēc pareizticīgo draudžu administratīvā iedalījuma ietilpa Sēlpils prāvesta iecirknī. Šī novada draudzēs 19. gs. vidū tika iekļauti bijušie uniāti no Kaplavas, Hrščevas un Skrudalienas. Jāatzīmē tas, ka gandrīz visi uniātu draudžu garīdznieki bija izglītojušies latīņu rita semināros. Līdz ar to viņu personības bija veidojušās spēcīgā poļu kultūras ietekmē, tādēļ šiem garīdzniekiem pareizticīgo rits un tradīcijas bija svešas.

Tā kā ūnija tika likvidēta ar valdības izdotu rīkojumu, tad draudžu reorganizācijai un tās locekļu “pierakstīšanai pareizticībā” bija piespiedu raksturs. Šo procesu nevarēja uzskatīt par personas brīvas gribas izpausmi, jo visbiežāk tas bija visai formāls akts. Pareizticīgās Baznīcas jurisdikcijā nonāca draudzes, kuru locekļiem (gan garīdzniekiem, gan lajiem) bija svešs gan austrumu rits, gan valoda, kas tajā lietota. Piemēram, pareizticīgo priesteris Stefans Sosno (*Стефан Сошно*), kas no 1857. līdz 1879. gadam kalpoja Hrščevas draudzē, sūdzējās, ka ar draudzes locekļiem esot spiests sarunāties poliski. Virkne te kalpojošo garīdznieku ir bijuši poļi ar “latīņu izglītību” un tikai 1879. gadā te sācis kalpot krievu tautības garīdznieks.⁶³⁸ Arī Skrudalienā situācija ar poļu ietekmi bija līdzīga, jo katoļu draudzi atbalstīja vietējais muižnieks. Tikai tad, kad Elernes (*Ellern*) muižu pārņēma pareizticīgais (?) Kamarņickis, “Skrudalienas baznīca tika atņemta *latīņiem* un nodota pareizticīgajiem. 1858. gadā tā iesvētīta kā pareizticīga.”⁶³⁹ Šādos apstākļos liela daļa ticīgo apmeklēja to draudzes baznīcu, kura viņiem šķita “pieņemamāka” vai ierastāka. Savukārt šādas prakses nosodīšana sākās tikai tad, kad novadā ieradās aktīvs pareizticīgo priesteris, kas mēģināja šķetināt sarežģīto starpkonfesionālo situāciju.

Pirmais nopietnais konflikts starp katoļiem un pareizticīgajiem radās gadsimta vidū. Kā liecina Rīgas Garīgās konsistorijas sarakste ar Telšu konsistoriju, pareizticīgo priesterim Haritonam Herbačevskim (*Харитон Гербачевский*) 1855. un 1856. gadā tika uzdots nošķirt

⁶³⁶ sk. 7. pielikumu.

⁶³⁷ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2181, ст. 443; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2550, ст. 630; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2900, ст. 555; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2960, ст. 264; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3026, ст. 341; РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3092, ст. 383; Обзор Курляндской губернии за 1894 год. Приложение к всеподданейшему отчету Курляндскаго губернатора. Митава, 1895. С. 261.

⁶³⁸ Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 155, л. 277.

⁶³⁹ Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 945 (Описание Скрудаленской церкви, ея прихода, школ, кладбищ, местностей в церковно - историческом и археологическом отношении, топографическом, этнографическом, бытовом, военном- вообще историческом. 4.04.1896), л. 1.

pareizticīgos no katoļiem – bijušajiem uniātiem – Kaplavā, Salienā un Skrudalienā, kas izrādījās ļoti sarežģīts uzdevums.⁶⁴⁰ Īpašs strīdus objekts bija Adamovu (*Адамовы*) ģimenes locekļi – Pēteris (*Петр*), Onufrijs (*Онуприй*), Kazimirs (*Казимир*), Ivans (*Иван*) un Silvestrs (*Сильвестр*), kuru tēvs un viņi paši esot pareizticīgie, taču garīgās svētdarbības saņemot katoļu baznīcā. Tās viņiem sniedzot Elernes katoļu priesteris D. Leščinskis (*Д. Лецинский*). Viņš ne tikai pieņem minētās personas pie Svētā vakarēdiena, bet vēl vairāk – Kazimiru jau ir paguvis salaulāt ar katolieti un nokristījis arī viņu bērnu. Tieši tāpat viņš “nekautrējoties nokristījis arī Kazimira brāļu bērnus”, līdz ar to pārvilīnot viņus katoļticībā un “radot tenkas” pareizticībai jaunpiegrieztu vidū.⁶⁴¹

Lai gan Rīgas Garīgā konsistorija jau 1857. gada nogalē bija lūgusi katoļu bīskapu pārtraukt D. Leščinska un citu Zemgales priesteru nelikumīgās aktivitātes, tomēr, kā redzams no sarakstes, 1858. gadā situācija vēl nav mainījies. Sēlpils prāvests arhimandriņš Iosifs ir spiests ziņot, ka Laucesas priesteris Adams Mackevičs (*Адам Мацкевич*) 1858. gada janvārī katoļu baznīcā salaulājis kādu Hrščevas pareizticīgās draudzes locekli Klementiju Petroviču (*Клементий Федоров Петрович*), neskatoties uz to, ka pareizticīgo draudzes gans S. Sosno viņu brīdinājis, lai to nedarot. Savu rīcību katoļu priesteris pamatojis ar “Visaugstākā izdotu pavēli par to, ka 1838. un 1839. gadā savervētie vai arī nepamatoti pievērstie uniātiem līdz lietas galīgai izšķiršanai var saņemt svētdarbības katoļu baznīcā”⁶⁴². Tieši tāpat tika pārmests, ka Bebrenes (*Бebren*) prāvests ir nokristījis kādu Ilūkstes pareizticīgās draudzes locekļa bērnu. Pareizticīgo arhibīskaps lūdz Telšu konsistorijai izmeklēt šo lietu un sniegt atbildi.

Kā tas redzams no paskaidrojumiem, ko Zemgales katoļu dekānam I. Tamulevičam (*Иосиф Тамулевич*) iesnieguši apsūdzēto draudžu priesteri, viņi par savu rīcību nemaz nejūtas vainīgi. Paskaidrojumi bija dažādi. Piemēram, lietā, kurā iesaistīts Bebrenes priesteris, kas ir nokristījis pareizticīgā Nikolaja Novikova (*Николай Новиков*) bērnu, atrodams skaidrojums, ka krustvecāki bērnu atnesuši un teikuši, ka viņa dzīvība ir apdraudēta (un tiešām – nākamajā dienā pēc kristībām bērns ir miris). Pie tam priesteris arī nav zinājis, ka bērna tēvs ir pareizticīgais, jo vietējie parasti viņu saukuši par “jaunpienācēju Novikovu” (*новоприбывший Новиков*). Savukārt otrajā lietā, kurā ticis pārmests, ka katoļu svētdarbībās iesaistītais Klementijs Petrovičs esot Hrščevas pareizticīgās draudzes loceklis, arī ir norāde, ka šis fakts priesterim esot liels pārsteigums, jo, pēc viņam pieejamās informācijas, minētā persona ir “Dinaburgas apriņķa viensētņieks, kas kopš bērnības gājis pie dievgalda katoļu

⁶⁴⁰ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 753 (Дело о взаимных претензиях православного и католического духовенства относительно вероисповедания прихожан, живущих Зельбургском округе. 1858–1865), l. 1–2.

⁶⁴¹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 753 (Дело о взаимных претензиях православного и католического духовенства относительно вероисповедания прихожан, живущих Зельбургском округе. 1858–1865), l. 1–2.

⁶⁴² Ibid. l. 5–6.

baznīcā, ko var apliecināt arī divas citas personas”⁶⁴³.

Zemgales dekāns arī ir neizpratnē par pareizticīgo pārmētiem, jo ticīgie ir lūguši katoļu priesteriem veikt svētdarbības tā saucamajos ārkārtas apstākļos, un šādos gadījumos ir pieņemts, ka konfesionālā piederība netiek uzskatīta par svarīgu. Viņš norāda arī uz situācijām, kad katoļu draudžu locekļi lūguši svētdarbības pareizticīgajiem, un viņiem nav atteikts. I. Tamulevičs jautā: “vai pareizticīgo garīdzniekiem, kas kristījuši katoļu vecāku bērnus dzīvības apdraudējuma gadījumos, nevajadzētu tos sūtīt uz katoļu baznīcu, lai mēs veiktu papildus rituālus un ierakstītu tos savās metrikās?”⁶⁴⁴ Pareizticīgie iejaucoties katoļu draudžu kompetencē, gan laulājot, gan arī apbērējot katoļus.

Bīskapa M. Volončevska (*Motiejus Valančiaus, Волончевский, 1849-1875*) slēdziens bija visai izsvērts: ja vērtējam pareizticīgā un katoļa salaulāšanu, tad tā notikusi likumīgi, jo Klementijs Petrovičs atrodams arī katoļu draudzes locekļu sarakstos. Priestera A. Mackeviča pārkāpums ir tikai tas, ka viņš par šo strīdīgo lietu nav informējis priekšniecību. Ja vērtējam pareizticīgā bērna kristīšanu, tad priestera rīcību attaisno tas, ka viņš par bērna konfesionālo piederību ticis maldināts.⁶⁴⁵ Rīgas un Jelgavas pareizticīgo arhibīskaps Platons ar paskaidrojumu, ko sniegusi katoļu konsistorija, ir mierā. Viņš tikai vēlētos, lai turpmāk Zemgales priesteri būtu uzmanīgāki. Savukārt attiecībā uz pārmētiem viņa pakļautajiem garīgajiem ganiem arhibīskaps apliecina, ka ir gatavs izdot kādu norādījumu, ja tikai viņš tiks informēts par pareizticīgo pārkāpumiem.⁶⁴⁶ Šķiet, ka ar pierādījumu iesniegšanu katoļu priesteriem neveicās. Vēl pēc diviem gadiem (1860. gadā), arhibīskaps Platons, atsaucoties uz savu 1858. gada vēstuli, norāda Telšu bīskapam, ka tas esot solījis faktus par pareizticīgo veiktajām svētdarbībām katoļiem, un lūdz pasteigties ar šādu ziņu “piesūtīšanu”.⁶⁴⁷

Tā paša 1860. gada pavasarī atsākas pareizticīgo draudžu ganu ziņojumi par katoļu priesteru pārkāpumiem. Tā, Janovkas pareizticīgo draudzes gans Makarijs Picers (*Макарий Пущер*) informē, ka Laucesas katoļu priesteris Adams Mackevičs atkal ir salaulājis pareizticīgo ar katoli. Esot arī ziņas, ka grēksūdzes laikā viņš izteicis pārmētiem tiem, kas bija atļāvušies apmeklēt pareizticīgo baznīcu un kā gandarījumu par šo “grēku” licis gulēt altāra priekšā ar izplestām rokām jeb krusta formā (“*kryžem*”, “*krustā*”), sakot: “labāk lūgties kūtī nekā pareizticīgajā baznīcā” (*лучше молиться в хлеву, нежели в Православной церкви*). To varot apliecināt trīs zemnieki.⁶⁴⁸ A. Mackevičs esot stingri noteicis robežu, kas viņa draudzes locekļus šķir no pareizticīgajiem. To redzot, vairāki pareizticīgie esot sākuši

⁶⁴³ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 753, l. 19.

⁶⁴⁴ Ibid. l. 20.

⁶⁴⁵ Ibid. l. 21.

⁶⁴⁶ Ibid. l. 22.

⁶⁴⁷ Ibid. l. 32.

⁶⁴⁸ Ibid. l. 35–36.

šaubīties par savu konfesionālo piederību, jo domājot, ka katoļu Baznīca esot “pārāka”. Arī Laucesas priesteris, ignorējot Telšu bīskapa 1858. gada rīkojumu, Skaistkalnes kapličā pieņemot grēksūdzi un izdalot dievgaldu pareizticīgām personām.⁶⁴⁹

Šāda neauglīga sarakste turpinās arī nākamajos gados. Katrā no izskatītajām lietām tiek atrasts kāds pamatojums vai apliecinājums tam, ka minētās personas vecāki vai radnieki bijuši katoļi, tādēļ, balstoties uz dažādiem Telšu konsistorijas iepriekš izdotiem norādījumiem, varētu tikt attaisnots. Abas strīda puses centās sevi attaisnot ar izrakstiem no draudžu locekļu sarakstiem, ar kristību un laulību apliecībām vai, piesaucot lieciniekus. Taču ne vienmēr šie pierādījumi bija pietiekami pārlicinoši. Piemēram, pareizticīgo vecāku bērns tika ierakstīts katoļu draudzes metrikās, ja tas bija kristīts tā saucamajās ārkārtas situācijās, kad tuvumā nav pareizticīgā garīdznieka. Sarežģījumus radīja arī gadījumi, kad ticīgais ticis nokristīts katoļu baznīcā, bet kādu laiku apmeklējis pareizticīgo dievnamu, piemēram, gājis pie grēksūdzes, līdz ar to ir pareizticīgo sarakstos. Tas savukārt varēja tikt izmantots kā liecība par viņa piederību pareizticībai. Nereti šādas personas atkal atgriezās katoļu draudzē, tādēļ varēja rasties pārpratumi par viņu konfesionālo piederību.

Īpaša uzmanība tika pievērsta konfesionāli jauktām laulībām starp katoļiem un pareizticīgajiem, jo impērijas likumdošanā bija noteikts, ka šādas laulības slēdzamas pareizticīgajā baznīcā. Jaunā pāra konfesionālā piederība bija būtiska arī tādēļ, ka tā kļuva par pamatu viņu bērnu ticībai un reliģiskajai audzināšanai.

1865. gada 19. februārī no Salienas pareizticīgo garīdznieka Nikolaja Smeļska (*Николай Смельский*) pienāk satraucošas ziņa, ka Elernes katoļu priesteris D. Leščinskis, pretēji N. Smeļska brīdinājumiem, ir salaulājis pareizticīgās Agafiju un Elizabeti (*Елизавету*) Bubionas (*Агафия и Елизавета Бубион*) ar katoļu jaunekļiem. Kā liecina metriku ieraksti, abas kristītas Salienas pareizticīgo draudzē. Pēc 5 mēnešiem (jūnijā) Rīgas Garīgā konsistorija, sazinoties ar Telšu katoļu konsistoriju, visai strikti pieprasa, lai priesteris D. Leščinskis tiktu nodots tiesai par impērijas likumdošanas pārkāpumiem. Vēstulē izteikts lūgums, lai katoļu bīskaps sadarbotos lietas izmeklēšanā.⁶⁵⁰ Pats D. Leščinskis nav pārāk daiļrunīgs. Viņš Zemgales dekānam sniedzis visai lietišķu paskaidrojumu: “Pirmkārt, abu meiteņu vecāki esot bijuši laulāti katoļu baznīcā, par ko liecinot metriskie ieraksti. Otrkārt, Agates un Elizabetes vecākā māsa jau esot precējusies un izpildot katoļu rituālus, par ko pareizticīgo garīdzniekam nav bijis nekādu iebildumu. Treškārt, meiteņu vecāki nekad nav ar

⁶⁴⁹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 753, l. 35–36.

⁶⁵⁰ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 420 (Дело по отношениям Рижской православной Духовной Консистории, о исправленной повенчании Елернским приходским настоятелем Кс. Лещинским православных девиц Агафию и Елизавету Бубион. 1865), l. 1.

parakstu apliecinājuši to, ka audzinās savus bērnus pareizticībā.”⁶⁵¹

Sarakste starp konsistorijām no jauna atsākas tikai oktobrī. Rīgas pareizticīgo Garīgā pārvalde norāda, ka D. Leščinska paskaidrojumā minētie fakti neattaisno viņa rīcību, jo “Agates un Elizabetes ticības piederība ir jānosaka pēc tēva konfesionālās piederības nevis pēc vecāku vai māsas laulībām katoļu baznīcā”⁶⁵², tādēļ pārvalde lūdz nodot D. Leščinski tiesai. Tomēr Telšu konsistorijai radušos konfliktu izdodas visai veiksmīgi atrisināt, apliecinot, ka tā nolēmusi dot norādījumu Zemgales dekānam, lai tas vainīgo izsauc pie sevis un izsaka viņam stingro rājienu, jo tas ir tikai priestera pirmais pārkāpums par nelikumīgu salaulāšanu bez pareizticīgā priesteru ziņas. Konsistorija norāda arī to, ka dekānam būtu jāinformē visi priesteri, lai arī tie turpmāk izvairītos no šādām darbībām. Tika arī piedraudēts, ka, ja šis norādījums tiks pārkāpts, neizbēgami sekos sods – atcelšana no amata.⁶⁵³

Atsevišķu pareizticīgo garīdznieku pūliņi panākt, lai viņu draudzes locekļi neiesaistītos katoļu baznīcas aktivitātēs, ne vienmēr vainagojās ar panākumiem, jo pareizticīgie bija mazākumā. Neskatoties uz to, 1865. gadā Rīgas Garīgā konsistorija pēc Sēlpils pareizticīgo prāvesta H. Herbačevska ierosinājuma nolēma veidot abu konfesiju rīcības saskaņošanas komisiju. Tās mērķis būtu sakārtot pareizticīgo un katoļu draudžu locekļu konfesionālās piederības jautājumus. Vietējā katoļu garīdzniecība līdz šim esot bijusi pilnīgi neinteresēta un pasīva. H. Herbačevskis vairākas reizes gan rakstiski, gan mutiski sazinājies ar Zemgales katoļu dekānu I. Tamuleviču, lūdzot viņa palīdzību, lai izbeigtu savstarpējos strīdus un svētdarbību sniegšanu pareizticīgajiem. Neskatoties uz solījumiem, dekāns ne tikai neesot pamudinājis citus garīdzniekus, bet arī pats savā Ilūkstes draudzē nav šo problēmu atrisinājis, attaisnojoties vai nu ar draudzes locekļu saraksta trūkumu vai kādu citu iemeslu.⁶⁵⁴

Kā liecina sarakste, visvairāk strīdu 19. gs. 60. - 70. gados radās par bijušajiem uniātu draudzes locekļiem. Sēlpils prāvests H. Herbačevskis norādījis, ka katoļi, šādi turpinot kristīt un laulāt pareizticībai piegrieztos, varot musināt arī pārējos, kuri ne reizi vien jau esot izteikušies: “ja šie turpinās būt katoļi, tad arī mēs apmeklēsim katoļu baznīcu, jo viņi ir tādi paši uniāti, kā agrāk bijām mēs” (*если такие то останутся в католичестве, то и мы пойдём в костел: ибо и они такие же униаты, как и мы были*).⁶⁵⁵ Tādēļ tiek ierosināts izveidot komisiju, kas nodarbotos ar uniātu nošķiršanas jautājumiem. Tika nolemts to darīt, izmantojot pareizticīgo draudžu rīcībā esošos ticīgo sarakstus un ignorējot tos, kas ir katoļu draudzēs, jo īpaši tādēļ, ka, lai gan Telšu konsistorija jau 1842. gadā Zemgales dekānam esot

⁶⁵¹ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 420, l. 6.

⁶⁵² Ibid. l. 8.

⁶⁵³ Ibid. l. 11–12.

⁶⁵⁴ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 753, l. 44.

⁶⁵⁵ Ibid.

likusi šādu reģistru izveidot, tas vēl aizvien nav sagatavots. Jaunizveidotais pareizticīgo (bijušo uniātu) saraksts glabātos abu konfesiju draudzēs. Līdz ar to priesteri, ja tie ir veikuši svētdarbības svešas draudzes locekļiem, nevarētu attaisnoties ar informācijas trūkumu par to konfesionālo piederību.⁶⁵⁶ Bija paredzēts, ka no pareizticīgo puses minētajā komisijā darbosies Haritons Herbačovskis (Jēkabpils), Konstantīns Jakovickis (Skrudaliena) un Stefans Sosno (Hrščeva).⁶⁵⁷

Šīs komisijas darba rezultāti publiskoti tikai pēc 4 gadiem. Šķiet, ka katoļu pret darbībai, novilcinot šī saraksta izveidošanu, laikam ir bijuši savi rezultāti. 1870. gada 10. februārī Rīgas Garīgā konsistorija beidzot varēja nosūtīt Telšu konsistorijai Kaplavas un Salienas katoļu un uniātu personu sarakstu. Jāatzīst, ka arī šis saraksts nav pilnīgs, jo tajā nav uzskaitīti visi draudzes locekļi, bet tikai tie, par kuru konfesionālo piederību jau iepriekš radušās domstarpības. Tātad ir izveidoti divi saraksti: "Personu saraksts, kas neapšaubāmi ir pareizticīgie" un "Personu saraksts, par kuru piederību var būt šaubas".⁶⁵⁸

Tomēr Telšu konsistorija lietas kārtojusi tikpat formāli, kā iepriekš, jo vēl pēc pusgada Salienas priesteris Nikolajs Smeļskis ir spiests konstatēt, ka "latīnismā atkritušie ticīgie, ko komisija atzinusi par piederīgiem pareizticībai, turpina pildīt kristīgos pienākumus katoļu baznīcā"⁶⁵⁹. Kad viņš to esot aizrādījis Elnes priesterim, tas teicis, ka nekādu rīkojumu no konsistorijas šai sakārā neesot saņēmis.⁶⁶⁰ Tāda pat situācija ir vērojama arī nākamajos gadu desmitos. Tā, piemēram, 1878. gadā jau iepriekš minētais Jēkabpils garīdznieks H. Herbačovskis apsūdz Laucesas katoļu priesteri A. Mackeviču, ka tas ir pieņēmis grēksūdzi no divām pareizticīgajām Slokas (*Schlok*) sīkpiļsoņa Vikentija Lapkovska (*Викентий Ланковский*) meitām Ioannas un Jūlijas. Šī iemesla dēļ Kalkūnu (*Калкуньы*) pagasta pārvalde tām izsniegusi izziņu par to, ka viņas ir katolietes, un kāds cits priesteris salaulājis ar katoli. Lai gan konfliktā iesaistījās arī Kurzemes guberņas pārvalde, tomēr lietas izmeklēšana netika uzsākta.⁶⁶¹ Arī 1883. gadā Ilūkstes - Grīnvaldes pareizticīgo priesteris K. Jakovickis ziņojis, ka viņa draudzes locekle Varvara Beļavska (*Варвара Белявская*) Daugavpilī salaulāta ar katoli. Šajā lietā izveido izmeklēšanas komisiju, taču sodīts neviens netiek, jo katram ir savi pierādījumi: Ilūkstes garīdznieks apgalvo, ka Varvara ir dzimusi 1858. gada 4. decembrī un kristīta pareizticībā, savukārt Daugavpils priesteris Steckevičs (*Стецкевич*), ka viņa dzimusi

⁶⁵⁶ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 753, l. 45.

⁶⁵⁷ Ibid. l. 46.

⁶⁵⁸ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1285 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1869.–1870.), l. 16.

⁶⁵⁹ Ibid. l. 17.

⁶⁶⁰ Ibid.

⁶⁶¹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2022 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1882–1883), l. 22–23.

1862. gada 14. februārī un kristīta katoliete.⁶⁶²

1889. gadā Rīgas eparhijā tika organizētas krāšņas svinības par godu 50 gadu senam notikumam – uniātu Baznīcas atkalapvienošanai ar pareizticīgo Baznīcu 1839. gadā.⁶⁶³ Pirms šī lielā notikuma Rīgas un Jelgavas pareizticīgo bīskaps Arsēnijs vizitēja Sēlpils prāvesta iecirknī, lai iepazītos ar draudžu reliģisko, izglītības un materiālo stāvokli. Visur atklātas līdzīgas problēmas. Bīskaps norāda, ka laika periods no 1850. līdz 1880. gadam pareizticībai nav bijis labvēlīgs, jo Romas katoļu Baznīcas un garīdznieku ietekme šajā laikā ir tikai palielinājusies. Visspilgtāk tas izpaudies daudzos labi organizētos un plaši apmeklētos katoļu reliģiskajos svētkos, kuru neatņemama sastāvdaļa bijusi svinīgas procesijas, gadatirgi un citas izklaides. Katoļu gars manifestējies arī pie turīgāko saimnieku mājām, kur ierīkotas krusta godināšanas vietas un pat nelielas kapliņas. Vietējie iedzīvotāji saziņā aizvien vēl izmanto arī poļu valodu.⁶⁶⁴ Situācija kaut cik sākusi mainīties tikai 19. gs. 80. gados.

Pareizticīgo draudzes Sēlpils prāvestijas teritorijā arī šajā laikā bija samērā nelielas, bet ticīgie trūcīgi vai pat nabadzīgi. Tā, piemēram, 1889. gadā Hrščevas draudzē bija tikai 300 ticīgie⁶⁶⁵, Kalpavā – 600⁶⁶⁶, Janovkā – 700⁶⁶⁷. Dzīvojot cieši blakus katoļticīgajiem, viņi ļāvās to ietekmei jeb, pareizticīgo garīdznieku terminoloģijā runājot, bija ar to “saslimuši”, “inficēti” (*заражены*)⁶⁶⁸. Ar šo parādību saskāries arī bīskaps Arsēnijs, jo, sagaidot viņu, ticīgie esot klupuši ceļos⁶⁶⁹, daži no viņiem lūgšanas skaitījuši tikai poļu valodā⁶⁷⁰, nav pratuši arī pareizi pārnest krustu un visbeidzot – nepilnīgas bijušas to zināšanas par ticības jautājumiem.⁶⁷¹ Dažviet tas izskaidrojams ar ticīgo nožēlojamo materiālo stāvokli un izglītības trūkumu. Piemēram, daudzi Kalpavas draudzes locekļi neprotot pat lasīt un rakstīt. Labi nezinot savas konfesijas ticības patiesības, viņi ir gatavi piedalīties arī katoļu dievkalpojumos vai pat pieņemt svētos sakramentus no katoļu garīdzniekiem. Bet ekonomiski šī novada pareizticīgie ir atkarīgi no luterāņu vai katoļu muižniekiem, kas dod viņiem

⁶⁶² LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2072 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1883), l. 19, 21.

⁶⁶³ Яковлев, И. Описание празднования пятидесятилетия воссоединения западно – русских униатов с православною церковью, в Илукстском женском Рождество – Богородицком монастыре (Июня 8-го дня 1889 года). *Рижские Епархиальные Ведомости*, Но. 13 - 14 (1.– 5.07.1889.), С. 439. (saīš. *PEB*)

⁶⁶⁴ Лудмер, Я. И. (сост.) *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* Митава, 1889. С. 6.

⁶⁶⁵ *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* *PEB*, Но. 18 (15.09.1889.), С. 609.

⁶⁶⁶ *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* *PEB*, Но. 20 (15.10.1889.), С. 694.

⁶⁶⁷ *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* *PEB*, Но. 19 (1.10.1889.), С. 627.

⁶⁶⁸ Лудмер, Я. И. (сост.) *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* Митава, 1889. С. 8.

⁶⁶⁹ *Ibid.*

⁶⁷⁰ *Ibid.* С. 13.

⁶⁷¹ *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* *PEB*, Но. 19 (1.10.1889.), С. 628.

darbu.⁶⁷²

Vizitācijā tiek atzīmēts, ka no visām Sēlpils prāvestijas pareizticīgo draudzēm vislabākā situācija ir Skrudalienā, jo tur jau kopš 1856. gada kalpojot dedzīgs pareizticības aizstāvis K. Jakovickis, kurš labi saprotas ar vietējiem iedzīvotājiem un tiekot augstu vērtēts arī kā “dziednieks”. Skrudalienā ir apmēram 1500 ticīgo un atšķirībā no citām draudzēm vairāki no viņiem ir turīgi saimnieki. Arī katoļu draudze te nav tik spēcīga kā citviet.⁶⁷³

Bīskaps Arsēnijs eparhijas garīdzniekiem paredzētā laikraksta slejās norāda, kas turpmāk būtu darāms, lai situācija uzlabotos. Pirmkārt, pareizticīgo priesteriem jācenšas pārliecināt ticīgie, ka viņiem nebūtu vēlams piedalīties svešu konfesiju draudžu dievkalpojumos vai citos reliģiskos rituālos, bet cieši jāturas pie savas ticības un Baznīcas. Otrkārt, arī pareizticīgo draudzēs būtu jāievieš kopīgā dziedāšana liturģijas laikā, jo tā palielina ticīgo apzinātas līdzdalības izjūtu. Treškārt, jācenšas pārliecināt draudzes trūcīgo kalpu ģimenes, ka viņiem būtu jālaiž bērni pareizticīgo skolā.⁶⁷⁴

Romas katoļu un pareizticīgo Baznīcas galvenā un gandrīz vienīgā sadursmes zona Kurzemes guberņā bija Ilūkstes apriņķis tā iedzīvotāju daudznacionālā un daudzkonfesionālā sastāva dēļ. Pareizticīgā Baznīca atsaucās uz to, ka tai jāpasargā vietējie baltkrievu iedzīvotāji no pārpoļošanas, kā arī uz to, ka tā vēsturiski ir bijusi pareizticīgo teritorija, kuras kontroli tikai 17. un 18. gs. pārņēmuši jezuīti, vēlāk uniāti. Izmantojot vispārējo impērijas likumdošanu, kas reglamentēja, ka personas ticības piederība nosakāma pēc ierakstiem metriskajās grāmatās, bija vērojami centieni atgriezt pareizticīgās Baznīcas klēpī arī “praktizējošus katoļus”, jo tie kādreiz bijuši uniāti, kuriem pēc 1839. gada apvienošanās bija jāklūst par pareizticīgajiem. Tai pat laikā arī katoļu garīdznieki centās nostiprināties un pasargāt savus ticīgos no kontaktiem ar pareizticīgo garīdzniekiem. Visasākie konflikti starp abām konfesijām bija vērojami 19. gs. 50. un 60. gados, taču tie tika atrisināti samērā miermīlīgi – nelikumīgu darbību veikšanā vainotajam garīdzniekam tika izteikts brīdinājums vai rājiens. Neviens no viņiem netika saukts pie kriminālatbildības, kaut arī pastāvošā likumdošana to pieļāva.

⁶⁷² Обзорение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г. *РЕВ*, Но. 20 (15.10.1889.), С. 694.

⁶⁷³ *Ibid.* С. 698.

⁶⁷⁴ *Ibid.* С. 696–697.

3.4. Katoļu un luterāņu savstarpējās konversijas

19. gs. otrajā pusē Kurzemes guberņā gadā vidēji 10 - 30 katoļu⁶⁷⁵ pārgāja luterticībā⁶⁷⁶. 1866. un 1868. gadā ir bijis vislielākais konvertītu skaits, jo šajos gados luterticībā pārgāja vairākas daudz bērnu ģimenes. Konvertītu skaita ziņā nav būtisku atšķirību starp Kurzemes un Zemgales pagastiem. Vienīgais “masveida” konversiju gadījums bijis 1865. gadā, kad 14 dažādu Jaunjelgavas pagastu zemnieki izteica vēlēšanos pāriet luterānismā.⁶⁷⁷ Taču arī tie ir savstarpēji nesaistīti lūgumi, ko konsistorijas sekretārs ērtības labad ir apkopojis vienkopus, respektīvi, iekļāvis vienā dokumentā.

Konfesionālās piederības maiņa starp cilticībnieku konfesiju pārstāvjiem 19. gs. otrajā pusē bija realizējama bez īpašiem sarežģījumiem un neprasīja ilgu laiku. Par to liecina Iekšlietu ministrijas Cilticībnieku Garīgās pārvaldes dokumenti, kas attiecas uz Ilzes Bandenieces (*Ильзе Банденекс*) konversiju.⁶⁷⁸ 1869. gada septembrī minētā persona miertiesā paudusi savu vēlmi oficiāli mainīt konfesionālo piederību un lūgusi, lai tiesa palīdz viņai šo lietu nokārtot. Par to, ka I. Bandeniece nekad nav bijusi pareizticīga, bet ir katoliete, 1869. gada 5. septembrī liecinājuši divi vietējie saimnieki. Miertiesā izskatīts arī izraksts no Skaistkalnes katoļu draudzes metrikām. Visi šie dokumenti nosūtīti Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamentam.⁶⁷⁹ Ziņu par pozitīvu lēmumu, kā arī iesniegto dokumentu oriģinālus departaments atgriezis Kurzemes Ev. luteriskajai konsistorijai, kā tai, kurai jaunpievienotā persona turpmāk piederēs. Savukārt tā, atsaucoties uz ministra atļauju, informējusi Telšu Romas katoļu konistoriju, lai tā, sazinoties ar Skaistkalnes priesteri, izsvītro Ilzi Bandenieci no katoļu saraksta.⁶⁸⁰

Vēl kāds tipisks gadījums, kas noticis 1871. gada 29. novembrī. Kurzemes guberņas pārvalde, sazinoties ar Iekšlietu ministriju, lemj par katoļa, Susējas (*Sussejgof*) kroga turētāja, Johana Olles (*Иоан Олле*) izteikto vēlmi pāriet luterticībā. Minētās personas gribas apliecinājumu guberņas pārvalde saņēmusi no Jaunjelgavas hauptmantiesas. Tam pievienoti šādi dokumenti: 1) Elernes miertiesas protokols 2) apliecinājums, ka J. Olle nekad nav bijis pareizticīgais, 3) izraksts no baznīcas metriku grāmatas par dzimšanu un kristībām.⁶⁸¹

⁶⁷⁵ sk. 8. pielikumu.

⁶⁷⁶ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 603., 784., 929., 1064., 1143., 1212., 1286., 1464., 2017., 2129., 2160., 2267.; РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 265.

⁶⁷⁷ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 784 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1860–1865), л. 366–368.

⁶⁷⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 244 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 2.10.1869–10.10.1872), л. 11, 23, 29.

⁶⁷⁹ Ibid. л. 11.

⁶⁸⁰ Ibid. л. 23, 29.

⁶⁸¹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 252 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.12.1871–31.05.1872), л. 1.

Dokumentiem pievienota arī neliela motivācijas vēstule, kurā paskaidrots, ka abi Johana Olles vecāki bijuši katoļi, tādēļ arī viņš esot kristīts Romas katoļu ticībā. Pēc vecāku nāves viņš ir nokļuvis luterāņu ģimenē. Sasniedzis pilngadību, viņš vēlas oficiāli kļūt par luterāni.⁶⁸²

Liela daļa konversiju Kurzemes guberņā bija saistītas ar to, ka tika slēgtas konfesionāli jauktas laulības, kurās bērnu ticības piederību noteica vecāki, savstarpēji vienojoties. Tomēr tas bieži radīja problēmas. Jānorāda gan, ka ne vienmēr vecāki varēja izvēlēties savu bērnu ticību, jo katoļu Baznīca pieprasīja no vecākiem zvērestu, ka viņu laulībā dzimušie bērni būs katoļi. Taču, ja katoļu laulātā puse bija mirusi, tad luterānis (bērna tēvs, māte vai aizbildnis) parasti lūdza atļauju mainīt bērna konfesionālo piederību, par iemeslu minot to, ka bērnam nav iespējams nodrošināt atbilstošu reliģisko audzināšanu.

Kā piemēru tam var minēt lietu par Skaistkalnes baznīcā kristīto mazgadīgo bāreni, kuras aizbildnis Francis Anuškevičs (*Франц Анушкевич*) 1874. gadā rakstīja iekšlietu ministram: “vēlos, lai mans aizbilstamais būtu luterānis”.⁶⁸³ Interesants ir arī kādas Slokas apriņķa ģimenes stāsts. Amatnieks Johans Gotlībs Šulcs (*Иоан Готлиб Шульц*) 1874. gadā vērsies pie ministra ar šādu lūgumu: “Mana meita Sofija Šulca (*София Шульц*) stājās likumīgā laulībā ar muižnieku Iosifu Ļaudanski (*Иосиф Ляудански*), un viņiem ir bērns – meitenīte Veronika, kas dzimusi 13.08.1859, 1865. gada 4. martā kristīta Rīgas katoļu baznīcā. Mans znots pēc pāris gadiem kļuva nepieskaitāms, tādēļ nespēja būt atbildīgs ne par sevi, ne ģimeni, un nevarēja arī to uzturēt. Tādēļ pieņēmu mazmeitu Veroniku Modestu pie sevis un izglītoju viņu luterāņu draudzes skolā, jo esmu luterticīgs. Tagad mana Veronika un es vēlos, lai viņa tiktu konfirmēta luteriskajā ritā.”⁶⁸⁴

Ticības izvēles jautājumus ģimenē uzraudzīja arī vietējais draudzes gans. Bijusī Aizputes skolotāja, asesora atraitne Teodora Dočkeviča (*Теодор Дочкевич*), dzimusi Gildebrante (*Gildebrandt*), kas 1877. gadā ar bērniem jau dzīvoja Liepājā, tā paša gada nogalē lūdza konvertēt savus 4, 10, 13 un 14 gadus vecos bērnus luterticībā, jo pēc vīra – katoļa – nāves nevarot bērnus audzināt katoļticībā, tādēļ, ka tās mācību nepārzinot. Viņas iesniegums pāris dienās ticis izskatīts un akceptēts.⁶⁸⁵ Taču pēc diviem mēnešiem Romas katoļu Garīgā kolēģija nosūtījusi iekšlietu ministram A. Timaševam vēstuli, kurā apstrīdētas Teodoras Dočkevičas tiesības pieprasīt bērnu ticības maiņu, jo tie jau iepriekš apmeklējuši katoļu ticības mācības stundas, kurās priesteri viņiem ir skaidrojuši baznīcas rituālus. Līdz ar to var uzskatīt, ka bērni ir jau pietiekami labi apguvuši katoļu ticības pamatpatiesības. Taču pēc vīra

⁶⁸² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 252, л. 3–5.

⁶⁸³ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 255 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.03.–31.08.1874), л. 4–9.

⁶⁸⁴ Ibid. л. 26–27.

⁶⁸⁵ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 276 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 1.09.1877–4.03.1878), л. 1.–2.

nāves Teodora bērņus pārcēlusi uz “luterāņu klasi”, un luterāņu skolotājs centies ietekmēt viņu uzskatus. Katoļu priestera (?) Rimkeviča centieni pārliecināt māti arī nav vainagojušies ar panākumiem. Tādēļ Garīgā kolēģija lūdz ministram, lai tas neatļauj konvertēt Dočkevičas bērņus tik ilgi, kamēr viņi paši būs tiesīgi izvēlēties konfesijālo piederību.⁶⁸⁶ Romas katoļu Baznīcas pārstāvji atsaucās arī uz laulātā pāra dotajiem pirmslaulību solījumiem: “Ar šo mēs apsolām, ka pēcnācējus, ar ko tiks svētīta mūsu nākamā laulība – kā vīriešu tā sieviešu kārtas – mēs audzināsim Romas katoļu ticībā. Theodore Gildebrante un Fortunats Dočkevičs. Aizpute, 1862. gada 30. maijā”⁶⁸⁷. Neskatoties uz to, šķiet, ka priesterim nav izdevies panākt, lai bērņi netiktu konvertēti, jo lietā nav nekādu dokumentu, kas liecinātu par iepriekš izsniegtās atļaujas anulēšanu. Iespējams, ka ministrija nevēlējās atļauju atsaukt. Tomēr arī šis gadījums kārtējo reizi pierāda, cik svarīga loma bērņū reliģiskajā audzināšanā bija mātei.

Dokumenti liecina, ka 19. gadsimta vidū starpkonfesijālās attiecības Kurzemes guberņā bija daudz saspringtākas nekā vēlāk. Piemēram, no 1852. līdz 1854. gadam notiek sarakste par kādas luterticīgas atraitnes Katrīnas Auželovas (*Katharina Augelsch, Екатерина Аужелова*) jaunākā dēla Jakoba (*Jacob*) ticības piederību.⁶⁸⁸ 1852. gadā bīskaps M. Volončevskis ierosināja Telšu konsistorijai izskatīt jautājumu par Katrīnas Auželovas rīcību. Pēc vīra Mihaila nāves viņa jau panākusi, ka vecākais dēls pāriet luterticībā, bet tagad nosūtījusi uz luterāņu skolu Bauskā arī jaunāko.⁶⁸⁹ Tika pieņemts lēmums sazināties ar Kurzemes Ev. luterisko konsistoriju un panākt, lai tiktu izdots rīkojums par to, ka luteriskie mācītāji nav tiesīgi zēnu ietekmēt un sniegt viņam baznīcas rituālus, jo Jakobs no tēva puses ir katolis.⁶⁹⁰ Kurzemes konsistorija arī apsolīja šādu norādījumu izdot, bet tikai pēc tam, kad saņems apliecinājumu par to, kad un kādā draudzē zēns kristīts.⁶⁹¹ Savukārt katoļu konsistorija bija visai ietiepīga un atbildēja, ka “Jakoba tēvs ir bijis katolis, tādēļ viņš pieder Romas katoļu Baznīcai un tajā arī ir jānotiek viņa reliģiskajai audzināšanai.”⁶⁹² Tam, kādā ticībā viņš ir kristīts, nav nekādas nozīmes.

Savukārt Kurzemes Ev. luteriskajai konsistorijai bija savi argumenti. Tā atsaucās uz 1835. gadā izdotu Iekšlietu ministrijas priekšrakstu, kurā bija noteikts, ka tieši “kristību rīts nevis vecāku konfesijālā piederība nosaka personas ticību nākotnē”.⁶⁹³ Tādēļ pieklājīgi tiek atkārtots, ka “konsistorija nav tiesīga izdot norādījumus garīdzniekiem, kamēr nesaņems

⁶⁸⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 276, л. 10.

⁶⁸⁷ Ibid. л. 14.

⁶⁸⁸ LVIA, f. 669, ар. 3, б. 603 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1852–1856), л. 1.–19.

⁶⁸⁹ Ibid. л. 1.

⁶⁹⁰ Ibid. л. 2.

⁶⁹¹ Ibid. л. 4.

⁶⁹² Ibid. л. 5.

⁶⁹³ Ibid. л. 8.

precīzas ziņas par Jakoba kristībām”⁶⁹⁴. Tad arī katoļu puse ir spiesta šādu apliecinājumu meklēt. Pēc kāda laika tiek nosūtīts izraksts no Brunavas (*Brunowskiego*, Lietuvā) katoļu draudzes metriku grāmatas, kas apliecina, ka 1836. gada 4. oktobrī Jakobs Auželovs tiešām ir kristīts.⁶⁹⁵ Telšu konsistorija lūdz arī atsūtīt iepriekš minēto Iekšlietu ministrijas priekšrakstu, lai pārliecinātos par luteriskās konsistorijas apgalvojuma patiesumu. Ar Bauskas hauptmantiesas 1853. gada 5. februāra lēmumu tiek noteikts, ka zēnam jāierodas pie Skaistkalnes katoļu priestera uz pārrunām un jāapgūst Baznīcas dogmas, proti, jāizpilda savi pienākumi pret baznīcu. Kā to liecina dokumenti, mātes un dēla saruna ar priesteri bijusi visai īsa, jo Jakobs darījis zināmu, ka “nevēlas palikt katolis un plāno pāriet luterāņos”⁶⁹⁶. 1854. gadā Katrīna Auželova iesniegusi lūgumu par sava dēla konversiju, tomēr nav guvusi pozitīvu atbildi. Iekšlietu ministrs noteicis, ka Jakobs varēs īstenot savu gribu un mainīt ticību tikai pēc pilngadības sasniegšanas.⁶⁹⁷ Šķiet, ka šāda lēmuma cēlonis bijusi ministrijas neapmierinātība ar mātes ne visai korekto rīcību: vispirms viņa aizsūtījusi dēlu uz luterāņu skolu un tikai tad lūgusi atļauju konvertēt viņu luterticībā.

Ļoti bieži konversijas notika īsi pirms konfirmācijas, kad jaunieši bija apmēram 16 gadus veci. Tā Jaunjelgavas maiznieka meitas Sofijas Švenkas (*Софья Швенк*) 1874. gada 18. aprīļa iesniegumā lasām, ka viņas tēvs, Pēteris Švenks (*Пётр Швенк*), un arī māte ir katoļi. Tomēr jau no mazām dienām māte viņu esot iepazīstinājusi ar luteriskās Baznīcas mācību un audzinājusi tās garā. Sofija augusi un izglītojusies luteriskā vidē: “es pastāvīgi kontaktējos ar luterāņu bērniem un iemīlēju luterisko baznīcu, bet katoļticība, kurai es piederu pēc kristībām un ko apliecina mana dzimšanas metrika, man kļuvusi sveša. Tagad esmu tajā vecumā, kad pie konfirmācijas jāizsaka mana personiskā reliģiskā pārliecība.” Iegūstot mātes rakstisku atļauju un arī apliecinājumu, ka meita nepieder pareizticībai, viņa tikusi konvertēta.⁶⁹⁸ Līdzīga motivācija bijusi arī kādai Talsu apriņķa 16 gadus vecai zemnieku meitenei, kura 1876. gadā “sekojot savai iekšējai pārliecībai vēlas pāriet luterticībā”⁶⁹⁹, kā arī 15-gadīgajai jelgavniecei Apolonijai Jankovskai (*Аполония Янковская*), kuras vecāki 1876. gada iesniegumā ministram min, ka meiteni nokristījuši katoļu baznīcā tikai tādēļ, ka tuvumā nav bijis luterāņu mācītāja. Taču tagad Apolonija apgalvo: “esmu iemācījusies luterāņu dogmas, un tās man ir iepatikušās. Tikai tās atzīstot būšu laimīga”⁷⁰⁰.

1860. gadā Sēlijā izvērtās pat asa cīņa par kādas konfirmācijas vecuma jaunietes

⁶⁹⁴ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 603, l. 8

⁶⁹⁵ Ibid. l. 11.

⁶⁹⁶ Ibid. l. 18.

⁶⁹⁷ Ibid. l. 19.

⁶⁹⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 255, л. 49.

⁶⁹⁹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 265 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 21.11.1875–26.11.1876), л. 13.

⁷⁰⁰ Ibid. л. 22.

turpmāko konfesioņālo piederību. Vietējais luterāņu mācītājs ziņojis Kurzemes konsistorijai, ka pēc mātes (luterānietes) nāves Ludvika Lelaike (*Ludwika Lelaicke*) nonākusi sava tēva un viņa radnieku – katoļu – ietekmē. Telšu Romas katoļu konsistorija pieprasījusi no Bebreņes prāvesta paskaidrojumu par šo lietu. Katoļu priesteris (?) Zagorskis norādījis, ka meitene bieži gājusi pie grēksūdzes un dievgalda, tādēļ viņam nav radušās aizdomas, ka Ludvika ir luterāniete.⁷⁰¹ Viņš uzsvēris, ka lieta aizsākta tikai tāpēc, ka jaunieta ir sasniegusi konfirmācijas vecumu.⁷⁰² Tomēr Kurzemes konsistorija pieprasīja, lai šādas nelikumības, proti, katoļu svētdarbību piešķiršana luterāņu draudzes locekļiem vairs netiktu pieļautas.⁷⁰³

Šķiet, ka ticīgie ne vienmēr ir ievērojuši oficiāli noteikto ticības maiņas procedūru un tīši vai netīši izmantojuši garīdznieka paviršību. Tā, piemēram, vietējais luterāņu mācītājs ziņoja konsistorijai, ka Līze Zvagule (*Lihse Swagul*) no Lēnām (*Lehnen*) 1860. gadā patvaļīgi ieskaitīta katoļticīgajos. Priestera Hieronima Atkoceviča (*Hieronim Atkocewicz*) 1862. gada paskaidrojumā minēts, ka viņš šajā draudzē kalpo nesen, tādēļ visus tās locekļus nepazīst, tomēr ievērojis, ka minētā persona gājusi pie grēksūdzes. Tad viņa izteikusi vēlēšanos laulāties, trīs reizes uzsaukta no kanceles un salaulāta.⁷⁰⁴ Līdzīgs gadījums konstatēts 1862. gadā Subatē (*Subbath*). Pēc dzīvesvietas maiņas jaunieta Anna Gurecka (*Anne Gurezki, Анна Гурецкая*) vērsusies pie Vecsubates (*Alt-Subbath*) priestera, kurš iemācījis viņai “katoļu dogmas”. Nu jau vairākus mēnešus A. Gurecka apmeklējot katoļu baznīcu un pieņemot arī dievgaldu. Tai pat laikā viņa nav veikusi likumā paredzētās darbības, lai oficiāli konvertētos.⁷⁰⁵

Ap 19. gs. 60. gadiem Ilūkstes apriņķis bija kļuvis par daudzu konfesioņālo strīdu arēnu. Ar īpašu aktivitāti izcēlās luterāņu mācītāji, kas ziņoja par katru gadījumu, kad viņu draudzes locekļi vai nu izteica vēlmi vai pat tikai apsvēra domu pāriet katoļticībā. 1864. gadā Sēlpils prāvests P. Vāgners (*Peter Otto Wagner*) ziņoja, ka Dubnā zemnieku puisis un vēl kāda zemiece esot “samusināti katoļos”. Pie vainas esot Ilūkstes katoļu dekāns I. Tamulevičs, kurš savai draudzei uzdrošinājis pievienot pat jau konfirmētus luterāņus.⁷⁰⁶ Šķiet, ka dekāns bijis gana rūdīts dažādu starpkonfesioņālo konfliktu kārtošanā, tādēļ uz šo apvainojumu īpaši nav reaģējis. Lietas izskatīšanā tika iesaistīts Kurzemes gubernators, kurš Telšu bīskapam norādīja, ka Ilūkstes hauptmantiesa apvairo Tamuleviču par 19 gadus veca jaunieša – luterāņa (abi mirušie vecāki arī bijuši luterāņi) – nelikumīgu konversiju.⁷⁰⁷ Tiesas

⁷⁰¹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 784 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1860–1865), l. 17–18.

⁷⁰² Ibid. l. 19.

⁷⁰³ Ibid. l. 31–34.

⁷⁰⁴ Ibid. l. 106., 107–108.

⁷⁰⁵ Ibid. l. 136.

⁷⁰⁶ Ibid. l. 259–260.

⁷⁰⁷ Ibid. l. 278.

spriedumā stingri tika norādīts: “Ilūkstes katoļu garīdzniekiem nejaukties luterāņu lietās un turpmāk nepieļaut pie dievgalda luterāņus pirms tie nav likumīgā ceļā mainījuši ticību.”⁷⁰⁸

Ticības robežas likumdošanas līmenī tika stingri aizsargātas, un veikt patvaļīgas izmaiņas bērnu reliģiskajā audzināšanā bez iekšlietu ministra atļaujas un attiecīgās konfesijas augstākās garīgās pārvaldes ziņas bija stingri aizliegtas. 1882. gadā Romas katoļu Garīgā kolēģija deva atļauju Katrīnai Bruņeniei (*Екатерина Бруненеек*) audzināt savu meitu Lidiju Katrīnu (*Лидія - Екатерина*) katoļu mācībā, lai gan viņa bija kristīta luteriskajā baznīcā. Šajā gadījumā nav īsti skaidrs, vai rīkojums attiecas tikai uz audzināšanu vai arī tas nozīmē meitenes konversiju.⁷⁰⁹

Ticības maiņas pamatā varēja būt arī pragmatiski apsvērumi. Katoļu un luterāņu garīdznieku strīdu sakarā Kurzemes guberņas kanceleja 1866. gadā informēja iekšlietu ministru par kādu visai neparastu notikumu Liepājā. Aizputes tiesa 1866. gada aprīlī izmeklējusi lietu par to, ka Alsungas Romas katoļu priesteris it kā bez attiecīgas atļaujas esot konvertējies (“pieņēmis savā draudzē”) Liepājā dzimušo Luīzi Amāliju Freiju (*Луизе Амалия Фрей*), kura pēc laulībām pieņēmusi uzvārdu Voronoviča (*Воронович*). Tiesā atklājušies vairāki svarīgi fakti. Luīze Amālija un viņas māte ir teikušas, ka viņas abas esot griezušās pie Liepājas katoļu priestera tādēļ, ka Liepājas luterāņu mācītājs Eduards Rotermunds (*Eduard Heinrich Christian Rottermund*) neesot piekritis meitu konfirmēt, jo tai laikā viņai bijuši tikai 15 gadi. Savukārt katoļu priesteris esot pārbaudījis viņas zināšanas ticības pamatpatiesībās un veicis svaidīšanu ar eļļu. Pēc tam, nebrīdinot vietējo draudzes garīdznieku, Luīze pie dievgalda piegājusi Alsungā.⁷¹⁰

Meitene pati skaidro, ka viņa ir pieņēmusi katoļu ticību tādēļ, ka uz to “jutusi noslieci un mīlestību”.⁷¹¹ Tiesas kungiem gan šis apgalvojums šķitis apšaubāms, jo atklājušies vēl kāda līdz šim nezināma informācija, uz kuras pamata ir bijis iespējams izvirzīt vairākas versijas. Viena no tām – Luīze vēlējusies tik ātri pieņemt dievgaldu tādēļ, ka cerējusi salaulāties jau 15 gadu vecumā.⁷¹² Aizputes tiesa pieprasīja no Liepājas katoļu draudzes prāvesta (?) Rimkeviča (*Римкевич*) paskaidrojumu par radušos situāciju. Izrādījās, ka tas noticis pirms 6 gadiem (1860. gadā), kad Liepājas draudzē kalpojis iepriekšējais prāvests A. Besners (*A. Besner, priesterībā stājies 1811.g.*), kurš jau ir tik vecs, ka neko nav spējīgs atcerēties. Savukārt ieraksti baznīcas grāmatās uzrāda tikai to, ka 1860. gada 10. aprīlī Luīze

⁷⁰⁸ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 784, l. 278.

⁷⁰⁹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2017 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское и из лютеранского в католическое вероисповедание. 1882–1883.), l. 27.

⁷¹⁰ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 377 (Дело о расследовании случаев перехода из лютеранского исповедания в римско - католическое без разрешения МВД, 1866.), л. 3.

⁷¹¹ Ibid. л. 4.

⁷¹² Ibid. л. 4.

Amālija esot uzsaukta ar Saksijas kājinieku pulka unteroficieri Iosifu Voronoviču (*Iocuφ Bopoнoвич*), ir aizpildīta pirmslaulības anketa (saderinātajam 27 gadi, saderinātajai – 15), taču nav norādīts, ka viņi būtu laulājušies Liepājā.⁷¹³ Aizdomās par to, ka savā baznīcā bez iekšlietu ministra atļaujas pieņēmis citas ticības pārstāvi, tika turēts Alsungas katoļu priesteris.⁷¹⁴

Iekšlietu ministrija caur Kurzemes gubernatoru J. Brevernu pieprasījusi paskaidrojumu arī no Liepājas ev. luteriskās draudzes mācītāja E. Rotermunda.⁷¹⁵ Tas norādījis, ka pirms diviem gadiem pie viņa esot ieradies strādnieka Andreja Freija sieva ar 13 gadus veco meitu (dzimusi 1845. gada 20. jūnijā) un lūgusi, lai meita tiktu iesvētīta, jo jau esot saderinājusies ar zaldātu un pēc iespējas ātrāk vēloties stāties laulībā. Draudzes gans norādījis, ka šis lūgums esot “neprātīgs” un ka pie confirmācijas nevar pielaist ātrāk par 15 gadiem, bet salaulāt ne agrāk par 16 gadiem. Pēc gada māte atkal griezusies pie mācītāja, bet šoreiz jau ar lūgumu izsniegt meitas kristību apliecību, jo viņa vēloties mainīt draudzi. Kā izrādījies, tikusi mainīta ne tikai draudze, bet arī ticība. Kad mācītājam gadījies Luīzi Amāliju satikt, meitene lepni atbildējusi, ka “viņai ar luterāņiem nekas vairs nav kārtojams, jo tagad esot katoliete”. Par to, kur un kā minētā persona mainījusi ticību, skaidru ziņu nav bijis, tikai pilsētā dzirdētās baumas, ka tas noticis Alsungā. Mācītājs secinājis, ka katoļu priesteri Iekšlietu ministrijas atļauju nolēmuši sagādāt tikai tad, kad lieta ieguvusi plašāku skanējumu. Tāpat ir skaidrs arī tas, ka Luīzi Amāliju nav vadījušas reliģiskas jūtas, bet vēlēšanās pēc iespējas ātrāk salaulāties. Arī uz šo lietas pavērsienu ministrija nav reaģējusi. Telšu bīskaps tikai izteicis minējumu, ka iekšlietu ministra atļauja esot bijusi, taču to vairs nevar pierādīt, jo Telšu konsistorijā 1864. gadā noticis ugunsgrēks, kura rezultātā daudzi dokumenti gājuši bojā.⁷¹⁶

Nereti katoļi, kas pārcēlušies uz dzīvi citur, vēlējās mainīt arī savu konfesionālo piederību, jo katoļu baznīca no jaunās dzīvesvietas bija pārāk tālu. Bieži vien vecāki gribēja, lai viņu bērni labāk iekļautos luterāņu skolā. Piemēram, 1874. gadā Grieta un Filips Lembergi (*Lemberg*), kas dzīvoja Lielbērzē (*Gross Bersen*) izteica vēlmi mainīt ticību sakarā ar pārcelšanos uz dzīvi Kurzemes luteriskajā vidē: “esam apmeklējuši luterāņu skolas, iepazīnušies tuvāk ar viņu mācību un vēlamies tai pievienoties”⁷¹⁷. 1876. gadā tika saņemts iesniegums no Liepājas, kurā atvaļinātais štāba kapteinis Antons Jacunskis (*Антон Фомичъ Яцунский*) un viņa sieva Elizabete, dzimusi baronese fon Butlere (*Бутляръ*), kurā rakstīja, ka vēlas savu dēlu konvertēt luterāņu ticībā. Viņi paskaidroja, ka 1864. gadā bērnu kristījuši katoļu baznīcā tikai tādēļ, ka tuvumā nav bijis neviena luterāņu mācītāja. Taču tagad, kad

⁷¹³ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 377, л. 4–5.

⁷¹⁴ Ibid. л. 9.

⁷¹⁵ Ibid. л. 14–16.

⁷¹⁶ Ibid. л. 27.

⁷¹⁷ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 255, л. 35.

puika jau ir sasniedzis 12 gadu vecumu un iestājies Liepājas ģimnāzijā, viņi vēlas, lai zēns tiktu audzināts luteriskā garā un skolā mācītos luterāņu ticības mācību.⁷¹⁸

Iesniedzēja lūgumam obligāti bija jāpievieno izraksts no metriku grāmatas, kurā norādīts, kad persona dzimusi un kas to ir kristījis. Tas tika darīts ne tikai tādēļ, lai apliecinātu personas pašreizējo ticības piederību, bet arī, lai pēc konvertēšanas varētu sazināties ar viņa jauno draudzi un izslēgt no iepriekšējās. Lai gan likums noteica, ka pēc personas pieprasījuma draudzes mācītājam šāds izraksts būtu jāizsniedz bez īpašas kavēšanās, tomēr praksē tas ne vienmēr tika realizēts. Tā, 1882. gada 15. martā Mārtiņš Lejskapars (*Мартынь Лейскапарь*) griezās Kurzemes guberņas pārvaldē ar lūgumu atļaut viņam mainīt ticību. Norādīts, ka minētā persona ir informēta, ka iesniegumam jāpievieno izraksts no metrikas, tomēr Lejskapars nezino, kā to no Rubenes draudzes prāvesta iegūt. Šķiet, ka M. Lejskaparam nav noslēpums, ka minētais prāvests ir diezgan strikts šādu lūgumu atraidītājs.⁷¹⁹ Tādēļ guberņas pārvaldei jāsažinās ar Telšu konsistoriju, lai tā nodrošinātu metrikas izsniegšanu. Tomēr vēl augustā no Telšiem nav nekādas atbildes, tādēļ pārvalde vēlreiz nosūta bīskapam lūgumu⁷²⁰, un tikai septembrī Zemgales dekāns tai ir apliecinājis, ka Mārtiņa Lejskapara izziņa ir nosūtīta.⁷²¹

Līdzīgā situācijā nonāca kāds laulāts pāris, kurš 1867. gadā vēlējās mainīt savu bērnu ticības piederību, taču nevarēja iegūt metriskos izrakstus no Jēkabpils un Lamiņu (*Lievenhof*) priesteriem, proti, draudzēm, kurās bērni bija kristīti. Sākumā viņi vērsās pēc palīdzības Jaunjelgavas tiesā, vēlāk guberņas pārvaldē. Tā deva norādījumu Telšu konsistorijai nodrošināt, lai izraksti nekavējoties tiktu izsniegti. Minētās lietas liecina par to, ka tad, ja prasītāji bija neatlaidīgi, dokumentu izsniegšanu aizkavēt nebija iespējams.⁷²²

Divus gadus (1858 - 1860) tika risināts starpkonfesionāls konflikts Grobiņas apriņķī. Vietējais zemnieks Jēkabs Šproģis (*Яковъ Шпрогис*) ar sievu Katrīnu (*Екатерина*) sūdžējās, ka no Vecpils (*Altenburg*) katoļu priesteri J. Sandoviča (*Сандович*) nevarot saņemt metrikas izrakstu, kas nepieciešams, lai viņu deviņpadsimtgadīgā meita varētu pāriet luterticībā. Tomēr izrādījies, ka priesterim šis izraksts nemaz nav ticis pieprasīts. Kad J. Sandovičs sācis skaidrot, kāpēc Šproģu ģimene viņu iesūdžējusi hauptmantiesā, noskaidrojies, ka par izveidojušos situāciju ir atbildīgs vietējais luterāņu mācītājs H. Katerfelds (*Hermann Ehrenfest Katterfeld*). Viņš pamudinājis meitenes līgavaini iesniegt konversijas lūgumu,

⁷¹⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 273 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.10.1876–14.03.1877), л. 3.

⁷¹⁹ LVIA, f. 669, ар. 3, б. 2017 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское и из лютеранского в католическое вероисповедание. 1882.–1883.), л. 30.

⁷²⁰ Ibid. l. 33.

⁷²¹ Ibid. l. 39.

⁷²² LVIA, f. 669, ар. 3, б. 1064 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1867.–1869.), л. 48–49.

līgavu par to nemaz neinformējot.⁷²³ Pēc visu apstākļu noskaidrošanas tika nolemts, ka H. Katerfelds veicis pretlikumīgu darbību. Lēmumā tika norādīts, ka luteriskajai garīdzniecībai turpmāk stingri aizliegts “jaukt saskaņu dažādu reliģisko kopienu starpā, tā nekādā veidā nedrīkst mudināt citu ticību pārstāvjus pievienoties savai draudzei.”⁷²⁴

Metriku izrakstu izsniegšana tiešām prasīja ilgāku laiku tad, ja kļūdaini vai neprecīzi tika norādīta draudze, kurā persona ir kristīta, vai arī kļūdaini ieraksti bija baznīcas metriku grāmatā. Procesu sarežģīja arī tas, ka dažām atšķirīgu bīskapiju draudzēm bija vienādi nosaukumi. Piemēram, Telšu bīskapijas Lamiņu draudzei Kurzemes guberņā un Mogiļevas bīskapijas Krustpils draudzei Vitebskas guberņā bija vienādi nosaukumi – *Lievenhof* jeb *Ливенгоф*⁷²⁵ Telšu un Mogiļevas bīskapijā. Reizēm gadījās arī dažādi kuriozi. Piemēram, Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija lūdza personu izslēgt no katoļu draudzes “Paraphia” (K. A. – poļu valodā “draudze”), uz ko Telšu konsistorija korekti atbildēja, ka šāda draudze viņiem nav zināma.

1874. gada konversiju lūgumos atrodama informācija par divu Ilūkstes apriņķī (Kalkūnos) dzīvojošu Bavārijas pavalstnieku pāriešanu luterticībā. Ernsts Kerbels (*Эрнест Кербел*) savu lūgumu iekšlietu ministram formulēja īsi: “lūdzu mani pievienot Ēģiptes ev. luteriskajai draudzei”. Šis viņa lūgums tika apmierināts.⁷²⁶ Gabriels Hiteinbihlers (*Гавриил Гитиенбихлер*) arī pāriet luterānismā bez kādiem īpašiem paskaidrojumiem.⁷²⁷ Luteriskajai Baznīcai vēlējās pievienoties arī Vilhelmīne Jahtmane (*Wilhelmine Jachtmann*), kas dzīvoja Liepājās, un 1866. gadā lūdza viņu izslēgt no Gdaņskas (*Danzig*) katoļu draudzes sarakstiem.⁷²⁸ Tai pat gadā identisku vēlmi izteica arī barons fon Grothuss (*Julius fon Grothuss*), kurš lūdza, lai viņa bērni Jūlijs Cēzars (*Julius – Caesar*) un Hermīne Alīne (*Hermine Aline*) no pirmās laulības, kā arī Aleksandrs Valerians (*Alexander Valerian*) un Maksimilians (*Maximilian*) no otrās laulības tiktu izslēgti no Palangas Romas katoļu draudzes locekļu saraksta.⁷²⁹

Taču norisinājās arī pretējs process. Piemēram, kolēģijas asesora ģimene, kas dzīvoja Jelgavā, vēlējās, lai abi viņu bērni tiktu pieskaitīti katoļiem.⁷³⁰ No apzinātajām Telšu konsistorijas arhīva lietām tikai vienā gadījumā konstatējams, ka Jelgavas katoļu draudzes

⁷²³ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 206 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство дочери крестьян ШПрогис. 29.03.1858–18.05.1860), л. 1–26.

⁷²⁴ Ibid. л. 20.

⁷²⁵ LVIA, f. 669, ар. 3, б. 1409 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1872), л. 44, 55.

⁷²⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 255, л. 47.

⁷²⁷ Ibid. л. 48.

⁷²⁸ LVIA, f. 669, ар. 3, б. 929 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1866–1867), л. 12.

⁷²⁹ Ibid. л. 61.

⁷³⁰ LVIA, f. 669, ар. 3, б. 2017, л. 52.

locekle Frederika Sofija Neimane (*Friederike Sophie Neumann*) pievienojusies reformātu draudzei.⁷³¹

Luterāņi ārkārtīgi reti pārgāja katoļticībā. Laikā no 1870. līdz 1887. gadam tikai 1882., 1884. un 1887. gadā konvertītu bija vairāk par diviem gadā. Visvairāk to bija 1887. gadā – 11.⁷³² Personas motivācija mainīt ticību dokumentos parādās reti. Standartveida lūgumrakstā⁷³³ norādīts, ka persona, kas vēlas mainīt ticību, nav tikusi kāda ietekmēta, bet dara to savas iekšējās pārliecības dēļ. Tam seko teksts, kurā, atsaucoties uz attiecīgajiem impērijas likumdošanas pantiem, tiek lūgta iekšlietu ministra atļauja mainīt konfesijālo piederību.⁷³⁴

Analizējot iekšlietu ministra izsniegtās atļaujas luterāņiem, kuri vēlas pāriet katoļticībā, par laiku no 1879. līdz 1881. gadam (K.A. – tie ir vienīgie gadi, kuros ir redzama cilvēku motivācija)⁷³⁵, var saskatīt dažas tendences. Viens no iemesliem, kādēļ ticīgais vēlas pamest luterisko draudzi, varēja būt tas, ka luterticīgā persona no Kurzemes pārcēlās uz dzīvi lietuviešu apdzīvotā teritorijā, kur luterāņu draudžu bija maz vai nebija vispār. Tā, piemēram, 1879. gadā vēlēšanos pāriet katoļticībā izteikusi Jūlija Anna Krasovska (*Юлии – Анны Красовской*), kas, lai gan ir Bauskas sīkpilsone, par savu pašreizējo dzīvesvietu uzrādījusi Kauņas guberņas Paņevežas apriņķi.⁷³⁶

Nepieciešamība mainīt ticību bieži radās konfesijāli jauktās ģimenēs. Neatkarīgi no tā, kurā baznīcā – katoļu vai luterāņu – personas bija laulājušās vai kristījušās savus bērnus, tā laika tradīcija noteica, ka par bērnu reliģisko audzināšanu bija atbildīga māte, tādēļ arī viņai un bērniem būtu jābūt vienā ticībā. Šie apstākļi parādās daudzās konversiju lietās. Tā, atvaļināta zaldāta sieva Anna Vunderliha (*Анна Вундерлих*) vienojusies ar vīru, ka būs labāk, ja dēls Johans Karls Juliuss (*Johann Carl Juliuss*) tiks konvertēt katoļos, jo, “būdamā

⁷³¹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 929, l. 53.

⁷³² sk. 9. pielikumu

⁷³³ “Его Высокопревосходительству Господину Министру Внутренних Дел Крестьянки Курляндской губернии Тальсенскаго уезда Туренской волости Кандаускаго прихода *Всепокорнейшее прошение*
Не по наговору ни по чьему либо принуждению но по собственному внутреннему убеждению искреннейше желаю я перейти из Лютеранской в Римско-Католическое вероисповедание, потому придегаю к стопам Вашего Высокопревосходительства на основании закона т. XIV Устав пред. и пресыч. прест. Ст. III Н. 4) всепокорнейше прошу высоконачальничьяго на то соизволение и разрешение. При том честь имею присовокупить и метрическое о рождении и крещении моем свидетельство.

Апреля 15 дня 1881 года

Курляндской губернии, Тальсенскаго уезда, Кандаускаго прихода, имение Ливенгоф *Edde Dedze – Bike*” - РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 378. (Дело о разрешении разным лицам перейти из протестантских исповеданий в р.-католическое. 3.03.1879–9.11.1881), л. 129.

⁷³⁴ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 378, л. 129.

⁷³⁵ Ibid. л. 159.

⁷³⁶ Ibid. л. 3.

katoliete, viņa nevar dēlam iemācīt luterāņu ticības patiesības”⁷³⁷. Arī Jelgavas katoliete Dorote Gepinga/ Hepinga (*Дороте Генпинг*) savā 1880. gada iesniegumā min, ka viņai ir grūti meitai Emmai Amālijai (*Емма Амалия*) iemācīt Dieva likumus, tādēļ ir uzdrošinājusies lūgt konvertēt meitu katoļos.⁷³⁸

Nereti bija arī gadījumi, kad ticības maiņa notika pēc viena laulātā nāves. Tā, piemēram, Jelgavas sīkpilsoņa atraitne Helēna Ekare (*Гелены Экарь*), apzinoties, ka pēc vīra nāves nevar nodrošināt dēla Alberta Magnusa (*Алберт Магнус*) izglītošanu luterāņu ticībā, 1879. gadā lūdza atļauju konvertēt dēlu katoļos.⁷³⁹ Šādi iesniegumi tika apmierināti samērā ātri – mēneša laikā. Ja tika ievērotas visas nepieciešamās formalitātes, Iekšlietu ministrija šķēršļus ticības maiņai nesaskatīja.

Grūtāk bija situācijās, kad ģimenē vai radu pulkā nebija vienprātības. 1896. gada sākumā problēmas bija radušās kādai Skaistkalnes ģimenei – Desmitniekiem (*Десмитнеек*), kurai vajadzēja atrisināt dēlu (Jāņa un Kārļa) ticības piederības jautājumu. Viņu vecākiem bija atšķirīga konfesionālā piederība, bet respektējot tēva gribu, bērni bija nokristīti luterāņu baznīcā. Kad tēvs bija miris un māte apprecējusies otrreiz, bērniem tika nozīmēts aizgādnieks, mirušā tēva brālis Andrejs Desmitnieks, kura vadībā viņi tika iepazīstināti ar luteriskās Baznīcas ticības patiesībām. Taču visu šo laiku māte bija centusies panākt, lai bērni tiktu konvertēti katoļticībā. Īsi pirms vecākā dēla pilngadības sasniegšanas viņa nolēmusi rīkoties radikālāk nekā iepriekš – dēlu piespiedu kārtā aizvedusi pie Skaistkalnes katoļu priesterā, nodevusi klosterī un draudējusi, ka drīzumā viņš tikšot svaidīts ar eļļu.⁷⁴⁰ No lietā atrodamajiem dokumentiem īsti nav skaidrs, kā konflikts atrisināts, bet šķiet, ka radu lokā tomēr izdevies vienoties.

Kā jau tika minēts iepriekš, iesniegumos ne vienmēr tika norādīta lūdzēja motivācija, viņa sociālais statuss un vecums, tādēļ vairākos aspektos šo procesu sīkāk analizēt nav iespējams. No 1879. līdz 1881. gadam ir vairākas šādas lietas ar nepilnīgu informāciju. Zaldāta sieva Marija Sodaitisova, dzimusi Gepipena/ Hepipena (*Марии Содайтисовой урож. Генпинен*), kas dzīvo Jelgavā, vēlas pāriet “vīra ticībā”⁷⁴¹; Bauskas sīkpilsoņe Jūlija Anna Krasovska (*Юлии – Анны Красовской*) arī grib “pāriet katoļos”⁷⁴²; zemniece Anna Skavra (*Анны Скавра*) no Jelgavas⁷⁴³ un Līza Gudoviča (*Лизы Гудович*) no Durbes arī

⁷³⁷ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 378, л. 79.

⁷³⁸ Ibid. л. 77.

⁷³⁹ Ibid. л. 41.

⁷⁴⁰ LVVA, 629.f., 2.apr., 2831.l. (Acta betreffend die im Jahre 1896 von den römisch-katholischen Geistlichen verweigerte Aufgebote der gemischten Brautpaare.1896), 9. lp.

⁷⁴¹ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 378, л. 39.

⁷⁴² Ibid. л. 3.

⁷⁴³ Ibid. л. 58.

izteikušas vēlmi mainīt konfesijālo piederību⁷⁴⁴. Pēdējā – Līza – savā iesniegumā gan atzīmējusi, ka Durbes luterāņu mācītājs viņai nezināmu iemeslu dēļ nav gribējis izsniegt metrisko izziņu.

Tāpat kā katoļi, arī luterāņu mācītāji centās aizkavēt metrisko izziņu izsniegšanu, lai novērstu vai vismaz liktu šķēršļus savas draudzes locekļu pāriešanu katoļticībā. Iespējams, ka daudzos gadījumos tas arī izdevies. Tomēr par nepamatotu atteikumu izsniegt metriku mācītājam draudēja sods. Strīdus gadījumos aktīvi iesaistījās dažādas iestādes. Visbiežāk tas bija tās draudzes garīdznieks, uz kuru persona vēlējās pāriet. Viņš varēja sūdzēties savai konsistorijai par to, ka tiek kavēta personas brīvas gribas izpausme. Tāpat pastāvēja arī iespēja metrikas izrakstu aizvietot ar pagastiesas apliecinājumu par personas datiem, ja par to patiesumu galvo vismaz divi liecinieki. Šādu kārtību Iekšlietu ministrija pieļāva arī tad, ja nevarēja noskaidrot, kurā draudzē persona ir kristīta vai arī baznīcas grāmatās nebija atrodami korekti ieraksti.

Luteriskie mācītāji, kuru draudzes teritorijā dzīvoja arī katoļi, centās rūpīgi sekot, lai viņu “avis nepievienojas svešam ganāmpulkam”. Ja šāda situācija radās, tad luterāņu garīdznieks vērsās ar nikniem pārmetumi par to, ka viņu draudzes locekļi tiek “pārvilināti” katoļu ticībā. Tam par apliecinājumu parasti kalpoja personas piedalīšanās katoļu dievkalpojumā vai dievgalda pieņemšana. Tādās reizēs luterāņu draudzes gans ziņoja Kurzemes Ev. luteriskajai konsistorijai, kura savukārt, sazinoties ar Telšu Romas katoļu konsistoriju, lūdza veikt lietas izmeklēšanu un vainīgos saukt pie atbildības. Jāatzīmē, ka apskatāmajā laika posmā nav neviena gadījuma, kad šīs apsūdzības rezultātā kāds garīdznieks tiktu sodīts (pārcelts uz citu draudzi, atcelts no amata vai izsūtīts no guberņas).

1862. gadā nelikumīgās darbībās bija apvainots pat katoļu bīskaps. Embūtes (*Amboten*) draudzes sludinātājs Emils Lundbergs (*Emil Andreas Florentin Lundberg*) ziņoja Grobiņas prāvestam fon Launicam (*Iannot Emil fon Launitz*), ka Telšu bīskaps M. Volončevskis 1862. gada 21. maijā Pikelnas (*Pikkeln*) miestā esot patvaļīgi, bez attiecīgas iekšlietu ministra atļaujas, konvertējis Dārti Indroviču (*Дарте Индрович*).⁷⁴⁵ Par šo gadījumu ģenerālkonsistorija informēja iekšlietu ministru. Bīskaps paskaidroja, ka tiešām šajā laikā esot apceļojis bīskapiju, sniedzot garīgos pakalpojumus katoļiem. Daudzviet, lai saņemtu nepieciešamās svētdarbības, piem., svaidīšanu ar eļļu, tie bija pulcējušies “veseliem bariem”. M. Volončevskis vadījies no Pestītāja pavēles: “Ejiet un māciet visas tautas!”, tādēļ nav īpaši centies pārbaudīt cilvēkus, kas pie viņa griezušies. Viņš pieļauj, ka nebūtu arī nekāds

⁷⁴⁴ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 378, л. 131.

⁷⁴⁵ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 214 (Дело по донесению Генеральной евангелическо-лютеранской консистории о присоединении католическим епископом лютеранки Индрович к католическому исповеданию без особого разрешения. 10.09.1862–27.04.1865), л. 1.

brīnums, ja zemnieku meitene Dārte Indroviča, “vadoties pēc sava iekšējā sirds aicinājuma”, būtu pieņēmusi katoļu svētdarbības, kaut arī noteiktā kārtība to liedz. Iespējams viņa nav bijusi tik izglītota, lai šo kārtību zinātu. Protams, ka tie ir tikai minējumi, jo precīzu ziņu par šo lietu bīskapam neesot.⁷⁴⁶

Pēc šī paskaidrojuma Iekšlietu ministrija sazinājusies ar Kurzemes gubernatoru J. Brevernu, lai Aizputes hauptmantiesa Dārtu nopratina, noskaidro visus šīs lietas apstākļus un informē viņu par to, kā ir veicama ticības maiņa.⁷⁴⁷ Izmeklēšanā meitene apliecināja, ka tiešām esot vēlējusies pieņemt katoļticību, tādēļ devusies uz Pikelnu, kur jau iepriekš bija plānota liela katoļu garīdznieku pulcēšanās. Savu vēlmi viņa ir izteikusi vienam no priesteriem, kura vārdu neatceroties. Pēc tam tikusi pielaista pie svētajiem sakramentiem.⁷⁴⁸

Laikā no 1888. līdz 1894. gadam kopējais konvertītu skaits nav būtiski mainījies un bijis ap 10 - 20 cilvēkiem gadā.⁷⁴⁹ Tādēļ var secināt, ka luterāņu un katoļu savstarpējo konversiju skaits Kurzemes gubernā bijis neliels, to motivācija dažāda – sākot no iekšējās pārliecības līdz praktiskiem apsvērumiem. Viens no būtiskiem motīviem ticības piederības maiņā bija ģimenes nostāja. Personai, kas vēlējās konvertēties, pēc noteikto dokumentu iesniegšanas Iekšlietu ministrijai parasti tika ļauts konvertēties un mainīt draudzi. Ministra atteikumi bija ārkārtīgi reti, bet iesniegumu izskatīšana galvenokārt formāla.

3.5. Baptistu atdalīšanās no ev. luteriskajām draudzēm

Par baptistu kustības aizsākumiem Latvijas teritorijā pastāv divas versijas. Pirmajā tiek apgalvots, ka baptisms veidojās to Kurzemes iedzīvotāju vidē, kurus “Dievs bija aicinājis” un tikai vēlāk viņi sastapās ar bapstisma sludinātājiem no citurienes. Otrās versijas atbalstītāji uzskata, ka bapstisma mācības izplatītāji bija ārvalstu pilsoņi, kas dzīvoja Liepājā, Rīgā un citās pilsētās.

Pirmo versiju pārstāv Latvijas baptistu vēsturnieki J. Tervits⁷⁵⁰ un J.Rīss.⁷⁵¹ Viņi uzsvēra Ventspils apriņķa Ziru skolas skolotāja A. Hamburgera devumu vietējo iedzīvotāju dievbijības veicināšanā. 1847.gadā A. Hamburgers Ziru skolā strādāja no 1847. līdz 1849. gadam. Papildus saviem tiešajiem skolotāja pienākumiem, viņš organizēja sarunas ar skolēniem un viņu vecākiem par kristīgās dzīves pamatpatiesībām. Šis ļaužu pulciņš Zirās kopīgi lūdza Dievu un pārrunāja tādas tēmas kā Bībeles lasīšanas nepieciešamība, svētdienas

⁷⁴⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 214, л. 3.

⁷⁴⁷ Ibid. л. 5.

⁷⁴⁸ Ibid. л. 6.

⁷⁴⁹ sk. 10. pielikumu

⁷⁵⁰ Tervits, J. *Latvijas baptistu vēsture. Faktu mozaīka*. Rīga, 1999. (turpmāk – Tervits, J.)

⁷⁵¹ Rīss, J. (sast.) *Latviešu baptistu draudžu izcelšanās un viņu tālākā attīstība. Vēstures materiāli*. Rīga, 1913.

svinēšana, atturēšanās no alkohola. A. Hamburgera skolēnu skaitā bija E. Eglītis, J. Jankovskis, J. Zirnieks, skolēnu vecāki K. Bērziņš, J. Dravnieks u.c., kas kļuva par bap̄tisma darba aizsācējiem Latvijā.⁷⁵²

Otro versiju pārstāv Vācijas bap̄tistu vēsturnieks O. Ekelmanis.⁷⁵³ Par svarīgu bap̄tisma ideju izplatīšanās impulsu viņi uzskata dažu Klaipēdas vācu bap̄tistu draudzes locekļu apmešanos Rīgā un Liepājā tūlīt pēc Krimas kara (1853-1856). O. Ekelmanis šos cilvēkus uzskata par misionē darba celmlaužiem, un visu latviešu bap̄tistu kustības izcelšanos saista ar Klaipēdas draudzes misionē darba rezultātu. Lai gan nav tiešu liecību par to, ka šie draudzes locekļi būtu ieradušies Kurzemē ar konkrētu misijas uzdevumu starp vietējiem iedzīvotājiem, tomēr iespējams, ka šie ārzemju pilsoņi – bap̄tisti – nav slēpuši savu pārliecību apkārtējiem un nodarbojušies ar zināmu bap̄tisma ideju popularizēšanu. Ar to viņi piesaistījuši arī varas iestāžu uzmanību.

Šķiet, ka daļa patiesības ir katrā no versijām. Latviešu vidē patiešām radās cilvēku grupas, kas vēlējās padziļināt savu dievbijību. Tomēr vēl joprojām diskutējams ir jautājums, cik lielā mērā šī dievbijīgo pulciņa locekļi bija informēti par bap̄tisma mācības pamatiem un apzināti tiem sekoja. Sava nozīme bija arī tam, ka no Prūsijas uz dzīvi Kurzemē pārcēlās vairāki vācu tautības amatnieki, kuri jau bija iepazinušies ar bap̄tisma mācību un ar savu dzīves piemēru un aktīvu kristieša nostāju piesaistīja citu kristiešu uzmanību.

Uzreiz pēc iepazīšanās ar Kurzemes gubernatora J. Breverna 1860. gada atskaiti iekšlietu ministrs ar Baltijas ģenerālgubernatora A. Suvorova starpniecību uzsāka padziļinātu kustības izpēti. Tās gaitā tika noskaidrots, ka bap̄tisma idejas Aizputes un Ventspils apriņķī izplata kāds no Prūsijas iebraucis sludinātājs Brandmans (K.A. – literatūrā tiek atveidots arī kā Brandtmans, Brantmans. Arhīva dokumentos - *Брандман*) un daži citi.⁷⁵⁴ Lai nepieļautu turpmāku „sektas“ izplatību, jau 1861. gada sākumā Brandmans tiek izsūtīts uz Prūsiju.⁷⁵⁵

Tomēr vienas personas izsūtīšana nespēja aizkavēt bap̄tisma iesakņošanos Kurzemē, jo kustībai bija jau vairāki sekotāji. Viņi slepeni šķērsoja robežu, lai apliecinātu savu ticību un tiktu bībeliski pagremdēti jeb pārkristīti. Sākumā tas tika darīts pa sauszemi, bet vēlāk jau pa jūru. 1860. un 1861. gadā notika trīs tā saucamie Mēmeles braucieni, kuru laikā kurzemnieki tika pārkristīti un uzņemti Mēmeles bap̄tistu draudzē. Pirmais notika 1860. gada 2. septembrī. Tanī piedalījās 9 latvieši un 2 vācietes. Otrais – 1861. gada 11. jūnijā, kad tika pagremdēti 15 cilvēki un trešais – 1861. gada 20. jūnijā.⁷⁵⁶ Bet jau 1861. gada augustā Klaipēdas draudze (to vadīja Nīmece) pilnvaroja A. Gertneru ne tikai vadīt jauno draudzi Kurzemē, bet arī kristīt un

⁷⁵² Tervits, J. 37. lpp.

⁷⁵³ Ekelmann, O. *Gnadenwunder*, 1928

⁷⁵⁴ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2960, ст. 264, л. 806.

⁷⁵⁵ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2900, ст. 555. (Отчет Курляндского губернатора за 1860 год), С. 247.

⁷⁵⁶ Tervits, J. 45. lpp.

dalīt Svēto vakarēdienu. 1861. gada 22. septembrī Zirās notika pirmā bībeliskā pagremde Latvijas teritorijā.⁷⁵⁷

Turpmākajos gados baptistu skaits nepārtraukti pieauga. Piemēram, 1861. gadā no Ev. luteriskās Baznīcas atkritušo draudzes locekļu (baptistu piekritēju) skaits Kurzemes guberņas apriņķos bija šāds: Aizputes – 18, Kuldīgas – 14, Ventspils – 177 un pilsētās: Liepājā – 41, Grobiņā – 4. Kopā 268 ticīgie.⁷⁵⁸ Kā norādīts 1861. gada Kurzemes gubernatora J. Breverna atskaitē, tā kā baptisti darbojas slepeni, var uzskatīt, ka viņu piekritēju skaits ir daudz lielāks.⁷⁵⁹ Kā redzams no iepriekš minētajiem datiem, visvairāk baptistu bija Ventspils apriņķī. Iespējams, tas ir tāpēc, ka Ventspils draudze izveidojusies pirmā – jau 1861. gadā.⁷⁶⁰

1860. gada maijā Kurzemes ev. luteriskā konsistorija saņēma vēstuli no Priekules draudzes mācītāja A. Heselberga (*A. Hesselberg*), kurš ziņoja, ka viņa draudzē parādījušies “sektanti”, kas dēvē sevi par “baptistiem”. A. Hesselbergs uzskata, ka cilvēki vēlas viņiem pievienoties tādēļ, ka jūtas politiski un ekonomiski apspiesti. Baptistu sludinātāji uzņem viņus ar lielu sirsnību un “runā par garīgu atmodu”. Katru svētdienu tiekot plaši apmeklētas (K.A. - tiek minēts skaits ap 1000 cilvēku) sanāksmes.⁷⁶¹ Baptistu sludinātāji nodarbojoties ar prozelītismu. Pēc veiksmīga sludinātāja sprediķa Svētās Trīsvienības svētkos viņi ieguvuši sev vairākus simtus sekotāju. Tie bija galvenokārt no citām draudzēm, no Priekuļiem tikai 20. Viņi kristījušies Priekules purvā. „Visi līdzekļi, cenšoties viņus pārliecināt, lai pazemībā pagaida līdz laikam, kamēr tiks atzīti, nav nesuši rezultātus. Griezies gandrīz pie katra draudzes locekļa, taču bez jebkādiem rezultātiem, jo viņi gandrīz ar sātānisku spēku vēlas pieņemt baptismu.”⁷⁶²

Priekuļu mācītājs novērojis arī to, ka baptismam pievienojas maznodrošinātākie. Viņš atzīmē, ka baptistiem nav izdevies “iemānot Priekuļu filiālē Asītē jeb Baga - Asītē (*Assieten, Bagge Assieten*), “jo tur valda lielāka kārtība un turība”.⁷⁶³ Skumjākais esot tas, ka visas šīs sanāksšanas viņi rīkojot luterāņu dievkalpojumu laikā, kas traucē tai nelielajai viņa draudzes daļai, kas vēl nav padevusies baptisma vilinājumam.

Pēc 1863. gada statistiskajiem datiem⁷⁶⁴ redzams, ka pie baptistu ticības Kurzemes guberņā pieder jau 685 personas. Salīdzinot ar 1862. gadu, to skaits palielinājies par 315 cilvēkiem: 1865. gadā – 722⁷⁶⁵, bet 1867. gadā baptistu skaits jau ir 1320.⁷⁶⁶

⁷⁵⁷ Tervits, J. 46. lpp.

⁷⁵⁸ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2960, ст. 264, л. 807.

⁷⁵⁹ Ibid.

⁷⁶⁰ Tervits, J. 38. lp.

⁷⁶¹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 159–160.

⁷⁶² Ibid.

⁷⁶³ Ibid.

⁷⁶⁴ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3092, ст. 383 (Отчет Курляндского губернатора за 1863 год), л. 370.

⁷⁶⁵ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3253 (Отчет Курляндского губернатора за 1865 год), л. 754.

Lai gan baptistu vēstures literatūrā galvenais akcents tiek likts uz zemnieku iekšējiem meklējumiem pēc patiesības, tomēr šķiet, ka būtu jāatzīmē dažas likumsakarības, kas saskatāmas baptisma kustības izplatības sākumā tā galvenajos izplatības centros. 19. gs. 60. gados bija vērojama zemnieku protesta kustība, kas jo plaši bija aptvērusi Kurzemi. Zemnieki nebija apmierināti ar agrārajiem apstākļiem un vēlējās iegūt savu zemi.⁷⁶⁷ Līdz 19. gs. 60. gadiem Kurzemē vēl nebija neviena zemnieka – zemes īpašnieka, kaut arī ar 1817. gada likumu viņiem bija piešķirtas tiesības iegūt nekustamo īpašumu.⁷⁶⁸ Laikā, kad abās pārējās Baltijas guberņās jau bija aizsākusies zemes pārdošana zemniekiem, Kurzeme bija vienīgā visā impērijā, kur par zemes īpašniekiem tika atzīti tikai muižnieki. Tādēļ 1863. gadā Kurzemes muižnieki bija spiesti atteikties no savām monopoltiesībām uz zemi (lai to viņu vietā neizdarītu valdība), pie kam par iespējami augstāku cenu, tāpēc arī Kurzemes muižnieku izstrādātie māju pārdošanas noteikumi, īpaši privātajās muižās, bija vieni no smagākajiem.⁷⁶⁹

19. gs. 60. gados vērojams straujš zemnieku māju iznīcināšanas process, par ko spilgti liecina Kurzemes gubernatora sagatavotā informācija Iekšlietu ministrijai. Šie dati liecina, ka, ja „māju skaits Kurzemes privātajās, bruņniecības, pilsētu, tiesnešu un mācītāju muižās 1861. g. bija 13 943, tad 1865. g. – 12 508.”⁷⁷⁰ Kā norāda A. Mieriņa, par zemnieku neapmierinātību ar zemes jautājumu liecina arī vairāki izceļošanas viļņi. Plašākais no tiem bija 1864./ 65. gadā. Šai kustībai bija divi galvenie centri – Ilūkstes un Ventspils apriņķis, kaut gan tā vērojama arī citos apriņķos. Izceļošana notika galvenokārt divos virzienos – uz Poliju un Novgorodas guberņu. 1865. gada pavasarī no 6 Kurzemes apriņķiem vien bija izceļojuši ap 3000 cilvēki. No tiem gandrīz 2/3 bija Ventspils apriņķa zemnieki. Savukārt 1867. gadā Grobiņas un Aizputes apriņķī atjaunojās zemnieku izceļošana uz Kauņas guberņu, kam par iemeslu šoreiz bija baumas, ka tur zemi dodot uz atviegloties noteikumiem, gandrīz par velti.⁷⁷¹ Šādā sociāli un ekonomiski nestabilā situācijā, kurā zemniekos bija neapmierinātība ar muižnieku patvaļu, jaunas kustības sludinātāji, kas piedāvāja zināmu alternatīvu valsts un Baznīcas savienībai, varēja tikt uzņemti visnotaļ atsaucīgi.

1864. gadā Kurzemes Ev. luteriskā sinode ir sagatavojusi nelielu brošūru latviešu valodā.⁷⁷² Tajā atrodams gan baptistu priekšvēstures izklāsts, gan arī raksturotas viņu mācības īpatnības. Brošūra bija paredzēta luterisko draudžu locekļiem. Darba ievadā tiek atzīmēts, ka daudzi baptisti vēl nezina savas ticības patiesības, jo „viņi grābsta tumsā un savā miglāinā

⁷⁶⁶ РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3351, ст. 511 (Отчет Курляндского губернатора за 1867 год), л. 864.

⁷⁶⁷ Mieriņa, A. *Agrārās attiecības un zemnieku stāvoklis Kurzemē 19. gs. II pusē*. Rīga, 1968. 50., 54. lpp.

⁷⁶⁸ Ibid. 50. lpp.

⁷⁶⁹ Ibid. 59. lpp.

⁷⁷⁰ Ibid. 23. lpp.

⁷⁷¹ Ibid. 233.–234. lpp.

⁷⁷² Kurzemes Baptisti. Jelgava, 1864.

iesilumā viņiem šķiet, ka zin kādu svētības ceļu uzgājuši⁷⁷³. Darba autors iepazīstina lasītājus ar tiem kristietības novirzieniem, kuri jau pirms baptistiem ir izteikuši idejas par cilvēku vienlīdzību un iestājušies pret bērnu kristībām. Tiek minēti Džons Viklifs (*John Wyclif/Wycliffe*, 1324-1384) un Tomass Mincers (*Thomas Müntzer* jeb *Münzer*, 1490-1525).⁷⁷⁴ Šo kristietības atzaru vērtējums ir gana nepārprotams – viņi neatzina bērnu kristības, atteicās no mācītāju amata, iestājās pret jebkādu valsts iejaukšanos baznīcas jomā, un „tā sakot, visas galotnes gribēja nolauzt un visas saknes no zemes izcelt, lai būtu visādā vīzē vienlīdzība, kā jau debesu valstībā vajagot būt⁷⁷⁵. No šiem „pustrakiem pārkristītājiem⁷⁷⁶ esot cēlušās lielas „nekārtības un slaktiņi⁷⁷⁷. Tāpat tika norādīts uz vienotas mācības neesamību: citviet viņiem ir aizliegts zvērestu dot, zaldātos iet un ieņemt tiesu amatus. Un, ja citur „acīmredzamu grēcinieku tie bez žēlastības izslēdzot no draudzes, tad citviet esot visai lēnīgi (K.A. – iecietīgi) pret draudzes locekļu trūkumiem⁷⁷⁸. Visbeidzot brošūras autors secina, ka „baptistu draudzēs tikpat lielā mērā, cik daudzās citās ir dievbijīgu un godīgu ļaužu, kurus labprāt par brāļiem varētu turēt. Bet arī to uzpūstu, lepnu un grēcīgu cilvēku viņu pulkā tikpat daudz, kā jebkurā citā. Lai gan arī viņi katru, kas savu grēku neslēpj, stumj no sava pulka ārā⁷⁷⁹. Taču starp baptistiem esot arī daudz tādu, „kas tumsā grābsta un dažā vietā lielu lielo nejaucību ceļ⁷⁸⁰. Un diez vai ar tādiem var vienotību un mieru sasniegt, ja viņi izliksies, ka ir „misionari starp pagāniem, un nestāsies (K.A. – neizbeigs) ar savu labināšanu un vilšanu, slēpdamies apakš tā Dieva vārda, ka Dievam vajag vairāk klausīt nekā cilvēkiem⁷⁸¹.

Arī kāds Kurzemes žandarmērijas oficiēris, 1865. gadā viesojoties Liepājā, bija ievācis informāciju par baptistu darbību. Viņš ziņo Imperatora kancelejas III nodaļai, ka „sektanti savas sapulces notur slepeni, viņu dievkalpošana notiek bez jebkādas organizētas kārtības, tās priekšstāvji ir pašas kopienas izvēlēti, un tie ir ļaudis bez jebkādas izglītības⁷⁸². Baptistu sekotāji lielākoties esot zemnieki, kas „pēc brīva prāta“ tulko Svētos Rakstus un stingri noliedz luteriskās Baznīcas dogmas. Tā kā viņi izjūtot šausmīgu naidu pret luterisko Baznīcu un tās garīdzniecību, tad luteriskajiem mācītājiem ārkārtīgi grūti no tiem izdibināt viņu mācības jēgu. Galvenais baptistu noteikums ir, ka cilvēkam ir jākristās pieaugušā (apzinātā) vecumā, un tikai tad, kad pār viņu ir „nonācis Svētais Gars“ un viņš pats ir sajutis šī

⁷⁷³ Kurzemes Baptisti. Jelgava, 1864. 5. lpp.

⁷⁷⁴ Ibid. 5.–6. lpp.

⁷⁷⁵ Ibid. 6. lpp.

⁷⁷⁶ Ibid.

⁷⁷⁷ Ibid.

⁷⁷⁸ Ibid. 11. lpp.

⁷⁷⁹ Ibid. 12. lpp.

⁷⁸⁰ Ibid.

⁷⁸¹ Ibid. 11. lpp.

⁷⁸² ГАРФ, ф. 109, оп. 40, д. 40.18 (Сведения по Курляндской губ. за 1865 год), л. 3–4.

sakramenta nepieciešamību.⁷⁸³

19. gs. 60. gadu sākumā baptisti tika uzskatīti par draudu luteriskajām draudzēm, jo viņu piekritēji vairs neapmeklēja baznīcu, bet pulcējās vienkāršās zemnieku sētās, kurās noturēja savu dievkalpošanu. Tur Dieva Vārdu sludināja personas bez teoloģiskās izglītības. Šāda tendence varēja uztraukt ne tikai luteriskos mācītājus, bet arī varas iestādes, jo izglītots mācītājs bija konsistorijas apstiprināts, pārbaudīts gan attiecībā uz viņa teoloģiskajām zināšanām, gan arī uzticību valsts varai. Tātad viņš bija leģitīms un prognozējams. Taču pirmie baptisma sludinātāji lielākoties bija ārvalstu pilsoņi, un tādēļ vien neuzticami Krievijai. Viņi varēja sludināt tikai slepus, tādēļ tautas pulcēšanās bieži notika naktīs un pilnīgi nepiemērotās vietās, piemēram, mežā. Līdz ar to policija nevarēja sekot notiekošajam.

Viskaismīgākais baptistu pretinieks Kurzemē 19. gs. otrajā pusē bija Grobiņas prāvests Emīls fon Launics (Grobiņas prāvests no 1850. līdz 1882. gadam). 1865. gada nogalē viņš nosūtījis Kurzemes gubernatoram vēstuli (K.A. – ar tās saturu vēlāk iepazīstināts arī iekšlietu ministrs), kurā detalizēti izklāsta visu to ļaunumu, ko viņš un viņam pakļautie mācītāji saskata baptisma mācībā. “Baptisti visrupjākajā veidā atļaujas apvainot Baznīcu, ko viņi saucot par sātana māju (*дом дьявола*) un mācītājus par velna priesteriem. Viņi bezbailīgi rīkojas pretēji policijas norādījumiem. Taču arī tas, ka policija viņus sauc pie taisnīgas atbildības nenes nekādu labumu un tikai veicina tālāku baptisma izplatību, jo “viņi neuztraucas ne par likumu pārkāpumu, ne sodu, bet tikai meklē kaut kādu mocinieciskumu”.⁷⁸⁴ Grobiņas prāvests fon Launics uzskata, ka “ši no ārzemēm ievazātā un atbalstītā” kustība rada vairākus ļaunumus. Pirmkārt, baptistu bērni nesaņem kristību, netiek ierakstīti baznīcas grāmatā. Līdz ar to kārtējā rekrūšu iesaukumā radīsies grūtības ar viņu vecuma noteikšanu. Otrkārt, baptistu laulības nav atzītas ar likumu, tādēļ šādās laulībās dzimušie bērni tiks uzskatīti par nelikumīgiem, kas varētu radīt sarežģījumus mantošanas jautājumos. Treškārt, personas, kas patvaļīgi uzņēmušās sludinātāja vai skolotāja amatu, nekādā veidā nav pārbaudītas, vai ir atbilstošas šim amatam. Tāpat neesot ziņu par viņu morālajām īpašībām, kas varētu dot valdībai garantijas par to, ka lauku iedzīvotāju vidū nesāk izplatīties kaitīgas un graužoņas (*разрушительные*) teorijas, kas varētu apdraudēt „sabiedrisko kārtību un mieru”.⁷⁸⁵

Tomēr galveno akcentu Grobiņas prāvests liek uz to, ka baptisms ir zināmā mērā politiska kustība, jo baptisti izvēršot savu darbību visur tur, kur lauku iedzīvotāju vidū jūtama neapmierinātība. Tā tas bija Virgās (*Wirgen*) un Turlavā (*Turlau*). Kur iedzīvotājiem nebija viegla dzīve, tur klāt bija baptisti, izteica līdzjūtību par nevainīgu cilvēku ciešanām, tādējādi cenošoties iegūt viņu labvēlību. Pie katras izdevības viņi atgādinot, ka Dievam ir jāklausa

⁷⁸³ ГАРФ, ф. 109, оп. 40, д. 40.18, л. 3–4.

⁷⁸⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 98.

⁷⁸⁵ Ibid.

vairāk nekā priekšniecībai. Tas arī esot pierādījums tam, ka viņi iecerējuši likumu pildīt tiktāl, cik paši piekrīt tā saturam.⁷⁸⁶

1866. gadā Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija atzīst, ka „baptisti ar savām pretlikumīgajām darbībām nav nesuši ļaunumu vien. Šis, kā iepriekš likās, tikai ļaunums, ir arī savā ziņā palīdzējis, ka baznīcas dzīve ir atdzimusi, iekšējā vajadzība piespiedusi sludinātājus un draudzes iedziļināties Dieva Vārdā”.⁷⁸⁷ Taču tiek novērots, ka „līdz ar baptistiem tauta tiek atradināta no likumīgās kārtības ievērošanas. Kopš laika, kad 1865. gadā Baltijas ģenerālgubernators izdevis aizliegumu policijai pielietot piespiedu mērus pret baptistiem, ļaudis spriežot, ka, kļūstot par baptistu, viņi drīkst darīt to, kas citiem aizliegts”.⁷⁸⁸

Pastāvošās kārtības uzturēšana, protams, bija viens no sabiedrības augstākās kārtas un arī garīdzniecības galvenajiem uzdevumiem, tādēļ var būt, ka vērtējums par baptistiem kā visu uz pretlikumībām vērsto zemnieku darbību piesedzējiem ir pārspīlēts, tomēr baptisma kustības neatrisinātais tiesiskais stāvoklis spieda viņus darboties ārpus likuma.

Vēl 19. gs. 70. gados Ev. luteriskā Baznīca uzskatīja, ka baptisms ar laiku varētu iznīkt. 1871. gadā ģenerālkonsistorija atzīmēja, ka „Baptistu mācība novedusi arī luterāņus pie labākas Dieva Vārda izpratnes un piesaistes baznīcai. Tā kā viņi vairs nav jaunums, tad šī kustība sākusi vājināties. Konversijas uz baptistiem jau ir retums. Tai pat laikā daudzi no baptistiem jau atgriežas atpakaļ.”⁷⁸⁹ Arī 1872. gadā konsistorija uzskatīja, ka baptistu skaits daudzviet iet mazākumā.⁷⁹⁰

Spriežot tikai pēc Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas ziņojumiem, lielākais baptistu skaita pieaugums bija līdz 1879. gadam, proti, laikam, kamēr viņu darbība nebija impērijā atzīta. Tika uzskatīts, ka šo draudžu sekotājus aizkustināja un uzrunāja tas, ar kādu dedzību un aizrautību baptisti ir gatavi pieciest visāda veida spaidus no vietējo tiesas iestāžu puses. Tā, piemēram, 1879. gada atskaitē tiek atzīmēts, ka „baptistu skaits nepalielinās no tā brīža, kad valdība viņus ir atzinusi. Kustība kļūst pat vājāka”.⁷⁹¹ Arī nākamo gadu ziņojumos (1881.⁷⁹², 1882.⁷⁹³, 1883.⁷⁹⁴, 1884.⁷⁹⁵) tiek atzīmēts, ka baptistu mācībai neesot vairs lielu panākumu vai tādu sekmju, kādas bija iepriekš. 1883. gadā tiek atzīmēts, ka Kuldīgas un Grobiņas apriņķī esot pat gadījumi, kad baptisti izsaka vēlēšanos atgriezties luteriskajās draudzēs.⁷⁹⁶

⁷⁸⁶ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980, л. 99.

⁷⁸⁷ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 39.

⁷⁸⁸ Ibid. л. 39.

⁷⁸⁹ Ibid. л. 108.

⁷⁹⁰ Ibid. л. 125.

⁷⁹¹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 19, л. 35.

⁷⁹² Ibid. л. 52.

⁷⁹³ Ibid. л. 63.

⁷⁹⁴ Ibid. л. 75.

⁷⁹⁵ Ibid. л. 89.

⁷⁹⁶ Ibid. л. 75.

Iespējams, ka Ev. luteriskā Baznīca Kurzemē pēc 1879. gada jutās drošāk nekā iepriekš, jo baptistu darbība tika reglamentēta. Viņu draudzes vadīja iepriekš guberņas iestādēs apstiprināti nevis „nejauši“ sludinātāji. Baznīca sāka arī apzināties, ka tās draudžu locekļus ne tik daudz apdraud kāds reliģisks strāvojums, cik tautas arvien pieaugošā neticība. Jau 1871. gadā par to parādās pirmās sūdzības. Pēc Kurzemes konsistorijas sniegtā vērtējuma: „Ārējā rituālu izpildīšana ir labāka latviešu nekā vācu draudzēs. Tas ir skaidrojams ar paraduma spēku, kas arī nes savu labumu un augļus. Tomēr draudzes atšķiras. Lauku draudzēs ir klusums un miers kopējā dievkalpojuma laikā, tāpat atzinīgi vērtējama ir mājas dievkalpojumu noturēšana. Diemžēl daudzviet parādās vienaldzība pret Dieva Vārdu un materiālisms. Svētuma pārkāpšana svētdienās, dzeršana un izvirtība pastiprinās. To veicina arī līgavas un līgavaiņa kopdzīve pirms laulībām. Palielinās noziegumu skaits, kas saistīts ar dzīves vietas izvēles brīvību, pagasta pārvaldes vājumu un pilnīgu vietējās uzraudzības trūkumu.”⁷⁹⁷

Diez vai būtu pamatoti novērtēt baptistu kustību 19. gs. beigās kā panīkušu, jo, ja līdz 1875. gadam bija tikai 3 baptistu draudzes⁷⁹⁸, tad laika posmā no 1876. līdz 1890. gadam Latvijas teritorijā radās 26 jaunas draudzes.⁷⁹⁹ Jāatzīmē, ka luteriskā ģenerālkonsistorija 1888. gadā savā atskaitē norāda, ka baptisti ir uzbūvējuši sev jaunas baznīcas Jēkabpilī, Jaunjelgavā, Saldū un Talsos, tomēr šajās vietās viņu sekotāju skaits līdz ar baznīcas ierīkošanu nepalielinās.⁸⁰⁰

Kurzemes baptistu draudžu darbību un baptistu skaita pieaugumu pozitīvi ietekmēja tās saites ar Prūsijas, vēlāk Vācijas baptistu savienību. Kā to atzīmē J. Tervits, 19. gs. 60. - 70. gados Latvijas teritorijā dzīvojošie baptisti no vācu draudzēm saņēma ne tikai morālu un tiesisku palīdzību, bet arī materiālu atbalstu. Tā 1868. gada maijā vācu baptisti nosūtīja latviešu ticības brāļiem 80 rubļu lielu pabalstu. Sakarā ar neražu tajā pašā 1868. gadā Klaipēdas draudze ar lielu summu pabalstīja baptistu darbiniekus. Arī turpmākajos gados vācu baptisti vairākkārt sniedza materiālu palīdzību.⁸⁰¹

Kā baptistu draudžu attīstībai nelabvēlīgs faktors jāmin daudzās savstarpējās nesaskaņas un ķildas, kas bieži vien beidzās ar mazākumā palikušo idejisko pretinieku izslēgšanu no kopienas un draudzes īpašuma pārdalīšanu. No savstarpējām ķildām vissmagāk cieta Rīgas Sākuma draudze, kurai „bēdas sagādāja ne tikai tās bijušais mācītājs J. Rumbergs, bet arī jaunais mācītājs E. Vasmanis, kura neapdomīgā rīcība finanšu jautājumos noveda pie

⁷⁹⁷ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 108.

⁷⁹⁸ Līdz 1875. gadam par patstāvīgām draudzēm tika atzītas Rīgas Sākuma draudze, Liepājas Otrā draudze un Priekules lauku draudze (Tervits, J. 67. lpp.)

⁷⁹⁹ Tervits, J. 63. lpp.

⁸⁰⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 19, л. 153.

⁸⁰¹ Tervits, J. 54. lpp.

tā, ka Rīgas Sākuma draudze zaudēja savu dievnamu un 1887. - 1888. gadā sašķēlās, bet 1890. gadā draudze beidza savu pastāvēšanu⁸⁰². Līdzīga situācija izveidojās Ventspilī, kur no Ventspils draudzes atšķēlās grupa, kas 1887. gadā noorganizēja Ventspils Otro jeb Jāņa draudzi. Juku apstākļus draudžu savienībā izmantoja Veldas draudzes locekļi, daļa no kuriem noorganizēja patstāvīgas draudzes Bātā un Ulmalē. Nemieri un šķelšanās bija arī Jelgavas, Sakas un citās draudzēs.⁸⁰³

Lai gan baptistu metriskos ierakstus fiksēja vietējā policija, tomēr tās apkopotie dati netiek uzrādīti oficiālajos statistikas izdevumos. Tādēļ patiesā baptistu skaita pieaugumu var konstatēt tikai no atsevišķiem vēstures avotiem (sk. tabulu 4.4.1.). Baptistu kopējais skaits Kurzemes guberņā 1878. gadā bija 3632. Visvairāk viņu bija Ventspils apriņķī – 997 un Ventspils pilsētā – 430. Otrs lielākais baptistu centrs bija Liepāja ar 230 ticīgajiem.

3.5.1. tabula

Ziņas par baptistu skaitu Kurzemes guberņā 1878. gadā⁸⁰⁴

Apriņķi	Bauskas	Dobeles	Ventspils	Kuldīgas	Aizputes	Grobiņas
Pieaugušie	7	19	618	204	516	636
Bērni	1	15	379	45	145	257
Kopā	8	34	997	249	661	893

Pilsēta	Bauska	Ventspils	Kuldīga	Piltene	Aizpute	Grobiņa	Liepāja
Pieaugušie	7	265	18	8	48	4	183
Bērni	9	165	8	5	18	5	47
Kopā	16	430	26	13	66	9	230

Lai luterāņu draudžu mācītājiem būtu precīzas ziņas par tiem, kas nolēmuši pievienoties baptistiem, Kurzemes gubernators 1893. gadā izdeva cirkulāru, kurā konvertītiem tika „uzlikts pienākums“ pirms pārkristīšanas saņemt no luterāņu mācītāja izziņu, ka tas ir informēts par viņu izstāšanos no draudzes.⁸⁰⁵ Protams, ka tā bija viena no iespējām, kā pārliecināt draudzes locekli, lai viņš nesper šo neapdomīgo soli. Pat 1899. gadā baptistu sludinātāji ir spiesti rakstīt sūdzības guberņas pārvaldei par to, ka luterāņu mācītāji ir kavējuši izziņu izsniegšanu.⁸⁰⁶ Savukārt Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija, atsaucoties uz mācītāju sūdzībām, centās ierosināt krimināllietas vietējās tiesu iestādēs par tiem baptistu sludinātājiem, kuri pārkristījuši luterāņus bez attiecīgās izziņas. Kā tas redzams no

⁸⁰² Tervits, J. 63. lpp.

⁸⁰³ Ibid.

⁸⁰⁴ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 780 (Дело об установлении и введении в действие временных правил ведения метрических книг для баптистов 21.12.1876–27.07.1881), л. 8.

⁸⁰⁵ LVVA, 629.f., 2.apr., 2090.l., 1.–2. lp.

⁸⁰⁶ Ibid. 10.–11. lp.

ieinteresēto pušu sarakstes, kurā apsūdzēts Grobiņas sludinātājs, gubernas varas iestādes, apzinoties savstarpējo nepatiku abu reliģisko grupu starpā, nesteidzās nostāties luterāņu pusē.⁸⁰⁷ Tās atzīmēja, ka mācītājiem ir jāatzīst, ka daudzos gadījumos⁸⁰⁸ viņu atteikums atbilst likuma burtam nevis garam.⁸⁰⁹

Kopumā 19. gs. 90. gados baptistu draudžu locekļu skaits ir nostabilizējies. Svarīgi ir arī tas, ka šīs kustības ticīgo skaita palielināšanās nebija „automātiska“, kā tas bija dažām citām konfesijām, jo no baptistu draudzes locekļiem tika pieprasīta gan ticības apliecināšana apzinīgā vecumā, gan arī gatavība atteikties no vairākiem ieradumiem, piemēram, alkohola lietošanas, remdenības ticības ziņā, laulības pārkāpšanas, pat dejošana.⁸¹⁰

Baptistu sludinātāji savā ziņā aizpildīja tos „robus“ kas bija radušies vietās, kur luterāņu draudžu dzīve bija atslābusi vai arī baznīca atradās tālu no ticīgo dzīvesvietas. Viņi apmierināja „pēc garīgās barības“ slāpstošo kristiešu vēlmes. Kurzemes konsistorija atzīmēja, ka „īpaši bīstami luterāņu draudzēm ir atsevišķi klejojoši baptistu sludinātāji, kuri ceļo pa vietām, kur iedzīvotāju garīgās vajadzības nav un nevar tikt pilnībā apmierinātas“⁸¹¹. Pēc Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas datiem 1896. gadā Kurzemes guberņā ir 5 tūkstoši baptistu.⁸¹² Taču vēl joprojām ir tādi, kas par savu ticības piederību nav uzskatījuši par vajadzīgu paziņot policijai, tādēļ patiesais skaits ir grūti nosakāms. Ir zināms arī tas, ka 1896. gadā 70 luterāņi izteikuši vēlmi pievienoties baptistu draudzei, un 54 baptisti vēlējušies atgriezties atpakaļ savā iepriekšējā luteriskajā draudzē.⁸¹³

3.6. Katoliski apustulisko draudžu darbība Jelgavā un Liepājā

Pēc 1871. gada datiem, ko Katoliski apustuliskā kopiena iesniedz iekšlietu ministram A. Timaševam, redzams, ka puse (192 no 409 cilvēkiem) no kustības piekritējiem dzīvo Kurzemes guberņā.⁸¹⁴ Ev. luteriskās Baznīcas ģenerālkonsistorija norādīja, ka Katoliski apustuliskās kustības teoloģiskie uzskati būtiski atšķiras no luteriskās mācības, tādēļ viņi nevēlējās pieļaut situāciju, ka ticīgie vienlaicīgi būtu divu draudžu locekļi. 1873. gada vasarā pēc iekšlietu ministra A. Timaševa lūguma Kurzemes gubernas pārvaldes iestādes organizēja

⁸⁰⁷ LVVA, 629.f., 2.apr., 2839.l., 2., 5., 7., 14. lp.

⁸⁰⁸ 1899. gadā Līzei Paulei (*Lize Paule*) nav devis izziņu, sākumā aizbildinoties ar laika trūkumu un aizņemtību, vēlāk ar to, ka nav saņemta piekrišana no Līzes tēva, jo viņa vēl nav sasniegusi pilngadību. Tēvs nav varējis ierasties pie mācītāja, bet savu gribu paudis ar sievas un citu liecinieku starpniecību. Pieprasot tēva paša apliecinājumu, mācītājs vismaz uz kādu laiku bija aizkavējis meitenes pāriešanu baptismā.

⁸⁰⁹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2839.l., 15.–16. lp.

⁸¹⁰ Ko labu baptisti atnesuši Latviešu tautai? (P. Lauberta runa, sacīta Jelgavas Baptistu baznīcā, kādās Latviešu Baptistu 50 gadu pastāvēšanas svinībās, 11.septembrī, 1911.gadā). Jelgava, 1911.

⁸¹¹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 19, л. 316.

⁸¹² Ibid.

⁸¹³ Ibid.

⁸¹⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 38.

šajā guberņā dzīvojošo irvingiešu aptauju. Svarīgākais jautājums, ko aptaujā vajadzēja noskaidrot, bija, vai Katoliski apustuliskās kopienas ticīgie vēlas pilnīgi atdalīties no savas līdzšinējās luteriskās draudzes. Viņiem tika arī vaicāts, vai gadījumā, ja Ev. luteriskā Baznīca nepieļaus dalību divās draudzēs, viņi vēl joprojām no tās būs gatavi aiziet.⁸¹⁵

Aptaujas laikā policija konstatēja, ka Jelgavā dzīvo 54 irvingieši (no viņiem 51 luterānis un 2 katoļi), bet Liepājā – 138.⁸¹⁶ Jelgavā viņu sniegtās atbildes bija šādas: “38 vēlas atdalīties no luteriskās Baznīcas; 2 vēlas atdalīties no Romas katoļu Baznīcas; 13 izvēlas vienlaikus būt abās draudzēs; 1 viedokli nav izdevies noskaidrot.”⁸¹⁷ Tātad lielākā daļa no Jelgavas jaunās kustības piekritējiem bija gatavi pilnībā saraut saites ar savu iepriekšējo draudzi. Savukārt Liepājā: 50 vēlas atdalīties no luteriskās Baznīcas; 39 vēlas palikt luterāņu draudzē, tādēļ atteiksies no dalības Katoliski apustuliskajā kustībā; 19 izvēlas vienlaikus būt abās draudzēs; 30 personu viedokli nebija izdevies noskaidrot.⁸¹⁸ Tādējādi gandrīz puse Liepājas respondentu nebija gatavi pilnīgi saraut attiecības ar luterisko Baznīcu un papildināt Katoliski apustuliskās draudzes rindas. Tie 19 respondenti, kas vēlējās būt abās draudzēs, tomēr norādīja, ka tad, ja tas nebūs iespējams, samierināsies ar izslēgšanu no luteriskās Baznīcas.

Iekšlietu ministrijas dokumenti sniedz unikālu informāciju – precīzus datus par draudzes locekļiem (vārdu, uzvārdu, dzīvesvietu) un viņu sociālo statusu.⁸¹⁹ Vairums no viņiem bija amatnieki.

Kurzemes guberņas garīgās un laicīgās priekšniecības attieksme pret irvingiešiem sākumā bija nogaidoša. Iespējams, ka viņi uzskatīja, ka šī kustība nav tik plaša un nozīmīga, lai tai pievērstu īpašu uzmanību. Tā, atskaitē par 1872. gadu Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija min, ka “irvingiešu sekta Jelgavā un Liepājā atradusi sev dažus sekotājus. Tie esot iesnieguši savu prasību iekšlietu ministram un tagad gaida, lai valdība tos atzītu.”⁸²⁰ 1873. gada atskaitē lasāma tikai īsa piezīme, ka Jelgavā ir 40 kustības sekotāju un, ka “apustulis no Londonas esot viņus apmeklējis un iestiprinājis (*посетил и запечатал*)”.⁸²¹ 1874. gadā tiek minēts, ka Rīgā irvingieši rīkojot sapulces īpašās ēkās, bet Kurzemē turpinot darboties “baptistu un irvingiešu sekta”⁸²². 1875. gada atskaitē atrodama informācija, ka kustības sekotāji vēl joprojām pulcējas un esot pat “sev nopirkuši (K.A. – uzaicinājuši) skolotāju no Vācijas”⁸²³.

⁸¹⁵ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 38.

⁸¹⁶ Ibid.

⁸¹⁷ Ibid. л. 39.

⁸¹⁸ Ibid.

⁸¹⁹ sk. 24. pielikumu

⁸²⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18, л. 125.

⁸²¹ Ibid. л. 139.

⁸²² Ibid. л. 153.

⁸²³ Ibid. л. 167.

Pēc A. Erdberga sniegtajām ziņām Katoliski apustuliskas kopienas darbojās piecās impērijas pilsētās. Pēterburga tika uzskatīta par centrālo draudzi (*Muttergemeinde*), bet pārējās par tās filiālēm (*Filialen*). Rīgā un Jelgavā darbojās pilntiesīgi garīdznieki, bet Tallinu (*Revel*) un Liepāju regulāri apmeklēja draudzes gani no Rīgas un Jelgavas, uz vietas bija tikai diakoni.⁸²⁴ Ir zināms, ka arī kopienas augstākās garīgās amatpersonas V. Ditmans un A. Erdbergs bieži ieradās draudzēs, lai skaidrotu Svētos Rakstus un “kustības dogmas” tiem, kas par to izrādīja interesi.⁸²⁵ Kustības nolikumā bija noteikts, ja ticīgajam radusies interese par viņu mācību, tad tas tiek uzņemts draudzē saskaņā ar nolikuma 7. pantu, kas nosaka: “Lai kļūtu par kopienas locekli, jābūt kristietim. Piederība Katoliski apustuliskajai kopienai pieļauj, ka tās locekļi ir piederīgi kādai no esošajām baznīcas institūcijām.”⁸²⁶ Kā akcentēja kustības vadītājs A. Erdbergs, viņi neatzīst jebkādu savu uzskatu propagandu, prozelitismu vai pierunāšanu, jo respektē izdotos likumus. Pievienošanās kustībai varot notikt tikai pēc ticīgā brīvas gribas.⁸²⁷

Jāatzīst, ka jaunu kustību parādīšanās radīja pretrunas esošo likumu interpretācijā. No vienas puses Katoliski apustuliskā kopiena, balstoties uz Krievijas impērijas Vispārējā likuma 45. pantu par ticības brīvu izvēli, bija pieprasījusi Iekšlietu ministrijai, lai tās locekļi varētu netraucēti darboties pēc savas ticības pārliecības. Taču varas iestādes kustības iniciatoru lūgumus noteikt viņu statusu un atļaut likumīgi darboties bija atstājušas bez ievērības. No otras puses bija citi likumdošanas panti, kuri ierobežoja jebkādu uzskatu sludināšanu bez attiecīgās garīgās un laicīgās varas atļaujas. Līdz ar to jebkuras jaunas reliģiskas kustības parādīšanās varēja tikt uzskatīta par esošo draudzes locekļu “musināšana” un piesliešanos “sektantismam”.

Būtiska loma kustības darbības ierobežošanā bija vietējai policijai. Atkarībā no tās priekšstatiem par to, kas ir un kas nav atļauts, varēja pastāvēt atšķirības dažādās vietās. Kā zināms no Kurzemes guberņas priekšnieka 1875. gada ziņojuma iekšlietu ministram, 14. septembrī policija “izdzenājusi” irvingiešu sapulci Liepājā. Tas norisinājies šādi: kādā privātmājā apmēram 25 personas bija sanākušas klausīties seno valodu skolotāju un studentu Viktoru Ditmanu, kurš teica sprediķi, kas bija “sacerēts pēc apustuliskās kopienas mācības”, un savas uzrunas beigās aicināja visus vēlreiz sapulcēties pēc divām dienām. Policija lūdza V. Ditmanam uzrādīt apliecību par tiesībām sludināt sapulcēs, bet šādas apliecības viņam nebija. Tādēļ policists visiem aizliedza sanākt uz nākamo sapulci, jo tā nav atļauta.⁸²⁸

Lai gan vietējais policists bija darbojies visai stingri, gubernators Pauls Lilienfelds

⁸²⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 78.

⁸²⁵ Ibid.

⁸²⁶ Ibid. л. 6.

⁸²⁷ Ibid. л. 78.

⁸²⁸ Ibid. л. 70.

(*Paul Fromhold Freiherr von Lilienfeld*, 1868-1885) tomēr nebija tik pārliecināts par to, kā būtu pareizāk rīkoties šādā situācijā. Gubernators rakstīja ministram A. Timaševam: “Divas dienas pēc sapulces V. Ditmans man rakstiski sūdzējās par policijas izdarībām. [...] Tā kā Baltijas ģenerālgubernators šobrīd atrodas ārzemēs, lūdzu, paskaidrojiet, vai varu šādu sapulci atļaut”.⁸²⁹

V. Erdmans savā iesniegumā ministram A. Timaševam par notikumiem 1875. gada septembrī pauda neizpratni un sašutumu. Viņš sūdzējās, ka pēdējā laikā Kurzemes policija esot sākusi izsekot kopienas locekļus, piemēram, “Liepājā ielauzusies privātā dzīvoklī, kur kopienas diakons mierīgi sarunājies ar 10 pilsētniekiem un skaidrojis viņiem Svētos Rakstus. Policijas ierēdnis esot nosaucis klātesošos par dumpiniekiem (*мятежники*), un, draudot ar miesassodiem, arestējis diakonu, konfiscējis viņa ekipāžu un pat Svētos Rakstus”. Pēc kāda laika līdzīgs notikums esot bijis Jelgavā, kur policija aizliegusi kopienas locekļiem rīkot jebkādas dievkalpošanas vai lūgšanas sanāksmes un paziņojusi, ka V. Ditmanam 24 stundu laikā ir jāpamet Kurzeme. Draudus saņēmis arī cienījamais skolotājs (?) Martinsons, kurš esot pārcēlies uz dzīvi Jelgavā pirms gada. Uz Martinsona piezīmi, ka viņš “nefigurējot nekādos papīros”, ir atbildēts: “Jūs esat tās pašas mācības sekotājs kā Ditmans, un tāpēc nebūsiat pieciešams”.⁸³⁰

Ev. luteriskās Baznīcas vienīgā, bet gana iedarbīgā cīņas forma pret jaunās kustības sekotājiem bija garīgo svētdarbību liegšana tiem draudzes locekļiem, kas iesaistījās irvingiešu kustībā. Kā tas ir teikts ģenerālkonsistorijas atzinumā jau 1873. gadā, “Katoliski apustuliskās kopienas sludinātā mācība neatbilst luteriskajai, tādēļ tai būtu jādarbojas pilnīgi šķirti no tās. Luterāņiem nebūtu iebildumu, ja šīs draudzes tiktu atzītas pieciešamās konfesijas statusā līdzīgi citām. Tai pat laikā esošajiem Irvinga sekotājiem luterāņu draudžu mācītāji būs spiesti atteikt garīgās svētdarbības – kristības, laulības un apbērēšanu”.⁸³¹ Kā arguments tika minēts arī tas, ka paši irvingieši esot norādījuši uz luteriskā rita nepilnībām, tādēļ tikai pašsaprotami būtu tas, ka viņiem jāveido atsevišķa kopiena.

Taču situācija draudzēs varēja būt visai atšķirīga. Kā tas ir redzams no Kurzemes Ev. lut. sinožu protokoliem⁸³², Katoliski apustuliskās kustības jautājums tika plašāk skatīts vairākas reizes (1878, 1879, 1881, 1888). Galvenais referents par šo problēmu vienmēr bija Jelgavas Annas baznīcas mācītājs Gustavs Zēzemans (*Gustav Friedrich Hermann Seesemann*). Viņš iepazīstināja sinodes delegātus ar Irvinga mācības teoloģiskajiem aspektiem, atšķirībām, kas to nodalīja no luteriskās mācības par Baznīcu. Tāpat viņš aicināja

⁸²⁹ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 70.

⁸³⁰ Ibid. л. 79.

⁸³¹ Ibid. л. 26.

⁸³² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 63, л. 1–512.

klātesošos uz diskusiju par to, kādu nostāju vajadzētu ieņemt Kurzemes mācītājiem savā ikdienas saskarsmē ar irvingiešiem.

Diskusijas centrā bija jautājums, vai irvingieši būtu jāuzskata par luterisko draudžu locekļiem. Ja uzskatāmi, tad, kā vērtēt viņu mācības atšķirības no Ev. luteriskās Baznīcas, neradot nesapratni pārējos draudzes locekļos. Ja nav uzskatāmi, tad – cik striktam un kādos jautājumos jābūt viņu nošķīrumam no draudzes. Mācītājs G. Zēzemans 1879. gadā piedāvāja vienoties par kopīgu viedokli, ka “irvingieši ir luteriskās draudzes locekļi, kas atrodas maldu stāvoklī, tādēļ viņi nevar saņemt Svēto vakarēdienu un citas svētdarbības.”⁸³³ Lai gan lielākā daļa garīdznieku piekrita tam, ka jaunajai kustībai vajadzētu būt pilnīgi nodalītai no luteriskās draudzes, tomēr viņi vēlējās piemērot kādu “maigāku” līdzekli. Līdz ar to kopēja nostāja netika panākta.

1881. gadā plašāku ziņojumu atkal sniedza mācītājs G. Zēzemans un viņam koreferēja Jelgavas latviešu draudzes mācītājs Karls Grass (*Karl Johann Graß*).⁸³⁴ Analizējot irvingiešu reliģiskos uzskatus, tika atzīmēts, ka Katoliski apustuliskā Baznīca cenšas veidot no Baznīcas atšķirīgu daļu, uz ko norādot vairākas pazīmes. No vienas puses, viņi mēģina “abstrahēties no vēsturiskajām atšķirībām starp dažādām konfesijām”⁸³⁵, bet, no otras puses, ir izveidojuši savu hierarhiju ar tā sauktajiem apustuļiem. Luteriskā Baznīca uzskatīja, ka Svētajos Rakstos par šādu apustulātu nekas nav minēts. Šis skatījums esot savā ziņā līdzīgs Romas katoļu Baznīcas priekšstatiem, bet tas neesot balstīts evaņģēlija mācībā. Tāpat G. Zēzemans norādīja arī, ka desmitās tiesas esamība irvingiešu draudzēs pilnīgi nešaubīgi norādot uz to, ka tā ir “sekta”, kurai nav un nevar būt nekā kopīga ar Evaņģēliski luterisko Baznīcu.⁸³⁶

Runājot par irvingiešu sekotāju uzskatiem, mācītājs K. Grass atzīmēja, ka viņiem raksturīga stingra iekšējā pārliecība un drosmē. Daudz ko dodot kustības izvēlētais, viņaprāt, “spēcīgais nosaukums – Apustuliski katoliska baznīca”, kas norādot uz kādu pārdabisku, Dieva iedibinātu iestādi - svētu Baznīcu. Kustība pretendē arī uz to, ka pasaulē ir atjaunojusi apustulisko harizmu, kas ļaus ticīgajiem pienācīgi sagatavoties Kristus otrreizējai atnākšanai. Viņš vēlreiz atgādināja sinodes delegātiem, ka par šādiem “apustuļiem un praviešiem” Svētajos Rakstos nekas nav minēts, tādēļ tie būtu jāuzskata par “viltus praviešiem”⁸³⁷. Mācītājs K. Grass vēlreiz aicināja visus ieņemt vienotu pozīciju attiecībā par irvingiešiem. Šoreiz K. Grasa aicinājums ieguva vispārēju atbalstu. Sinodes dalībnieki vienojās, ka irvingiešu sekotājiem nesniegs nekādas baznīcas svētdarbības. Visumā stingri konsekventajam lēmumam tika pievienota neliela atruna par to, ka “liedzot kristīgu

⁸³³ РГИА, ф. 821, оп. 5, л. 63, л. 34.

⁸³⁴ Ibid. л. 64–65.

⁸³⁵ Ibid. л. 64.

⁸³⁶ Ibid. л. 64–65.

⁸³⁷ Ibid.

apbērēšanu, tomēr vajadzētu ierakstīt baznīcas grāmatā pašu miršanas faktu, ja tuvinieki to lūdz⁸³⁸. Tāpat tika nolemts, ka irvingiešu vecāku bērnus drīkst sagatavot konfirmācijai, bet tikai tad, ja viņi apsolās atgriezties no “maldiem”.⁸³⁹

Kā tas ir redzams no A. Erdberga sagatavotā ziņojuma Iekšlietu ministrijas Cītticībnieku garīgo lietu departamenta direktoram par to, kurās draudzēs un kādām personām luterāņu mācītāji ir atteikuši baznīcas svētdarbības, tad visneiecietīgākie bijuši Pēterburgas Svētās Annas baznīcas mācītāji, kuri kategoriski atteicās pieņemt draudzē irvingiešu kustības locekļus, jo tie esot jau sarāvuši visas garīgās saites ar Baznīcu.⁸⁴⁰ Kurzemes guberņā viskonsekventākā un visnoraidošākā nostāja bija Jelgavas luteriskajām draudzēm. Jau no 19. gs. 70. gadu sākumā te sastopami atteikumi pieņemt irvingiešu sekotājus pie dievgalda vai apbērēt. Kad Krīgeru (*Krüger*) laulātais pāris vēlējās pieņemt Svēto vakarēdienu par godu savas vienīgās meitas konfirmācijai, viņiem tika atteikts. Krāsotājam Ādolfam Fišeram (*Adolph Fischer*) radās grūtības saņemt mācītāja atļauju, lai paglabātu māti ģimenes kapos, lai gan vieta bija nopirkta jau vairākus gadus iepriekš. Kad tas beidzot izdevās, tā bija jāapglabā bez mācītāja svētības. Savukārt Liepājas mācītājs E. Rotermunds atteicis aizlūgt un apglabāt veco vīru Forstmanu (*Forstmann*) un piekritis tikai tad, kad radnieki piedraudējuši aicināt katoļu priesteri.⁸⁴¹ 1880. gada oktobrī pilnīgi visi luterāņu draudžu gani bija atteikušies pēdējā gaitā izvadīt pirtnieka Ādama Eihes (*Adam Эйхе*) mirušo bērnu.⁸⁴² Kā to norāda A. Erdbergs, šo svētdarbību liegšana vēl bija kaut kā pieciešamas, taču atteikums kristīt bērnu jau varēja radīt tālejošākās sekas un problēmas ģimenei.

Precīzu ziņu par irvingiešu kopienas darbību gadsimta beigās nav. Visdrīzāk policija uz viņu aktivitātēm raudzījies pielaidīgi. Tā, piemēram, ir informācija no Liepājas 1879. gadā, kas vēsta, ka “pilsētā brīvi darbojas baptistu un irvingiešu lūgšanu nami, kuros notiekot dievkalpojumi.”⁸⁴³ Samērā droši var apgalvot, ka Katoliski apustuliskās kopienas sekotāju vidū bija arī pietiekami daudz latviešu izcelsmes cilvēku, jo Iekšlietu ministrijas dokumentos rodamas ziņas par to, ka 1879. gadā ar Garīgo lietu pārvaldes atļauju Galvenā cenzūras komiteja Pēterburgā deva atļauju kāda latviešu rokraksta jeb tā sauktās irvingiešu liturģijas publicēšanai. Ministrija tolaik uzskatīja, ka, lai gan “sekta” neesot impērijā atzīta, tā tomēr piederot pie “nekaitīgām”, un tādēļ neesot pamata to vajāt. Turklāt minētajā liturģijā neesot nekā kaitīga ne reliģiskā, ne politiskā ziņā. 1880. gadā izdots šī izdevuma papildinājums.

⁸³⁸ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 63, л. 65.

⁸³⁹ Ibid. л. 65.

⁸⁴⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998, л. 183.

⁸⁴¹ Ibid. л. 183–184.

⁸⁴² Ibid. л. 183.

⁸⁴³ Ibid. л. 177.

Taču, kad 1882. gadā kopiena iesniegusi vēl kādu latviski sarakstītu manuskriptu, kurā dots skaidrojums dažām Svēto Rakstu vietām, Garīgo lietu departaments publicēšanas atļauju nav devis, atsaucoties uz to, ka irvingieši nav impērijā “pieciešamo” baznīcu vidū.⁸⁴⁴

Norādes par Katoliski apustuliskās kopienas eksistenci līdz pat 19. gs. beigām atrodamas arī Ev. luteriskās Baznīcas ģenerālkonsistorijas atskaitēs.⁸⁴⁵ 19.gs. 80. gados tiek vēstīts, ka “irvingiešu kustība ejot mazumā”⁸⁴⁶, “zaudējot savu ietekmi”⁸⁴⁷, “viņiem neesot nekādu panākumu”⁸⁴⁸, “vērojama tuvināšanās ar luterisko Baznīcu”⁸⁴⁹. Tomēr 1892. gadā redzams, ka Jelgavā esot daudz (“daudzskaitlīgi”) irvingiešu, bet viņi varot pastāvēt, tikai pateicoties ārvalstu palīdzībai.⁸⁵⁰ 1895. gadā tiek ziņots, ka irvingiešu skaits Liepājā un Jelgavā esot grūti nosakāms, jo viņi vēl arvien saglabājot saites ar luterisko draudzi. Jelgavā viņi ierīkojuši sev plašāku saiešanas namu.⁸⁵¹ Pat 1899.gadā Kurzemes guberņas valdes vēstulē minēts, ka Katoliski apustuliskā kopiena vēl joprojām darbojas. Kopienas locekļi ietiepīgi pretojoties tam, ka tiek saukti par “irvingiešu sektu”, uzņem savās rindās visus, kas to vēlas un nepieprasa, lai jaunuzņemtie izstātos no savas draudzes. Viņi, vēloties apvienot visus kristiešu, neskatoties uz to nacionālo vai konfesijālo piederību, un, pilnveidojot savu garīgo dzīvi un tikumību, sasniegt pirmo gadsimtu kristiešu dzīves ideālus. Šajā vēstulē redzams arī tas, ka guberņas iestādes visai vāji orientējas konfliktā, jo nezina, ka ģenerālkonsistorija jau 1895. gadā ir izdevusi priekšrakstu (25.11.1895, Nr. 2700), ka Katoliski apustuliskā Baznīca nav uzskatāma par vienu no Ev. luteriskās Baznīcas novirzieniem, tādēļ tā pilnībā norobežojas no ticīgajiem, kas vēlēties pievienoties irvingiešiem. Luteriskajiem mācītājiem ir aizliegts šādiem “atkritējiem” sniegt garīgās svētdarbības.⁸⁵²

Katoliski apustuliskās draudzes aktivitātes Kurzemes guberņā notika Liepājā un Jelgavā. Šīs kustības sekotāji pamatā bija ev. luterisko draudžu locekļi, kuri centās papildināt savu reliģisko praksi ar jaunu pieredzi. Pēc sava sociālā statusa tie bija pilsētnieki, pēc tautības – galvenokārt vācieši. Kad Ev. luteriskā Baznīca lika viņiem izvēlēties, kurai draudzei sevi turpmāk pieskaitīs, vairums nolēma pilnīgi saraut saites ar luterisko draudzi. Kustības nenokārtotais tiesiskais stāvoklis spilgti izpaudās arī katra ticīgā dzīvē, jo viņiem nereti tika liegtas garīgās svētdarbības saņemšana. Kopumā tās sekotāju skaits kopš kopienas

⁸⁴⁴ РГИА, ф. 821, оп. 5, л. 998, л. 188.

⁸⁴⁵ РГИА, ф. 821, оп. 5, л. 19, л. 75, 88, 89, 102, 119, 152, 187, 206, 232, 282, 316.

⁸⁴⁶ Ibid. л. 65.

⁸⁴⁷ Ibid. л. 102.

⁸⁴⁸ Ibid. л. 152.

⁸⁴⁹ Ibid. л. 187.

⁸⁵⁰ Ibid. л. 232.

⁸⁵¹ Ibid. л. 282.

⁸⁵² LVVA, 629.f., 2.apr., 2094.l. (Acta betreffend der dem Evangelisch-Lutherischen General Consistorium über die Stellung der Irvingianer zur ev.- luth. Kirche abzugebende Gutachten. 1895), 31.–32. lp.

parādīšanās 1871. gadā bija noturīgi neliels, nepārsniedzot 200 ticīgo.

Balstoties Krievijas impērijas likumdošanas dalījuma izšķiramas divas konversiju grupas. Pirmā ir saistīta ar konversijām pareizticībā. Otrā, kas saistīta ar cisticbnieku konversijām, kurās netiek skartas pareizticīgās Baznīcas intereses. Īpaša uzmanība un piesardzība tika veltīta tam, lai nenotiktu “konkurences cīņa” starp konfesijām, kurā ticīgie tiek mudināti mainīt konfesionālo piederību. Tādēļ attiecīgie Krimināllikuma panti stingri vērsās pret visiem, kuri censtos publiski noniecināt citu ticību piederīgo reliģiskās jūtas. Likumdošanā bija arī ievērota zināma gradācija par sodiem, kas būtu uzliekami par šādiem noziegumiem. Vislielākais sods draudēja par kristietības pamatvērtību – Dieva, Dievmātes zaimošanu vai necienīgu izturēšanos baznīcā. Nākamajā vietā būtu sodi, kas vērsti pret tiem, kas aizskar pareizticīgo intereses, un visbeidzot – jebkuras citas ticības aizskārums.

Kurzemes guberņā 19. gs. otrajā pusē konversijām nav masveida raksturs, izņemot Ilūkstes apriņķa vecticbnieku konversiju venticībā un pareizticībā 19. gs. 50. gadu sākumā un Kurzemes luterāņu konversijas pareizticībā 19. gs. 80. gados. Abas masveida konversijas bija valsts varas ierosinātas. Vecticbnieku konversiju gadījumā izmantotie piespiedu mehānismu nenesa gaidītos rezultātus, jo jau nākamajos gados pēc ticības maiņas, konvertītu vairums bija pārcēlušies uz dzīvi citās guberņās un “atkrituši” venticībā. Vērā ņemams faktors bija arī tas, ka atšķirībā no pilsētas vides, kurā pareizticībā pārgājušie turīgākie vecticbnieki nevēlējās zaudēt tās savas ģimenes legalizācijas statusu, kas bija tam izdevīgs, lauku vidē, kāds bija Ilūkstes apriņķis, tas nebija tik būtiski.

Luterāņu pāriešana pareizticībā 19. gs. 80. gados kopumā bija daudz sekmīgāka, jo šajā laikā pareizticīgā Baznīca pati bija daudz labāk piemērojusies strādāt latviešu apdzīvotajos apgabalos – liela daļa garīdznieku bija latviešu tautības, dievkalpojumu un lūgšanu teksti bija iztulkoti latviešu valodā, tika izplatīti periodiskās preses izdevumi un dažādas brošūras, kurā plašāk tika skaidrota pareizticības mācības būtība. Kā būtisks aspekts bija šajā laikā īstenotās vispārējās reformas, kuras pēc vairāku gadsimtu pulēm likvidēja Baltijas “īpašo statusu” un no pārējās impērijas atšķirīgo tiesu un skolu sistēmu, kas latviešiem lika noprast, ka šīs reformas ir neatgriezeniskas.

Ilūkstes apriņķī sadūrās Romas katoļu un pareizticīgo konfesiju intereses. 19. gs. 60. gados no pareizticīgo puses notika mēģinājumi precizēt to, vai katoļu draudzes neapmeklē tādas personas, kurām pēc likuma būtu jābūt pareizticīgām, jo viens vai abi no vecākiem bijuši pareizticīgi. Asa cīņa bija arī par bijušo uniātu draudzes locekļiem, kuriem pēc ūnijas likvidēšanas bija jāklūst par pareizticīgajiem. Katoļu un luterāņu savstarpējās konversijas Kurzemes guberņā 19. gs. otrajā pusē ir samērā maz. Lai gan ticības maiņas atļauja bija

jāiegūst no iekšlietu ministra, tā bija vairāk formāla procedūra un konvertītu gribas izpausme nekādā veidā netika kavēta.

Pirmie baptistu sekotāji Kurzemes guberņā radās 19. gs. 60. gados. Uz izstāšanos no luteriskajām draudzēm viņus varēja pamudināt daudzu apstākļu kopums: reliģiskās alkas pēc dziļākas dievbijības praktizēšanas, protests pret vācu muižniecības un Ev. luteriskās Baznīcas sadarbību vietējā pārvaldē un neapmierinātība ar tā laika sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem. Savukārt irvingiešu ticīgo darbība saistīta galvenokārt ar divām guberņas pilsētām – Jelgavu un Liepāju. Daudzi no viņiem bija vācu izcelsmes amatnieki, kuri atsaucās atsevišķu sludinātāju idejām par Baznīcu, kas apvienotu vairākas konfesiju, par draudzi, kuras darbība balstītos uz demokrātisku attiecību modeli nekā tas bija guberņā pārstāvētajās konfesijās.

4. JAUKTĀS LAULĪBAS

4.1. Likumdošana par jauktajām laulībām

Ģimenes institūciju un ar tās dzīvi saistītās norises (laulības slēgšana un šķiršana, bērnu kristīšana un audzināšana, ģimenes locekļu mantojuma tiesības u.c.) reglamentēja Krievijas impērijas Civillikums. Laulību slēgšanas kārtība bija aprakstīta likuma 2. nodaļā „Par to kristiešu savstarpējām laulībām, kas nav pareizticīgie, kā arī par viņu laulībām ar pareizticīgajiem; par vecticībnieku laulību metriskajiem ierakstiem“. Civillikuma 61. pants noteica, ka visu kristīgo konfesiju personām atļauts stāties laulībās, vadoties pēc savas Baznīcas noteiktajiem likumiem un rituāliem, un neprasot īpašu laicīgās varas atļauju. Pietiek ar to, ja tiek ievēroti visi tie ierobežojumi un nolikumi, kas ir noteikti viņa konfesijā.⁸⁵³

Kā atzīmē P. V. Vērts, „Krievijā, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, ilgi saglabājās izpratne par laulībām kā strikti reliģisku institūciju.“⁸⁵⁴ Viņš, atsaucoties uz 19. gs. 70. gadu juristu viedokli, norāda, ka „Krievijas ģimenes likumdošana ir pilnībā ultraklerikāla gara caurstrāvota, jo likumīgs spēks bija tikai baznīcā noslēgtām laulībām.“⁸⁵⁵ Neskatoties uz daudziem citu valstu valdību iebildumiem (pēdējo reizi tie tika izteikti Hāgas starptautiskajā konferencē 1900. gadā), Krievijas likumdošanā bija noteikts, ka Krievijas pilsoņiem - luterāņiem, kas slēdz laulības ārvalstīs, piemēram, Vācijā, tās obligāti jāsvētī baznīcā, kaut arī konkrētās valsts likumdošana pieļauj arī civillaulības. Ja tas nav izpildīts, tad, atgriežoties dzimtenē, šī laulība netiek atzīta par likumīgu.⁸⁵⁶ Tādējādi tiek akcentēts, ka likumīgs spēks ir tikai baznīcā slēgtai laulībai.

Laulības parasti svētītas tanī draudzē, kuras locekļi bija nākamie jaunlaulātie (vismaz viens no viņiem). Tās sākās ar saderināšanās procedūru. Visām kristīgajām konfesijām bija sava stingri reglamentēta kārtība, kas noteica, kā garīdzniekiem jārīkojas, pieņemot laulību pieteikumus, pārbaudot cilvēku motivāciju un visbeidzot – veicot nepieciešamās rituālās darbības. Pēc pieteikuma saņemšanas garīdznieka pienākums bija pārliecināties par to, vai, veidojot jauno ģimeni, tiks ievēroti visi priekšnoteikumi, lai laulība būtu likumīga, proti, vai tai nav kādi šķēršļi.

Parasti Baznīcas tiesībās tiek izšķirti divu veidu šķēršļi. Pirmajā gadījumā laulības tiek uzskatītas par nederīgām jau kopš to noslēgšanas brīža, ja garīdznieks vai laulātie ir veikuši

⁸⁵³ Свод законов Российской империи. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай – Болтовского. Кн. 3, т. X, ч. 1. Свод Законов Гражданских. Издание 1900 года. ст. 61. (Turpmāk – СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1.)

⁸⁵⁴ Werth, P. W. Empire, Religious Freedom, and the Legal Regulation of “Mixed” Marriages in Russia. *The Journal of Modern History*. Vol. 80, Nr. 2, June, 2008. p. 300. (turpmāk – Werth, P.W. Legal Regulation of “Mixed” Marriages)

⁸⁵⁵ Ibid. p. 301.

⁸⁵⁶ Ibid.

nepareizas jeb pretlikumīgas darbības (*impedimenta prohibentia*). Tās ir šādas: ceremonija notikusi gavēņa liturģiskajā laikā, pirms tās laulātie nav piegājuši pie grēksūdzes un dievgalda, nezina baznīcas ticības patiesības u. tml. Likums noteica, ka šāda laulība būtu steidzami jāatceļ un vainīgie jāsooda. Pastāvēja arī iespēja, ka minētie šķēršļi tiek novērsti un laulība slēgta atkārtoti.⁸⁵⁷ Savukārt otrajā gadījumā garīdznieks nav ņēmis vērā Baznīcas un valsts likumos noteiktos objektīvos apstākļus jeb laulības noslēgšanas šķēršļus (*impedimentia dirimentia*). Tie ir gadījumi, kad: 1) personas nav laulībām atbilstošajā vecumā (vīriešiem - vismaz 18 gadi, sievietēm – vismaz 16, bet ne vecāki par 80 gadiem); 2) kādai no pusēm ir fiziska vai garīga rakstura traucējumi; 3) laulībām nav abpusējas piekrišanas; 4) kāda no pusēm piekrišanas iegūšanai izmantojusi varu vai viltu, nav saņemta vecāku vai aizbildņu piekrišana; 5) viena no pusēm devusi garīgos solījumus, resp., ir mūka vai mūķenes kārtā; 6) viena no pusēm jau iepriekš salaulāta un šī laulība nav šķirta, u.c.⁸⁵⁸

Saskaņā ar Krievijas impērijas likumdošanu⁸⁵⁹ personai, kura vēlējās slēgt laulību, vispirms bija mutiski vai rakstiski jāinformē savas draudzes garīdznieks un jāsniedz viņam nepieciešamās ziņas (izraksti no metrikām par kristību un iesvētību). Pēc personas datu pārbaudes jaunais pāris svētdienās vai svētku dienās trīs reizes baznīcā tika pasludināti par saderinātiem jeb *uzsaukti*, lai draudzes locekļiem, kuri zina kādus iemeslus, kādēļ laulība nedrīkst tikt slēgta, būtu iespējams par to ziņot garīdzniekam. Pēc tam sekoja t.s. pirmslaulību *pārbaude* jeb *izmeklēšana* (*обыск*), lai vēlreiz pārlicinātos, vai laulības slēgšanai nav šķēršļu. Ja laulājamie bija dažādu draudžu locekļi vai atšķirīgu konfesiju pārstāvji, tad *uzsaukšana* notika abās draudzēs. Līdz ar to, slēdzot jauktas laulības, obligāti bija jāsaņem rakstisks apliecinājums no otras draudzes gana par to, ka uzsaukšana ir notikusi arī viņa baznīcā.⁸⁶⁰

Baznīcas tiesībās bija noteikts arī tas, ka atšķirīgu kristīgo konfesiju pārstāvji drīkst stāties likumīgā laulībā, bet ar atrunu, ka “pareizticīgie un katoļi nedrīkst tikt salaulāti ar nekristiešiem (K.A. – musulmāņiem, Mozus ticīgajiem, lamaītiem u.c.), savukārt protestanti – ar pagāniem (K.A. – tātad protestanti drīkst slēgt laulību ar musulmāņiem un Mozus ticīgajiem)”⁸⁶¹ Lai gan likums noteica, ka jauktu laulību slēgšana ir atļauta, tomēr bija jāraugās, lai tiktu ievēroti visi šādos gadījumos paredzētie piesardzības mēri. Galvenais nosacījums bija – laulības slēdzamas pareizticīgo draudzē un ar pareizticīgā priesteru svētību. Lai jauktas laulības varētu slēgt pareizticīgo garīdznieks, īpaša atļauja nebija vajadzīga.

⁸⁵⁷ Церковное право. Лекции засл. проф. М.И. Горчакова. С. 403–404.

⁸⁵⁸ Ibid. С. 404. - 420.

⁸⁵⁹ СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1. ст. 25.

⁸⁶⁰ Ibid. ст. 26.

⁸⁶¹ Церковное право. Лекции засл. проф. М.И. Горчакова. С. 429.

Savukārt lūgumi atļaut laulāties tikai citticībnieku baznīcā bija jānoraida.⁸⁶² Tomēr praksē ieviesās tradīcija, ka praktiski visu konfesiju garīdznieki mēģināja panākt, lai šādas laulības netiktu slēgtas vispār, jo viņi uzskatīja, ka konfesionāli jauktajās laulībās vienmēr pastāv zināms risks, ka laulātie noslieksies par labu vienai ticībai. Tādēļ draudžu gani centās iespaidot jauno pāri, izmantojot tās iespējas, ko viņiem deva pastāvošā kārtība.

Lai neveidotos situācija, ka vienas konfesijas garīdznieks noslēdz laulības otram „aiz muguras“ jeb paslepus, Civillikumā visai precīzi bija noteikta konfesionāli jauktu laulību slēgšanas kārtība. Tā, piemēram, 69. pants, kas balstījās uz 1819. un 1839. gadā izdotajiem ukaziem, aizsargāja Ev. luteriskās Baznīcas intereses. Tajā bija noteikts, ka, „slēdzot laulības Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes guberņā starp protestantu un pareizticīgu personu, obligāti jāiesniedz luterāņu draudzes gana apliecība, ka pāris ir viņa draudzē uzsaukts un ka laulības noslēgšanai nav atklāti nekādi šķēršļi. Pēc laulībām (K.A. – pareizticīgajā draudzē) minētais mācītājs ir jāinformē par to noslēgšanas laiku/ datumu“.⁸⁶³

Par to, kā konfesionāli jauktas laulības savā draudzē drīkst slēgt katoļu garīdznieks, norāda 72. pants, kas pirmo reizi noteikts ar 1832. gada ukazu, kurā minēts, ka „laulības starp pareizticīgajiem un katoļiem tiek uzskatītas par nederīgām tik ilgi, kamēr tās nav svētījis pareizticīgo garīdznieks“⁸⁶⁴. Valsts likumdošana nodeva pareizticīgās Baznīcas garīgās tiesas ziņā visus strīdīgos gadījumus, kad bija radušās šaubas par to, vai laulība tikusi noslēgta likumīgi. Tas attiecās uz visiem tiem gadījumiem, kad viena no laulātajām pusēm bija pareizticīga.⁸⁶⁵ 74. pantā tika precizēts, ka Romas katoļu Baznīcas konsistorijas nedrīkst pieņemt katoļu draudzes locekļa iesniegumu par viņa laulības jautājumiem, ja tā bijusi noslēgta ar pareizticīgo, jo šāda laulība šķirama tikai ar pareizticīgās garīgās tiesas spriedumu.⁸⁶⁶

Pirmo reizi konfesionāli jaukto laulību jautājumus Krievijā sāka reglamentēt cara Pētera I laikā 18.gs. sākumā. Tas bija saistīts ar plašām reformām dažādās sabiedrības dzīves jomās un intensīvu ārzemnieku ieceļošanu Krievijā. Šie ārzemnieki parasti bija citu kristīgo konfesiju pārstāvji. Bieži vien šāds ieceļotājs vēlējās dibināt ģimeni ar pareizticīgu sievieti. Jānorāda, ka tā laika ģimenes dzīves tradīcijas noteica, ka dzīvesvietas izvēlē noteicējs ir vīrs, jo tieši viņš gādā par ģimenes labklājību. Tādēļ pareizticīgā sieviete, kopā ar vīru nonākot ārzemēs, var tikt pakļauta dažādiem riskiem. Viens no būtiskākajiem – pazemošana vai

⁸⁶² Максимов, В. (сост.) *Законы о разводе православного и неправославного исповеданий и о раздельном жительстве супругов, с разъяснениями Правительствующего Сената и циркулярными и сепаратными указами Святейшего Синода*. Москва, 1909. С. 133 (turpmāk – *Законы о разводе православного и неправославного исповеданий*.)

⁸⁶³ СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1. ст. 69.

⁸⁶⁴ Ibid. ст. 72.

⁸⁶⁵ Ibid. ст. 73.

⁸⁶⁶ Ibid. ст. 74.

diskriminācija ticības pārliecības dēļ. Šādā laulībā dzimušie bērni varētu netikt kristīti pareizticībā. Lai to novērstu, 1721. gadā izdeva ukazu, kas noteica, ka ārvalstu pilsonim, kurš vēlas stāties laulībā ar pareizticīgo, ir jādod zvērests, ka viņš ne vārdos, ne darbos noniecinās savas sievas reliģisko pārliecību, necentīsies pārvilināt viņu savā ticībā un kristīs bērnus pēc austrumu rita tradīcijām.⁸⁶⁷

Arī 19. gs. Civillikumā (67. pants) bija saglabāta kārtība, ka citas konfesijas ticīgais, kas vēlas stāties laulībā ar pareizticīgu personu, pirms tam parakstās, ka nepārmetīs savam laulātajam draugam to, ka viņš pieder pareizticībai, un nekādā citā veidā “nepārvilinās” to savā ticībā. Šajā laulībā dzimušie bērni tiks kristīti un audzināti pēc pareizticīgās Baznīcas noteikumiem. Šādam apliecinājumam bija noteikta forma: “*Zemāk parakstīties/-jusies (amats, vārds, uzvārds, ticības piederība) ar šo apliecinu, ka, stājoties laulībās ar .. (amats, vārds, uzvārds) pareizticīgu personu; audzināšu abu dzimumu bērnus, kas šajā laulībā būs dzimuši saskaņā ar Krievijas valstī noteikto kārtību, t. i., kristīšu un audzināšu tos pareizticībā*” (10. sējums, 67. panta pielikums). Pēc laulību ceremonijas šis apliecinājums tiek nosūtīts bīskapam. Ja priesterim rodas šaubas par to, vai dotais solījums tiks turēts, jāziņo priekšniecībai, kas, iepazīstoties ar lietas apstākļiem, pieņem galīgo lēmumu.⁸⁶⁸

Šī kārtība tika attiecināta uz visu impērijas teritoriju, izņemot Somiju, kur bija noteikts, ka dažādu kristīgo draudžu locekļiem jaukto laulību ceremoniju organizē abās baznīcās. Bērni, kas šādās laulībās dzimuši, tiek audzināti tanī ticībā, kurai pieder ģimenes galva. Nekādas citas vienošanās šajā jautājumā netika pieļautas. Lai gan ir jānorāda, ka šis pants attiecās tikai uz tiem pareizticīgajiem, kas Somijā bija pamatiedzīvotāji. Līdz ar to jauktas laulības ar pareizticīgu Krievijas militārpersonu bija slēdzamas pareizticīgo baznīcā, balstoties uz vispārējo impērijas kārtību.⁸⁶⁹

Būtiskākais strīdu objekts jaukto laulību gadījumos bija tajās dzimušo bērnu ticības piederības jautājums. Saskaņā ar kristīgo mācību vecāki ir atbildīgi par bērna reliģisko audzināšanu, proti, vecāki, kas jau ir paši pārliecināti par kristīgajām vērtībām, nodod tās saviem bērniem. Taču likumdošana apliecināja neticību tam, ka ģimene ir spējīga šos jautājumus risināt bez garīdznieka palīdzības jeb ietekmes. Līdz ar to konsekventa pareizticīgās laulātās puses tiesību aizsardzība konfesionāli jauktās ģimenēs bija veids, kā valdošā ticība nodrošināja savas pozīcijas. Šāda prakse pastāvēja arī citās valstīs, piemēram, Austrijā, kur līdz 1870. gadam visi jaukto laulību bērni bija jākristī katoļticībā, bet pēc šī gada

⁸⁶⁷ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604 (Дело об установлении правил заключения браков между лицами разных иностранных исповеданий и о расследовании случаев противодействия католического духовенства бракам католиков с православными, 1835–1914.), л. 210.

⁸⁶⁸ *Законы о разводе православного и неправославного исповеданий*. С. 133.; СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1. ст. 67. приложение.

⁸⁶⁹ СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1. ст. 68.

ticības piederību noteica pēc tēva.⁸⁷⁰

Likumdošana regulēja gandrīz visus iespējamus gadījumus: citticībnieku laulībā bērnu reliģisko piederību nosaka vecāki, savstarpēji vienojoties, taču konflikta situācijā zēni pieņem tēva, bet meitas – mātes ticību.⁸⁷¹ Tā sauktie atradeņi jeb pamestie zīdaiņi ir kristāmi pareizticībā visā valsts teritorijā, izņemot tos apgabalus, kuros nav pareizticīgo garīdznieku. Tajos bērnus ir atļauts kristīt arī audžuvecāku ticībā. Nelikumīgi dzimušie bērni manto mātes ticību, ja vien netiek nodoti valsts audzināšanas iestādēs.⁸⁷²

Likumdevējs noteica arī to, kā jārikojas gadījumos, kad vecāki maina savu konfesionālo piederību. Ja vecāki pievienojas pareizticībai, tad tai tiek pievienoti arī bērni, kas jaunāki par 7 gadiem. Savukārt, ja pareizticībai nolemj pievienoties tikai viena no laulātajām pusēm, tad tajā līdz ar viņu pāriet attiecīgā dzimuma bērni – zēni ar tēvu, bet meitas ar māti.⁸⁷³ Citticībnieku un vecticībnieku bērni, kas jaunāki par 14 gadiem, ja tie vēlas pieņemt pareizticību, var to darīt tikai ar vecāku rakstisku atļauju un pēc viņu ticības patiesību zināšanas pārbaudes. Savukārt bērni, kuri jau ir sasnieguši 14 gadu vecumu, var pieņemt pareizticību bez vecāku vai aizbildņu piekrišanas, taču tikai tad, ja viņi ir spējīgi pierādīt savas vēlmes patiesumu un pēc tam, kad apguvuši ticības mācības kursu.⁸⁷⁴

Visu kristīgo Baznīcu konsistorijām un garīgajām tiesām bija dota iespēja izlemt jautājumus par savas draudzes locekļu laulībām: atzīt tās par derīgām vai nederīgām, noteikt laulāto pagaidu separāciju vai arī tās šķirt. Laulības šķiršanas lietas tika izmeklētas atbilstoši attiecīgās konfesijas tradīcijām un izpratnei, kādu pārkāpumu dēļ tās varētu tikt šķirtas. Šajā ziņā valsts vara pilnībā respektēja garīgo varas iestāžu kompetenci. Tomēr Krievijas impērijas Civillikumā bija arī noteikta kārtība, kā skatīt jaukto laulību šķiršanas jautājumus. Tā, piemēram, ja viens no partneriem ir pareizticīgs, tad lieta obligāti skatāma pareizticīgo garīgajā tiesu iestādē, un tās pieņemtais lēmums ir saistošs abiem laulātajiem. Ja partneri ir dažādu kristīgo ticību piederīgie, pie tam viņu laulība slēgta abās draudzēs, tad skatāmas divas lietas: 1) vai noslēgtā laulība uzskatāma par derīgu, 2) vai tā būtu šķirama. Pirmais jautājums jāskata tās konfesijas garīgajai tiesai, kurā laulājušies vispirms. Otrais jautājums risināms tajā garīgajā tiesā, kura pārstāv tā saukto atbildētāju. Šo tiesu iestāžu pieņemtie lēmumi ir saistoši abiem laulātajiem.⁸⁷⁵

Vecticībnieku laulību reģistrācijai bija īpaša, no citām kristīgajām konfesijām atšķirīga

⁸⁷⁰ Церковное право. Лекции засл. проф. М.И. Горчакова. С. 133

⁸⁷¹ Ibid. С. 135

⁸⁷² Ibid.

⁸⁷³ Ibid.

⁸⁷⁴ Ibid.

⁸⁷⁵ *Законы о разводе православного и неправославного исповеданий.* С. 135–136.

kārtība.⁸⁷⁶ Līdz 1874. gadam vecticībnieku darbība tika dažādi ierobežota, tāpēc viņiem netika ļauts veikt metriskos ierakstus. Lai izprastu valsts varas attieksmi pret šiem jautājumiem, tiks citēti Svētās Sinodes oberprokurora D. Tolstoja (*Александр Петрович Толстой*, 1856-1862) apsvērumus, ko viņš 1858. gadā izteica slepenajai komitejai, kas risināja ar vecticībnieku tiesisko stāvokli saistītos jautājumus. Oberprokurors bija pārliecināts, ka „neaizskarot vecticībnieku ticības pārliecību, ir jāpanāk viņu skaita samazināšanos. Ja valdības rīcības rezultātā vecticībnieku skaits palielināsies, ir sagaidāms, ka pareizticīgajā tautas daļā veidosies neizpratne par valdības rīcības motīviem. Šāda valdības un Baznīcas nošķiršanās būs nepatīkama vēsts ne tikai daudziem mūsu dzimtajās ārēs, bet arī ārzemēs.”⁸⁷⁷. Oberprokurors tomēr neiesaka mainīt kārtību, kā vecticībniekiem tiek veikti metriskie ieraksti un legalizēts ģimenes stāvoklis: tad, kad vecticībnieki griezīsies pie valsts varas iestādēm, lūdzot atļaut stāties laulībās, kristīt bērnu vai glabāt mirušo pēc vecticībnieku rīta, pilsoniskajai priekšniecībai ir skaidri jānorāda, ka „valdība neiejaucas viņu maldu ceļos, kas ir pretrunā ar patiesās (K.A. – pareizticīgās) Baznīcas kārtību”⁸⁷⁸. Tādējādi valdība cerēja, ka daļa vecticībnieku, kuriem būs nepieciešama mantošanas tiesību nodošana, tomēr pāries pareizticībā un slēgs laulības pareizticīgo baznīcā.

Jānorāda, ka daļa vecticībnieku (bezpovoci) jau 18. gs. bija pārgājuši uz reliģisko praksi, kad laulības sakraments tika aizstāts ar pāra abpusēju piekrišanu un vecāku svētību.⁸⁷⁹ Valsts vara šādu ģimeņu kopdzīvi uzskatīja par nelikumīgām ārļaulības seksuālām attiecībām, kuras netika regulētas ne Civillikumā, ne arī bija kādas garīgās tiesas kompetencē. Bērni, kas bija dzimuši šo attiecību rezultātā, varēja iegūt savas likumīgās tiesības tikai pievienojoties pareizticībai.⁸⁸⁰

Svarīga reforma vecticībnieku metrisko ierakstu fiksēšanā bija 1874. gada 19. aprīļa ukazs, kurš noteica, ka vecticībnieku kopienas ietvaros noslēgtās laulības tiks uzskatītas par derīgām pēc tam, kad tās fiksētas metriku grāmatās. Ierakstus pēc pāra paziņojuma veica vietējā policija. Arī vecticībnieku laulību šķiršanas lietas tika deleģētas laicīgās tiesas iestādēm.⁸⁸¹ Laulāto pienākums bija paziņot par ģimenes izveidošanu. Ja viņi to neizpildīja, varēja tikt saukti pie atbildības, taču pati laulība tikai tādēļ nebūtu jāšķir.⁸⁸²

Vērtējot vecticībnieku atšķirīgo kārtību civiltiesisko aktu noslēgšanā, P. V. Vērts

⁸⁷⁶ СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1. ст. 78.

⁸⁷⁷ РГИА, ф. 832, оп. 1, д. 49 (Деятельность секретных комитетов по отношению к раскольникам. 1852 л 1863), л. 49.

⁸⁷⁸ Ibid. л. 64

⁸⁷⁹ Барановский, В., Поташенко, Г. *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь*. Вильнюс, 2005. С. 44–45.

⁸⁸⁰ *Законы о разводе православного и неправославного исповеданий*. С. 124.

⁸⁸¹ Ibid.

⁸⁸² СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1. ст. 78.

uzskata, ka valsts vara ar 1874. gada likumu vecticībnieku laulībām piešķīra laicīgu dimensiju (*civil dimension*). Tas esot ticis darīts tādēļ, lai neizceltu vecticībnieku laulību rituālu un nepielīdzinātu to cirticībnieku laulībām.⁸⁸³ Savukārt tiesību vēsturnieks V. Maksimovs norāda, ka pēc sava satura 1874. gada kārtība neliecina par to, ka ģimenes noslēgšanas aktu veic policija. Tā ir tikai jau noslēgtās savienības reģistrācija, kas nekādā gadījumā nav pielīdzināma tām civillaulībām laulībām, kādas pieļāva Rietumeiropas valstu likumdošana.⁸⁸⁴

4.2. Luterāņu un pareizticīgo laulības

1838. gadā uz Baltijas guberņām tika attiecināta jau Pētera I laikā ieviestā likumdošana, kas paredzēja, ka cirticībniekam, kas vēlas par savu dzīves draugu izvēlēties pareizticīgu personu, laulība jāslēdz pareizticīgo baznīcā un tanī jākristī arī šajā ģimenē dzimušie bērni.⁸⁸⁵ Tomēr jāatzīmē, ka tika pieļautas arī atkāpes no vispārējā likuma. Balstoties uz individuālu iesniegumu, iekšlietu ministra un imperatora akceptu, pārim bija iespējams iegūt atļauju savus bērnus audzināt citā ticībā.⁸⁸⁶

Konfesionāli jauktu laulību problēma Vidzemes un Kurzemes⁸⁸⁷ guberņā kļuva aktuāla tikai 19. gs. 40. gados, kad tradicionāli luteriskajās guberņās jau bija izveidojusies pietiekami liela pareizticīgo latviešu un igauņu kopiena. Jaukto laulību noslēgšanas praksē Baltijas reģionā izdalāmi vairāki posmi. **Pirmais posms** sākas 19. gs. 40. gados un ilgst līdz 1865. gadam. Īpaši iezīmīgs ir 1855. gads, kad par Krievijas imperatoru kļūst Aleksandrs II. Šajā laikā Vidzemes guberņā sāk izplatīties baumas, ka sakarā ar visai sarežģīto situāciju, kas vērojama konfesionāli jauktās ģimenēs, imperators esot izdevis likumu, kas atļauj pareizticībā konvertētajiem latviešiem un igauņiem pāriet luterānismā (pastāvošā likumdošana to nepieļāva). Baumotāji zināja stāstīt, ka jauktajās laulībās dzimušos bērnus arī nebūs obligāti jākristī pareizticīgajā Baznīcā, kā tas bijis iepriekš.⁸⁸⁸ Rīgas un Jelgavas pareizticīgo eparhijas arhibīskaps Platons par notiekošo informēja Baltijas ģenerālgubernatoru A. Suvorovu un Svētās Sinodes oberprokuroru A. Karasevski (*Александр Иванович Карасевский*, 1855-1856). Arhibīskaps sazinājās arī ar viņam pakļautajiem garīdzniekiem un mudināja tos biežāk apmeklēt draudzes locekļus, lai “stiprinātu viņus ticībā” un aicinātu neticēt viltus ziņu

⁸⁸³ Werth, P.W. Legal Regulation of “Mixed” Marriages. p. 302

⁸⁸⁴ *Законы о разводе православного и неправославного исповеданий*. С. 124.

⁸⁸⁵ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 212.

⁸⁸⁶ Ibid. л. 233–234.

⁸⁸⁷ Salīdzinoši daudz plašāka konversiju kustība 19. gs. 40. gados skāra Vidzemi, taču Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija uzmanīgi sekoja līdzti notikumiem un veidoja savu viedokli, balstoties uz Vidzemes pieredzi.

⁸⁸⁸ LVVA, 7462.f., 1.apr., 166.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором по поводу распространения слухов о возможности выбора веры детям от смешанного брака. 23.10.1855–7.8.1858), 1.–4. лр.

sludinātājiem.⁸⁸⁹ Pēc Rīgas pareizticīgo protohiereja Fomas Varņicka (*Фома Варницкий*) sniegtās informācijas, baumas dažādās variācijās esot izplatījušās ne tikai visā Vidzemē, bet arī Kurzemē. Daži apgalvojot, ka likums ir jau stājies spēkā un šobrīd tiekot sūtīts uz Rīgu. Citi domā, ka šis regulējums vēl nav noteikts, bet tas noteikti tikšot pieņemts.⁸⁹⁰

1856. gada janvārī, lai pārbaudītu Tērbatas pareizticīgā garīdznieka Iakova Čičkeviča (*Иаков Чичкевич*) ziņojumu, uz Vidzemes guberņu tika nosūtīts titulārpadoņnieks Aleksandrs Gildenštūbe (*Александр Иванович Гильденштуббе*). Aizdomās par baumu izplatīšanu tiek turēti vairāki Vidzemes luterāņu mācītāji, taču neviens no viņiem savu vainu nav atzinis, tādēļ neviena tiesu lieta nav ierosināta. Turklāt ģenerālgubernatora 1856. gada vēstulē arhibīskapam Platonam ir norādīts, ka „prāvesti, īpaši I. Čičkevičs, pārāk lielu uzmanību pievērš pilnīgi neapstiprinātām baumām, kuras vajadzētu atstāt bez jebkādas ievēribas.”⁸⁹¹

Baumas turpināja izplatīties⁸⁹², tādēļ attiecības starp luterāņiem un pareizticīgajiem kļuva aizvien saspringtākas. 1861. gadā spēcīgu rezonansi sabiedrībā izraisīja Vidzemes evaņģēliski luteriskās Baznīcas superintendenta Ferdinanda Valtera (*Ferdinand Valter*) paziņojums, ka viņam no Limbažiem (*Lemsal*) ienākusi informācija par to, ka pareizticīgo priesteris neļauj slēgt laulību savā baznīcā, ja luterāņu puse neatsakās no savas ticības⁸⁹³. Savukārt aizdomās turētais priesteris Ananijs Deksnis (*Ананий Декснис*), sniedzot rakstisku paskaidrojumu arhibīskapam Platonam, apgalvoja, ka izvirzītās apsūdzības ir nepatiesas un neviens ar varu spiests netiekot. Iepriekšējā gadā esot bijuši tikai trīs gadījumi, kad luterāņu puse pārgājusi pareizticībā, bet tas noticis „no brīvas gribas”. Paskaidrojumā norādīts arī tas, ka paši luterisko draudžu gani ar savu rīcību veicinot luterāņu konvertēšanos, jo kategoriski atsakoties piekrist laulību slēgšanai ar pareizticīgo.⁸⁹⁴ A. Deksnis apgalvoja, ka zemnieki viņam ir stāstījuši par gadījumiem, kad saderinātie, kas aizgājuši pie luterāņu mācītāja, lai pieteiktu laulības un tiktu uzsaukti, bargi norāti (īpaši luterānis/-niete) par to, ka ir “nodevuši savu ticību, kādēļ Pastarā dienā netiks glābti”, un no baznīcas padzīti.⁸⁹⁵

Iespējams, ka dažos gadījumos šāda taktika arī iedarbojusies, taču visos citos izredzētie izvēlējās vai bija spiesti izvēlēties citu ceļu — luterāņu pusi konvertēt pareizticībā. Tā patiešām bija vienīgā reālā iespēja apprecēties, jo pēc pastāvošajiem likumiem pareizticīgajam atgriešanās luterānismā bija liegta.

A. Dekšņa 1861. gada liecībā atrodamas arī interesantas ziņas par to, kā luterāņu

⁸⁸⁹ LVVA, 7462.f., 1.apr., 166.l., 5.–6.; 8.–9. lp.

⁸⁹⁰ Ibid. 19. lp.

⁸⁹¹ Ibid. 66. lp.

⁸⁹² Ibid. 84.–89. lp.

⁸⁹³ LVVA, 7462.f., 1.apr., 318.l. (Переписка с священником о нарушениях правил перехода в православие при смешанных браках. 28.11.1861–18.1.1862), 1. lp.

⁸⁹⁴ Ibid. 2. lp.

⁸⁹⁵ Ibid.

mācītāji cenšas „aizsargāt savu ticīgo sirdis un prātus”. Piemēram, Liezērē (*Lösern*) konfirmācijas laikā cilvēkam visas draudzes priekšā jādod svinīgs zvērests, ka viņš nekad nepievienosies konkurējošajai Baznīcai un neprecēsies ar pareizticīgo.⁸⁹⁶ Pats A. Deksnis, pilnīgi noliedza superintendenta F. Valtera apvainojumus, apgalvojot, ka nevienu nav centies savai draudzei pievienot ar viltu, un savā darbībā esot vadījies pēc sirdsapziņas diktētiem norādījumiem: 1) labus mērķus sasniegt ar labiem līdzekļiem, 2) pestīšanu neatteikt nevienam, kurš to patiesi vēlas, lai kā viņš tiktu uzlūkots citu ļaužu acīs, 3) paturēt prātā Pestītāja vārdus no Mt.7,6: “Nedodiet suņiem svētumu, ne cūkām pērles!”⁸⁹⁷.

Šķiet, ka sarežģītajā konfesionālo strīdu situācijā bija gan ar dziļu dievbijību, godaprātu un apzinīgumu apveltīti garīdznieki, bet bija gan arī tādi, kas ticīgos centās noturēt ar citām metodēm – kauninot, iebaidot vai kā citādi iespaidojot savus draudzes locekļus. Pie tam, kā vieni, tā otri, bija sastopami abās pusēs. Nav šaubu, ka draudžu dzīvē ārkārtīgi svarīgs faktors bija garīdznieka personība. A. Deksnis rakstīja: “No vienas puses darbā ar luterāņu draudzes locekļiem izpaudās viņu mācītāju bezdvēseliskums, aukstums un mirusī ticība. No otras puses – spēcīgais un varenais pareizticības spēks, kas uzrunā cilvēku sirdis, apustuliskā vienkāršība, labvēlīgā attieksme pret vienkāršo tautu. Lūk, tie ir īstie iemesli, kādēļ luterāņi maina savu ticību”⁸⁹⁸. Lai gan minētie ticības stāvokļi nav nedz tik viegli izmērāmi, nedz vērtējami, tomēr var piekrist tam, ka “mirusī ticība” un augstprātīga attieksme bija tā, kas varēja apdraudēt jebkuras konfesijas draudzes gaisotni un tās locekļu garīgo dzīvi.

Cita pieeja bija Limbažu pareizticīgo priesterim Stefanam Meņšikovam (*Стефан Меньшиков*), kurš 1862. gada 2. februārī bīskapam skaidrojot savu rīcību jaukto laulību sakarā, norādīja, ka neliedz “svētās dāvanas” (K.A. – domāts – sakramentus) nevienam, kas to lūdz. Priesteris uzskata, ka ir svarīgi censties pārliecināt tos citticībnieku saderinātos, kuri vēlas stāties laulībā ar pareizticīgu personu, lai arī viņi pāriet šajā ticībā. Taču, protams, ir jāievēro 6 mēnešu termiņš no brīža, kad konversijas lūgums ir izteikts līdz brīdim, kad to var veikt.⁸⁹⁹ S. Meņšikova ziņojumā arī norādīts, ka viņš ir dzirdējis par situācijām, kad jauktu laulību gadījumos nākamajam vīram un sievai jādzird apvainojumi, ka „laulāties ar krievu ir negods”⁹⁰⁰.

Līdz ar to var secināt, ka šim posmam raksturīga abu konfesiju pārstāvju cīņa par dvēselēm, izmantojot jebkura veida pārliecināšanu un cenšoties iezīmēt pretstatu: „savējais – svešais”, lai kavētu ticības maiņu un ģimenes veidošanu ārpus savas konfesijas draudzes.

⁸⁹⁶ LVVA, 7462.f., 1.apr., 318.l., 3. lp.

⁸⁹⁷ Ibid.

⁸⁹⁸ Ibid.

⁸⁹⁹ Ibid. 4.–5. lp.

⁹⁰⁰ Ibid. 5. lp.

Otrs posms, kas sākas 1865. gadā un ilgst līdz 1885. gadam, kad jaukto laulību slēdzējiem Baltijas guberņās tiek piešķirtas tiesības izvēlēties, kurā baznīcā (luterāņu vai pareizticīgo) kristīt viņu ģimenē dzimušos bērnus. Šīs izmaiņas neapšaubāmi bija ārkārtīgi liels sasniegums jaukto laulību problēmu risināšanā Baltijas guberņās. 1865. gada ukaza izdošana bija iespējama, pateicoties divām augstām amatpersonām – Baltijas ģenerālgubernatoram grāfam P. Šuvalovam (*Пётр Андреевич Шувалов*, 1865-1866) un iekšlietu ministram P. Valujevam (*Пётр Александрович Валуев*, 1861-1868).⁹⁰¹ Daļēja piekāpšanās Baltijas muižniecībai un luteriskajai garīdzniecībai ir skaidrojama arī ar vēlmi Krievijai nelabvēlīgajā starptautiskajā situācijā (zaudējums Krimas karā un 1863./ 64. gada poļu sacelšanās) nodrošināt impērijai lojālo sabiedrības slāņu atbalstu.

19. gs. 50. gadu beigās Baltijas ģenerālgubernators A. Suvorovs visai dramatiskās krāsās iezīmēja situāciju, kāda esot radusies pēc Vidzemes latviešu un igauņu masveida pāriešanas pareizticībā. Viņš centās panākt, lai tiktu izveidota īpaša komisija, kas skatītu ticības iecietības jautājumus. Sniedzot vēsturisku atskatu, A. Suvorovs norādīja, ka starp kopējiem impērijas likumiem, Baltijas likumu krājumu un cara Pētera I apstiprinātajām privilēģijām laika gaitā radušās daudzas pretrunas. Līdz ar to vēlreiz tika aktualizēta nepieciešamība pārskatīt arī likumus, kas saistīti ar pareizticīgo un luterāņu attiecību tiesisko regulējumu.⁹⁰²

Savukārt iekšlietu ministrs P. Valujevs 1861. gadā bija sagatavojis izvērstu ziņojumu “Par pareizticīgo attiecībām ar citām konfesijām un izmaiņām, kas būtu nepieciešamas šai jautājumā”⁹⁰³. Īpaša uzmanība tajā tika pievērsta likuma pantam, kas noteica, ka jauktajās laulībās dzimušos bērnus obligāti jākristī un jāaudzina pareizticībā. Galvenais iekšlietu ministra arguments bija tas, ka vēlamos rezultātus nevar panākt ar administratīviem līdzekļiem, jo “šāda prasība traucē tuvināšanos starp Krievijas dažādu grupu pavalstniekiem un ierobežo vecāku sirdsapziņas brīvību”⁹⁰⁴. Savukārt, ja konfesijas izvēle tiktu atstāta pašu vecāku ziņā, tad viņi audzinātu bērnus tās puses ticībā, kura vairāk piesaistīta jeb “pieķērusies” savai baznīcai. Jaukto laulību sakarā Iekšlietu ministrs piedāvāja trīs dažādus priekšlikumus: 1) kristīt visus bērnus tēva ticībā, 2) kristīt zēnus – tēva, bet meitas – mātes ticībā, 3) dot iespēju vecākiem brīvi izvēlēties sava bērna ticību, ne ar kādiem likuma pantiem viņus neierobežojot. Imperatora Aleksandra II rezolūcija uz šī dokumenta bija: “Es dodu

⁹⁰¹ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604.

⁹⁰² РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 5 (Материалы к "Историческому обзору законодательства об устройстве евангелическо-лютеранской церкви в Прибалтийском крае", составленному чиновником особых поручений А.А. Вашкевичем, проект устава лютеранских церковных приходов в городах Прибалтийского края и Рижском патримональном округе, проект изменений и дополнений некоторых статей устава иностранных исповеданий и др. 13.11.–9.12.1890), л. 55–65.

⁹⁰³ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 234.

⁹⁰⁴ Ibid.

priekšroku trešajam variantam.”⁹⁰⁵ Pats P. Valujevs arī uzskatīja par labāko tieši trešo variantu. Viņš gan norādīja, ka „gadījumos, kad dažādu ticību laulātie, slēdzot laulību, iepriekš nebūs vienojušies par bērnu ticību reliģiskās vienaldzības vai kādu citu apstākļu dēļ, varam ar likumu pieprasīt, ka šādi bērni būtu audzināmi ticībā, kas valstī ir valdošā”⁹⁰⁶. Ministrs uzskatīja, ka nebūtu saprātīgi uzlikt par pienākumu ģimenes mātei audzināt bērnus ticībā, kurai tā pati nepieder. Šīm atziņām daudzviet ir piekritis arī imperators.⁹⁰⁷

P. Valujeva ziņojums tika nodots Ministru padomei, bet tā savukārt neuzskatīja to par pietiekami pamatotu, lai esošo likumdošanu par jauktajām laulībām pārskatītu. Turklāt ministri bija nobažījušies, ka tādējādi tiktu radīts tiesisks precedents, ko varētu izmantot gan citās guberņās dzīvojoši luterāņi, gan katoļi.⁹⁰⁸ Taču P. Valujevs bija apņēmības pilns sasniegt vēlamo rezultātu jebkādiem līdzekļiem, tādēļ 1864. gada sarakstē tieslietu ministram V. Paņinam (*Виктор Никитич Панин*, 1801-1874) norādījis, ja V. Paņins neatbalstīs viņu, tad iekšlietu ministrs būs spiests lietu nodot “imperatora taisnīgai izlemšanai”⁹⁰⁹.

Tai pat laikā Svētās Sinodes oberprokurors A. Ahmatovs (*Алексей Петрович Ахматов*, 1862-1865) pēc Rīgas eparhijas arhibīskapa Platona lūguma centās panākt, lai valdība pieņemtu vēl stingrākus noteikumus, kas maksimāli samazinātu luterāņu mācītāju līdzdalību jaukto laulību slēgšanas procedūrā. Kā redzams no sarakstes ar Iekšlietu ministriju, abām pusēm bija savi argumenti. Vidzemes superintendents F. Valters, atbildot arhibīskapam Platonam, kas ierosināja ievērot likumu un apzināti nekavēt draudzes locekļus, kuri vēlas slēgt laulības ar pareizticīgajiem, norādīja, ka viņa pakļautajiem draudzes ganiem ir pilnas tiesības garīgi pamācīt luterāņus, lai viņi nesper neapdomīgus soļus. Turklāt F. Valters uzskatīja, ka pareizticīgo garīdzniekiem vajadzētu aizliegt kontaktēties ar nākamajiem laulātajiem, kamēr nav iegūta luterāņu mācītāja atļauja, lai nekādā veidā netiktu ietekmēta viņa ticības pārliecība.⁹¹⁰

1865. gada 21. martā pēc iekšlietu ministra ierosinājuma tiek pieņemts Aleksandra II lēmums par pirmslaulību parakstu atcelšanu Baltijas guberņās („*Высочайшее повеление об отмене предбрачных подписок в Прибалтийском крае*”)⁹¹¹, kas noteica, ka turpmāk, slēdzot laulības Baltijas guberņās starp pareizticīgo un protestantu, nedrīkst pieprasīt pirmslaulību parakstus par bērnu kristīšanu un audzināšanu pareizticībā. Pēc Svētās Sinodes

⁹⁰⁵ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 234.

⁹⁰⁶ Ibid.

⁹⁰⁷ Ibid.

⁹⁰⁸ Ibid. л. 235.

⁹⁰⁹ Ibid. л. 243.

⁹¹⁰ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 609 (Об установлении порядка брачных оглашений при заключении в Прибалтийском крае браков протестантов с православными. 10.04.1863–24.06.1864), л. 2–15.

⁹¹¹ Свод законов Российской империи. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай – Болтовского. Кн. 3, т. X, ч. 1. Свод Законов Гражданских. Издание 1900 года. ст. 67.

rīkojuma Rīgas un Jelgavas eparhijas arhibīskaps Platons izdeva attiecīgus norādījumus Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas prāvestiem.⁹¹²

Vēstures avoti dod iespēju noskaidrot arī emocionālo gaisotni konfesionāli jauktajās ģimenēs, kurās nereti norisinājās psiholoģiska un sociāla rakstura konflikti. 1867. gada 4. februārī Vecpiebalgas (*Alt-Pebalg*) apkārtnē tika noslēgta laulība starp pareizticīgo Jāni Bērziņu (*Иван Берзинь*) un luterānieti Annu Gobu (*Анна Гоба*). Strīdi laulāto starpā sākās pēc pirmdzimtā nākšanas pasaulē. Tēvs vēlējās viņu kristīt pareizticībā, bet māte tam nepiekrita. Strīds esot nonācis gandrīz līdz kautiņam. Spēku samērs nosliecies par labu sievai, jo konfliktā iesaistījies visa viņas dzimta – māte, brāļi un pat radi. Kādu dienu “sazvērnieku grupējums” aiznesa jaundzimušo uz luterāņu baznīcu un lūdza pērminderim viņu nokristīt.⁹¹³ Bērna tēvs jau iepriekš bija nosūtījis minētajai personai vēstuli, kurā brīdinājis, ka kristībām nepiekrīt un tādēļ luterāņu pusei neesot tiesības tās veikt. Pērminderis Tenis Lukstiņš (*Тенис Лукстинь*) tēva draudiem nav pakļāvijs, sasaucis miertiesnešus un sācis kristīt. Tomēr darījis to dīvainā veidā, proti, sacījis: “Man nav tiesību kristīt šo bērnu ar ūdeni, bet tikai ar vārdiem. Ar ūdeni lai mazgā kāds cits” (K.A. – acīmredzot nav vēlējies uzņemt atbildību par kristībām pret tēva gribu). Tad Lavīze Goba (*Лавuze Гоба*), Annas Gobas radniece, teikusi kādai vecenītei, lai tā slacījot bērnu ar ūdeni. Bet arī tā atbildējusi, ka to nedarīs, jo „no šīm lietām neko nesajēdzot”. Visbeidzot Lavīze apskaitusies un paziņojusi, ka pati to varot izdarīt. Viņa aplējusi bērnu un tādējādi kopīgiem spēkiem tas beidzot ticis nokristīts.⁹¹⁴

Nenoliedzami, ka šāda dīvainā rituālā prakse un konfliktsituācijas kristiešiem bija pilnīgi nepieņemamas. Kāds Vidzemes pareizticīgo priesteris vēstulē bīskapam uzdeva retorisku jautājumu: “Mēs zinām, ka ar imperatora izdotu norādījumu ir atcelts Likumdošanas krājuma 67. pants par jauktu laulību kristībām un reliģisko audzināšanu pareizticībā, taču kādi secinājumi no tā izriet? Ja luterāņu laulātā puse nevēlas kristīt bērnu pareizticībā, vai pareizticīgo pusei būtu jāpaliek nesaklausītai?”⁹¹⁵ Būtu tikai likumsakarīgi, ja abas puses strīdus risinātu, savstarpēji vienojoties. Ja vienoties nav iespējams, priekšroka būtu jādod vispārējai likumdošanai, kas paredz bērnu kristību pareizticībā. Pēc pareizticīgo traktējuma izņēmums no likuma Baltijas guberņās būtu pieļaujams tikai tad, ja gan luterāņu, gan pareizticīgo puse vēlas kristīt bērnu luteriskajā baznīcā.⁹¹⁶

1867. gada oktobrī arhibīskaps Platons centies panākt, lai Iekšlietu ministrija izdotu papildinstrukciju, kurā jaunā kārtība būtu noteikta precīzāk. Tai vajadzēja novērst visas

⁹¹² LVVA, 7462.f., 1.apr., 126.l. (Указ Обер-прокурора синода о запрещении понуждения священниками воспитания детей от смешанных браков в православной вере. 14.4.1865–25.6.1872), 1.–2. lp.

⁹¹³ Ibid. 54. lp.

⁹¹⁴ Ibid.

⁹¹⁵ Ibid.

⁹¹⁶ Ibid. 55. lp.

“ļauņprātības” no luterāņu puses. Viena no tām bija iespēja nokristīt bērnu ārkārtas gadījumos, kad kristības jāveic tam garīdzniekam, kurš atrodas vistuvāk. Lai gan bija noteikts, ka luterāņu mācītāji nekādos apstākļos nedrīkst sniegt garīgos pakalpojumus pareizticīgo draudžu locekļiem vai arī tādiem, kas ir atkrituši no pareizticības, tomēr tika novērots, ka kristības ārkārtas gadījumos veic neiesvētītas personas, vienkārši zemnieki. Otra situācija, kas būtu regulējama, ir tas, ka luteriskā laulātā puse, kas stājusies laulībā ar pareizticīgo, nedrīkst kristīt bērnu luteriskajā Baznīcā pret pareizticīgā gribu. Savam lūgumam arhibīskaps Platons pievienojis vairākas Vidzemes pareizticīgo garīdznieku vēstules, kas bijušas nosūtītas Baltijas ģenerālgubernatoram un kurās vēstīts par luterisko mācītāju nelikumīgajām darbībām.⁹¹⁷

Trešais posms jaukto laulību likumdošanas attīstībā aizsākas 1885. gadā, kad atkal spēkā stājas 1857. gada likuma 67. pants, kurā noteikts, ka jauktajā laulībā dzimušais bērns obligāti kristāms pareizticīgo baznīcā.⁹¹⁸ Šī valdības politikas maiņa lielā mērā saistāma gan ar Aleksandra III politiku, gan arī ar Svētās Sinodes oberprokurora Konstantīna Pobedonosceva darbību. 1885. gadā izdots ukazs atjaunoja kārtību, ka personām, kas vēlas slēgt jauktās laulības, ir ar savu parakstu jāapliecina, ka viņu bērni tiks kristīti un audzināti pareizticībā. Tāpat tika arī precizēts, ka no pareizticības atkritušajiem ticības piederība ir nosakāma tikai pēc ierakstiem metriku grāmatās, tātad atkrišana no pareizticības nav pieļaujama. Kā savā ziņojumā imperatoram atzīmējis K. Pobedonoscevs: „beidzot valdība esot atzinusi, ka pareizticība ir valdošā ticība ne tikai impērijā, bet arī Baltijas guberņās”.⁹¹⁹

Pēc šī lēmuma pieņemšanas Ev. luteriskā Baznīca no skaļiem protestiem atturējās. Tas varēja būt tādēļ, ka Vidzemes luterāņu mācītāji vēl labi atcerējās pret tiem sākto tiesvedību par garīgo rituālu sniegšanu pareizticīgajiem. Tai pat laikā Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija atskaitē par 1885. gadu norāda, ka sakarā ar 1857. gada likuma stāšanos spēkā pāri dzīvos bez baznīcas svētības, pareizticīgie – bijušie luterāņi ar viltu centīsies atgriezties savā iepriekšējā draudzē un būs jaunieši, kuriem formāli jābūt pareizticīgajiem, bet kas izteiks vēlēšanos pieņemt konfirmāciju luteriskajā baznīcā.⁹²⁰ Daudzas konfesijai jauktas latviešu ģimenes, kuras bija noslēgušas laulības pareizticīgajā baznīcā laikā, kad netika pieprasīts obligāti bērnus kristīt pareizticībā, saskārās ar dažādām problēmām pēc pārcelšanās uz dzīvi Iekšējās guberņās, kur vietējie luterāņu mācītāji centās būt strikti likuma ievērotāji. Kurzemes ev. luteriskajai konsistorijai 19. gs. 90. gados pienāca vairākas neizpratnes pilnas vēstules, kurās laulātie jautāja, kādēļ viņu bērni, kas ir dzimuši pēc 1885. gada nedrīkst vairs

⁹¹⁷ LVVA, 7462.f., 1.apr., 126.l., 55. lp.

⁹¹⁸ LVVA, 629.f., 2.apr., 2913.l. (Acta betreffend die zu beobachtenden Regeln bei Ehen gemischten Glaubensbekenntnissen, nämlich Lutheraner mit Orthodoxen. 1885), 1.–3. lp.

⁹¹⁹ Всеподданейший отчет Ober-прокурора К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1886 год. Санкт-Петербург, 1888. С. 71–73.

⁹²⁰ РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 19, л. 102.

tikt kristīti luteriskajā baznīcā.⁹²¹

Ir saglabājušās ziņas arī par to, ka, slēdzot jauktās laulības, nav ievērota noteiktā procedūra. Tā, piemēram, 1890. gada maijā pareizticīgo garīdznieks Aizputē ir salaulājis Kurzemē zināmas dzimtas atvasi Luciju Lilienfeldi ar krievu oficiēri (?) Dolžņikovu (*Должников*). Pie tam tas izdarīts bez vecāku ziņas un iepriekšējas uzsaukšanas luterāņu baznīcā. Lai gan ev. luteriskā konsistorija pieprasīja vainīgo garīdznieku saukt pie atbildības, taču, kā to rāda lietas materiāli, šis fakts ticis atstāts bez ievērības.⁹²²

Bija arī pretēji gadījumi, kad pareizticīgais ar luterāni tika salaulāts luterāņu baznīcā. 1885. gadā 33 gadus vecais Jēkabpils sīkpilsonis Konstantīns Antoņevičs (*Константин Антонович*) saņēmis izziņu no Ilūkstes - Grīnvaldes mācītāja, ka nav šķēršļu laulības slēgšanai ar luterānieti Maiju Rodingu (*Майя Родина*). Saderinātie, aizbildinoties ar līgavas vēlmi laulāties Jēkabpils pareizticīgajā baznīcā, kurā liturģiju varot noturēt latviešu valodā, atteicās slēgt savu savienību Ilūkstē un salaulājās Kaldabruņas (*Kaltenbrunn*) luterāņu baznīcā.⁹²³ Pareizticīgo garīdznieki apsūdzēja Kaldabruņas mācītāju likumdošanas neievērošanā, norādot, ka viņam nebija tiesību laulāt šo pāri, jo izziņa esot bijusi paredzēta laulībām pareizticīgo baznīcā. Pie tam, ja jauktās laulības vēlas slēgt abās baznīcās, tad vispirms tas jāizdara pareizticīgo draudzē. Lieta nonāca līdz Iekšlietu ministrijai, kura mācītāju tomēr attaisnoja, jo viņš nevarēja paredzēt tās problēmas, kas var rasties, jo līgavaiņa uzrādītā izziņa liecināja par to, ka šķēršļu laulības slēgšanai nav.⁹²⁴

Analizējot Kurzemes guberņas pareizticīgo draudžu metriku datus, var konstatēt, ka visvairāk luterāņu un pareizticīgo laulību tika slēgtas Kurzemē. Vispilgtākais piemērs tam ir Tukuma un Kuldīgas draudze⁹²⁵. No tām abām ir saglabājušies dati par visu 19. gs. otro pusi. 19. gs. 50. un 60. gados gandrīz visas noslēgtās laulības (gadā vidēji 4 - 8) bijušas jauktas. Savukārt 70. gados, bet īpaši 80. gados šī tendence nav tik izteikta, un, piemēram 1889. gadā no 12 Kuldīgas draudzē noslēgtajām laulībām tikai 6 ir jauktas. Tukuma draudzē vidējais laulību skaits gadā ir no 4 līdz 10, vislielākais skaits 1869. – 9, 1883. gadā – 11. Tas bija saistīts ar luterāņu konversiju pareizticībā iepriekšējos gados. Šajos gados vismaz 90 % no

⁹²¹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2819.l. (Acta betreffend die Klage der Lawiese Sprogis, daß ihr verstorbener Ehemann, der zur rechtläubigen Kirche gehörte, auf dem Witebsk-Polotzkischen luth. Gottesacker beerdigt wurde. 1890), 1.–14. lp.; LVVA, 629.f., 2.apr., 2823.l. (Acta betreffend die von dem Pastor Carrolien zu Witebsk verweigerte Beseitigung der Nothtaufe der Kinder der Anna Namneek geb. Ohsol, Marie Kalning geb. Rudsit. 1890), 2., 5., 8.–10. lp.

⁹²² LVVA, 629.f., 2.apr., 2926.l. (Acta betreffend die von dem griechisch Katholischen Geistlichen zu Hasenpoth vollzogene Copulation der Lutheranerin Lucie von Lielienfeld mit Dolschnikoff ohne Aufgebot in der lutheranischen Kirche. 1890), 1.–2. lp.

⁹²³ LVVA, 629.f., 2.apr., 2916.l. (Acta betreffend die Klage wider Pastor Feierabend zu Kaltenbrunn wegen Copulation des rechtläubigen Konstantin Afonasjew Antonewitsch mit der Lutheranerin Marie Riding. 1885), 8., 11. lp.

⁹²⁴ Ibid. 19.–21. lp.

⁹²⁵ sk. 14. - 15. pielikumu

visām noslēgtajām laulībām ir jauktas, kurās ģimenes saites izveidotas luterāņu un pareizticīgo starpā. Katoļu personas te laulājušās tikai: 1852., 1853., 1855., 1865., 1866. un 1884. gadā.

Arī abās Liepājas pareizticīgo draudzēs⁹²⁶ vairāk nekā 80 % no visām noslēgtajām laulībām ir jauktas, visbiežāk tieši starp luterāņiem un pareizticīgajiem. Liepājas Sv. Nikolaja draudzē laika posmā no 1852. līdz 1863. gadam vidēji gadā tika noslēgtas 10 līdz 16 laulības Liepājas Sv. Trīsvienības draudzē no 1870. līdz 1895. gadam laulību skaits jūtami pieauga. Tas bija saistīts ar pilsētas attīstību un tās iedzīvotāju pieaugumu. Ja 19. gs. 70. gados tika slēgtas tikai kādas 10 laulības, tad 80. ap 20, 90. gados tās jau bija 35 – 40 viena gada laikā. Jaukto laulību īpatsvars šajā draudzē samazinājās tikai 90. gados, jo 1891. gadā jaukto laulību attiecība pret visām noslēgtajām bija 15 no 26, 1892.g. 18 no 36, 1893.g. - 22 no 37, visbeidzot 1895.g. - 18 no 42.

Ventspils pareizticīgo draudzē laikā no 1852. līdz 1863. gadam tika slēgtas aptuveni 4 laulības gadā, par izņēmumu uzskatāmi 1859. un 1863.g., kad tika salaulāts tikai 1 pāris, bet 1853. gadā visvairāk – 7.⁹²⁷ Arī te parādās tendence, ka jaukto laulību ir vairāk nekā laulību pašu pareizticīgo starpā. Savukārt no jauktajām laulībām visizplatītākās ir pareizticīgo laulības ar luterāņiem.

Ziņas par Jelgavas pareizticīgajā baznīcā noslēgtajām laulībām ir pieejamas tikai par laika posmu no 1850. līdz 1863. gadam.⁹²⁸ Šajā draudzē vidēji gadā tika slēgtas 20 līdz 30 laulības, lielākā daļa no tām jauktas. Te nav tik izteikts luterāņu un pareizticīgo laulību pārsvars pār katoļu un pareizticīgo laulībām kā citās Kurzemes draudzēs – Kuldīgā, Tukumā, Liepājā un Ventspilī.

No visām Sēlijas pareizticīgo draudzēm tikai Ilūkstes klostera, Vecgrīnvaldes un Janovkas draudzēs⁹²⁹ parādās pavisam neliels skaits tādu laulību, ko slēguši luterāņi un pareizticīgie. Savukārt Kaplavā, Salienā un Skrudalienā⁹³⁰ luterāņu laulības ar pareizticīgo bija ārkārtīgi reti. Šī Sēlijas draudžu īpatnība saistāma ar to, ka luterāņu šajā novadā bija maz.

4.3. Katoļu un pareizticīgo laulības

Jautājums par jauktajām laulībām starp katoļiem un pareizticīgajiem pirmo reizi parādījās 1768. gadā, kad tika noslēgts t.s. traktāts starp Krievijas impēriju un Žečpospoļitu.

⁹²⁶ sk. 11. un 12. pielikumu.

⁹²⁷ sk. 13. pielikumu.

⁹²⁸ sk. 16. pielikumu.

⁹²⁹ sk. 17., 18., 20. pielikumu.

⁹³⁰ sk. 21. - 23. pielikumu.

Krievijā pastāvēja kārtība, ka konfesijai jauktas laulības ir jāslēdz un bērni jākrīstī pareizticīgajam garīdzniekam. Savukārt 1768. gada starpvalstu vienošanās bija noteikusi, ka: 1) neviens nedrīkst likt šķēršļus laulībām dažādu ticību piederīgo starpā (katoļu, pareizticīgo, evaņģēlisko virzienu u.c.), 2) laulības ir jāslēdz tās konfesijas garīdzniekam, kurai pieder līgava. Ja katoļu priesteris kādu iemeslu dēļ atsakās svētīt šādu laulību, tad arī otras konfesijas garīdzniekam nav tiesību to darīt, 3) jauktajās laulībās dzimušo bērnu ticības piederība jānosaka pēc to dzimuma, resp., zēni būtu kristāmi tēva, bet meitas - mātes ticībā. Pie tam traktātā bija stingri noteikts, ka šo principu pārkāpt nedrīkst. Pat tad, ja saderinātie pirmslaulības līgumā būtu vienojušies, ka vēlas visus bērnus kristīt vienā ticībā, tas nebūtu pieļaujams.⁹³¹

Tomēr visai drīz pēc traktāta noslēgšanas sākās domstarpības katoļu un pareizticīgo garīdznieku starpā, jo pēdējie uzskatīja, ka “latīņu Baznīca nerēķinās ar pareizticīgo Baznīcas kārtību (K.A. – tādējādi jauktajās laulībās pareizticīgā puse ir “nepareizi pielaulāta”) un cenšas likt šķēršļus šādu laulību slēgšanai”. Pareizticīgie pārmeta katoļiem to, ka tie laulā tādās liturģiskā gada dienās, kurās pareizticīgā Baznīca iesaka no šādām darbībām atturēties, salaulā tuvus radniekus, kā arī atļauj stāties altāra priekšā jau ceturto reizi vai arī rīkoties bez apliecinājuma no pareizticīgā draudzes gana. Tika atzīmēts, ka priesteri mēģinot pārliecināt līgavu, lai tā atteiktos no laulībām ar pareizticīgu personu. Bet, ja tomēr dod piekrišanu, tad tikai ar nosacījumu, ka laulības tiks svētītas katoļu baznīcā (neskatoties uz to, ka pareizticīgajā baznīcā pāris jau ir salaulāts) un arī bērni kristīti katoļticībā.⁹³²

Visu šo iemeslu dēļ Krievijas valdība pamazām sāka koriģēt traktātā ierakstītos pantus, aizliedzot laulāt noteiktas radniecības pakāpes cilvēkus, kā arī darīt to gavēņa liturģiskajā laikā. Potenciālie laulājamās ģimenes bērni bija galvenais strīdus objekts pareizticīgo un katoļu garīdzniekiem, jo abu konfesiju pārstāvji centās panākt, lai tie kļūtu par viņu “ganāmā pulka avi”. Tādēļ Svētā Sinode 1803. gada 16. oktobrī, bruņojusies ar cēlu mērķi “novērst sadursmes jaukto laulību ģimenēs un abām konfesijām radītās neērtības”, noteica, ka 1768. gada traktātā tiek grozīts pants par bērnu ticības noteikšanu: visiem bērniem, kas dzimuši bijušajās Polijas teritorijās, ticība tiks noteikta pēc tēva.⁹³³

Nikolaja I valdīšanas laikā Svētās Sinodes oberprokurors P. Meščerskis (*Пётр Сергеевич Меуерский*, 1817-1833) izteica vēlmi pārskatīt 1768. gada traktātu, norādot to, ka valsts, ar ko tas ticis noslēgts, vairs nepastāv, tādēļ arī to noslēgtie līgumi Krievijai vairs nav saistoši. Ar 1832. gada 20. augusta ukazu tika noteikts, ka “krievu (K.A. – Krievijas pavalstnieku) laulības, kuras būtu svētījis tikai katoļu priesteris, nav atzīstamas par derīgām

⁹³¹ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 237.

⁹³² Ibid. л. 237.

⁹³³ Ibid. л. 237–238.

līdz tam laikam, kamēr jauno pāri nav salaulājis krievu (K.A. – pareizticīgo) priesteris”. Šis likums noteica, ka uz dažādu konfesiju ticīgajiem, kuri dzīvoja bijušajās poļu pārvaldītajās teritorijās, tika attiecināta vispārējā impērijas likumdošana, kas Krievijā pastāvēja jau kopš Pētera I laika. Tagad katolim pirms laulībām ar pareizticīgo bija jādod rakstisks solījums, ka kopīgie bērni tiks kristīti un audzināti valstī valdošajā ticībā.⁹³⁴

Tāpat katoļu Baznīcai vairs nebija iespējams pretendēt uz to, ka jauktajā laulībā dzimušie bērni var būt katoļi, tādēļ katoļu garīdznieki mainīja taktiku. Viņi centās darīt visu, lai nepieļautu katoļu draudzes locekļu precības ar citu ticību pārstāvjiem. Šo rīcību viņi arvien biežāk un noteiktāk mēdza argumentēt ar Romas katoļu Baznīcas kanoniskajām tiesībām.⁹³⁵ Jānorāda, ka Romas katoļu Baznīcas izpratnē laulība ir sakraments, un jau kopš Tridentas koncila bija noteikts, ka katoļticīgo laulības ar citu ticību pārstāvjiem jeb “herētiķiem” nav pieļaujamas un nav uzskatāmas par derīgām.⁹³⁶

Romas katoļu Baznīcas kanoniskajās tiesībās būtisks šķērslis laulības noslēgšanai bija ticības atšķirība jeb dažāda konfesionālā piederība (*disparitas cultus*). Taču laika gaitā izveidojās kārtība, ka atsevišķos gadījumos šādas laulības tika pieļautas, bet tikai ar īpašu Romas pāvesta atļauju (*dispensia*). Tās iegūšana bija visai komplicēta procedūra, kas sevī ietvēra rūpīgu iepazīšanos ar lietas apstākļiem. Ja prasību atzina par pamatotu, priesterim tika dota atļauja šādu savienību leģitimizēt, taču ar vienu būtisku un obligātu nosacījumu, ka šajā laulībā dzimušie bērni tiks audzināti katoļu tradīcijā.⁹³⁷

Katoļu Baznīcas kanoniskās tiesības bija ļoti konservatīvas, tās varēja radīt daudzas neērtības apdzīvotajās vietās, kurās bija daudzkonfesionāls iedzīvotāju sastāvs. Turklāt 19. gs. iedzīvotāju migrācija būtiski palielinājās, daudzi pārcēlās uz dzīvi pilsētā, tādēļ, stājoties laulībās, katoļticīgie ne vienmēr par savu partneri izvēlējās savas ticības pārstāvi. Tāpēc, atbildot laikmeta prasībām, Svētais Krēsls 19. gs. 30. gados izdeva vairākus būtiskus dokumentus, kas pieļāva jaukto laulību gadījumos arī citus risinājumus.

1835. gadā Krievijas sūtnis pie Svētā Krēsla ziņoja, ka katoļu Baznīcā radusies jauna attieksme pret laulībām starp dažādu ticību piederīgajiem. Tā paredz līdzdarbošanos to noslēgšanā, apejot baznīcas [tradicionālos] rituālus. Bīskapiem tiek atļauts dažas lietas izlemt, vadoties pēc vietējiem apstākļiem.⁹³⁸ Tai pat laikā dogma, ka ārpus katoļu Baznīcas nav pestīšanas, paliek spēkā un, balstoties uz to, notiek draudzes locekļa ietekmēšana.⁹³⁹ Jaunais princips tika nosaukts par “pasīvo līdzdalību” (*assistance passive*).

⁹³⁴ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 238.

⁹³⁵ Ibid.

⁹³⁶ Werth, P.W. Legal Regulation of “Mixed” Marriages. p. 305.

⁹³⁷ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 239.

⁹³⁸ Ibid. л. 1.

⁹³⁹ Ibid. л. 45–46.

Ja katolis bija izteicis savam draudzes ganam vēlmi laulāties ar kādas citas kristīgas konfesijas locekli, atsacījies apsolīt, ka bērnus audzinās katoļu tradīcijā, priestera pārliecināšana nav līdzējusi, tad, neskatoties uz to, šī laulība tomēr jāizsludina (K.A. – tiek norādīts par “vienkāršu uzsaukšanu” vai arī par gadījumiem, kad netiek publiski akcentēts fakts, ka katolis vēlas saistīt savu dzīvi ar citticībnieku). Ja arī pēc otras izsludināšanas saderināto plāni nav mainījušies, tad priesterim divu liecinieku klātbūtnē ir jāieraksta šis fakts baznīcas grāmatā, un jāuzskata šī laulība par likumīgi noslēgtu.⁹⁴⁰

Jaunā prakse tika ieviesta tikai dažās valstīs: Prūsijā (ar pāvesta Pija VIII bullu, 25.03.1830), Bavārijā (ar kardināla Bernetti instrukciju, 12.09.1834) un Ungārijā (30.04.1840).⁹⁴¹ Lai gan arī Krievijas impērija bija ieinteresēta šādas prakses ieviešanā, vienošanās ar Svēto Krēslu netika panākta. Te būtu jāatzīmē viena būtiska lieta, kas pastāvēja un ir arī mūsdienās starp pareizticīgo un Romas katoļu Baznīcu. Tās abas pretendēja uz vienīgās patiesās apustuliskās Kristus iestādītās Baznīcas lomu, tikai tās var sniegt cilvēka dvēseles pestīšanu. Šajā ziņā abas bija nesamierināmi sāncenši. 1847. gadā, kad notika sarunas ar Svēto Krēslu par atsevišķiem konkordāta pantiem, Krievijas sūtnis norādīja: “Pāvestam ir jāsaprot, ka mūsu valstī pastāvošā prasība par jauktajās laulībās dzimušo bērnu kristīšanu un audzināšanu grieķu ritā balstās uz baznīcas un valsts likumiem, un tie nevar tikt grozīti. Šajā ziņā Krievija balstās uz to pašu mācību, ko vienmēr ir proponējusi arī latīņu Baznīca. Un, ja pāvests dvēseļu glābšanas nolūkos pieprasa, lai bērni, kas dzimuši dažādām konfesijām piederīgiem vecākiem, pieņemtu katoļticību, tad mēs ar tikpat lielām rūpēm sekojam, lai ģimenēs, kurās ir pareizticīgais, tas neattālinātos un nepamestu Baznīcas klēpi. Nekāda piekāpšanās te nav iespējama.”⁹⁴²

Dažādas darbības, kas vērstas pret jaukto laulību noslēgšanu Kurzemes guberņā izpaudās līdzīgi tam, kā tas bija visā impērijas teritorijā. Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija 1852. gadā norādīja, ka, tad, ja katolis vēlas precēties ar luterāni, katoļu garīdznieki atsakās veikt uzsaukšanu. Vēl biežāk tas notiek tad, ja katolis vēlas precēt pareizticīgo.⁹⁴³ Visos šajos gadījumos priesteri vai nu neizsniedz izziņu, vai arī vismaz cenšas pierunāt katoļa izredzēto nākamo dzīves draugu pieņemt katoļticību.

Visbiežāk konflikti starp katoļu un pareizticīgo garīdzniekiem jaukto laulību dēļ ir bijis Ilūkstes apriņķī, kurā līdzās darbojās katoļu un pareizticīgo draudzes. Analizējot Sēlpils prāvestijas pareizticīgo draudžu metriskos datus par 19. otrajā pusē noslēgtajām laulībām⁹⁴⁴ ir

⁹⁴⁰ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 81–82.

⁹⁴¹ Ibid. л. 81.

⁹⁴² Ibid. л. 229.

⁹⁴³ LVIA, f. 669, ар. 4, б. 3 (Дело по обоюдным жалобам католического, православного и лютеранского духовенства на нарушения правил при заключении смешанных браков, 1843–1864), л. 34–35.

⁹⁴⁴ sk. 17. - 23. pielikumu

saskatāmas vairākas tendences. Pirmkārt, pareizticīgo draudzes lielākoties ir samērā mazskaitlīgas, tādēļ arī tur gadā noslēgto laulību ir ap 6 (Hrščevas draudze) līdz 30 (Skrudalienas draudze). Kā to uzrāda dati no Ilūkstes klostera, Vecgrīnvaldes, Janovkas un Kaplavas, tad tajās vidēji gadā tiek noslēgtas 8 laulības. Otrkārt, visās draudzēs vairāk nekā puse no visām laulībām ir jauktas. Savukārt no visām jauktajām laulībām lielākā daļa ir katoļu un pareizticīgo laulības. Visspilgtāk šī tendence parādās Hrščevas draudzē⁹⁴⁵, kurā laikā no 1852. līdz 1863. gadam visas draudzē slēgtās laulības bijušas jauktas laulības starp katoļi un pareizticīgo. Izņēmums bija tikai 1855., 1859., 1861., 1862. un 1863. gadā, kuros ir salaulājušies 1 vai 2 pāri, kuros abi laulātie ir pareizticīgie. Arī Ilūkstes draudzē⁹⁴⁶ gandrīz visas jauktās laulības bijušas starp pareizticīgo un katoļi.

No visām Sēlijas pareizticīgo draudzēm relatīvi mazāks jaukto laulību īpatsvars bijis Salienas un Vecgrīnvaldes draudzēs, lai gan jāņem vērā tas, ka kopumā šajās draudzēs noslēgto laulību skaits ir neliels. Tomēr var atzīmēt, ka, piemēram, Salienas draudzē mazākais jaukto laulību skaits no visu laulību skaita bijis šādos gados: 1859. – 3 no 11, 1862. – 2 no 9, 1863. – 2 no 8., 1864. – 1 no 11, 1885. – 1 no 6, 1888. – 2 no 8⁹⁴⁷. Savukārt Vecgrīnvaldes pareizticīgo draudzē, kurā nav saglabājušies dati par visu 19. gs. otro pusi, bet ir ziņas tikai par laika posmu no 1850. līdz 1863. gadam, var konstatēt, ka jaukto laulību īpatsvars samazinās jau 50. gadu beigās⁹⁴⁸. Ja 19. gs. 50. gadu pirmajā pusē vismaz puse no laulībām ir jauktas laulības, tad 1859. gadā tādas jau ir tikai 1 no 10, 1861. – 1 no 7, 1862. – 1 no 8 noslēgtajām laulībām. Līdz ar to var secināt, ka sāka palielināties Vecgrīnvaldes draudzes locekļu skaits, un viņiem jau bija iespējams dzīves draugu izvēlēties no pareizticīgo vidus.

Atsevišķa padziļināta pētījuma vērtā būtu salaulāto pāru sociālā piederība. Izskatot Sēlpils pareizticīgo draudžu metriku grāmatas, ir konstatējams, ka visās draudzēs parādās personas, kas ir aktīvajā karadienestā vai arī atvaļinātas no tā: ierindnieks, apakšvirsnieks vai atvaļināts zaldāts. Tomēr pārāk nelielā noslēgto laulību skaita dēļ un arī tādēļ, ka dažu draudžu dati ir tikai par kādu daļu no pētāmā laika periodu, nevar izteikt pamatotus secinājumus par to tendencēm. Taču, ja apskata Janovkas draudzes laulāto sociālo statusu laika posmā no 1852. gada līdz 1894. gadam, tad redzams, ka gadsimta beigās militārpersonu salaulāts vairāk. Ja 1852., 1855., 1856., 1859., 1862., 1863. gadā visas salaulātās personas bijušas zemnieku kārtas, tad nākamajos gados militārpersonu skaits arī bijis neliels: 1853. – 1 no 14, 1854. – 1 no 7, 1857. – 3 no 10. Visbeidzot 19. gs. 80. gados militārpersonu īpatsvars jau ir jūtami pieaudzis: 1880. – 4 no 6, 1881. – 3 no 7, 1891. – 2 no 6 un 1894. – 4 no 9.

⁹⁴⁵ sk. 19. pielikumu

⁹⁴⁶ sk. 17. pielikumu

⁹⁴⁷ sk. 22. pielikumu

⁹⁴⁸ sk. 18. pielikumu

Jāatzīmē vēl kāda būtiska iezīme, kas norāda uz Sēlpils pareizticīgo draudzes locekļu sociālo statusu. Lielākā daļa no viņiem bijuši kalpi. Šajā ziņā zināms izņēmums ir tika Ilūkste, jo, kā uzrāda Ilūkstes Dievmātes piedzimšanas (klostera) draudzes metrikas, tad tajā laulājušies muižniecības kārtas pārstāvji (katoļi, luterāņi un arī pareizticīgie), aktīvajā karadienestā esošās vai arī atvaļinātās militārpersonas un daži zemnieki – saimniecību īpašnieki.

Šādos apstākļos gan pareizticīgo, gan katoļu garīgie tēvi centās rūpīgi sekot līdzi katram gadījumam, un ziņot par katru “ļauņprātību”, kas saistīta ar jauktajām laulībām. 1861. gada nogalē Sēlpils pareizticīgo prāvests (?) Piščers (*Пищер*) un Ilūkstes klostera vadītājs, arhimandriņš Neofīts (*Неофит*) ziņoja Telšu konsistorijai, ka Laucesas priesteris A. Mackevičs savā baznīcā esot salaulājis divus tādus pārus, kam bija jālaulājas pareizticīgo baznīcā.⁹⁴⁹ Tie bija Iosifs Lapkovskis (*Иосиф Вукентиев Лапковский*) un Ursula Kravcevičeva (*Урсула Кравцевичева*), kā arī zaldāts Justins Tajeviskis (*Юстин Антонов Таевский*) un vārdā nenosaukta katoliete. Katoļu priesterā paskaidrojumā bīskapam izteikts sašutums par to, ka Piščers “piesienas” Laucesas draudzes locekļiem un, draudot pat ar policiju, cenšas panākt, lai tie laulātos pareizticīgajā baznīcā, kaut arī daudzi no viņiem vairākās paaudzēs bijuši katoļi un arī ikdienā apmeklēja katoļu baznīcu. Pareizticīgo draudzes garīdznieka argumenti bija šādi: I. Lapkovska tēvs un māte esot bijuši uniāti, tādēļ pēc Baznīcu apvienošanās viņam jābūt pareizticīgās draudzes loceklim. Savukārt Tajeviskis ir pareizticīgais tādēļ, ka viņš esot pildījis kristīgos pienākumus (gājis pie grēksūdzes) Salienas baznīcā no 1847. līdz 1852. gadam.⁹⁵⁰

Kā tas redzams no sarakstes starp Rīgas pareizticīgo arhibīskapu Platonu un Telšu katoļu bīskapu M. Volončevski, šādi konflikti radās itin bieži. Ikreiz konfliktam sekoja “vainīgā” priesterā paskaidrojums, kurā garīdznieks visbiežāk atsaucās uz to, ka konkrētās personas vecāki vai vecvecāki bijuši katoļi un ka katoļticība ir dzimtas tradīcija. Arhibīskaps Platons savukārt piedraudēja, ka šādu konfesijai jābūt laulību, kurā viens no laulātajiem ir pareizticīgais, bet pāris nav laulāts pareizticīgajā baznīcā, atzīs par nederīgu. Abu pušu sūdzības bija samērā vienvēidīgas. Tām sekoja pareizticīgo ieteikums pārtraukt katoļu priesteru nelikumīgās darbības un rūpēties, lai turpmāk tās netiktu pieļautas.⁹⁵¹

Visasāk pretrunas starp katoļu Baznīcas un impērijas laulību likumdošanu izpaudās ZR apgabalā (Viļņas, Grodņas, Kauņas, Minskas, Vitebskas un Mogiļevas guberņās), kur katoļu garīdznieki aktīvi iestājās pret valdības realizēto politiku. Ja pirms 1832. gada katoļu un pareizticīgo Baznīcas laulību jautājumos bija līdzvērtīgās pozīcijās, tad pēc pirmās poļu

⁹⁴⁹ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 3, l. 91.

⁹⁵⁰ Ibid. l. 95.

⁹⁵¹ Ibid. l. 91.

sacelšanās Romas katoļu Baznīcai tika liegtas tiesības ietekmēt jauktās ģimenes tālāko konfesionālo piederību. Tādēļ bīskapijās bija pastiprināta garīdznieku “kanoniskā disciplīna”.⁹⁵² Piemēram, 1852. gadā bīskaps K. Borovskis (*Казимир Боровский*) aizliedza katoļu priesteriem otrreiz svētīt laulības, kas noslēgtas pareizticīgo baznīcā. Kad Iekšlietu ministrija centās norādīt bīskapam, ka atkārtotas ceremonijas tiek praktizētas Vācijā, Ungārijā un citviet, tika saņemta atbilde, ka bez Romas atļaujas nekas tāds Krievijas impērijā netiks darīts.⁹⁵³

Pēc otrās poļu sacelšanās situācija ZR apgabalā kļuva vēl saspringtāka. Vēsturnieks P. V. Vērts, atsaucoties uz tā laika publicētajiem memoāriem, norāda, ka, ja pēc pirmās sacelšanās jaunas poļu atraitnes vēl varēja par savu dzīves draugu izvēlēties arī krievu virsnieku, tad pēc 1863. gada tas jau šķita galīgi nepieņemami, jo sabiedrību bija spēcīgi ietekmējis poļu nacionālistu un Romas katoļu Baznīcas paustais viedoklis, ka jaunām poļu sievietēm ir liegts par potenciāliem laulātajiem draugiem uzlūkot 3 sociālo grupu vīriešus: precētus, priesterus un krievus. Tās, kas to pārkāpa, tika uzskatītas par “politiski neapzinīgām sievietēm”⁹⁵⁴. Katoļu priesteri vēl agresīvāk nosodīja tos draudzes locekļus, kas uzdrošinājās precēties ar pareizticīgajiem. Pareizticīgo priesteru ziņojumos ir atrodama informācija, ka bija gadījumi, kad priesteris, nespējot izvairīties no laulības noslēgšanas (vai tomēr slēdzot to katoļu dievnamā), lika zvanīt baznīcas zvanus kā uz bērēm, lai katoļu laulātajai pusei un kāzu viesiem dotu nepārprotamu mājienu, ka laulātā dvēsele par šādu rīcību tiks pazudināta un “nokļūs ellē”.⁹⁵⁵

Tomēr 1862. gadā Luckas - Žitomiras bīskapijā starp apgabala augstāko laicīgo un garīgo priekšniecību tika rasts kompromiss par situācijām, kad pareizticīgo garīdznieks nevar laulāt jaukto laulību pāri tikmēr, kamēr viņi netiek uzsaukti arī katoļu baznīcā, savukārt katoļu garīdznieks nevar to uzsaukt tikmēr, kamēr netiek dots solījums bērņus kristīt un audzināt par katoļiem. Jaukto laulību lietās par pietiekamu atzina to, ka katoļu draudzes priesteris izdod vienkāršu apliecību, kurā ir ziņas par saderināto amatu, kārtu, vecumu, ģimenes stāvokli (nav laulāts) un piederību draudzei, bet nav norādes, ka katoļu Baznīca nesaskata šķēršļus laulības noslēgšanai. Šādā apliecinājumā parasti tika atzīmēts, ka katoļu puse savā draudzē ir piegājusi pie grēksūdzes un dievgalda. Iekšlietu ministrija vēlējās, lai šāda prakse tiktu attiecināta uz visu impēriju, tomēr to panākt neizdevās.⁹⁵⁶

⁹⁵² Werth, P.W. Legal Regulation of “Mixed” Marriages. p. 317.

⁹⁵³ Ibid. p. 318.

⁹⁵⁴ Ibid.

⁹⁵⁵ Ibid.

⁹⁵⁶ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648 (Дело об изменении правил заключения браков р.-католиков с православными в связи с противодействием католического духовенства заключению подобных браков. 21.08.1887–9.12.1907), л. 10–12.

Ir ziņas par to, ka līdzīgas apliecības katoļu garīdznieki sāka izdot arī citās bīskapijās, tai skaitā arī Rīgā. Taču tādēļ, ka Rīgā nepastāvēja šāda vienošanās augstākajā līmenī, radās daudzas problēmas. Katoļu priesteri bieži vien atteicās veikt oficiālu uzsaukšanu savā draudzē. Savukārt pareizticīgo garīdznieki nesaprata, kā uz jaunievietajām apliecībām jāraugās, jo formāli tādas likumdošanā nebija paredzētas. Pareizticīgos aizvainoja arī tas, ka katoļu priesteri savu rīcību pamatoja ar bīskapa atļauju vai katoļu konsistorijas rīkojumu.

Šādi rīkojies Jelgavas katoļu priesteris F. K. Kriškjānis (*Ф. К. Кришкьян*), kurš 19. gs. 60. gados apliecinājuma vietā jaunlaulātajiem izsniedzis vienkāršu zīmīti: “Es, zemāk parakstījies, ar šo apliecinu, ka Jelgavas Romas katoļu draudzes loceklei 22 gadus vecai Konstancijai Čapkevičai (*Констанция Антоновны Чапкевичь*), kas draudzes locekļu sarakstos ierakstīta kā Čipkeviča, nav šķēršļu stāties laulībā ar 4. sapieru bataljona vecāko rakstvedi, pareizticīgo Viktoru Koteļņikovu (*Виктор Николаевич Котельников*)”.⁹⁵⁷ Pēc priesteru vārdiem jaunava esot saņēmusi bīskapa atļauju netikt trīs reizes uzsauktai no baznīcas kanceles.⁹⁵⁸ Viņa esot bijusi pie grēksūdzes un dievgalda. Citu garīgai varai zināmu šķēršļu laulības slēgšanai nav. Kā redzams, tad cīņa ir ne tik daudz par saturu, cik par formu, jo, kā redzams no šīs “zīmītes”, tajā ir visa nepieciešamā informācija, lai laulība varētu tikt noslēgta. Vienīgais “pārkāpums” ir tas, ka jaunais pāris netiek baznīcā uzsaukts.

Gan Rīgas pareizticīgo arhibīskaps Platons, gan Svētās Sinodes oberprokurors K. Pobedonoscevs, atsaucoties uz 1857. gada likuma 76. pantu, uzstāj, ka iekšlietu ministram būtu jāizdod kāds norādījums, lai katoļu priesteri precīzi izpildītu likumu par saderināto uzsaukšanu.⁹⁵⁹ Tomēr līdz pat 19. gs. 80. gadu vidum šīs sūdzības tiek izskatītas tikai vietējā līmenī, savukārt centrālās varas iestādes Pēterburgā nespēja rast veidu, kā šo situāciju noregulēt tiesiski un panākt to, lai katoļu priesteriem tas būtu saistoši, bet netiktu pārkāpti arī viņu Baznīcas likumi.

Analizējot situāciju Kurzemes pareizticīgo draudzēs - Liepājā, Ventspilī, Tukumā un Kuldīgā - 19. gs. otrajā pusē jaukto laulību sakarā⁹⁶⁰, jāatzīmē, ka katoļu un pareizticīgo laulības te bija visai liels retums. Piemēram, Ventspils pareizticīgo draudzē⁹⁶¹ laikā no 1852. līdz 1863. gadam tikai 1859. gadā ir noslēgta 1 savienība starp katoli un pareizticīgo, kas bija arī vienīgās laulības šajā gadā. Kuldīgā⁹⁶² visā 19. gs. otrajā pusē ir bijis tikai pa vienam gadījumam (1854. un 1863. gadā), kad tika salaulāts katolis ar pareizticīgo. Situācija

⁹⁵⁷ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648, л. 4–5.

⁹⁵⁸ Ibid.

⁹⁵⁹ Ibid. л. 5.

⁹⁶⁰ sk. 11. - 15. pielikumu.

⁹⁶¹ sk. 13. pielikumu.

⁹⁶² sk. 14. pielikumu.

Tukumā⁹⁶³ ir visai līdzīga, jo pa 1 līdz 3 gadījumiem, kad katolis laulāts ar pareizticīgo ir tikai 1852., 1853., 1855., 1865., 1884. gadā. Arī tādā lielā pilsētā kā Liepāja, kura 19. gs. beigās kļūst par daudzu no laukiem atnākušu iedzīvotāju jauno dzīves vietu, to katoļu skaits, kas salaulāts pareizticīgo baznīcā tomēr ir neliels⁹⁶⁴. Liepājas Sv. Nikolaja draudzes metrikas grāmatas uzrāda, ka katoļu un pareizticīgo pāru īpatsvars ir šāds: 1852. – 4 no 11, 1853. – 1 no 13, 1859. – 1 no 8, 1863. – 3 no 11. Liepājas Sv. Trīsvienības draudzē, kurā gadsimta beigās četrkāšojās kopējais noslēgto laulību skaits, katoļi to vidū vēl joprojām parādās visai reti. Piemēram, 1880. gadā tikai 2 pāri no 25, 1884. – 5 no 22, 1887. – 2 no 16, 1890. – 8 no 29 bijušas jauktas laulības starp katoli un pareizticīgo.

Atšķirīga jaukto laulību aina parādās Jelgavā⁹⁶⁵, kurā, kā jau guberņas centrā, vērojams daudzveidīgāks iedzīvotāju konfesionālais un sociālais statuss, lai gan arī Jelgavā, tāpat kā citās Kurzemes pareizticīgo draudzēs, ir augsts jaukto laulību īpatsvars. Lielākā daļa no tām ir tādas, kurās laulājas pareizticīgais ar dažādas sociālās izcelsmes katoļu personu.

Izmaiņas augstākās varas attieksmē pret konfesionāli jauktām laulībām starp pareizticīgajiem un katoļiem rodas pēc Svētās Sinodes oberprokurora K. Pobedonosceva vēstules iekšlietu ministram D. Tolstojam⁹⁶⁶ 1886. gadā. Tanī tiek minētas jau iepriekš zināmās problēmas un atstāstīts gadījums, kad Rīgas Sāpju Dievmātes baznīcas priesteris F. Afanasovičs (*Ф. Афанасович*) ir atteicies uzsaukt jauktās laulības, atsaucoties uz tiesībām, ko viņam esot devis metropolīts A. K. Dzevaltovskis - Gintovts (*Alexander Casimir Dziewaltowski - Gintowt*, 1883-1889). F. Afanasovičs teicis, ka ir atbrīvots no jaukto laulību pāru uzsaukšanas, jo metropolīts viņam 1884. gada 12. decembrī esot šādu privilēģiju piešķīris. Viņš atzīmēja arī to, ka šāds rīkojums dots daudziem Romas katoļu priesteriem.⁹⁶⁷ Kā to norādīja Rīgas pareizticīgo bīskaps Donāts (*Донат Соколов - Бабинский*, 1882-1887), šāda katoļu rīcība traucē laulības slēgšanu pareizticīgo baznīcā, jo garīdznieki nesaņem nekādas izziņas no katoļu draudzes.⁹⁶⁸ Interesanti, ka turpmākajā sarakstē starp dažādām iestādēm notiek atsauce tikai uz šo gadījumu, kura dēļ esot nepieciešama noteiktāka valdības rīcība.

1887. gada aprīlī iekšlietu ministrs D. Tolstojs sazinājies ar Romas katoļu arhibīskapu metropolītu Krievijas impērijā A. K. Dzevaltovski - Gintovtu, lai tiktu izdoti norādījumi katoļu garīdzniekiem, kas viņus piespiestu ievērot Krievijas likumus par jaukto laulību

⁹⁶³ sk. 15. pielikumu.

⁹⁶⁴ sk. 11. un 12. pielikumus.

⁹⁶⁵ sk. 16. pielikumu.

⁹⁶⁶ **D. Tolstojs:** no 1865–1880 Sv. Sinodes oberprokurors, no 1886–1880 izglītības ministrs, 1882–1889 iekšlietu ministrs

⁹⁶⁷ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648, л. 3.

⁹⁶⁸ Ibid.

uzsaukšanu.⁹⁶⁹ Uz to tiek saņemta strupa atbilde, ka Romas katoļu Garīgā kolēģija šādu priekšrakstu visiem bīskapiem jau esot nosūtījusi.⁹⁷⁰

Šķiet, ka visai būtiska te bijusi vietējo bīskapu nostāja un attieksme pret Garīgo kolēģiju, kas tika uzskatīta par valdības “piedēkli”. Tādēļ bīskapi bieži vien arī atļāvās kolēģijas norādījumus neievērot, īpaši tad, ja tie bija pretrunā ar Baznīcas likumiem. Metropolīta “trumpis” sarakstē ar iekšlietu ministru bija 1875. gadā Vīnē parakstītā un 1880. gadā apstiprinātā vienošanās starp Svēto Krēslu un Krievijas impēriju, kas paredzēja, ka Krievijas valdība neiejauksies Baznīcas garīgajā pārvaldē.⁹⁷¹

Svētais Krēsls rūpīgi sekoja līdzī konfesionāli jauktu laulību tiesiskajam risinājumam Krievijas impērijā. Lai gan kompromiss šajā jautājumā netika panākts ne slēdzot konkordātu 1848. gadā, ne arī vienošanos 1882. gadā, tomēr pāvesta kūrījai bija ārkārtīgi būtiski tas, lai vietējā garīdzniecība netiktu pakļauta Iekšlietu ministrijas vai jebkādas citas impērijas iestādes izdotajiem likumiem, kas būtu pretrunā ar Baznīcas kanoniskajām tiesībām.

1887. gada nogalē Svētais Krēsls bija saņēmis informāciju par to, ka pret arhibīskapu – metropolītu A. K. Dzevaltovski - Gintovtu un Garīgo kolēģiju tiek izdarīts Krievijas valdības spiediens, un bija uz to reaģējis. Kāds kolēģijas laicīgās kārtas deputāts ziņoja, ka 1887. gada 9. septembrī kardināls Rampolli (*Mariano Rampolla del Tindaro*, 1843-1913) Mogiļevas arhibīskapam ir nodevis kādu slepenu sūtījumu no pāvesta. Šī sūtījuma saturu tas darīja zināmu Garīgajai kolēģijai. Šajā dokumentā bija izteikts pāvesta brīdinājums: “Ja Kolēģija iedomāsies piekāpties Krievijas valdības vēlmēm un izdos kādus likumus impērijas katoļu garīdzniekiem, kas liktu viņiem slēgt laulības starp katoļiem un shizmatikājiem (K.A. – ar tiem domāti visi “nekatoļu” ticīgie”), tad tai neizbēgami draudēs smags sods.”⁹⁷² Pāvesta vēstījumā tika atgādināts arī tas, ka jaukto laulību gadījumā obligāti nepieciešama apustuliskā dispensija, un šādas laulības ir atļautas tikai tad, ja tiek dots solījums bērņus kristīt katoļticībā.

Garīgās kolēģijas locekļi bija nonākuši visai sarežģītā, lai neteiktu bezizejas situācijā. Krievijas impērijas likumdošana bija veidota tā, ka katoļu un pareizticīgo jaukto laulību gadījumā, pareizticīgo pusei nebija tiesību dot solījumu par to, ka bērņi tiks kristīti katoļticībā. Savukārt katoļu puse tādēļ tika atstumta no savas draudzes un nevarēja tanī saņemt laulības svētību.⁹⁷³

Iekšlietu ministrs D. Tolstojs bija ļoti sašutis par to, ka metropolīts, apejot ministriju, ir atļāvies nodot kolēģijai šo pāvesta vēstuli, līdz ar to informējis tās locekļus par pāvesta nodomu izteikt viņiem stingro rājienu vai pat izslēgt no Baznīcas. Šoreiz metropolīts bija

⁹⁶⁹ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648, л. 6.

⁹⁷⁰ Ibid. л. 9.

⁹⁷¹ Ibid. л. 16.

⁹⁷² Ibid. л. 15.

⁹⁷³ Ibid. л. 16.

pārkāpis stingri noteikto aizliegumu uzturēt tiešu saziņu ar Svēto Krēslu. Viņš bija saņēmis pāvesta vēstuli un to pat kādu laiku turējis pie sevis, neinformējot par sūtījumu iekšlietu ministru. Metropolīts bija pārkāpis arī 1885. gada 30. maija Aleksandra III izdoto ukazu, ar kuru tika noteikts, ka Romas katoļu Garīgajai kolēģijai jādarbojas saskaņā ar impērijas likumiem, jo tā ir tikai izpildorgāns. Imperators bija neapmierināts ar metropolīta patvaļīgo rīcību, kad tas bija “darbojies uz savu roku”, sazinoties ar bīskapiem par jautājumu, kas noteica krievu valodas ieviešanu tā saucamajos katoļu baznīcas papilddievkalpojumos. Tādēļ 1888. gada maijā metropolītam A. K. Dzevaltovskim - Gintovtam izteica stingro rājienu. Turklāt viņam tika piedraudēts, ka tad, ja viņš turpinās darboties pretēji valdības interesēm, tiks atcelts no amata.⁹⁷⁴ Savukārt Svētajam Krēslam lika saprast, ka tad, ja tas pārkāps impērijas noteikto kārtību un sazināsies ar tās augstāko garīdzniecību bez Iekšlietu ministrijas starpniecības, tad tas noteikti ietekmēs diplomātiskās attiecības. Valdība norādīja arī to, ka jaukto laulību pāru uzsaukšana katoļu draudzē neskarot kanoniskās tiesības, bet esot tikai formālas procedūras jautājums.⁹⁷⁵

Lai gan metropolīts 1888. gadā zvērēja Aleksandram III, ka ir “pilnībā uzticīgs Viņa Augstdzimībai, tādēļ vienmēr savās lūgšanās aizlūdž par Krievijas imperatora labklājību un ilgu valdīšanu un neesot pelnījis šo rājienu, jo nekādus patvaļīgus norādījumus bīskapiem nav izdevis”⁹⁷⁶, tomēr imperatoru šie vārdi nav pārliecinājuši. Lietas detalizētais izklāsts liecina, ka formāli metropolīts nav izdevis nekādus norādījumus, tomēr tos, balstoties uz Romas katoļu Baznīcas tiesībām, bija izdevuši vairāki vietējie bīskapi. Tajos parasti tika norādīts, ka viņi nespēj pilnībā izpildīt valsts likumus, nepārkāpjot sirdsapziņu un Baznīcas likumus.

Tā kā Krievijas valdība bija izmēģinājusi visas iespējas, kā likt katoļu draudžu garīdzniekiem ievērot likumu par uzsaukšanu, bet praksē tas nedarbojās, neatlika nekas cits kā izdot kārtību, kas katoļu priesteru izziņas ļautu aizvietot ar policijas izsniegtu apliecinājumu par to, ka konkrētā persona ir tiesīga stāties laulībā. Šāda kārtība Ministru Kabinētā tika pieņemta 1891. gada 11. maijā (Nr. 103. un Nr. 104).⁹⁷⁷ Lai gan bija atrasts tiesisks regulējums, tomēr reālā situācija acīmredzot neuzlabojās, jo 1893. gada 28. septembrī iekšlietu ministrs I. Durnovs (*Иван Николаевич Дурново*, 1889-1895) ir spiests nosūtīt visiem gubernatoriem cirkulāru ar norādi, ka katoļu priesteru pretdarbība turpinās, tādēļ viņš lūdž darīt publiski zināmu, ka draudzes gana izziņa var tikt aizstāta ar līdzīgu dokumentu, kas saņemams policijā.⁹⁷⁸

⁹⁷⁴ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648, л. 22–25.

⁹⁷⁵ Ibid. л. 29.

⁹⁷⁶ Ibid. л. 38.

⁹⁷⁷ Ibid. л. 109.

⁹⁷⁸ Ibid. л. 116.

4.4. Vecticībnieku un pareizticīgo laulības

Kā zināms, vecticībnieku attieksme pret pareizticīgo Baznīcu bija izteikti negatīva. Vecticībnieki savu iespēju robežās izvairījās no jebkāda kontakta ar pareizticīgo garīdzniekiem, tādēļ laulības noslēgšana pareizticīgo Baznīcā viņu kopienas locekļu vidū tika uzskatīta par senču ticības nodevību. Tomēr ir skaidrs, ka vecticībnieku bezpopovcu praktizētais modelis, proti, ka laulība ir tikai vecāku svētīta, nebija valsts iestāžu akceptēta un radīja daudzas problēmas.

Jēkabpilī un Ilūkstes apriņķī darbojās pareizticīgās Baznīcas misionāri, kuru uzdevums bija tuvināt vecticībniekus pareizticībai, taču atgrūšanas spēks un nepatika pret pareizticību no piesaistāmo puses bija tik liela, ka, neskatoties uz visiem ieguvumiem, kas sagaida ģimeni, ja tā salaulāsies pareizticīgo baznīcā, vecticībnieki tomēr negribēja jauno kārtību pieņemt. Tā, 1852. gadā Jēkabpils Svētā Gara draudzes priesterim Nikolajam Vasiļjevam (*Николай Васильев*) bija izdevies pārliecināt tikai dažus vecticībniekus, lai tie salaulātos pareizticīgajā baznīcā. Viņš centies jaunpievienotajiem skaidrot, ko šāda rīcība viņiem dos – “sievas tiks atzītas par likumīgām un nebūs vajadzīgas vecticībnieku īpašās pases. Arī bērni tiks uzskatīti par laulībā dzimušiem, tādēļ viņiem nevajadzēs pases”.⁹⁷⁹ Tomēr vecticībnieki nebija gatavi tam noticēt un izteica vēlēšanos, lai šo informāciju visiem oficiāli sniedz kāds no pilsētas maģistrāta pārstāvjiem.⁹⁸⁰

Jēkabpils pareizticīgo priesteru sarakstē ar arhibīskapu Platonu tiek norādīts, ka šāds maģistrāta paziņojums palīdzētu vecticībniekus pārliecināt, ka tiem ir jāsalaulājas pareizticīgajā baznīcā. Vecticībnieki izvirzot vēl kādu nosacījumu, proti, vēlas, lai pēc laulībām pareizticīgajā baznīcā viņiem un viņu bērniem būtu tiesības saglabāt piederību vecticībai, un jaunajā ticībā kristīt tikai tos bērnus, kas dzimuši pēc laulību noslēgšanas pareizticīgo baznīcā. Ideju par to, ka laulību noslēgšanas šī procesa veicināšanai būtu jāizmanto maģistrāts, priesteris bija izteicis arī ģenerālgubernatoram kņazam A. Suvorovam viņa vizītes laikā Krustpilī 1852. gada 6. novembrī.⁹⁸¹

Sazinājies ar arhibīskapu Platonu, ģenerālgubernators piedāvāja citu – ne tik oficiālu veidu, kā “pievilināt” vecticībniekus, lai viņi salaulātos. Ģenerālgubernators esot izdevis Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas gubernatoriem priekšrakstu par to, ka vecticībnieku vidē esot jāizplata ziņas (K.A. – bet neoficiāli) par atvieglojumiem, kas pieņemti ar 1850. gada 8. decembra un 1852. gada 15. maija valdības ukaziem. Pirmais ukazs noteica, ka to

⁹⁷⁹ LVVA, 7462.f., 1.apr., 305.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором о мерах, способствующих венчанию раскольников в церкви. 13.11.–14.12.1852), 1.–2. lp.

⁹⁸⁰ Ibid.

⁹⁸¹ Ibid. 1.–2. lp.

vec ticībnieku bērni, kuri salaulāsies baznīcā, tiks atzīti par likumīgiem. Otrs deva iespēju uzlabot to bezpopovcu bērnu stāvokli, kuri bija gatavi pievērsties “svētajai ticībai”.⁹⁸²

Tai pat laikā ģenerālgubernators 1852. gadā izdeva stingru priekšrakstu Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas guberņu vietējām iestādēm un policijai, lai tās pārtrauc ieviesušos praksi, izdot vec ticībniekiem izziņas, kas apstiprina viņu kopienas ietvaros noslēgto laulību vai pēc senā rita kristītu bērnu leģitimitāti.⁹⁸³ Viņš norādīja, ka “laulību akti, kas slēgti mājās vai vec ticībnieku lūgšanu namos netiek atzīti par likumīgiem, arī bērnu kristības pēc bezpopovcu paraduma nav atzīstamas no valdības un Baznīcas puses, jo tās neveic garīga persona, bet vienkāršs sektants.”⁹⁸⁴

Tāpat kā citu jaukto laulību gadījumos, arī šajā būtiska problēma bija bērnu konfesionālā piederība. Krievijas likumdošanā tā parādās jau 1722. gadā, kad ar Svētās Sinodes 15. maija ukazu tiek noteikts, ka laulības starp pareizticīgajiem un vec ticībniekiem ir pieļaujamas tikai ar nosacījumu, ka pēdējie pievienojas Baznīcai un dod zvērestu būt tai uzticīgi.⁹⁸⁵ Gadījumos, kad divi vec ticībnieki vēlas salaulāties pareizticīgo baznīcā, arī būtu jāpārbauda šo personu ticības pārliecība un jāliek tām zvērēt, ka jaunpienācēji pārtrauks jebkurus sakarus ar vec ticībniekiem. Šie nosacījumi tiek saglabāti līdz pat 1905. gadam un atspoguļoti Krievijas impērijas Civillikuma 33.pantā.⁹⁸⁶

Līdz 1905. gadam laulībās, kurās viens no vecākiem ir pareizticīgais, bērni obligāti bija jākristī pareizticībā. Tiem, kas to nepildīs, paredzēts bargs sods. Savukārt pēc 1905. gada likums atļāva pareizticīgo garīdzniekiem slēgt jauktas laulības ar vec ticībnieku, nepievienojot to savai ticībai. Taču vēl joprojām spēkā bija nosacījums par to, ka no šāda pāra būtu obligāti jāiegūst paraksts par to, ka viņu bērni tiks kristīti pareizticīgo baznīcā.⁹⁸⁷

Zināmi atvieglojumi šajā likumā paredzēti venticībniekiem, kā tas bija noteikts 1800. gada 27. oktobrī bīskapa Platona (Levšina) izdotās un imperatora apstiprinātās Venticības kārtības (“*Правила единоверия*”) 14. pantā⁹⁸⁸ attiecībā uz jauktām laulībām starp pareizticīgajiem un vec ticībniekiem bija noteikts, ka tās varētu notikt vai nu pareizticīgo vai vec ticībnieku (*Греко-Российской или старообрядческой*) dievnamā, atstājot izvēli jaunā pāra ziņā. Līdz Nikolaja I valdīšanas sākumam 1825. gadā netika stingri pieprasīts

⁹⁸² LVVA, 7462.f., 1.арг., 305.л., 4.–5. лр.

⁹⁸³ LVVA, 7462.f., 1.арг., 303.л. (Переписка с Прибалтийским генералгубернатором о запрещении выдачи свидетельств на браки раскольникам, 23.09.1851–20.05.1852), 6. лр.

⁹⁸⁴ Ibid. 8. лр.

⁹⁸⁵ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604 (Дело об установлении правил заключения браков между лицами разных иностранных исповеданий и о расследовании случаев противодействия католического духовенства бракам католиков с православными, 1835–1914), л. 236.

⁹⁸⁶ Свод законов Российской империи. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай – Болтовского. Кн. 3, т. X, ч. 1. Свод Законов Гражданских. Издание 1900 года. ст. 33.

⁹⁸⁷ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 236–237.

⁹⁸⁸ Пункты условного соединения Московских старообрядцев с Русской Церковью. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов, П., Павлов, В.Н.) Санкт-Петербург, 2004. С. 93.

vecticībnieku solījums par to, ka viņi bērnus kristīs pareizticībā.⁹⁸⁹ 1864. gadā, kad Svētās Sinodes oberprokurors A. Ahmatovs, aptaujājot 17 arhiereju viedokli par iespējamām pārveidojumiem pareizticīgo Baznīcā, cita starpā bija iekļāvis jautājumu, vai būtu iespējams un lietderīgi atjaunot 19. gs. 20. gados eksistējošo praksi, ka vecticībnieki var slēgt laulības pareizticīgo baznīcā, bet bērnus var arī nekristīt pareizticībā.⁹⁹⁰

Kopumā šāda ideja neguva vairākuma atbalstu, jo tika norādīts, ka tādā veidā tikai turpinātos “šķelšanās” un pareizticības valdošās pozīcijas tiktu apšaubītas.⁹⁹¹ Svētās Sinodes galīgais lēmums bija šāds: “Laulības starp pareizticīgo un vecticībnieku var tiks slēgtas baznīcā tikai ar nosacījumu, ka bērni tiks audzināti pareizticībā. Divu vecticībnieku laulības pareizticīgo baznīcā nav atļautas, bet, ja kāds garīdznieks tādas ir noslēdzis, tad tās tiek uzskatītas par derīgām”.⁹⁹² Savukārt 1881. gadā bija panākta piekāpšanās bērnu kristību jautājumā, jo ar 1881. gada 19. augusta Svētās Sinodes ukazu tika noteikts, ka “jaukto laulību bērnus ir atļauts kristīt gan pareizticīgo, gan venticības baznīcā”.⁹⁹³

Kurzemes guberņas venticības draudzes izveidošana Ilūkstē beidzās ar neveiksmi, jo 1852. gadā no vecticības pārgājušie venticībnieki visai drīz pameta savu dzīvesvietu un pārcēlās uz citām Krievijas guberņām⁹⁹⁴, kur visdrīzāk turpināja piekopt vecticības reliģisko tradīciju. Viens no būtiskiem iemesliem, kas viņus atgrūda no venticības, varēja būt nevēlēšanās kristīt bērnus pareizticībā. Izmantojot to, ka situācija ar venticībniekiem Baltijas guberņās bija līdzīga, lai raksturotu minēto problēmu, tiks izmantoti materiāli par kādu Igaunijas guberņas Černoje ciema (*Черное село*) venticībnieku Ivanu Zarubinu (*Иван Зарубин*). Ivans, kas 1848. gadā bija devis solījumu kristīt bērnus venticībā, pēc dēla piedzimšanas atteicās to darīt, paužot savu viedokli šādi: “gana mūs ir spieduši ar varu pieņemt venticību, bet jaundzimušo ar varu mums neatņemsi” (“довольно, что нас принудили силою к Единоверию, но младенца ты у нас силою неотнимешь”).⁹⁹⁵ Visbeidzot viņš piedraudējis: ja tiks spiests to darīt, tad pārcelsies uz Pleskavas guberņu.

Neskaidrību jaukto laulību jautājumos bija daudz. Piemēram, Ilūkstes klostera vadītājs, arhimandriņš Iosifs 1852. gadā lūdza arhibīskapa Platona padomu, lai atrisinātu kādu problēmu. Janovkas pareizticīgo draudzei tika pievienoti 14 vecticībnieki. Nebija skaidrs, kā veikt metriskos ierakstus par bērniem, ja viens no viņu vecākiem ir pieņēmis pareizticību, bet

⁹⁸⁹ РГИА, ф. 832, оп. 1, д. 48 (Об сближении раскольников с православными (мнения 17 епископов) 1864), л. 1.

⁹⁹⁰ Ibid. л. 1.

⁹⁹¹ Ibid. л. 28.

⁹⁹² Ibid. л. 34.

⁹⁹³ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604, л. 236.

⁹⁹⁴ Орановский, А. *Курляндская губерния*. Санкт-Петербург, 1862. С. 311.

⁹⁹⁵ LVVA, 7462.f., 1.арг., 277.л. (Переписка с Черносельским священником Троицким по поводу окрещения в раскольническую веру сына крестьянина Ивана Зарубина, 29.10.1848–19.10.1852), 1. лр.

otrs palicis uzticīgs vecticībai. Vai šādas personas metriku grāmatās būtu atzīmējamās kā dzimušas likumīgā laulībā?⁹⁹⁶ Arhibīskapa Platona skaidrojums bija šāds: 1) draudzes metrikās drīkst ierakstīt tikai tās personas, kuras ir pieņēmušas pareizticību. Vecticībniekus nekādā gadījumā; 2) no tiem vecticībniekiem, kas pieņēmuši pareizticību, obligāti jāpieprasa solījums, ka viņi audzinās savus bērnus pareizticībā. Ja vecāki tam piekrīt, bērnus var uzskatīt par pareizticīgajiem. Tas pats attiecināms arī uz bērniem, kas šiem konvertītiem dzimuši pirms laulībām pareizticīgo baznīcā. Arī viņi uzskatāmi par likumīgi dzimušiem un pareizticīgo draudzei piederīgiem.⁹⁹⁷

Kurzemes guberņas pareizticīgo draudžu laulību metrisko ierakstu analīze vecticībnieku un pareizticīgo laulību aspektā ir visai komplicēta. Sarežģītais vecticībnieku un venticībnieku tiesiskais stāvoklis, vajāšanas no valsts puses radīja situāciju, ka lielākā daļa no viņiem visos iespējamajos veidos centās izmantot likumdošanas nepilnības, arī vietējo pareizticīgo garīdznieku nekompetenci un paviršību, lai legalizētu savu statusu. Vecticībnieku kopienu konservatīvisms bija tas pamats, uz kura veidojās atziņa, ka nākamā ģimene jāveido tikai savas reliģiskās grupas ietvaros. Līdz ar to vecticībnieku laulības pareizticīgo baznīcā bija ārkārtīgi reta parādība. Tā, piemēram, Vecgrīnvaldes, Hrščevas, Salienas draudžu metrikās liecību par šādām laulībām nav.⁹⁹⁸ Savukārt Ilūkstes Dievmātes piedzimšanas (klostera) baznīcā ir tikai viens ieraksts par katoļa un venticībnieces laulībām, kas veikts 1855. gadā.⁹⁹⁹ Janovkas draudzē identiska liecība ir tikai no 1881. gada.¹⁰⁰⁰ Skrudalienas draudzē 1855. gadā salaulāts pareizticībā pārgājis vecticībnieks ar pareizticīgo.¹⁰⁰¹

Pirms jaukto laulību noslēgšanas vecticībnieks/-niece parasti tika konvertēta pareizticībā, taču šis fakts ne vienmēr ir norādīts draudžu metriku grāmatās. Šāds ieraksts atrodams, piemēram, Ventspils draudzes metriku grāmatā. Tas veikts 1853. gadā, kad gredzenus mijuši pareizticībā pārgājuši vecticībniece A. Kondratjeva (*Агафья Кондратьева*) ar pareizticīgo G. Mihailovu (*Григорий Яковлев Михайлов*).¹⁰⁰²

⁹⁹⁶ LVVA, 7462.f., 1.apr., 240.l. (Указание Зельбургскому благочинному о порядке записи рождения детей в метрические книги от смешанных браков, 21.–23.05.1852), 1. lp.

⁹⁹⁷ Ibid.

⁹⁹⁸ LVVA, 232.f., 1.apr., 190.l., 99.–100. lp.; Ibid., 194.l., 279.–281., 334.–338.lp.; Ibid., 195.l., 254.–258., 372.–377. lp.; Ibid., 196.l., 356.–359., 438.–440., 528.–534.lp.; Ibid., 197.l., 40.–41., 77.–79., 140.–146. lp.; Ibid., 190.l., 9.–11., 156.–164. lp.; Ibid., 198.l., 343.–346., 373.–374., 454.–458. lp.; Ibid., 199.l., 283.–286., 300.–303., 368.–378. lp.; Ibid., 200.l., 479.–487., 509.–510., 642.–647. lp.; Ibid., 201.l., 422.–426., 450.–454., 565.–569. lp.; Ibid., 202.l., 418.–420., 531.–534., 599.–603. lp.; Ibid., 203.l., 576.–580., 604.–608. lp., 630.–634.; Ibid., 516.l., 162.–164., 179.–182., 237.–241. lp.; Ibid., 429.l., 40.–44. lp.; Ibid., 503.l., 16.–20., 44.–47., 73.–77., 99.–102. lp.; Ibid., 504.l., 15.–18., 39.–42. lp.; Ibid., 506.l., 95.–100. lp.; Ibid., 507.l., 16.–20., 53.–59., 80.–86. lp.; Ibid., 175.l., 18.–22., 49.–55., 82.–87., 111.–117., 151.–160. lp.; Ibid., 176.l., 29.–40., 79.–89., 131.–137., 167.–173., 207.–213. lp.; Ibid., 15.l., 62.–72., 18.–26. lp.

⁹⁹⁹ LVVA, 232.f., 1.apr., 198.l., 561. lp.

¹⁰⁰⁰ LVVA, 232.f., 1.apr., 109.l., 49. lp.

¹⁰⁰¹ LVVA, 232.f., 1.apr., 525.l., 95. lp.

¹⁰⁰² LVVA, 232.f., 1.apr., 197.l., 394. lp.

Visprecīzāk metriskie ieraksti veikti Jelgavas Sv. Annas un Simeona draudzē, kur ir atrodamas arī skaidras norādes par to, kāda ir bijusi personas iepriekšējā konfesionālā piederība. Piemēram, 1851. gadā salaulāts pāris, kurā abi laulību partneri tikai īsi pirms laulībām pievienojušies pareizticībai (*новоприсоединенный/ная из раскола к православию*).¹⁰⁰³ Jelgavas draudzē ir arī dažas laulības, kurās vienticībnieks ir salaulāts ar luterāni, katoli vai pareizticīgo.¹⁰⁰⁴ Analizējot viņu sociālo statusu, var atzīmēt, ka visbiežāk venticībnieks, kas pārgājis pareizticībā pirms laulībām, ir bijis strādnieks vai sīkpilsonis, savukārt venticībnieks parasti bijis turīgāks, piemēram, tirgotājs, daudz retāk strādnieks. Šie fakti liecina par to, ka pareizticībā pārgāja galvenokārt tie, kurām bija svarīgi saimniekot savā īpašumā vai nodot to nākamajām paaudzēm. Strādnieki, kas pievienojās pareizticībai visbiežāk bija nonākuši pilsētās un zaudējuši sakarus ar savu kopienu. Iespējams, ka šie cilvēki cerēja, ka, pārejot pareizticībā, viņiem būs vieglāk piemēroties jaunajiem apstākļiem.

4.5. Laulības starp katoļiem un luterāņiem

1859. gadā Varnaviču (*Wernowitz, Warnewitz*)¹⁰⁰⁵ katoļu draudzē tika svinēti Kunga parādīšanās svētki. Luterāņu jauneklis mija gredzenus ar katoļu jaunavu.¹⁰⁰⁶ Jaunais pāris bija savstarpēji vienojušies, ka pēc kāzām katrs no viņiem turpinās apmeklēt savas konfesijas baznīcu un izpildīt kristīgos pienākumus. Tādēļ viņi tika salaulāti divreiz – sākumā luterāņu, tad katoļu baznīcā. Par šo jauno pāri vietējie vēl ilgi “mēlēja”, jo nekādi nevarēja saprast, kādēļ katoļu priesteris Jozefs Dobkevičs (*Joseph Dobkiewicz*) viņus laulājis vēlreiz – vai tad luterāņu noslēgtā laulība nav bijusi gana “spēcīga”, citiem vārdiem sakot, leģitīma?¹⁰⁰⁷

Nemot vērā luterāņu iedzīvotāju skaitlisko pārkāpumu Kurzemes guberņā, konfesionāli jauktu laulību ar katoļiem nebija daudz. Tomēr gan luterāņu, gan katoļu garīdznieki sekoja tam, ar ko precas viņu draudzes locekļi. Lai gan saderināto ieceres pirms laulībām varēja būt visai rožainas un dažādiem solījumiem pilnas, tomēr praksē laulātie visbiežāk apmeklēja tikai vienas konfesijas baznīcu. Laikam pavisam netipiska būtu situācija, ja konfesionāli jaukta zemnieku ģimene svētdienā jūgtu divus zirgus, lai dotos katrs uz savu baznīcu vai arī mājās noturētu svētbriņķi katrs pēc savas baznīcas rita. Līdz ar to garīgajā dzīvē svarīga loma bija tam, kura laulātā reliģiskā pārliecība bija spēcīgāka, jo otra puse savas “vienaldzības” dēļ parasti piemērojās.

¹⁰⁰³ LVVA, 232.f., 1.apr., 195.l., 44. lp.

¹⁰⁰⁴ LVVA, 232.f., 1.apr., 203.l., 409. lp.

¹⁰⁰⁵ Varnaviči atrodas Ilūkstes apriņķa DA, robežojas ar Kauņas, Viļņas un Vitebskas guberņu.

¹⁰⁰⁶ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 3, l. 37.

¹⁰⁰⁷ Ibid. l. 42–43.

Par svarīgu faktoru bieži vien kļuva arī pirmslaulību saruna ar draudzes garīdznieku un tās laikā dotais solījums. Ja Ev. luteriskās Baznīcas tradīcija bija visai iecietīga pret jauktām laulībām, tad Romas katoļu Baznīcas kanoniskajās tiesībās sākotnēji tās tika uzskatītas par pilnīgi nepieļaujamām, vēlāk – katoļu laulātajai pusei par bīstamām, tādēļ katrs šāds gadījums bija jāaskaņo ar bīskapu, kuram tika dotas tiesības atļaut laulāties ar citas konfesijas pārstāvi. Katoļu Baznīca pieprasīja, lai šinīs laulībās dzimušie bērni tiktu kristīti katoļu baznīcā un audzināti katoļu garā. Tas jaunajam pārim laulību ceremonijas laikā bija jāapliecina ar rakstisku zvērestu.

Šāda kārtība daudzos gadījumos palīdzēja nodrošināt to, ka katoļu skaits konkrētajā apgabalā nesamazinājās. Tomēr ne vienmēr priesteru aktivitātes deva gaidītos rezultātus. Par kādu brīvdomīgu Skaistkalnes katoli Pēteri Grosbergu (*Piotr Grosberg*) ir ziņas, ka viņš 1863. gadā vēlējies salaulāties ar luterānieti, tādēļ sākumā devies pie Ozolaines jeb Ozolbruknas kapliču (*Озольская часовня*) apkalpojošā katoļu priestera (?) Kļimoviča (*Klimowicz*). Jaunais pāris lūdza uzsaukt viņus baznīcā. Priesteris nebija apmierināts ar jaunekļa izvēli, tādēļ norādīja, ka uzsaukšanu neveiks, jo Pētera izredzētā ir luterāniete. Priesteris atļāvies norādīt arī to, ka Pēteris taču labāk varot izvēlēties par sievu kādu no katolietēm. Pēc šīs sarunas, kā norāda pats katoļu garīdznieks, “Pēteris, ilgi nedomājot, devies pie luterāņu mācītāja un ticis tur salaulāts”. Priestera Kļimoviča tiešais priekšnieks – Skaistkalnes prāvests un Zemgales dekāns E. Landsbergs (*Edward Landsberg*) savā vēstulē bīskapam M. Volončevskim jautā, vai par šādu rīcību Pēteri Grosbergu nevajadzētu izslēgt no Baznīcas, kā tās “nepaklausīgu dēlu” un likumu pārkāpēju?¹⁰⁰⁸ Radās jautājums arī par to, kā vērtēt luterāņu mācītāja rīcību. Lai noskaidrotu, kāpēc tas ticis darīts, Skaistkalnes prāvests E. Landsbergs devās pie Vecsaules (*Alt - Rahden*) mācītāja A. Lucaua (*Alexander Heinrich Eduard Lutzau*) un jautāja, kas viņam devis tiesības salaulāt savu draudzes locekli ar katoli Pēteri Grosbergu bez iepriekšējas saskaņošanas ar katoļu draudzi, bez pirmslaulību eksāmena un grēksūdzes, bet skaidru atbildi tā arī nav guvis.¹⁰⁰⁹

Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija visai drīz saņēmusi paskaidrojumu no apsūdzētā garīdznieka, kurā norādīts, ka Vecsaules mācītājs ir saūtis par nepamatotu apvainošanu, jo zemnieku ar šādu uzvārdu nepazīst, un viņam nav ne jausmas, vai kāds luterāņu mācītājs to ir salaulājis, un kurā draudzē tas varētu būt noticis. A. Lucaus arī norādīja, ka paši katoļu priesteri nodarbojas ar pretlikumīgām darbībām, jo nesen Skaistkalnes kanoniķis E. Landsbergs salaulājis viņa draudzes locekli Ilzi Kalniņu (*Ильзе Кальнинь*), neņemot vērā to,

¹⁰⁰⁸ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 3, l. 121.

¹⁰⁰⁹ Ibid. l. 122–123.

ka luterāņu mācītājs bija lūdzis uzsaukšanu apturēt.¹⁰¹⁰

1866. gadā ar savstarpējiem pārmetumiem apmainījušies arī Dignājas (*Dubena*) luterāņu mācītājs Z. Mīlendorfs (*Siegfried Leopold Mühlendorff*) un Jēkabpils katoļu priesteris (?) Bucevičs (*Бучевич*). Z. Mīlendorfs norāda uz diviem gadījumiem. 1866. gada vasarā priesteris Bucevičs, neveicot iepriekšēju uzsaukšanu luterāņu baznīcā, esot salaulājis katoli Staņislavu Liepiņu (*Stanislaw Leepin*) ar luterānieti Annu Mikelausku (*Anna Mickelautzki*). Tā kā šāda rīcība ir uzskatāma par Ev. luteriskās Baznīcas un tās garīdznieku tiesību aizskārumu, tad Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija lūdza šo gadījumu izmeklēt un priesteri saukt pie atbildības.¹⁰¹¹ Kurzemes dekāns J. Slavetovičs (*Ј. Славетович*) izmeklēšanu veikt atteicās, jo “atrodoties 350 verstu attālumā no minētās draudzes”.¹⁰¹²

1867. gada sākumā Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija atkal ir spiesta ziņot, ka priesteris Bucevičs, neievērojot noteikto kārtību, salaulājis arī katoli Pēteri Mikelausku (*Петр Микелаяск*) ar luterānieti Annu Poriņu (*Анна Поринь*). Šoreiz konsistorijas lūgums izteikts kategoriskāk: “lūdzu pieņemiet mērus vainīgā sodīšanai, pretējā gadījumā mēs būsim spiesti sūdzēties augstākai priekšniecībai”¹⁰¹³. Uz to reaģējot, katoļu bīskaps norādījis, lai dekāns Jēkabpils priesterim izsaka stingro rājienu un mēneša laikā rūpīgi izmeklē lietas apstākļus.

Jēkabpils priesteris skaidrojis, ka pirmajā gadījumā pāris teicās esot izziņu par atļauju laulāties no Dignājas mācītāja saņēmis, tikai ceļā tā pazaudēta, un viņi ir tik aizņemti ar vasaras darbiem, ka nevar vēlreiz doties uz Dignāju, lai vēlreiz sagādātu izziņu. Tādēļ “pusi dienas jaunais pāris un tā pavadoņi neesot atkāpušies no priestera ne soli, kamēr tas piekritis viņus salaulāt”¹⁰¹⁴. Otrajām laulībām arī tika atrasta sava motivācija. Jaunais pāris bija nolēmis laulāties pie Dignājas luterāņu mācītāja, tādēļ pēc trīskāršas uzsaukšanas Jēkabpils katoļu draudzē devušies uz turieni. Taču priesteris nav piekritis laulāt, bet licis nākt pēc kāda laika. Jaunais pāris tam nekādi nav varējis piekrist, tāpēc ka “Ilgavainis nav vēlējies izredzēto atstāt nelaimē, jo tai jau tuvojušās dzemdības, kurās viņai var draudēt arī nāve”¹⁰¹⁵. Tādēļ priesteris piekritis viņus salaulāt, jo “sapratis, ka šo cilvēku izmisums tiešām ir liels, un ar savu rīcību viņš varot pazudināt dvēseli”.¹⁰¹⁶ Priesteris norādījis, ka arī Kokneses (*Kokenhusen*) luterāņu mācītājs esot salaulājis katoli ar luterānieti bez saskaņošanas ar viņu. Šķiet, ka Telšu konsistorijai šis gadījums bija ļoti izdevīgs, lai varētu pārnest Kurzemes Ev.

¹⁰¹⁰ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 3, l. 125–126.

¹⁰¹¹ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 548 (Дело по отношению Курляндской Евангелически-Лютеранской Консистории о противозаконной повенчании Якобштадским Римско – католическим ксендзом крестьянина Станислава Лепина с лютеранкой Анною Микелаускою, 1866–1867), l. 1.

¹⁰¹² Ibid. l. 3.

¹⁰¹³ Ibid. l. 5.

¹⁰¹⁴ Ibid. l. 9.

¹⁰¹⁵ Ibid.

¹⁰¹⁶ Ibid.

luteriskajai konsistorijai, ka Kokneses mācītājs par jaukto laulību slēgšanas kārtības neievērošanu būtu jāsauc pie atbildības tāpat kā Jēkabpils priesteris Bucevičs.¹⁰¹⁷ Uz to konsistorija formāli atbildēja, ka Kokneses luterāņu draudze administratīvi pakļauta Vidzemes Ev. luteriskajai konsistorijai.¹⁰¹⁸

Bija vērojami arī pretēji gadījumi, kad luterāņu mācītājs bija salaulājis jauktās laulības bez katoļu priesteru ziņas. Bieži strīdi izcēlās starp Aknīstes (*Oknist*) katoļu un Subates luterāņu draudzes ganiem. 1884. gadā Aknīstes filiālists nosūtīja Telšu bīskapam sūdzību, ka vairāki viņa draudzes locekļi tikuši salaulāti luterāņu baznīcā bez izziņas no priestera par to, ka saderinātie ir piegājuši pie grēksūdzes un tikuši uzsaukti katoļu baznīcā. Priesteris norāda, ka šāda luterāņu garīdznieka rīcība nelabvēlīgi ietekmē viņa draudzes locekļus – mudina uz nepaklausību un Baznīcas likumu neievērošanu. Zinot, ka “luterāņu mācītājs viņus salaulās bez jebkādiem eksāmeniem”¹⁰¹⁹, katoļi izvairās no katehisma un lūgšanu apguves.

Vēl viens strīdu iemesls bija bažas par to, ka īsi pirms laulībām viens no laulājamajiem partneriem maina savu konfesionālo piederību. 1869. gadā Vecsaules luterāņu mācītājs A. Lucaus apsūdzējis Skaistkalnes katoļu priesteri (?) Mikuliču (*Микуличь*) par to, ka viņš īsi pirms tam, kad ir salaulājis dažādu konfesiju personas, nelikumīgi (K.A. – bez iekšlietu ministra atļaujas) konvertējies katoļticībā Justu¹⁰²⁰ Lāci (*Иосиф Лацус*). Priesteris savukārt norāda, ka neko nezina par Lāča konversiju, jo uzsaucis viņu kā katoli. Tā viņš rīkojies tādēļ, ka pirmslaulību aptaujā par katoli ir “uzdevies” gan Justs, gan divi viņa liecinieki teikuši to pašu. Kā izteicies Skaistkalnes priesteris Mikuličs, viņam mēģina “piesiet lietu”, jo kāds sniedzis nepatiesu informāciju par to, ka šī laulība esot viņa patvaļīgas rīcības akts. Tas neatbilst patiesībai, jo pirms tam viņš sazinājies ar augstāko garīgo priekšniecību un saņēmis atļauju laulāt. Mikuličs ir visai aizvainots un lūdz Telšu bīskapu M. Volončevski paziņot Kurzemes Ev. luteriskajai konsistorijai, lai Vecsaules mācītājs A. Lucaus nenodarbojas ar jaunu katoļu kanonisko tiesību “izdomāšanu”, jo katoļi paši tās labi pārzina. Šīs tiesības ir balstītas Baznīcas likumos un pāvesta Pija VIII (1829-1830) un Gregora XVI (1831-1846) izdotajās bullās.¹⁰²¹

Līdz ar to lietas izmeklēšana tiek pārtraukta. Konsistorija ir apmierinājusies ar to, ka

¹⁰¹⁷ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 548, l. 11.

¹⁰¹⁸ Ibid. l. 13.

¹⁰¹⁹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2907.l. (Acta betreffend das Ansuchen des Telschsen Samogitshen Romisch Kath. Consistoriums wegen Anordnung, daß Katholiken mit Lutheranern nicht anders getraut werden dürfen als nach vollzogenem Aufgebot in der Kath. Kirche. 1884), 1.–2. lp.

¹⁰²⁰ Lāča priekšvārdam dokumentos tiek lietotas divas versijas – *Justs*, *Jozeps*.

¹⁰²¹ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1016 (Материалы (прошения, сообщения, отношения, рапорта настоятелей и деканов и др.) поступившие в канцелярию Тельшевской Римско - католической консистории, 1869–1871), l. 50.

Mikuļičs nosūtījis tai visus ar šīm laulībām saistītos dokumentus¹⁰²² un Justa Lāča atzīšanos jeb apliecinājumu, kas uzrakstīts latviski, bet pārtulkots arī krievu valodā (*Es Johseps Lahzis tai 1870 gada tanni Deeva Maises Deena peegaiju pee S.Bikts Kattolu Basniza Riga un to Mahcитайju nepasistu wis kas manni nobikteija un es esmu ittin meerigs kahd es tanni S. Tiziba kluvis esmu. 1870 gada tai 26 Oktober deena Schönberg. XXX Jozeps Lahzis. Par lehzeneku XXX Martin Truumann, Andrei Grundstein.*)¹⁰²³

Vecsaules luterāņu mācītāja versija ir nedaudz atšķirīga. Viņš apgalvo, ka 1870. gada 26. aprīlī Justs Lācis esot ieradies pie viņa ar Skaistkalnes priestera rakstisku lūgumu veikt uzsaukšanu, jo viņš gribot laulāties ar katolieti. Mācītājs raksta: “Tad arī izsniedzu Lācim zīmi par to, ka viņš drīkst laulāties katoļu baznīcā.”¹⁰²⁴ Taču, kad Lācis aizgājis pie priesterā, tas teicis, ka neesot tiesīgs viņu salaulāt ar katolieti, kamēr Justs pats nepieņem katoļticību. Luterāņu mācītājs, vēloties J. Lācim palīdzēt, ir ieteicis viņam atsaukties uz kādu jaukto laulību gadījumu 1868. gadā, kad Skaistkalnes priesteris salaulājis luterāni Pēteri Buki (*Петр Буке*) ar katoļu meiteni (pie tam bez uzsaukšanas), lai gan sākumā nav vēlējies to darīt. Taču Lāci Mikuļičs esot konvertējis katoļos bez iekšlietu ministra atļaujas un pēc tam salaulājis. Luterāņu mācītājs secina: ja jau Mikuļičs nav tiesīgs laulāt dažādu ticību ļaudis, tad arī 1868. gadā viņam nebija tiesību to darīt. Savukārt, ja salaulājis, tad kāpēc šoreiz nav rīkojies tāpat. Mācītājs arī atzīmē, ka Mikuļičs nebija tiesīgs nodarboties ar prozelītismu. Tādēļ tiek lūgts uzsākt izmeklēšanu un novērst šādu gadījumu atkārtošanos.¹⁰²⁵

Cīņa par ietekmi Skaistkalnē ir bijusi ļoti saspringta. 1870. gadā Bauskas luterānis Jānis Krūmiņš (*Иогань, Иван Круминь*) dzērumā publiski zaimojis katoļu Baznīcas rituālus (*дозволил себе поругание католических обрядов*). Priesteris Mikuļičs par to ir sūdzējies vietējā hauptmantiesā. Sākumā lietas izskatīšana beigusies bez rezultātiem, bet vēlāk, kad iejaucies Kurzemes gubernators P. Lilienfelds, tiesa vainīgajam piespriedusi 4 nedēļu arestu par “relīģijas izsmiešanu” (*за высмешку религии*)¹⁰²⁶. Priesteris gan vēl pieprasījis, lai J. Krūmiņš 15. augustā (Dievmātes debesīs uzņemšanas svētkos) visas katoļu draudzes priekšā atzīstas, ka nožēlo savu rīcību un lūdz piedošanu Dievam un Dievmātei, taču hauptmans šo prasību nav apmierinājis.¹⁰²⁷

Lai nepieļautu, ka katolis tiek salaulāts luterāņu baznīcā, katoļu priesteri bieži vien atteicās izsniegt apliecinājumu par to, ka laulību noslēgšanai nav šķēršļu. Tas bija izplatītākais veids, kā panākt, lai jaunais pāris laulātos katoļu baznīcā. 1871. gada nogalē Sēlpils luterāņu

¹⁰²² LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1016, l. 52.

¹⁰²³ Ibid. l. 53.

¹⁰²⁴ Ibid. l. 55.

¹⁰²⁵ Ibid.

¹⁰²⁶ Ibid. l. 218.

¹⁰²⁷ Ibid. l. 200.

prāvests un Neretas (*Nerst*) draudzes mācītājs Vāgners sūdzējās par kādu Panemūnes (*Ponemoni*) katoļu priesteri, kas esot atteicies izsniegt izziņu par to, ka katolis Pēteris Vinclaus (*Peter Winzlau*) ar luterānieti Ilzi Budauski (*Ilze Budauski*) ir uzsaukti viņa baznīcā. Mācītājs lūdza, lai Telšu konsistorija nodrošina, ka priesteris prasīto izziņu vai nu izsniedz, vai arī paskaidro, kādēļ viņš to nevar darīt (K.A. – min šķēršļus laulības noslēgšanai).¹⁰²⁸ Līdzīga satura sūdzība 1887. gadā tika saņemta no Jaunsubates (Neu – Subbath) mācītāja par Aknīstes katoļu priesteri, kurš savā baznīcā salaulājis jauktās laulības bez mācītāja ziņas. Lai gan Kurzemes ev. luteriskā konsistorija lūdza vainīgo saukt pie atbildības, tomēr tas netika darīts.¹⁰²⁹ Lielākoties šīs lietas tā arī beidzas.

1887. gadā Kuldīgas katoļu prāvests T. Paltarokas (*Томаш Палтарокас*) salaulājis savas draudzes locekli Viktoriju Štadleri (*Виктория Штадлер*) ar luterāni Vilhelmu Frīdrihu (*Вильгельм Фридрих*) no Talsu apriņķa. Jaunais pāris vēlējies salaulāties ātrāk, jo līgava gaidījusi bērnu. Kā norāda priesteris, tad saderinātais luterānis ir piekritis pildīt visas katoļu Baznīcas izvirzītās prasības (K.A. – devis solījumu, ka bērnus kristīs katoļticībā), tādēļ priesteris esot jau nosūtījis bīskapam vēstuli, kurā lūdzis atļauju šai laulībai. Tā kā bīskaps līdz 17. decembrim nav atbildējis, priesteris nav varējis vēlamajā laikā viņus salaulāt. Tādēļ pāris griezies pie luterāņu draudzes mācītāja Rendas (*Rönnen, Ренненской*) baznīcā, un tas viņus salaulājis bez jebkādas atļaujas (K.A. – domāts – bez iepriekšējas uzsaukšanas katoļu baznīcā un katoļu priesteri izdota apliecinājuma par katoļticīgo). Priesteris norāda, ka tas nav vienīgais gadījums, kad Rendas mācītājs ir salaulājis viņa draudzes locekļus bez katoļu priesteri ziņas. Piemēram, trešajā Gavēņa dienā viņš ir salaulājis Kuldīgas draudzes locekli Olgu Šali (*Ольга Шаль*) ar kādu luterāni, kas dzīvo Rīgā. Priesteris norāda: “Uzskatu, ka minētais mācītājs pārvilina (*соблазняет*) manas draudzes locekļus un pamudina viņus pārkāpt katoļu Baznīcas likumus vai arī izturēties pret tiem bez pienācīgas cieņas”.¹⁰³⁰ Tādēļ Kuldīgas katoļu priesteris lūdz konsistoriju, lai luterāņu mācītājs par pretlikumīgajām darbībām tiktu pakļauts likumā noteiktām sankcijām.¹⁰³¹

Pieminēšanas vērts ir vēl kāds notikums no 1880. gada, kad Līvberzes katoļu priesteris F. Kriškjānis tika apvainots par to, ka salaulājis savā baznīcā luterāņu jaunavu Lizeti Rozenbergu (*Lisette Rosenberg*) ar katoli Pēteri Veilandu (*Peter Weiland*).¹⁰³² Pēc tam

¹⁰²⁸ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1103 (По отношениям, рапортам и прошениям по которым не заведены особые дела, 1871), l. 228.

¹⁰²⁹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2807.l. (Acta betreffend die Klagesache des Pastors Letz zu Subbath, dass die Katholische Geistlichkeit zu Oknist den zur luth. Kirche gehörenden Karl Rehl ohne Aufgebot in der luth. Kirche getraut hat. 1887), 1.–2.lp.

¹⁰³⁰ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 2138 (Материалы (наряд) поступившие в Римско-католическую духовную консисторию, 1888–1889) l. 42.

¹⁰³¹ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 2138, l. 42.

¹⁰³² LVVA, 629.f., 2.apr., 2899.l. (Acta betreffend die von dem Kath. Geistlichen Krischkejan verweigerte

aizsākās plašāka sarakste starp abām iesaistīto konfesiju garīgajām pārvaldēm. Šī pāra laulībām, kā tas norādīts Kriškjāņa paskaidrojumā Telšu konsistorijai, bija sava priekšvēsture. Līvberzes priesteris izsniedza līgavainim apliecinājumu, ka saderinātie tikuši uzsaukti katoļu baznīcā, lai viņš varētu noslēgt laulības Dobeles luterāņu draudzē. Tomēr, kad jauneklis ieradies pie minētās draudzes mācītāja Karla Boka (*Karl Friedrich Wilhelm Silvester Bock*, 1851-1882), tas paziņojis, ka katoļu priesterā dotais apliecinājums nav pareizi noformēts, kaut arī Kriškjānis norādījis, ka apliecinājums noformēts tieši tāpat, kā citiem laulību pretendentiem. Tūklāt K. Boks ir atteicies paskaidrot, kas tieši viņu šajā dokumentā neapmierina. Kad laulāties gribētāji lūguši izziņu, lai varētu salaulāties katoļu baznīcā, K. Boks to nav devis un pat draudējis katoļu priesteri tiesai. Šāda viņa reakcija liecināja par mācītāja nepatiku pret to, ka luterāņu draudzes loceklis vēlas laulāties ar katolieti.¹⁰³³

Kad pēc kāda laika priesteris ieradies pie minētās ģimenes, viņu esot aizkustinājusi un arī skumdinājusi šo cilvēku “žēlabu pilnā lādēšanās uz garīgo kārtu un īpaši mācītāju Boku”¹⁰³⁴, kuri bija pārlicināti, ka mācītājs viņus nav salaulājis tikai tādēļ, ka viņiem nav bijis naudas, ar ko samaksāt par laulībām. Savu stāstījumu abi noslēguši ar vārdiem: “Ja Jūs mūs nesalaulāsi, tad dzīvosim kopā bez baznīcas svētības, kā līdz šim.”¹⁰³⁵ Priesteris Kriškjānis paskaidrojumā rakstījis, ka, redzot šo cilvēku izmisumu, viņš esot aizmirsis par jebkādu atbildību un domājis tikai par šīm “drausmīgo garīgo stāvokli”, kas 19-gadīgu meiteni novedis pie tā, ka viņa ir gatava dzīvot bez laulības, bez reliģijas, nolādot visu garīgo kārtu, ar divas nedēļas vecu bērnu uz rokām (*Целый ряд несчастных последствий повертелось в моей голове. И кого же тронут такие принципы 19 летней девочки? Готовность сия жить без брака, без религии, ужасный ропот на духовных лиц заставили меня забыть о какой бы ни было ответственности, я думал только примирить ея бешенство, привести в порядок лихорадочный настрой матери с 2 недельным дитятею на руках*).¹⁰³⁶

1888. gadā Zemgales dekāns (?) Sokolovskis (*Соколовский*) no Ilūkstes sūdzējās par savu amata biedru – Lašu (*Lassen*) luteriskās draudzes mācītāju Konrādu Vāgneru (*Konrad Karl Julius August Wagner*), kurš bez uzsaukšanas katoļu draudzē ar luterānietēm salaulājis Ilūkstes katoļus Mihailu Adamoviču (*Михаил Адамович*) un Juriju Sendžu (*Юрий Сендже*). Iepazīstoties ar lietu, šķiet, ka abi katoļu jauneklī vienkārši bija par slinku, lai nokārtotu nepieciešamās formalitātes pie katoļu priesterā – sagādātu divas personas, kas apliecina viņu

Copulation der luth. Magd Lisette Rosenberg mit Peter Weiland. 1880), 6.lp.

¹⁰³³ Ibid. 8. lp.

¹⁰³⁴ Ibid.

¹⁰³⁵ LVVA, 629.f., 2.apr., 2899.l., 8. lp.

¹⁰³⁶ Ibid. 8., 13. lp.

personību un samaksātu ģērboņa marku.¹⁰³⁷ Ja tas būtu izdarīts, nerastos nekādi šķēršļi tam, lai saņemtu atļauju no savas draudzes.¹⁰³⁸

Lašu luterāņu mācītājs K. Vāgners savā paskaidrojumā izsakās ļoti kategoriski. Garīdznieks norāda, ka gadījumos, kad katolis ierodas pie viņa, un izsaka vēlmi salaulāties, viņš, kā tas noteikts likumā, pieprasa, lai nākamais līgavainis atnes zīmi, ka ticis uzsaukts katoļu baznīcā. Tas ir tikai priestera ziņojums, tādēļ nekādas ģērboņa markas izziņām nav vajadzīgas. Vāgners uzskata, ka nav vajadzīgs apliecinājums, ka katoļu pusei nav šķēršļu laulības noslēgšanai no kanonisko tiesību viedokļa. Līdz ar to luterāņu mācītājam šķiet, ka Ilūkstes dekāna prasības ir bijušas nepamatotas. Savukārt, ja katolis nevar saņemt izziņu no savas draudzes, tad luterāņu mācītājs uzskata, ka pietiek ar to, ka viņš ir noskaidrojis, vai laulības slēgšanai nav kādu likumīgu šķēršļu.¹⁰³⁹

Telšu Romas katoļu konsistorija norāda, ka Ilūkstes dekāna norādījums par ģērboņa markas nepieciešamību bijis likumīgs. Tika pieprasīts, lai Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija Lašu mācītāju K. Vāgneru sauktu pie kriminālatbildības par salaulāšanu bez iepriekšējas saskaņošanas un “panāktu, lai viņš turpmāk izvairās arī no šādiem izteikumiem”.¹⁰⁴⁰

Konfesionālā piederība varēja būt šķērslis ģimenes saglabāšanai. 1870. gada 4. decembrī muižniece Jozefīne Gercviča (*Иозефина Герцивич*), dzimusi Miškovska (*Мышковская*) un cēlusies no Kauņas guberņas, iesniegusi lūgumu bīskapam M. Volončevskim, lai tas ļautu viņai šķirties no sava vīra galdnieka Fridriha Gercviča (*Фридрих Герцивич*), kurš dzerot un uzdzīvojot. Iepazīstoties ar šo lietu, uzzinām par solījumiem, ko abi devuši viens otram pirms laulībām. 1862. gadā Jozefīne un Fridrihs salaulājušies katoļu baznīcā. Tā kā viņš bijis luterānis, tad abi nolēmuši, ka katrs piekops savu ticības pārliecību, bet, ja Dievs dāvās viņiem bērnus, tos kristīs tēva ticībā, resp., luterismā.¹⁰⁴¹ Turpmākais ģimenes dzīves stāsts nav visai iepriecinošs. Ar laiku vīrs esot sācis izteikt pārmetumus par sievas ticību, sācis dzīvot izvirtīgi, pametis darbu, kādēļ no bada un aukstuma miruši trīs no viņu pieciem bērniem.¹⁰⁴² Jozefīne pametusi vīru un lūdz, lai konsistorija atļauj laulību šķirt.

19. gs. 90. gados parādās plašākas luterāņu mācītāju sūdzības par to, ka katoļu garīdznieki atsakās veikt jauktas konfesionālās piederības jaunā pāru uzsaukšanu katoļu baznīcā. Īpašu skanējumu Pēterburgas varas gaitēnos iegūst tā sauktā Rīgas lieta. Izmantojot šīs lietas apstākļus, Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija centās pārliecināt tā laika iekšlietu ministru I. Durnovu un citas augstas amatpersonas, ka valdībai būtu jāiejaucas Baltijas

¹⁰³⁷ **Ģērboņa marka** – īpaša valsts nodeva

¹⁰³⁸ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 2138, l. 59.

¹⁰³⁹ Ibid. l. 60.

¹⁰⁴⁰ Ibid. l. 63.

¹⁰⁴¹ LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1016, l. 214.

¹⁰⁴² Ibid.

luterisko draudzes locekļu problēmās. Konflikts risinājies Rīgā 1890. gadā, kad katoļu priesteris esot savas draudzes loceklei Annai Bērziņai (*Anna Behrsing*) izsniedzis vienkāršu zīmīti: “Ar šo apliecinu, ka Anna Bērziņa, neprecēta katoliete, ar savu līgavaini Kārli Kleinu (*Karl Klein*), neprecētu luterāni, no uzsaukšanas Rīgas Romas katoļu baznīcā ir atbrīvota. Rīgā, 1890. gada 3. maijā”¹⁰⁴³ un Bērziņai teicis: “man nav nekādas daļas gar tevi”. Kā skaidroja luterāņu mācītājs, tas noticis pēc tam, kad saderinātie atteikušies ar parakstu apliecināt to, ka bērni tiks kristīti katoļu baznīcā. Kad Vidzemes Ev. luteriskā konsistorija mēģinājusi skaidrot, ar kādām tiesībām uzsaukšana atteikta, tā saņēmusi atbildi, ka tas darīts, balstoties uz Romas katoļu Baznīcas likumiem.¹⁰⁴⁴

Tā kā Vidzemes Ev. luteriskā konsistorija saprata, ka nav spējīga neko panākt, tad lūdza iesaistīties ģenerālkonsistoriju un nodrošināt, lai piespiestu katoļus veikt uzsaukšanu. Tā atsaucas uz vairākiem likumu pantiem, kas nosaka, ka šāda kārtība ir ieviesta, lai novērstu dažādas ļaunprātības, piemēram, daudzlaulību.¹⁰⁴⁵ Pirms galīgā lēmuma pieņemšanas ģenerālkonsistorija vēlas noskaidrot, vai valdība ar pāvestu nav slēgusi vēl kādas vienošanās par konfesijām jauktām laulībām. Mogiļevas arhibīskaps šīs lietas sakarā iekšlietu ministram skaidro, ka Rīgas katoļu priesterim F. Afanasovičam tiešām esot atļauja uzsaukšanu neveikt. Pēc stāšanās amatā bīskaps A. Dovidjallo (*Аполинарий Довдялло*, 10.02.-1.05.1883 un 1889-1892) to vēlreiz apstiprinājis, nosūtot 1889. gada 4. septembrī informāciju visiem viņam pakļautajiem garīdzniekiem.¹⁰⁴⁶ Tātad Rīgas priesteris ir rīkojies atbilstoši šai kārtībai. Tā kā Anna Bērziņa atteicās dot parakstu par bērnu kristīšanu katoļu baznīcā, kas bija obligāts priekšraksts katoļiem jaukto laulību gadījumā, tad priesterim nebija tiesību šo laulību baznīcā uzsaukt. Atbrīvojumu no uzsaukšanas šādos gadījumos priesterim bija 1888. gada 24. augustā devis iepriekšējais metropolīts.¹⁰⁴⁷ Bet, kad Anna nosacījumiem piekrita, norāda Afanasovičs, mēs viņu uzsaucām. Katoļu garīdznieks arī akcentē, ka metropolīta vara balstīta uz Baznīcas kanoniskajām tiesībām, tādēļ viņa izdotie rīkojumi paliek spēkā arī pēc metropolīta nāves.¹⁰⁴⁸

1892. gadā Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija savā pilnsapulcē vēlreiz skata jautājumu par jauktajām laulībām. Tiek atzīmēts, ka katoļu priesteru atteikumi ir visai bieži. Ir skaidri redzams arī, ka šie atteikumi vienmēr saistīti ar to, vai jaunā ģimene ir gatava ar parakstu apliecināt, ka bērnus kristīt katoļu baznīcā. Tā kā panākt to, lai katoļi ievēro likumīgo kārtību luteriskajām iestādēm nav viegli, jo tā ir gara un apgrūtināša procedūra, tad

¹⁰⁴³ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614 (Дело о рассмотрении прошений случаев противодействия р.-католического духовенства заключению браков католиков с протестантами и об изменении порядка заключения подобных браков. 7.06.1866 – 31.03.1910), л. 95.

¹⁰⁴⁴ Ibid. л. 91–92.

¹⁰⁴⁵ Ibid. л. 91–92.

¹⁰⁴⁶ Ibid. л. 98.

¹⁰⁴⁷ Ibid. л. 99.

¹⁰⁴⁸ Ibid.

ģenerālkonsistorija ierosina katoļu un luterāņu laulības regulēt, balstoties uz jau pieņemto Ministru kabineta kārtību, kas apstiprināta 1891. gada 11. maijā, lai reglamentētu laulības starp katoļiem un pareizticīgajiem. Tā paredz, ka katoļu garīdznieka uzsaukuma vietā var iesniegt izziņu no policijas par katoļu laulātās puses bezlaulības stāvokli un tiesībām stāties laulībās.¹⁰⁴⁹

Iekšlietu ministrijas ierēdņi, kas vēlreiz caurskata pastāvošo likumdošanu jaukto laulību sakarā, atzīmē, ka ministrija ir ieinteresēta reglamentēt tikai to jaukto laulību uzsaukšanu, kurās viena puse ir pareizticīga. Lai gan Ev. luteriskās Baznīcas likumos (*Свод Законов, т. XI, ч. I, ст. 228*) ir minēts, ka uzsaukšana ir obligāta, tomēr jāatzīst, ka Romas katoļu Baznīcas likumos tas nav noteikts.¹⁰⁵⁰

Nākamajos gados atkal tiek ziņots par atsevišķiem gadījumiem, kad uzsaukšana katoļu baznīcā nav notikusi.¹⁰⁵¹ Atšķirībā no iepriekšējiem gadu desmitiem arvien biežāk strīdu risināšanā tiek iesaistītas arī laicīgās varas iestādes. Zīmīga ir kāda sūdzība, ko 1895. gada sākumā skatījis Jelgavas apgabaltiesas prokurors. Iespējams, ka tā iesniegta tādēļ, ka līgavainis Jānis Freibergs (*Иван Фрейберг*) bija Kurzemes Valsts palātas grāmatveža palīgs, līdz ar to pietiekami izglītots cilvēks.¹⁰⁵² Kad viņš ar savu izredzēto Olgu Undroviču (*Ольга Ундрович*) aizgājis pie Jelgavas latviešu draudzes mācītāja K. Grasa, lai lūgtu veikt saderināto uzsaukšanu, tas uzmetis līgavai nicīgu skatu un noteicis: “Viņa taču ir katoliete!”¹⁰⁵³ Olga ir jautājusi: “Mācītāja kungs, vai tad katoļi nav kristieši?”¹⁰⁵⁴ Pēc šāda retoriska jautājuma mācītājs K. Grass skaļi paudis savu sašutumu: “Zinu es jūsu idiotiskos (*blässlichen*) pāvesta likumus”¹⁰⁵⁵ un ieteicis līgavainim pārdomāt savu izvēli. Strīds beidzies ar dūru cīņu starp Jāni Freibergu un mācītāju Grasu, kurš bija kategoriski atteicies ar “katoļiem kārtot jebkādas lietas”. Konfliktam bija vairāki liecinieki. Tā risināšanā vajadzēja iesaistīties Kurzemes Ev. luteriskajai konsistorijai, kuras pienākums bija izskatīt lietu un izteikt savu spriedumu, bet tā vairākus mēnešus kavējās to darīt.¹⁰⁵⁶ Tikai pēc vairākiem Jelgavas apgabaltiesas pieprasījumiem, un abu pušu liecinieku uzklaušanās, mācītājam K. Grasam tika izteikts stingrs rājiens.¹⁰⁵⁷

1895. gada 23. decembrī sūdzības no Kurzemes par luterāņu tiesību aizskārumu ar

¹⁰⁴⁹ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614, л. 103–104.

¹⁰⁵⁰ Ibid. л. 102.

¹⁰⁵¹ LVVA, 629.f., 2.apr., 2935.l. (Acta betreffend die von den katholischen Geistlichkeit verweigerte Copulationen gemischter Brautpaare. 1893), 1., 5., 13., 37., 44.–45. lp.

¹⁰⁵² LVVA, 629.f., 2.apr., 2830.l. (Acta betreffend die auf Klage des Brautpaares Johann Freiberg und Olga Undrowin gegen Pastor Grass [zu] Mitau eingeleitete Untersuchung. 1895), 11.–12. lp.

¹⁰⁵³ Ibid. 12. lp.

¹⁰⁵⁴ Ibid.

¹⁰⁵⁵ Ibid.

¹⁰⁵⁶ Ibid. 19., 24., 27., 39. lp.

¹⁰⁵⁷ Ibid. 40.–41. lp.

gubernatora D. Sverbejeva (*Дмитрий Дмитриевич Свербеев*, 1891-1905) starpniecību tiek nodotas iekšlietu ministram I. Goremikinam (*Иван Логгинович Горемыкин*, 1895-99). Tajās parādās tās pašas problēmas – tiek pieprasīti paraksti par bērnu kristībām katoļticībā, luterāņu laulātā puse īsi pirms laulībām tiek konvertēta katoļticībā, pie tam tas notiek bez iekšlietu ministra atļaujas.¹⁰⁵⁸ Gubernators, cenšoties iegūt skaidrību no Telšu bīskapa M. Paļuļoņa (*Mečislavas Leonardas Paliulionis*, 1883-1908), saņēmis šādu atbildi: “Rakstisks apliecinājums par bērnu kristībām nav uzskatāms par piespiedu mēru, bet tikai par nosacījumu, bez kura ievērošanas (pēc Romas katoļu Baznīcas likumiem) garīdznieks nevar vērsties pie katoļu bīskapijas priekšniecības, lai viņam tiktu dota atļauja svētīt jauktas laulības.”¹⁰⁵⁹ Pēc tik strikta Telšu bīskapa skaidrojuma, Kurzemes gubernators lūdz iekšlietu ministru, lai tas izsaka savu viedokli, vai tiešām šim bīskapa skaidrojumam ir likumīgs pamats.¹⁰⁶⁰ Ministra atbilde ir: “parakstu došana tiešām izriet no Romas katoļu Baznīcas kanoniskajām tiesībām. Taču šādam dokumentam mūsu valstī nav nekāda juridiska spēka”.¹⁰⁶¹

1896. gadā Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija atkārtoti lūdz, lai uz jauktajām laulībām starp katoļiem un luterāņiem tiktu attiecināta 1891. gada pagaidu kārtība.¹⁰⁶² Arī šis lūgums ir atstāts bez ievērības. 1898. gadā Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija iekšlietu ministram raksta, ka luterāņu iedzīvotāji ir sašutuši un neizpratnē par katoļu priesteru rīcību. Līdz ar to tiek secināts, ka katoļi izrāda necieņu impērijā pastāvošajiem likumiem, nodarbojas ar prozelītismu, viņu rīcība esot pilnīgi patvaļīga un fanātisma vadīta. Sūdzēties Telšu bīskapam esot pilnīgi bezjēdzīgi, jo atbildi jāgaida ilgi un tā parasti ir: “priestera rīcībā nav saskatāmi nekādi pārkāpumi, jo viņam esot bīskapa atļauja.”¹⁰⁶³ Lai apsūdzība izskatītos pārliecinošāka, tiek veikts skrupulozs visu konfliktu uzskaitījums. Tajā minētas luteriskajā konsistorijā ienākušās sūdzības, atsauce uz likumdošanas pantu, kas tiek pārkāpts, norādīts sods, kas tādos gadījumos būtu piemērojams, un lietas virzības izklāsts.¹⁰⁶⁴ Tā, piemēram, savstarpējos pārmētos par luterāņa Dāvīda Naruna (*Давида Наруна*) un katolietes Antoņinas Lučinskas (*Антониною Лучинскою*) salaulāšanu Jelgavas katoļu draudzē Telšu Romas katoļu konsistorija min jau tradicionālos argumentus: laulātie nav ticējuši tam, ka mācītājs dos viņiem nepieciešamo izziņu, tādēļ priesteris noskaidrojis, ka nav šķēršļu laulības slēgšanai, un saņēmis bīskapa atļauju šo pāri salaulāt.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵⁸ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614, л. 105–106.

¹⁰⁵⁹ Ibid. л. 114.

¹⁰⁶⁰ Ibid. л. 115.

¹⁰⁶¹ Ibid. л. 116.

¹⁰⁶² Ibid. л. 118.

¹⁰⁶³ Ibid. л. 122.

¹⁰⁶⁴ Ibid. л. 126–128.

¹⁰⁶⁵ LVVA, 629.f., 2.apr., 2833.l. (Acta betreffend die Klage des Pastors Reinhard zu Mitau über den röm.

19. gs. beigās nereti ir gadījumi, kad tiesu iestādes atsakās izskatīt konfesiju strīdus laulības lietās, atsaucoties uz to, ka ir iestājies lietas noilgums. Tā tas bijis luterānes Trīnes Žurevicās/Šurevicās (*Трине Журевич или Шуревич*) laulībās ar Apolināriju Saki (*Аполинарий Саке*). Viņi ar katoļa bīskapa 1898. gada nogalē ar katoļu bīskapa dispensiju un vecāku piekrišanu (jo meitene bijusi nepilngadīga) tikuši salaulāti.¹⁰⁶⁶ Savukārt pēc gada, kad Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija vēlējusies šo lietu nodot apriņķa tiesai, tā atsaukusies uz noilgumu.¹⁰⁶⁷

Arī nākamo gadu sarakste liecina par to, ka Iekšlietu ministrijas Citičbnieku garīgo lietu departaments nereaģē uz Ev. luteriskās Baznīcas sūdzībām. Iespējams, ka tās tiek uzskatītas par maznozīmīgām. Tikai 1903. gada sākumā minētais departaments sazinās ar Tieslietu ministriju. Atsaucoties uz Ev. luteriskās konsistorijas 1896. gada vēstuli par to, ka katoļu kanoniskās tiesības liedz luterāņu draudžu garīdzniekiem un ticīgajiem pilnībā izpildīt savas baznīcas likumus, Iekšlietu ministrija norāda, ka pašreizējie likumi Romas katoļiem neuzliek par pienākumu veikt uzsaukšanu, jo jaukto laulību lietās viņi vadās pēc Tridentas koncila izdotajiem lēmumiem, kas aizliedz katoļiem slēgt laulības ar citicībniekiem bez īpašas atļaujas.¹⁰⁶⁸ Tieši tādēļ Ministru Kabinetā katoļu garīdznieku atteikumi arī netiek atzīti par pretlikumīgiem arī tad, kad tie skatīti 1891. gadā. Tiek norādīts, ka vienīgā vieta, kurā atrodama atsaucē uz to, ka pirms laulībām būtu veicama uzsaukšana ir “Likums par kārtām”¹⁰⁶⁹ un tā 882. pants, kurā noteikts, ka garīdzniecībai ir jāveic ieraksti baznīcas metriku grāmatās pēc iepriekš apstiprinātas formas, tajā atrodama arī aile par uzsaukšanu.¹⁰⁷⁰

Savukārt likumdošanā, kas reglamentē Ev. luteriskās Baznīcas darbību, ir noteikts, ka uzsaukšana jāveic visos gadījumos, neatkarīgi no tā, kāda ir laulāto konfesijā piederība. Lai gan jāatzīst, ka arī te nav skaidri norādīts, ka jaukto laulību gadījumā uzsaukšana veicama abās draudzēs. Savukārt “Likumā par kārtām” ir norāde, ka luterāņu garīdzniekiem jauktās laulības jāfiksē metriku grāmatā, kur ir jānorāda arī tas, ka ir saņemts apliecinājums no citas konfesijas garīdznieka.¹⁰⁷¹ Tiek secināts, ka likumdošanā ir zināmi “robi”, un tā nav līdz galam saskaņota. Tādēļ gadījumos, kad katoļu priesteris atsaka izdot apliecinājumu, luterāņu puse nonāk sarežģītā situācijā. Iekšlietu ministrijas komentāra noslēguma daļā ir norāde, ka

Kathol. Priester daselbst wegen ungesetzlicher Trauung des luth. Dahw Nahrn mit der Kathol. Antonie Luschinski. 1897), 6.–7. lp.

¹⁰⁶⁶ LVVA, 629.f., 2.apr., 2836.l. (Acta betreffend die Klage des Pastors Grüner zu Sallgaln über den Mitauischen Röm. Kathol. Priester, wegen Trauung der unconfirmierten Trihne Schurewitz mit Apollon Sake. 1898), 3.–4. lp.

¹⁰⁶⁷ Ibid. 10.–11. lp.

¹⁰⁶⁸ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614, л. 147–148.

¹⁰⁶⁹ Свод законов Российской империи. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай – Болтовского. Кн. 3, т. IX, кн. 1. Свод Законов о Состояниях.

¹⁰⁷⁰ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614, л. 148.

¹⁰⁷¹ Ibid.

“laulību formalitāšu ievērošana ir arī valsti interesējošs jautājums, kas skar visas konfesijas, tādēļ, lai panāktu vislabāko likumu ievērošanas praksi, uz visām konfesijām ir attiecināms viens un tas pats tiesiskais regulējums, kas pieņemts attiecībā arī uz pareizticīgajiem un katoļiem.”¹⁰⁷²

Kurzemes guberņas katoļu un luterāņu laulības nebija visai bieža parādība. Lai gan impērijā pastāvošā likumdošana deva tiesības personām brīvi izvēlēties draudzi, kurā viņi tiks salaulāti, kā arī viņu bērnu konfesionālo piederību, tomēr abu konfesiju garīdznieki nebija tik “vienaldzīgi” šajā jautājumā. Ar īpašu konservatīvismu izcēlās Romas katoļu priesteri. Viņi pielietoja dažādus veidus, lai aizkavētu vai padarītu neiespējamu katoļu un luterāņu laulību slēgšanu luterāņu baznīcā. Iekšlietu ministrija bija informēta, ka luterāņu mācītāji sūdzas par saviem katoļu amata brāļiem, tomēr tā neuzskatīja, ka šajā jautājumā būtu jāiejaucas ar kādu tiesisku regulējumu. Tāpat ministrijas ierēdņi apzinājās, ka nespēj ietekmēt Romas kanonisko tiesību izpratni par laulības sakramentu.

Krievijas Ev. luteriskās ģenerālkonsistorijas sagatavotā likumdošanas iniciatīva guva atsaucību tikai 1905. gada 14. martā, kad tika izdots Nikolaja II ukazs, kas jaukto laulību gadījumā starp protestantiem un katoļiem ļāva uzsaukšanu katoļu baznīcā aizvietot ar policijas izziņu.¹⁰⁷³

Laulību slēgšanas prakse Krievijas impērijas likumdošanā bija cieši saistīta ar kādu no kristīgajām konfesijām. Civillikums bija noteicis laulības priekšnoteikumus, kas tika saskaņoti ar attiecīgās konfesijas kanoniskajiem likumiem un tradīcijām. Vecticībnieku un baptistu laulību noslēgšanas faktu fiksēja policija, bet pati laulība varēja tikt slēgtas pēc šo draudžu parašām. Valdības galvenās intereses skāra pareizticīgo Baznīcu un tās draudzes locekļu skaita nesamazināšanos nākotnē, kā arī ticības nodošanu nākamajām paaudzēm. Tādēļ, sākot jau ar 1832. gadu, Baltijas provinču cilticībnieku garīdzniekiem bija jāievēro impērijā pieņemtā kārtība, kas noteica, ka jauktās laulības ar pareizticīgu personu ir derīgas tikai tad, ja tās noslēgtas pareizticīgo baznīcā. Turklāt ticīgajiem bija jādod zvērests par to, ka šajās laulībās dzimušie bērni tiks kristīti pareizticībā. Šis ierobežojums neapmierināja cilticībnieku draudžu locekļus, un vēl vairāk garīdzniekus, tādēļ 19. gs. otrajā pusē notika vairāki mēģinājumi panākt to, lai tiktu radīts likums, kas atļautu Baltijas guberņās veidot savu, no impērijas atšķirīgu kārtību.

¹⁰⁷² РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614, л. 148–149.

¹⁰⁷³ РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648, л. 201.

SECINĀJUMI

Ar jēdzienu *konfesionālisms* tiek apzīmēta virkne sociālo pārmaiņu, kas aizsākās pēc Reformācijas. Šī laikmeta raksturīga iezīme ir sistemātiska jaunu denomināciju rašanās un to identitātes nostiprināšanās. Konfesionālo grupu nošķiršanās bija viens no sabiedrības sociālās disciplinēšanas veidiem, un kā tāds tas kalpoja arī valsts varas interesēm. Zināma līdzība ar šiem procesiem ir vērojama arī 19. gs., kad Baznīcas institūcijas un reliģisko praksi izmantoja sabiedrības domāšanas un uzvedības kontrolei. Šim laikam raksturīga Baznīcas iekšējā atjaunotne, konfesionālo grupu ticīgo konsolidācija ap vienīgo un “pareizo” ticības mācību, reliģiskās neiecietības pieaugums un konfesionālo struktūru sadarbība ar valsts varu, lai panāktu savu pozīciju nostiprināšanos.

Pēc imperatora Aleksandra II nākšanas pie varas Krievijā aizsākās jaunas, daudz liberālākas politikas posms. Notika vairākas būtiskas izmaiņas valsts, sabiedrības un arī kristīgo draudžu dzīvē. Dažādu kārtu un ticību iedzīvotāji centās panākt, lai viņiem būtu iespējams brīvāk paust savus uzskatus.

Kurzemes guberņas konfesionālais sastāvs bija daudzveidīgs. Lielākā un daudzskaitlīgākā kristīgā Baznīca bija ev. luteriskā, tomēr tai blakus darbojās arī Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, baptistu un irvingiešu draudzes.

19. gs. otrajā pusē visas kristīgās draudzes, izņemot vecticībniekus, pārraudzīja Iekšlietu ministrijas Cittybnieku garīgo lietu departaments. Ar likumdošanas palīdzību valsts vara noteica dažādu konfesiju tiesības un pienākumus, iezīmējot arī atšķirības to starpā. Valdošās un pārākās konfesijas tiesības tika piešķirtas pareizticībai. Pēc Kurzemes un Zemgales hercogistes iekļaušanas Krievijas impērijā tika saglabātas Ev. luteriskās Baznīcas vadošās pozīcijas. Taču 19. gs. gaitā valdība īstenoja virkni pasākumu, lai pirms tam autonomo luteriskās Baznīcas pārvaldi iekļautu kopējās varas piramīdā, bet tās darbības uzraudzību nodotu Iekšlietu ministrijai. Līdzīgi procesi notika arī saistībā ar citām konfesijām.

Pareizticīgo Baznīcas vadība tika īstenota caur Svēto sinodi, kurai bija atvēlēta īpaša loma varas struktūrā. Lai gan formāli sinodei bija likumdošanas, administratīvā un tiesu vara pār pareizticīgajiem, tomēr realitātē tā spēcīgi ietekmēja valsts politiku. Pareizticīgajai Baznīcai kā Krievijas valdošajai kristīgajai konfesijai bija jāpiedalās arī valdības iecerētos pasākumos, kas vērsti uz pareizticības nostiprināšanu konkrētā reģionā vai arī ticīgo disciplinēšanu, lai tie būtu paklausīgi valsts pilsoņi. Pareizticīgās Baznīcas loma valsts dzīvē lielā mērā bija atkarīga no imperatora, un arī Svētās sinodes oberprokurora personības, kā arī iekšpolitiskās situācijas. Piemēram, imperatora Nikolaja I laikā pareizticība bija viena no

valsts ideoloģiskajiem stūrakmeņiem, tādēļ tās darbība tika stingri regulēta un tās klēram bija jāpiedalās vairākos valsts varas iniciētos pasākumos. Imperatora Aleksandra II laikā notika atteikšanās no iepriekšējās represīvās politikas pret ticīgo grupām, kuras vēlējās saglabāt savu reliģisko pārliecību, piemēram – vecticībniekiem. Šajā laikā viņi vairs netiek uzlūkoti par valstij naidīgu elementu, kuram ticības pārliecības dēļ liedzamas daudzas pilsoniskās tiesības. Tomēr vēl joprojām valdības politikas veidošanā dominē konservatīvie spēki, kas uzskata, ka pārāk lielu tiesību un brīvību piešķiršana vecticībniekiem, nav nepieciešama. 1874. gadā tomēr notiek zināma piekāpšanās tā saucamajiem ne tik kaitīgo vecticībnieku novirzienu sekotājiem, piemēram, viņi var tikt ievēlēti pagasta valdēs, viņiem atļauj veidot brālības un kārtot metriskos ierakstus. 19. gs. 80. gados vecticībniekiem jau tiek dāvātas vairākas pilsoniskās tiesības, kas bijušas liegtas pirms tam, atcelti ierobežojumi nodarboties ar ražošanu, brīvi pārvietoties un vissvarīgākais – atļauja veikt garīgās svētdarbības.

Līdzās pareizticīgo misijas darbam savas konfesijas vidē bija arī mēģinājumi izveidot pārejas stāvokļa institūciju – vienticības Baznīcu, kuras locekļi varētu noturēt dievkalpojumus pēc vecā rita, bet tās klēru nozīmētu vai apstiprinātu pareizticīgo garīgā vadība. Vienticības projekta sākums saistāms ar 1800. gadu, kad pareizticīgie un liberālākā vecticībnieku garīgo līderu daļa vienojās par nosacījumiem, kurus ievērojot, vienticībnieku draudzes var darboties. Jāatzīmē, ka par vienticības Baznīcas locekli varēja kļūt tikai personas, kuru senči bijuši vecticībnieki. Lai nepieļautu pareizticīgo pārvilināšanu, vienticībā nedrīkstēja pieņemt pareizticīgos. Šī mākslīgi veidotā Baznīca spēja piesaistīt tikai nelielu vecticībnieku daļu, jo pārējie vienticībā saskatīja vēlmi kontrolēt un noteikt viņu garīgo dzīvi.

Ev. luteriskā Baznīca baudīja īpašas tiesības pār Baltijas guberņas iedzīvotāju garīgo aprūpi, ko tai garantēja 18. gs. noslēgtās vienošanās ar Krievijas valdniekiem. Būtiskākās tiesības, ko paredzēja šīs vienošanās, bija tiesības veikt iedzīvotāju garīgo aprūpi un saglabāt savu kārtību visā baznīcas dzīves organizācijā: tās mācītāju izraudzīšana, nozīmēšana, draudžu uzturēšana, to pārvaldes īstenošana, nodokļu un nodevu noteikšana, patronāta tiesības u.c. Tas viss tika uzskatīts par ev. luteriskās konfesijas vēsturiskajām tiesībām. 19. gs. sākumā, pakāpeniski cenšoties integrēt un centralizēt visu konfesiju uzraudzību, arī Ev. luterisko Baznīcu nodeva Iekšlietu ministrijas rokās. Nākamās būtiskākās izmaiņas notika imperatora Nikolaja I laikā, kad 1832. gadā pieņēma Ev. luteriskās Baznīcas nolikums. Tā veidošanā līdzdarbojās paši luterāņu garīdznieki, kas bija spiesti piekrist tam, ka tiek izveidota Krievijas Ev. luteriskā ģenerālkonsistorija, kas kļuva par augstāko garīgās tiesas iestādi, kuras uzdevums bija nodrošināt saikni starp valdību un tai pakļautajām vietējām garīgajām konsistorijām. Līdz ar to Krievijas valdības politika attiecībā uz ev. luterisko konfesiju tika veidota tā, lai norādītu un atgādinātu, ka arī tai ir jāievēro kopējie impērijas likumi. Taču visu

19. gs. pastāvēja pretruna starp Nīštates mierā garantētajām ev. luteriskās konfesijas tiesībām un brīvībām un vēlāk izdotajiem Krievijas impērijas likumiem. Šādos apstākļos liela nozīme bija tiesu praksei. Kā spilgtākais piemērs tam bija milzīgais sašutums, ar kādu tika uztvertas tiesu prāvas 19. gs. 80. Gados pret luterāņu garīdzniekiem Vidzemē, kas bija atļāvušies sniegt pareizticīgām personām jeb bijušajiem luterāņiem garīgās svētdarbības. Lai gan arī iepriekš šādas darbības tika veiktas un tās nepārprotami bija likumdošanas pārkāpums, tomēr vainīgajiem parasti izdevās no soda izvairīties, jo varas iestādes apzinājās vēsturisko situāciju un faktisko Ev. luteriskās Baznīcas monopolstāvokli Baltijas guberņās.

19. gs. otrajā pusē Kurzemes guberņas ev. luterisko draudžu garīdzniekiem vajadzēja saskarties ar būtiskām pārmaiņām sabiedrības attieksmē pret Baznīcu un reliģiju vispār. Iepriekšējā laika posmā luterisko draudžu garīdznieku pozīcijas gandrīz netika apdraudētas – Kurzeme un Zemgale, izņemot Ilūkstes apriņķi, bija monokonfesionāls reģions. Cītu kristīgo konfesiju draudžu locekļi dzīvoja samērā kompakti un neapdraudēja luteriskās Baznīcas pozīcijas. Katoļticīgie bija Alsungā jeb suitu novadā Kurzemē un Skaistkalnes apkārtnē Zemgalē. Vecticībnieki koncentrējās Ilūkstes apriņķī, bet pareizticīgo draudžu tīkls vēl tikai veidojās. Līdz pat 19. gs. beigām nenotika būtiska iedzīvotāju migrācija, tādēļ sabiedrībā valdīja zināms konservatīvisms, kas palīdzēja saglabāt arī kristīgās vērtības.

Kurzemes guberņas draudžu vēsture 19. gs. otrajā pusē ir cieši saistīta ar procesiem, kas norisinājās citās Baltijas guberņās. Samērā intensīva bija sadarbība starp Vidzemes un Kurzemes Ev. luterisko konsistoriju. Tā, piemēram, Kurzemes Ev. luterisko konsistoriju darīja bažīgu Vidzemes latviešu un igauņu pāriešanu pareizticībā. Tā centās darīt visu, lai līdzīga kustība nesāktos tās pārvaldītajā teritorijā. Bija arī gadījumi, kad impērijas likumdevējs, atsaucoties uz norisēm Vidzemes guberņā, mainīja kādu likumdošanas aktu, un šīs izmaiņas tika attiecinātas uz visām Baltijas guberņām.

Kurzemes guberņas draudzēs bija vērojama stingra savu ticīgo norobežošana no citu konfesiju ietekmes, savas konfesijas pārkāpuma izcelšana, stereotipiska attieksme pret citu reliģisko grupu piederīgajiem, standartizēta reliģiskā prakse, kā arī centieni nepieļaut savas draudzes locekļu ticības piederības maiņu. Tā laika Krievijas impērijas likumdošana noteica, ka sludināt savas ticības patiesības, lai pārliecinātu mainīt konfesionālo piederību, drīkstēja tikai pareizticīgā Baznīca. Cītu tā saukto atzīto Baznīcu darbībai vajadzēja aprobežoties tikai ar jau esošo draudzes locekļu garīgās dzīves pilnveidošanu. Tām bija liegts pamudināt citu konfesiju ticīgos uz konversiju. Kā tas redzams no Kurzemes guberņas draudžu vēstures, konversijas cītticībnieku starpā ir retums. Vairumā gadījumu tās ir saistītas ar dzīves vietas maiņu, personīgiem motīviem vai arī jauktām laulībām. Izņēmums ir cītticībnieki, kas izvēlas pievienoties jauniem reliģiskiem strāvojumiem – baptistiem vai irvingiešiem. Šīs kustības

savu darbību uzsāka un savu ticīgo skaitu varēja pavairot tikai caur sludināšanu jau esošo draudžu locekļu vidū. To sūtība bija Baznīcas reliģiskā atjaunotne un vēlme radīt draudzi, kas būtu atšķirīga no jau pastāvošās institucionalizētās Baznīcas.

Pirmie baptistu sludinātāji Kurzemē savu darbību uzsāk 19. gs. 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā. Līdz pat 1879. gadam baptistu sekotāju aktivitātes nav nekādā veidā tiesiski noregulētas. Pirmie baptistu ticīgie nonāk tiešā konfrontācijā ar vietējo luterisko garīdzniecību, kura apsūdz viņus ne tikai reliģiskos maldos, bet arī politiskā darbībā un sabiedriskā miera graušanā. Būtiski ir atzīmēt, ka impērijas varas iestāžu attieksme samērā ilgu laiku ir nogaidoša. Apzinoties, ka Ev. luteriskās Baznīcas apvainojumi ir pārspīlēti, un baptistiem pamatā ir reliģiska rakstura prasības, Iekšlietu ministrija vēro, cik daudz sekotāju baptisti spēs piesaistīt. Viņus šajā gadījumā neuztrauc tas, ka tiek apdraudēts luterāņu monopolstāvoklis konkrētā reģionā. Tikai pēc tam, kad starptautisku skanējumu iegūst pret baptistiem vērstās vajāšanas no vietējās policijas puses, tad – 1865. gadā tiek izdots rīkojums, kas aizliedz sodīt personas par tās reliģiskajiem uzskatiem. Arī šajā gadījumā veidojas samērā dīvaina likumdošanas prakse, jo baptistu kustības esamība un regulējums impērijā vēl nav tapis, tādēļ ticīgie nedrīkst veicināt šķelšanos esošajās draudzēs un konversijas gadījumā būtu jāievēro noteikta procedūra, tomēr baptistu darbībai tiek dots zināms nerakstīts atbalsts, ieņemot nogaidošu pozīciju.

Nenoregulētais baptistu tiesiskais stāvoklis skaidri parāda valdības interešu prioritātes. Baptistu sekotāji neapdraudēja pareizticīgo draudzes, jo tie pamatā bija vācu kolonisti Volīnijas guberņā, bet Kurzemes guberņā – vācu un latviešu izcelsmes iedzīvotāji. Iekšlietu ministrijas darbībā vērojama arī nespēja un nevēlēšanās radīt jaunus, atsevišķus likumdošanas aktus relatīvi sīkām ticīgo kopienām, kurām vēl nav izveidojusies sava Baznīcas hierarhija un kārtība, jo lielākajai daļai draudžu sludinātāju nebija teoloģiskās izglītības. Sarakstē starp Iekšlietu un Tieslietu ministriju un to sagatavotajos likumdošanas projektos ir vērojama arī vēlme radīt vienotu regulējumu visiem reliģiskajiem strāvojumiem, kas izplatījās impērijas luteriskajās draudzēs, lai saglabātu vienlīdzīgas likumdošanas praksi. Tomēr šādu likumu izveidot neizdevās, tādēļ 1879. gada baptistu darbību legalizējošais dokuments nosaukts par Pagaidu kārtību, norādot uz valdības iecerēm izdot arī patstāvīgu likumu.

Katoliski apustuliskās Baznīcas veidošanās vēsturē Krievijas impērijā saskatāmas zināmas līdzības ar baptistu draudzēm, tomēr pastāv arī vairākas būtiskas atšķirības. Irvingiešu kustības sekotāji savu darbību uzsāk 19. gs. 70. gados, kad imperatora Aleksandra II valdīšanas pirmais jeb liberālais posms jau ir beidzies. Irvingiešu lūgumi tiek iesniegti Iekšlietu ministrijā, viņu prasības ir samērā pieticīgas. Viņi lūdz atļauju praktizēt padziļinātu reliģiozitāti dievbijības pulciņos, nepieprasot ticīgo izstāšanos no savām draudzēm un jaunas

baznīcas organizācijas veidošanu. Tā ir pārkonfesionāla kustība. Jāatzīmē, ka puse – apmēram 200 no visiem tās sekotājiem – bija no Kurzemes guberņas (centri – Liepājā un Jelgavā). Tas liecina par šī reģiona luterisko draudžu locekļu atsauktību pret jaunām, ekumēniskām idejām. Taču Latvijas historiogrāfijā šādas kustības eksistence līdz šim nav skatīta. Tāpat kā baptisti, arī irvingieši izjūt spiedienu no savu luterisko draudžu ganu puses. Luterāņu mācītāji grib panākt, lai viņi atsakās no saviem uzskatiem. Iespējams tas, ka irvingiešu kustība nepieprasīja radikālu saišu saraušanu ar savu draudzi, ir par iemeslu tam, ka viņu skaits būtiski nepalielinās (aplūkojamā laika posmā viņu ir ap 400). Lai gan Iekšlietu ministrija Katoliski apustuliskās kustības līderu iesniegumus un prasības par darbības legalizāciju nenoraida, tā arī nedara neko šai sakarā, izmanto kārtējo nogaidīšanas un novērošanas taktiku, jo nevēlas piešķirt tiesisko regulējumu skaitliski nenozīmīgam ticīgo skaitam. Neuzticību radīja arī tas, ka irvingiešu draudžu struktūra bija samērā neskaidra, jo par to vadītājiem varēja kļūt cilvēki bez teoloģiskas izglītības. Valdību neapmierināja šīs kustības garīgie līderi ārpus valsts jeb tā saucamie apustuļi, kuru mērķi varēja būt valstij nepieņemami. Tādējādi Katoliski apustulisko draudžu darbība “nomira dabīgā nāvē”, pateicoties luterāņu mācītāju neiecietīgajai attieksmei pret tiem, kas atļāvās piedalīties viņu pulciņos, vietējās policijas aktivitātēm, kurai formāli bija tiesības aizliegt neatļautu pulcēšanos, un kustības neskaidrajam tiesiskajam statusam.

Lielākās izmaiņas Kurzemes konfesionālajā struktūrā notiek valsts politikas ietekmē, kas gan tieši, gan netieši mudināja pāriet impērijā valdošajā jeb cara ticībā. Analizējot Kurzemes guberņas iedzīvotāju konversijas, var konstatēt, ka vienīgā masveida ticības maiņa notikusi 19. gs. 80. gados, kad vairāki tūkstoši Kurzemes luterisko draudžu locekļu pārgāja pareizticībā. Viņu izvēli ietekmēja vairāki faktori: neapmierinātība ar luterāņu garīdznieku darbu, cerības uzlabot savu materiālo stāvokli u.c.

Kurzemes pareizticīgo draudžu veidošanās vēsture liecina par to, ka garīdznieka personības loma līdz šim nav pietiekami novērtēta. Nenoliedzami ir arī tas, ka no viņa spējām, talanta un pieredzes bija atkarīgs, cik bieži ticīgie apmeklēja savas draudzes dievnamu, cik atsaucīgi ziedoja tās vajadzībām, cik centīgi sūtīja savus bērnus, lai tie apgūtu ticības pamatus utt. Tādēļ vietās, kur luterāņu mācītājiem bija izveidojies labs kontakts ar ticīgajiem un notika rosīga draudzes dzīve, citu konfesiju garīdzniekiem bija maz iespēju piesaistīt luterāņus savai ticībai.

19. gs. 50. gados, kad notika pirmie mēģinājumi izveidot pareizticīgo draudžu tīklu luteriskajā Kurzemē, nācās saskarties ar daudzām nepārvaramām grūtībām, no kurām būtiskākās bija problēmas ar draudzes ēkas un zemes iegūšanu, nelielais pareizticīgo skaits, to izteikti trūcīgais materiālais stāvoklis. Procesu bremzēja arī kurzemniekiem raksturīgā neuzticēšanās nezināmai, viņiem nepazīstamai un svešai reliģiskajai praksei. Savukārt 19. gs.

80. gados pareizticīgās Baznīcas darbības sekmes lielā mērā noteica tieši tas, ka daudzi no minētajiem nelabvēlīgajiem faktoriem bija novērsti. Kurzemē darbojās pareizticīgo brālības, kuras bija spējušas savām aktivitātēm piesaistīt iespaidīgus naudas līdzekļus no Iekškrivijas ticības brāļiem, daudzas luterāņu un katoļu ģimeņu atvases bija iepazinušās ar valdošās ticības mācības pamatiem pareizticīgo draudzes skolās vai tā saucamajās ministrijas skolās. Pareizticīgo Baznīca bija sagatavojusi arī daudzu liturģisko tekstu tulkojumu latviešu valodā. Garīgo semināru beidzēju vidū bija latviešu tautības garīdznieki, iedzīvotājiem šajā laikā jau bija pieejami dažādi reliģiskie izdevumi, kas viņus iepazīstināja ar pareizticības teoloģiju.

Kurzemes luterāņu iedzīvotāju konversijai pareizticībā ir zināma saistība ar viņu sociālo un materiālo stāvokli. Lielākais pareizticībā pārgājušo skaits bija tanīs apriņķos un apdzīvotajās vietās, kurās pastāvēja problēmas ar agrāro jautājumu risināšanu. Parasti šajās vietās bija arī liels bezzemnieku skaits (piemēram, Talsu, Kuldīgas, Aizputes apriņķī). Daļa no šo apriņķu iedzīvotājiem iesaistījās K. Valdemāra un citu cilvēku organizētajos pasākumos, kuru mērķis bija sagādāt Kurzemes zemniekiem zemi Iekškrivijā. Daļa no šiem zemniekiem bija spiesti atgriezties dzimtenē. Tieši viņi arī bija tie, kas pieņēma pareizticību, to vēl īsti nepārziņot.

Apskatāmajā reģionā notika vēl kāds pareizticīgās Baznīcas pozīciju nostiprināšanas mēģinājums, kas tomēr nenodrošināja gaidītos rezultātus. Tas bija. 19. gs. 50. gados īstenotais pareizticīgo garīdznieku misiju darbs ar vecticībniekiem Ilūkstes apriņķī. Vecticībniekiem tika piedāvāta iespēja sakārtot savas attiecības ar Baznīcu un valsti, pārejot pareizticībā vai arī venticībā. Pēdējais variants daudziem no viņiem šķita pieņemamāks, jo tas paredzēja iespēju saglabāt iepriekšējo, tik ierasto baznīcas rituālu, akceptējot administratīvu pakļautību pareizticīgajai pārvaldei. Nikolaja I laika garam atbilstošās pārliecināšanas metodes izrādījās efektīvas tikai vienu gadu – 1852. gadā Kurzemes guberņā ap 300 vecticībnieku pieņēma venticību. Tomēr jau nākamajos gados lielākā daļa no tiem bija devušies prom no Ilūkstes apriņķa uz citām guberņām, kur daudzi no viņiem atgriezušies senču ticībā. Jāatzīmē, ka 19. gs. otrajā pusē to vecticībnieku skaits, kas pārgāja pareizticībā, bija ļoti neliels – ap 10 - 20 cilvēkiem gadā.

Praktiski visu draudžu garīdznieki centās nepieļaut vai vismaz aizkavēt savu ticīgo centienus veidot ģimenes saites ar personu, kurai ir cita konfesionālā piederība. Tika uzskatīts, ka šādas laulības apdraud ticības noturību. Arī Krievijas impērijas varas attieksme pret jauktajām laulībām bija ļoti piesardzīga. Līdz 18. gs. sākumam Krievijā pareizticīgo laulības ar citas reliģiskās piederības ticīgajiem netika pat pieļautas. Bet, sākot ar Pētera I valdīšanas laiku, kad Krievijā uz dzīvi apmetās daudz ārzemnieku, tika izdoti pirmie likumi, kas atļāva jauktās laulības. Taču tās slēdzot, bija paredzēti vairāki pasākumi, lai nodrošinātos pret to, ka

pareizticīgā persona tiktu pakļauta svešu reliģisko uzskatu ietekmei. Par obligātu bija izvirzīts nosacījums, ka jauktajās laulībās dzimušie bērni ir jākristī un jāaudzina pareizticībā.

Jaukto laulību likumdošanā valdošās Baznīcas pozīcijas tika nostiprinātas, nosakot, ka laulības, kurās viena no pusēm ir pareizticīga, obligāti slēdzamas pareizticīgo baznīcā. Tā kā šis nosacījums bija ierakstīts gan Civillikumā, gan garīgajos reglamentos, tad tas bija jāievēro. Tomēr 19. gs. otrajā pusē Kurzemes guberņā darbojošos konfesiju pārstāvji centās panākt šī likuma panta atcelšanu vai mīkstināšanu. Laika posmā no 1865. līdz 1885. gadam Ev. luteriskā Baznīca panāca, ka uz Baltijas guberņām tika attiecināts izņēmuma stāvoklis, kas ļāva jauko laulību ģimenēm brīvi izvēlēties savu bērnu ticības piederību. Šādu ārkārtēju izņēmumu, kurš pareizticīgo Baznīcas aprindās tika uzskatīts par lielu šīs Baznīcas tiesību aizskārumu, kas neatbilst impērijas valdošās ticības tiesībām, bija izdevies panākt vairāku apstākļu sakritības dēļ. Viens no svarīgākajiem bija imperatora Aleksandra II valdīšanas sākumposmam raksturīgā liberālā attieksme pret tanī laikā “modē” nākušo “sirdsapziņas brīvību” jeb brīvību netikt piespiestam ticības izvēlē. Šīs idejas popularizētājs un Baltijas vāciešu interešu lobījs bija iekšlietu ministrs P. Valujevs, kas pirms tam tika pildījis Kurzemes gubernatora pienākumus. Zināma loma šajā procesā bija arī iekšpolitiskajai situācijai, resp., tam, ka 1863./1864. gada poļu nemieru laikā Baltijas guberņas apliecināja savu lojalitāti valsts varai, pēc tam pieprasot par to zināmu piekāpību šī reģiona vēsturiskajam mantojumam, kurā Ev. luteriskajai Baznīcai bija īpaša loma.

Savukārt Romas katoļu Baznīca, kas impērijā tika saistīta ar poļu faktoru, Kurzemes guberņā tomēr varēja darboties nedaudz brīvāk nekā citur, jo likumi, kas tika izdoti ZR apgabala guberņas katoļu draudzēm, te nebija spēkā. Romas katoļu “aizmugure” bija Svētais Krēsls un arī Baznīcas kanoniskās tiesības, kuras jauktajām laulībām izvirzīja savus stingrus nosacījumus. Ideālā gadījumā bija jāpanāk, lai cilticībnieku persona pieņemtu katoļticību, kas nākotnē garantētu to, ka ģimene paliek uzticīga katoļu draudzei. Sakarā ar to, ka pareizticīgās personas Krievijas impērijā nedrīkstēja mainīt savu ticības piederību un, precoties ar tām, katoļticīgajam jādod zvērests, ka bērni tiks audzināti pareizticībā, veidojās tiesiski sarežģīta situācija.

Pareizticīgo un katoļu jaukto laulību problēmas visspilgtāk izpaudās Ilūkstes apriņķī, kurā abas konfesijas sacentās par ietekmi. Lai gan Romas pāvesta saziņa ar impērijas augstāko katoļu garīdzniecību no valdības puses tika kontrolēta un maksimāli ierobežota, tomēr, pateicoties Romas katoļu arhibīskapam un arī citiem Garīgās kolēģijas locekļiem, valdībai neizdevās panākt katoļu piekāpšanos jaukto laulību nosacījumu prasībās. Cīņa par nākamās ģimenes atvašu ticības piederību Kurzemes guberņas katoļu garīdzniekiem bija jāizcīna arī ar luterāņu mācītājiem, kuri Iekšlietu ministrijai bieži vien iesniedza sūdzības par

to, ka katoļu Baznīca neievēro noteikto procedūru, slēdzot jauktās laulības, cenšas “pārvilināt” luterticīgās personas katoļticībā, kā arī pieprasot audzināt jaukto ģimeņu bērnus katoļticībā. Taču Iekšlietu ministrija uzskatīja, ka šis jautājums ir visai nesvarīgs, neskar pareizticīgās Baznīcas intereses, tādēļ ir atstājams bez ievērības.

Impērijas likuma 67. pants, kurā bija noteikts, ka pareizticīgajam ar cilticībnieku jālaulājas pareizticīgo baznīcā un tur arī jākristī bērni, bija labs “instruments”, kā nosargāt un ar laiku paplašināt pareizticīgo draudžu “ganāmo pulku”. Gan Kurzemes, gan Zemgales pareizticīgo draudzēs 19. gs. otrajā pusē bija vairāk kā 80% jaukto laulību.

Kurzemes kristīgo draudžu dzīvē ir saskatāmas līdzības ar tiem procesiem, kas šajā laikā notiek Vācijā, tādēļ sociālās vēstures piedāvātā teorija par *konfesionālisma dēmona* atgriešanos 19. gs. ir pielietojama, arī analizējot konfesionālo situāciju Kurzemes guberņas draudzēs. Tā izpaužas gan valsts politikā, gan arī ticīgo ikdienas dzīvē.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

NEPUBLICĒTIE AVOTI

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (saīs. – LVVA)

LVVA, 1.f. (**Baltijas ģenerālgubernatora kanceleja**), 4.apr., 127.l. (Дело о подготовке проекта о расширении функций губернских правлений. 1856–1858), 129 lp.

LVVA, 416.f. (**Kurzemes guberņas statistikas komiteja**), 1.apr., 220.l. (Сведения о православных церквях. 1886), 9 lp.

LVVA, 232.f. (**Latvijas pareizticīgo draudžu metriku grāmatas**), 1.apr., 106. - 109., 175.l. - 176.l., 178., 189a., 189.b., 189.c., 190., 194. - 204., 429., 503., 504., 516., 525., 526., 528.

LVVA, 232.f., 2.apr., 73., 76., 77., 78., 175. - 176., 192., 205. - 229., 270. - 295.l.

LVVA, 232.f., 3.apr., 11., 13., 14., 15.l.

LVVA, 629.f. (**Kurzemes Ev. luteriskā konsistorija**), 2.apr., 2090.l. (Acta betreffend die von der Kurl. Gouv. Regierung angeregte Bitte, dahin Anordnung treffen zu wollen, dass denjenigen Lutheranern, welche den Wunsch sagen zum Baptismus überzutreten von den ev. luth. Pastoren Kurlands die erforderlichen Zeugnisse hinzu nicht versagt werden. 1902), 30 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2094.l. (Acta betreffend der dem Evangelisch-Lutherischen General Consistorium über die Stellung der Irvingianer zur ev.- luth. Kirche abzugebende Gutachten. 1895), 33 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2648.- 2676.l. (Sarakste ar Romas katoļu Garīgo konsistoriju un Viļņas guberņas valdi par luterāņu pāreju katoļticībā. 1879-1915)

LVVA, 629.f., 2.apr., 2710. - 2738.l. (Sarakste ar pareizticīgo konsistoriju un mācītājiem par luterāņu pāreju pareizticībā. 1883-1914)

LVVA, 629.f., 2.apr., 2739. - 2772.l. (Sarakste ar Kurzemes guberņas valdi un Garīgo lietu departamentu par katoļu pāreju luterticībā. 1883-1915)

LVVA, 629.f., 2.apr., 2802.l. (Acta betreffend die Ernennung eines geistlichen Deputirten in Untersuchungssachen gegen Pator Richard Krause zu Dondangen wegen angeblicher Schmähung der griechisch orthodoxen Kirche u.s.w. Ferner Akte seine Entlassung u. die Wiederbesetzung der Pfarre Dondangen [betreffend]. 1884), 86 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2805.l. (Acta betreffend die Untersuchung wider Pastor Treu zu Irben wegen Schmähung der orthodoxen Kirche. 1885), 59 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2806.l. (Acta betreffend die Klage des Rigaschen rechtgläubigen Consistoriums wider Pastor Treu zu Irben wegen verweigerten Ausstreichungen von Taufschein für 12 Personen. 1886), 6 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2807.1. (Acta betreffend die Klagesache des Pastors Letz zu Subbath, dass die Katholische Geistlichkeit zu Oknist den zur luth. Kirche gehörenden Karl Rehl ohne Aufgebot in der luth. Kirche getraut hat. 1887), 2 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2808.1. (Acta betreffend die Untersuchungssache wider Pastor Tiling zu Pussen wegen Schmähung des orthodoxen Glaubens und Taufe eines Kindes des zur Rechtgläubigen Kirche gehorenden Preeschboek, die Amtsentlassung des Pastors Tiling u. die Wiederbesetzung dieses Amtes. 1887), 62 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2813.1. (Acta betreffend die Untersuchungsache wider pastor Rust zu Ugahlen wegen Taufe des Sohnes des zur rechtgläubigen Kirche gehorenden Ostrat Sprohgis. 1888), 3 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2819.1. (Acta betreffend die Klage der Lawiese Sprogis, daß ihr verstorbener Ehemann, der zur rechtgläubigen Kirche gehörte, auf dem Witebsk-Polotzkischen luth. Gottesacker beerdigt wurde. 1890), 14 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2820.1. (Acta betreffend die Klage des Pastors Urban zu Hasenpoth wider den griechischen Geistlichen Reinhausen wegen nicht gemachter Anzeige über den Uebertritt lutherischer Personen zum orthodoxen Glaube. 1890), 19 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2823.1. (Acta betreffend die von dem Pastor Carrolien zu Witebsk verweigerte Beseitigung der Nothtaufe der Kinder der Anna Namneek geb. Ohsol, Marie Kalning geb. Rudsit. 1890), 46 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2829.1. (Acta betreffend die Schmähung des lutherischen Glaubens durch den griech. orthod. Psalmensinger Johann Sahbaks. 1895), 8 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2830.1. (Acta betreffend die auf Klage des Brautpaares Johann Freiberg und Olga Undrowin gegen Pastor Grass [zu] Mitau eingeleitete Untersuchung. 1895), 43 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2831.1. (Acta betreffend die im Jahre 1896 von den römisch-katholischen Geistlichen verweigerte Aufgebote der gemischten Brautpaare. 1896), 48 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2833.1. (Acta betreffend die Klage des Pastors Reinhard zu Mitau über den röm. Kathol. Priester daselbst wegen ungesetzlicher Trauung des luth. Dahw Nahrn mit der Kathol. Antonie Luschinski. 1897), 11 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2836.1. (Acta betreffend die Klage des Pastors Grüner zu Sallgaln über den Mitauischen Röm. Kathol. Priester, wegen Trauung der unconfirmierten Trihne Schurewitz mit Apollon Sake. 1898), 11 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2839.1. (Acta betreffend die Klage über den Baptistenprediger Viting in Grobin, daß er die Amalie Kaspar in die Baptistengemeinschaft aufgenommen hat. 1899), 16 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2895.1. (Acta betreffend die von dem Katholischen Geistlichen zu Birsien verweigerte Copulation des Peter Dawusch mit Mahre Rumpel. 1879), 3 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2896.1. (Acta betreffend das von der Kath. Geistlichkeit verweigerte Aufgebot des Kasimir Josephowitsch mit Anne Rihgasis. 1880), 3 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2899.1. (Acta betreffend die von dem Kath. Geistlichen Krischkejan verweigerte Copulation der luth. Magd Lisette Rosenberg mit Peter Weiland. 1880), 13 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2904.1. (Acta betreffend die von der Katholischen Geistlichkeit verweigerte Copulation des Wladislaw Petkewitsch mit Anna Jacobsohn. 1883), 3 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2905.1. (Acta betreffend die Anfrage über die Copulation des Ferdinand Gänsebiegel römisch Kath. Confession mit der lutheranerin Lotte Waldman. 1883.), 2 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2906.1. (Acta betreffend die von der Kath. Geistlichkeit verweigerten Copulationen gemischter Brautpaare. 1884), 81 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2907.1. (Acta betreffend das Ansuchen des Telschen Samogitshen Romisch Kath. Consistoriums wegen Anordnung, daß Katholiken mit Lutheranern nicht anders getraut werden dürfen als nach vollzogenem Aufgebot in der Kath. Kirche. 1884), 5 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2908.1. (Acta betreffend die Anzeige des Pastors Bauer zu Kowno, dass die Kath. Geistlichkeit bei gemischten Brautpaaren Reversale abzwingt nach welchem die Kindern solcher Ehen Katholisch getauft werden müssen. 1884), 3 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2913.1. (Acta betreffend die zu beobachtenden Regeln bei Ehen gemischten Glaubensbekenntnissen, nämlich Lutheraner mit Orthodoxen. 1885), 16 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2914.1. (Acta betreffend die beabsichtigte Copulation des Heinrich Lilge mit Adelheid Prauze. 1885), 3 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2915.1. (Acta betreffend die Anfrage über die Copulation des Jurre Klein alias Dusche Kath. Confession mit Bihne Kruhming luth. Conf. 1885), 2 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2916.1. (Acta betreffend die Klage wider Pastor Feierabend zu Kaltenbrunn wegen Copulation des rechtgläubigen Konstantin Afonaszew Antonewitsch mit der Lutheranerin Marie Riding. 1885), 27 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2919.1. (Acta betreffend die Anträge über dass Aufgebot der zur Rechtgläubigkeit [gehorenden] Mahre Tshuschki mit Peter Pihlat und andere Personen. 1888), 6 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2925.1. (Acta betreffend die von dem griechischen Geistlichen zu Jacobstadt verweigerte Copulation des Alexander Wepre. 1890), 2 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2926.1. (Acta betreffend die von dem griechisch Katholischen

Geistlichen zu Hasenpoth vollzogene Copulation der Lutheranerin Lucie von Lielienfeld mit Dolschnikoff ohne Aufgebot in der lutheranischen Kirche.1890), 2 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2935.l. (Acta betreffend die von den katholischen Geistlichkeit verweigerte Copulationen gemischter Brautpaare.1893), 64 lp.

LVVA, 629.f., 2.apr., 2945.l. (Acta betreffend die im Jahre 1897 erteilte Genehmigungen zur Einsegnung von Mischehen u. Uebergriffe der kathol. Geistlichen. 1897), 29 lp.

LVVA, 7462.f. (**Rīgas un Jelgavas pareizticīgo bīskapa kanceleja**), 1.apr., 5.l. (Указы Синода о преобразовании Рижского викариатства в самостоятельную епархию, об утверждении Прибалтийского православного братства, о содержании духовных училищ и другие. 1850–1855), 275 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 126.l. (Указ Обер-прокурора синода о запрещении понуждения священниками воспитания детей от смешанных браков в православной вере.14.4.1865–25.6.1872), 61 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 166.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором по поводу распространения слухов о возможности выбора веры детям от смешанного брака. 23.10.1855–7.8.1858), 167 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 223.l. (Дело о наказании секретаря Иллукутского гауптманского суда и смотрителя Иллукутской тюрьмы за ложные обвинения перешедших в православие. 15.3.–12.4.1852), 9 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 240.l. (Указание Зельбургскому благочинному о порядке записи рождения детей в метрические книги от смешанных браков, 21.–23.05.1852), 1 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 277.l. (Переписка с Черносельским священником Троицким по поводу окрещения в раскольническую веру сына крестьянина Ивана Зарубина 29.10.1848–19.10.1852), 6 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 303.l. (Переписка с Прибалтийским генералгубернатором о запрещении выдачи свидетельств на браки раскольников, 23.09.1851–20.05.1852), 11 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 305.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором о мерах, способствующих венчанию раскольников в церкви. 13.11.–14.12.1852), 6 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 318.l. (Переписка с священником о нарушениях правил перехода в православие при смешанных браках. 28.11.1861–18.1.1862), 7. lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 320.l. (Дело по предмету политических обстоятельств 1854 году. 19.11.1853–20.11.1855), 64 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 379.l. (Переписка с Прибалтийским генерал-губернатором о аморальном поведении Иллукутского иеромонаха. 14.8.1852), 3 lp.

LVVA, 7462.f., 1.apr., 381.l. (Дело по обвинению иеромонаха Иллукустской церкви в недобросовестном отношении к своим обязанностям и ведении развратной жизни. 3.12.1852–18.6.1855), 49 lp.

Lietuvas Valsts vēstures arhīvs (*Lietuvos Valstybės istorijos archyvas, saīs.* – LVIA)

LVIA, f. 669 (Telšu (Žemaitijas) Romas katoļu bīskapijas Garīgās konsistorijas dokumenti, 1502–1908), ap. 3, b. 441 (Дело о переходе разных лиц в православное вероисповедание. 1851–1852), 141 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 603 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1852–1856), 97 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 753 (Дело о взаимных претензиях православного и католического духовенства относительно вероисповедания прихожан, живущих Зельбургском округе. 1858–1865), 50 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 784 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1860–1865), 386 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 888 (Дело о предоставлении сведений о числе родившихся, бракосочетавшихся и умерших, количестве костёлов и монастырей, о числе духовных лиц по деканатам Тельшевской епархии для составления годового отчета за 1864 год), 60 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 929 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1866–1867), 63 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 930 (Дело о переходе разных лиц из католической в православную веру. 1866), 43 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1064 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1867– 1869), 68 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1143 (О лицах принявших лютеранскую веру. 1868), 58 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1211 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1869), 59 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1212 (О лицах принявших лютеранскую веру. 1869), 33 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1285 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1869–1870), 30 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1286 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1870–1872), 66 l.

LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1349 (Дело о предоставлении статистических сведений за 1871 год

о количестве костелов, алтарей, часовен, о числе ксендзов и прихожан по деканатам Тельшевской епархии), 139 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 1409 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1872), 72 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 1464 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское вероисповедание. 1873–1874), 33 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 1509 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1874), 48 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2017 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское и из лютеранского в католическое вероисповедание. 1882–1883), 69 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2022 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1882–1883), 35 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2072 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1883), 21 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2129 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское и из лютеранского в католическое вероисповедание. 1884), 118 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2131 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедание. 1884–1885), 11 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2160 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское и из лютеранского в католическое вероисповедание. 1885), 89 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2267 (Дело о переходе разных лиц из католического в лютеранское и из лютеранского в католическое вероисповедание. 1886–1888), 125 л.

LVIA, f. 669, ар. 3, b. 2303 (Дело о переходе разных лиц из католического в православное вероисповедания. 1888), 28 л.

LVIA, f. 669, ар. 4, b. 3 (Дело по обоюдным жалобам католического, православного и лютеранского духовенства на нарушения правил при заключении смешанных браков, 1843–1864), 158 л.

LVIA, f. 669, ар. 4, b. 420 (Дело по отношениям Рижской православной Духовной Консistorии, о исправленной повенчании Елернским приходским настоятелем Кс. Лещинским православных девиц Агафию и Елизавету Бубион. 1865), 12 л.

LVIA, f. 669, ар. 4, b. 548 (Дело по отношению Курляндской Евангелически-Лютеранской Консistorии о противозаконной повенчании Якобштадским Римско-католическим ксендзом крестьянина Станислава Лепина с лютеранкой Анною Микелаускою, 1866–1867), 14 л.

LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1016 (Материалы (прошения, сообщения, отношения, рапорта настоятелей и деканов и др.) поступившие в канцелярию Тельшевской Римско – католической консистории, 1869–1871), 396 л.

LVIA, f. 669, ap. 4, b. 1103 (По отношениям, рапортам и прошениям по которым не заведены особые дела, 1871), 578 л.

LVIA, f. 669, ap. 4, b. 2138 (Материалы (наряд) поступившие в Римско-католическую духовную консисторию, 1888–1889), 104 л.

Krievijas Valsts vēstures arhīvs (*Российский государственный исторический архив, saīs. – РГИА*)

РГИА, ф. 821 (**Департамент духовных дел иностранных исповеданий**

Министерства внутренних дел), оп. 5, д. 5 (Материалы к "Историческому обзору законодательства об устройстве евангелическо-лютеранской церкви в Прибалтийском крае", составленному чиновником особых поручений А.А.Вашкевичем, проект устава лютеранских церковных приходов в городах Прибалтийского края и Рижском патримональном округе, проект изменений и дополнений некоторых статей устава иностранных исповеданий и др. 13.11.–9.12.1890), 82 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 18 (Отчеты о состоянии лютеранской церкви в России за 1864–1876 гг.), 199 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 19 (Отчеты о положении евангелическо-лютеранской церкви в России. 1877–1896 гг.), 355 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 63 (Протоколы заседаний евангелическо-лютеранских синодов Курляндского консисториального округа. 1879–1897), 512 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 203 (Дело о разрешении перейти из лютеранство в православие разным лицам. 20.01.1858–27.09.1858) 20 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 206 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство дочери крестьян Шпрогис. 29.03.1858–18.05.1860), 26 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 214 (Дело по донесению Генеральной евангелическо-лютеранской консистории о присоединении католическим епископом лютеранки Индрович к католическому исповеданию без особого разрешения. 10.09.1862–27.04.1865), 11 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 244 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 2.10.1869–10.10.1872), 38 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 252 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство

разным лицам. 3.12.1871–31.05.1872), 47 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 255 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.03.–31.08.1874), 63 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 265 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 21.11.1875–26.11.1876), 87 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 273 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 3.10.1876–14.03.1877), 31 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 276 (Дело о разрешении перейти из католичества в лютеранство разным лицам. 1.09.1877–4.03.1878), 27 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 278 (Списки лютеран, перешедших в православие. 1879–1904), 31 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 980 (Переписка с губернаторами о деятельности баптистской секты и о рассмотрении проекта правил для управления духовными делами названной секты. 12.07.1865–27.05.1871), 370 л.

РГИА, ф. 821, оп. 5, д. 998 (Переписка с Генеральной евангелическо-лютеранской консисторией, Курляндским губернатором и др. учрежденьями и лицами о деятельности секты ирвинганцев (кафолическо-апостольской общины). 30.12.1871–22.02.1886), 231 л.

РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 377 (Дело о расследовании случаев перехода из лютеранского исповедания в римско - католическое без разрешения МВД. 1866), 81 л.

РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 378 (Дело о разрешении разным лицам перейти из протестантских исповеданий в р.-католическое. 3.03.1879–9.11.1881), 159 л.

РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 604 (Дело об установлении правил заключения браков между лицами разных иностранных исповеданий и о расследовании случаев противодействия католического духовенства бракам католиков с православными 1835–1914), 297 л.

РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 609 (Об установлении порядка брачных оглашений при заключении в Прибалтийском крае браков протестантов с православными. 10.04.1863–24.06.1864), 61 л.

РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 614 (Дело о рассмотрении прошений случаев противодействия р.-католического духовенства заключению браков католиков с протестантами и об изменении порядка заключения подобных браков. 7.06.1866–31.03.1910), 188 л.

РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 648 (Дело об изменении правил заключения браков р.-католиков с православными в связи с противодействием католического духовенства заключению подобных браков. 21.08.1887–9.12.1907), 237 л.

РГИА, ф. 821, оп. 10, д. 780 (Дело об установлении и введении в действие временных правил ведения метрических книг для баптистов. 21.12.1876–27.07.1881), 131 л.

РГИА, ф. 832 (**Филарет, митрополит Московский (Дроздов, Василий Михайлович) 1819-1867**), оп. 1, д. 48 (Об сближении раскольников с православными (мнения 17 епископов) 1864), 75 л.

РГИА, ф. 832, оп. 1, д. 49 (Деятельность секретных комитетов по отношению к раскольникам. 1852–1863), 93 л.

РГИА, ф. 1263 (**Комитет Министров**), оп. 1, д. 2181, ст. 443 (Отчет Курляндского губернатора за 1850 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2550, ст. 630 (Отчет Курляндского губернатора за 1855 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2685, ст. 304 (Отчет Курляндского губернатора за 1857 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2900, ст. 555. (Отчет Курляндского губернатора за 1860 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 2960, ст. 264. (Отчет Курляндского губернатора за 1861 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3026, ст. 341 (Отчет Курляндского губернатора за 1862 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3092, ст. 383. (Отчет Курляндского губернатора за 1863 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3253. (Отчет Курляндского губернатора за 1865 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3351, ст. 511 (Отчет Курляндского губернатора за 1867 год)

РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 3424, ст. 585 (Отчет Курляндского губернатора за 1869 год)

Библиотека РГИА, (Копия со всеподданнейшего рапорта Рижского Военного, Лифляндского, Эстляндского и Курляндского генерал-губернатора от 8 декабря 1853 г.)

Библиотека РГИА, (Всеподаннейший отчет Курляндского губернатора за 1885 год)

Библиотека РГИА, (Всеподаннейший отчет Курляндского губернатора за 1886 год)

Библиотека РГИА, (Всеподаннейший отчет Курляндского губернатора за 1889 год)

Krievijas Federācijas Valsts arhīvs (*Государственный архив Российской*

Федерации, saīš. – ГАРФ)

ГАРФ, ф. 102 (**Департамент полиции Министерства внутренних дел**), оп. 77, д. 157 (Сведения по Лифляндской губернии, 1881–1882), 30 л.

ГАРФ, ф. 102, оп. 81, д. 32 (О взрыве и пожаре в Св.Свято-Духовому Православной церкви в г. Якобштад Курляндской губернии и о командировани туда для расследования обстоятельств этого дела состоящего при МВД флигельадютанта полковника Норда, 1885), 55 л.

ГАРФ, ф. 102, оп. 83, д. 9.37 (Обзор Курляндской губернии, 1887), 29 л.

ГАРФ, ф. 102, оп. 84, д. 89.22 (Политический обзор по Курляндской губернии, 1888), 3

л.

ГАРФ, ф. 102, оп. 84, д. 89.52 (Политический обзор по Лифляндской губернии, 1888), 16 л.

ГАРФ, ф. 109 (**Третье отделение Сводственной Его императорского Величества Канцелярии. 1826-1880**), оп. 32, д. 321.13 (По Курляндской губернии, 1857), 1 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 40, д. 40.18 (Сведения по Курляндской губ. за 1865 год), 15 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 41., д. 5.11 (Сведения по разным предметам Курляндской губернии, 1866), 5 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 41, д. 7.24 (О лицах обращающих на себя внимание правительства в Лифляндской губернии, 1866), 73 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 42, д. 5.36. (Сведения по разным предметам Курляндской губернии, 1867), 32 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 157, д. 202 (О протестантской секте Баптистов и Штундистов. 1872), 86 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 158, д. 17 (Сведения по Курляндской губернии, 1873), 8 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 158, д. 26 (Сведения по Лифляндской губернии, 1873), 114 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 159, д. 35 (Сведения по Лифляндской губернии, 1874), 102 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 159, д. 185 (Сведения по Курляндской губернии, 1874), 1 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 159, д. 334 (Сведения по Курляндской губернии, 1874), 3 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 160, д. 26 (Сведения по Лифляндской губернии, 1875), 122 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 160, д. 53 (Сведения по Курляндской губернии, 1875), 9 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 163, д. 55 (Сведения по Курляндской губернии, 1878), 30 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 165, д. 22 (Сведения по Курляндской губернии, 1880), 7 л.

ГАРФ, ф. 109, оп. 165, д. 34 (Сведения по Лифляндской губернии, 1880), 49 л.

Krievijas Zinātņu akadēmijas Materiālās kultūras vēstures institūta arhīva

Rokrakstu nodaļa (*Рукописный отдел научного архива института истории*

материальной культуры Российской академии наук, saīs.—Архив ИИМК РАН)

Архив ИИМК РАН, ф. 4 (**Императорская археологическая комиссия, 1859–1918 гг.**),

оп. 1, д. 155 (Историческое описание православных храмов и приходов Курляндской губернии с показанием главнейших вещественных и письменных церковных памятников), 287 л.

Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 943 (Описание Тальсенской церкви, ее прихода, школ, кладбищ, местностей в церковно - историческом и археологическом отношении,

топографическом, этнографическом, бытовом, военном- вообще историческом.

24.02.1896), 23 л.

Архив ИИМК РАН, ф. 4, оп. 1, д. 945 (Описание Скрудаленской церкви, ея прихода, школ, кладбищ, местностей в церковно - историческом и археологическом отношении, топографическом, этнографическом, бытовом, военном- вообще историческом.

4.04.1896), 7 л.

PUBLICĒTIE AVOTI

Likumdošanas akti

1. Максимов В. (сост.) *Законы о разводе православного и неправославного исповеданий и о раздельном жительстве супругов, с разъяснениями Правительствующаго Сената и циркулярными и сепаратными указами Святейшаго Синода*. Москва, 1909.
2. Руководящие для православного духовенства указы Святейшаго Правительствующаго Синода 1721-1878. Москва, 1879.
3. Свод законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Перваго составленный. Издание 1857. года.
4. Свод законов Российской империи. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай – Болтовского. Кн. 3, т. IX, кн. 1. Свод Законов о Состояниях.
5. Свод законов Российской империи. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай – Болтовского. Кн. 3, т. X, ч. 1. Свод Законов Гражданских. Издание 1900 года.
6. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных с разъяснениями по решениям кассационных департаментов Правительствующаго Сената. Шестое дополнительное издание. 1877.
7. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Издание 1885 года, с включением статей по Продолжениям 1886, 1887 и 1889 годов. Санкт-Петербург.

Svētās Sinodes oberprokurora atskaites

1. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода за 1852 год. Санкт-Петербург, 1853.
2. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода за 1853 год. СпБ., 1854.

3. Извлечение из отчета по ведомству духовных дел Православного исповедания за 1856 год. СПб., 1857.
4. Извлечение из отчета по ведомству духовных дел Православного исповедания за 1857 год. СПб., 1859.
5. Извлечение из отчета по ведомству духовных дел Православного исповедания за 1858 год. СПб., 1860.
6. Извлечение из отчета по ведомству духовных дел Православного исповедания за 1859 год. СПб., 1861.
7. Извлечение из отчета по ведомству духовных дел Православного исповедания за 1860 год. СПб., 1862.
8. Всеподданнейшая Докладная Записка Оберъ-Прокурора Святейшаго Синода, Графа Д. Толстаго, о деятельности Православного духовнаго ведомства с Июня 1865 г. по Январь 1866 г. СПб., 1866.
9. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по ведомству православнаго исповедания за 1866 год. СПб., 1867.
10. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по ведомству православнаго исповедания за 1867 год. СПб., 1868.
11. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по ведомству православнаго исповедания за 1868 год. СПб., 1869.
12. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по ведомству православнаго исповедания за 1869 год. СПб., 1870.
13. Извлечение из Всеподданнейшаго отчета графа Д. Толстаго по ведомости православнаго исповедания за 1870 год. СПб., 1871.
14. Извлечение из Всеподданнейшаго отчета графа Д. Толстаго по ведомости православнаго исповедания за 1871 год. СПб., 1872.
15. Извлечение из Всеподданнейшаго отчета графа Д. Толстаго по ведомости православнаго исповедания за 1872 год. СПб., 1873.
16. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по ведомству православнаго исповедания за 1874 год. СПб., 1876.
17. Извлечение из Всеподданнейшаго отчета графа Д. Толстаго по ведомости православнаго исповедания за 1875 год. СПб., 1876.
18. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по ведомству православнаго исповедания за 1876 год. СПб., 1877.
19. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшаго Синода графа Д. Толстаго по

- ведомству православного исповедания за 1877 год. СпБ., 1878.
20. Извлечение из Всеподданейшаго отчета обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1880 год. СпБ., 1882.
 21. Извлечение из Всеподданейшаго отчета обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1881 год. СпБ., 1883.
 22. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1882 год. СпБ., 1884.
 23. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1883 год. СпБ., 1885.
 24. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1884 год. СпБ., 1886.
 25. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1885 год. СпБ., 1887.
 26. Всеподданейший отчет обер-прокурора К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1886 год. СпБ., 1888.
 27. Всеподданейший отчет обер-прокурора К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1887 год СпБ., 1889.
 28. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1888 и 1889 годы. СпБ., 1891.
 29. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1890 и 1891 годы. СпБ., 1893.
Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1892 и 1893 годы. СпБ., 1895.
 30. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1894 и 1895 годы. СпБ., 1898.
 31. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1896 и 1897 годы. СпБ., 1899.

Citi publicētie avoti

1. Augsti-svētīta Platona Rīgas un Jelgavas Arķibīskapa sūtamās grāmatas uz tiem Baltijas jūrmalē dzīvodamiem pareizticīgiem Latviešiem un Igaunijiem. Otra drukā. Rīga, 1869.
2. Drīzulis, A. *Manaseina revīzija. Senatora N. Manaseina ziņojums par viņa izdarīto*

- revīziju Vidzemes un Kurzemes guberņās no 1882. līdz 1883. gadam.* Rīga, 1949.
3. Gernet, Axel: *Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Rußland. Eine historisch-statistische Darstellung. Bd. 2.* St. Petersburg 1911.
 4. Kallmeyer Th. *Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands.* Riga, 1910.
 5. Ko labu baptisti atnesuši Latviešu tautai? (P. Lauberta runa, sacīta Jelgavas Baptistu baznīcā, kādās Latviešu Baptistu 50 gadu pastāvēšanas svinībās, 11. septembrī, 1911. gadā). Jelgava, 1911.
 6. Kurzemes Baptisti. Jelgava, 1864.
 7. Rīss, J. (sast.) *Latviešu baptistu draudžu izcelšanās un viņu tālākā attīstība. Vēstures materiāli.* Rīga, 1913.
 8. Skujenieks, M. *Latvija: Zeme un iedzīvotāji.* 3. izd. Rīga, 1927.
 9. Tetsch, K.L. *Kurländische Kirchen-Geschichte: von dem Zustande dieser Provinzial-Kirche, bis zum Ableben Gotthards, ersten Herzogs zu Kurland, nebst der gegenwärtigen äusserlichen kirchlichen Verfassung dieses Herzogtums.* Riga, 1767–1770.
 10. Вашкевич, В. (сост.). *Исторический обзор законодательства об устройстве евангелическо-лютеранской церкви в Прибалтийском крае.* Санкт-Петербург, 1890.
 11. Гольдигенского православного Покровского братство в пользу братского детского приюта в Гольдиген. Санкт-Петербург, 1873. 22 с.
 12. Евреинов В. (сост.) *Очерк о деятельности Гольдигенского православного Покровского братства (1869 – 1882)* Санкт-Петербург, 1907.
 13. Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. I. Рига, 1893
 14. Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. II. ч. I. Рига, 1895
 15. Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. II. ч. II. Рига, 1895
 16. Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. Вып. III. ч. I. Рига, 1902
 17. Журнал Коммисии, состоящаго под Высочайшим покровительством Ея Императорскаго Величества Государыни Императрицы, Гольдингенское Покровское Православное Братства, по рассмотрению положения крестьян арендаторов Братской земли и заключенных с ними контрактов. Гольдингенское

- Покровское Православное братство. Санкт-Петербург, 1877.
18. Лудмер, Я. И. (сост.) *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г.* Митава, 1889.
 19. *Обозрение церквей, школ и приходов Высокопреосвященным Арсением, Архиепископом Рижским и Митавским в 1892 году.* Рига, 1893
 20. *Обзор Курляндской губернии за 1885 год.* Митава, 1886.
 21. *Обзор Курляндской губернии за 1886 год.* Митава, 1887.
 22. *Обзор Курляндской губернии за 1889 год.* Митава, 1890.
 23. *Обзор Курляндской губернии за 1892 год. Приложение к всеподданейшему отчету Курляндскаго губернатора.* Митава, 1893.
 24. *Обзор Курляндской губернии за 1894 год. Приложение к всеподданейшему отчету Курляндскаго губернатора.* Митава, 1895.
 25. Орановский, А. *Курляндская губерния.* Санкт-Петербург, 1862.
 26. *Отчет Гольдигенскаго православнаго Покровскаго братства за время с 1-го октября 1870 по 1-е октября 1871 г.* Санкт-Петербург, 1871.
 27. *О ревизии духовно – учебных заведений Рижской епархии в 1876 году.*
 28. *Первая всеобщая перепись Российской империи, 1897 г., т. XIX Курляндская губ. [Санкт-Петербург], 1905.*
 29. *Пункты условного соединения Московских старообрядцев с Русской Церковью. В кн.: Православное Единоверие в России. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004.*
 30. *Устав Гольдингенскаго Православнаго Покровскаго братства.* Санкт-Петербург, 1870.
 31. *Церковное право. Лекции засл. проф. М.И. Горчакова в 1901 – 1902 акад. году. Литография И.Юделевиича. Спб., 1901-1902 акад.год.*
 32. Ян, А.И. (сост.) *Историческая записка о Гольдингенском православным братстве.* Санкт-Петербург, 1874.

PERIODISKĀ PRESE

1. Яковлев, И. Описание празднования пятидесятилетия воссоединения западно – русских униатов с православною церковью, в Иллукстском женском Рождество – Богородицком монастыре (Июня 8-го дня 1889 года). *Рижские Епархиальныя Ведомости*, Но. 13 - 14 (1. – 15.07.1889.)
2. *Обозрение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским,*

- Курляндских православных приходов в 1889 г. *Рижские Епархиальные Ведомости*, No. 18 (15.09.1889)
3. Обзорение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г. *Рижские Епархиальные Ведомости*, No. 19 (1.10.1889)
4. Обзорение Преосвященным Арсением, Епископом Рижским и Митавским, Курляндских православных приходов в 1889 г. *Рижские Епархиальные Ведомости*, No. 20 (15.10.1889)

LITERATŪRA

1. Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. 2. papild. izd. [Detmolda], 1947.
2. Adamovičs, L. *Latviešu brāļu draudzes sākumi un pirmie ziedu laiki: 1738-1743*. Rīga, 1934.
3. Adamovičs, L. *Latvijas baznīcas vēsture*. [Mineapolisa], 1961.
4. Adamovičs, L. *Raksti par Latvijas baznīcas vēsturi*. Mineapole, 1978.
5. Ashe, M., Buchholz, W., Schindling A. (Hg.) *Die Baltischen Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Livland, Estland, Ösel, Ingermanland, Kurland und Lettgallen. Stadt, Land und Konfession 1500-1721*. Teil 1. Münster, 2009.
6. Balevics, Z. *Katoļu baznīca Latvijā*. Rīga, 1981.
7. Bendikowski, T. "Eine Fackel der Zwietracht". Katholisch-protestantische Mischehen im 19. und 20. Jahrhundert. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 215–242.
8. Blaschke, O. Abschied von der Säkularisierungslegende. Daten zur Karrierekurve der Religion (1800-1970) im zweiten konfessionellen Zeitalter: eine Parabel, In: *Zeitenblicke* 5 (2006), Nr. 1, URL: http://www.zeitenblicke.de/2006/1/Blaschke/index_html, URN:nbn:de:0009-9-2691. [skatīts 1.10.2010]
9. Blaschke, O. Das 19. Jahrhundert: Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter? *Geschichte und Gesellschaft*, 2000, Bd. 26, S. 38–75.
10. Blaschke, O. Der "Dämon des Konfessionalismus". Einführende Überlegungen. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter*. Göttingen, 2000. S. 13–70.
11. Brunner, O. Das Konfessionelle Zeitalter 1555–1648. *Deutsche Geschichte im*

- Überblick. Ein Handbuch.* 2. Aufl. Stuttgart, 1962.
12. Cimermanis, S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gados.* (sast. Caune, A.). Rīga, 1999.
 13. Daniela, U. Kultūra vai sabiedrība: no sociālās vēstures pie kultūrvēstures. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1993, Nr. 4., 115.-131. lpp.
 14. Davies, N. *Dievo žaislas Lenkijos istorija II tomas (nuo 1795 metų iki mūsų dienu).* Vilnius, 2002.
 15. Dietrich, T. Konfessionelle Gegnerschaft im Dorf im 19. Jahrhundert. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter.* Göttingen, 2000. S. 181–214.
 16. Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture, 1710 -1800.* Stokholma, 1964.
 17. Feldmanis, R. *Latvijas baznīcas vēsture.* Rīga, 2010.
 18. Freeze, G.L. *Parish Clergy in Nineteenth Century Russia.* Princeton, 1983.
 19. Friedrich, M. Das 19. Jahrhundert als “Zweites Konfessionelles Zeitalter”? Anmerkungen aus evangelisch-theologischer Sicht. In: Blaschke, O. (Hg.) *Konfessionen im Konflikt. Deutschland zwischen 1800 und 1970: ein zweites konfessionelles Zeitalter.* Göttingen, 2000. S. 95–112.
 20. Jedin, H. *Katholische Reformation oder Gegenreformation? Ein Versuch zur Klärung der Begriffe.* Luzern, 1946.
 21. Kaufmann, T. Die Konfessionalisierung von Kirche und Gesellschaft. Sammelbericht über eine Forschungsdebatte (Teil 1). *Theologische Literaturzeitung*, 1996, Bd. 121, S. 1008–1025.
 22. Kaufmann, T. Die Konfessionalisierung von Kirche und Gesellschaft. Sammelbericht über eine Forschungsdebatte (Teil 2). *Theologische Literaturzeitung*, 1996, Bd. 121, S. 1113–1121.
 23. Kučinskis, S. Rīgas bīskaps Eduards O'Rourke. *Katoļu kalendārs 1997.* Rīga, 1996.
 24. *Latvija 19. gadsimtā. Vēsturiskas apceres.* Rīga, 2000.
 25. Lenz, W. Zur Verfassungs- und Sozialgeschichte der baltischen evangelisch-lutherischen Kirche 1710–1914. In: *Baltische Kirchengeschichte.* Wittram, R. (Hg.) Göttingen, 1956. S. 110–129.
 26. McLeod, H. *Secularisation in Western Europe, 1848-1914,* 2000.
 27. Mieriņa, A. *Agrārās attiecības un zemnieku stāvoklis Kurzemē 19. gs. II pusē.* Rīga, 1968.
 28. Müller, M.G. Unionsstaat und Region in der Konfessionalisierung: Polen-Litauen und

- die großen Städte des Königlichen Preißen. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S.123–138.
29. Ogle, K. *Societas Jesu ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas mākslas mantojumā: disertācija*. Rīga, 2008.
30. Pettegree, A. Confessionalization in North Western Europe. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 105–120.
31. Podmazovs, A. *Vecticība Latvijā*. Rīga, 2001.
32. Ranke L. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*. 6 Bd. 6. Aufl. Leipzig, 1881.
33. Reinhard, W. Gegenreformation als Modernisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Archiv für Reformationsgeschichte*, 1977, Bd. 68, S. 226–252.
34. Reinhard, W. Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Zeitschrift für historische Forschung*, 1983, Bd. 10, S. 257–277.
35. Rīss, J. (sast.) *Latviešu baptistu draudžu izcelšanās un viņu tālākā attīstība. Vēstures materiāli*. Rīga, 1913.
36. Schilling, H. Das konfessionelle Europa. Die Konfessionalisierung der europäischen Länder seit Mitte des 16. Jahrhunderts und ihre Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 13–62.
37. Schilling, H. Disziplinierung oder “Selbstregulierung der Untertanen”? Ein Plädoyer für die Doppelperspektive von Makro- und Mikrohistorie bei der Erforschung der frühmodernen Kirchenzucht. *Historische Zeitschrift*, 1997, Bd. 264. Hf. 3, 675–691.
38. Schorn-Schütte, L. Konfessionalisierung als wissenschaftliches Paradigma? In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999.S. 63–78.
39. Staliūnas, D. ,The Pole‘ in the Policy of the Russian Government: Semantics and Praxis in the Mid-Ninettenth Century. In: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 5, 2000.

- Vilnius. p. 45.–67.
40. Straube, G. *Latvijas brāļu draudzes diārijs: (jaunākais noraksts), jeb, Hernhūtiēšu brāļu draudzes vēsture Latvijā*. Rīga, 2000.
 41. Strods, H. *Latvijas katoļu baznīcas vēsture, 1075.-1995*. Rīga, 1996.
 42. Tervits, J. *Latvijas baptistu vēsture. Faktu mozaīka*. Rīga, 1999.
 43. Troeltsch, E. *Protestantism and Progress: a Historical Study of the Relation of Protestantism to the Modern World*. Boston, (1906a) 1958.
 44. Troeltsch, E. *The Significance of the Reformation for the Rise of the Modern World*. 1906.
 45. Vaivods, J. *Baznīcas vēsture Kurzemē XIX un XX gs*. Rīga, 1994.
 46. Volfarte, K. *Rīgas Latviešu biedrība un latviešu nacionālā kustība no 1868. līdz 1905. gadam*. Rīga, 2009.
 47. Weeks, Th. R. *Nation and State in Late Imperial Russia. Nationalisms and Russification on the Western Frontier, 1863-1914*. DeKalb: Northern Illinois University press, 1996.
 48. Weeks, Th. R. Religion and Russification: Russian Language in the Catholic Churches of the „Northwest Provinces“ after 1863. In: *Kritika 2001*. Vol. 2. No. 1. p. 87. - 110.
 49. Werth, P.W. Empire, Religious Freedom, and the Legal Regulation of “Mixed” Marriages in Russia. In: *The Journal of Modern History*. Vol. 80, Nr.2, June, 2008.
 50. Werth, P.W. Schism Once Removed: Sects, State Authority, and Meaning of Religious Toleration in Imperial Russia. In: Miller, A., Rieber, J. (eds). *Imperial Rule*. 2005.
 51. Winkelbauer, T. Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert. In: Bahlcke, J., Strohmeyer, A. (Hg.) *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart, 1999. S. 307–338.
 52. Wittram, R. (Hrsg.) *Baltische Kirchengeschichte: Beiträge zur Geschichte der Missionierung und der Reformation, der evangelisch-lutherischen Landeskirchen und des Volkskirchentums in den Baltischen Landen*. Göttingen, 1956.
 53. Zeeden, E. W. (Hrsg.) *Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe*. München/Wien, 1965.
 54. Алексеева, С. И. Святейший Синод в системе высших и центральных государственных учреждений пореформенной России 1856-1904 гг. Санкт-Петербург, 2003.

55. Барановский, В., Поташенко, Г. *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь*. Вильнюс, 2005.
56. Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла, Председателя Комиссии по взаимодействию и сотрудничеству Русской Православной Церкви и Старообрядчества. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004.
57. Гаврилин А. *Очерк истории Рижской епархии. 19 век*. Рига, 1999.
58. Епископ Симон (С. Шлеев). *Единоверие в своём внутреннем развитии в разьяснение его малораспространённости среди старообрядцев*. Москва, 2004.; *Единоверие за время столетнего существования его в Русской церкви. 27 Октября 1800 г. - 27 Октября 1900 г. (Очерки из истории Единоверия)*. Сост. М.П.Чельцов. Санкт-Петербург, 1900.
59. Заводюк, С.Ю. Старообрядчество в Российской империи. В кн.: *Конфессии и межконфессиональные отношения в истории и традиции: Материалы Всероссийской научной конференции (Самара, 12 – 13 декабря 2008 г.)* Отв. ред. А.А. Бельцер. Самара, 2009.
60. Заварина, А.А. *Русское население Восточной Латвии во второй половине 19- начале 20 века*. Рига, 1986.
61. История Римско – Католической Церкви в Российской Империи (XVIII - XX вв.) в документах Российского государственного исторического архива. Санкт-Петербург-Варшава, 1999.
62. Карпухина, С. Православные церковноприходские школы на территории Латвии в 19 веке. *Православие в Латвии 1*. Рига, 1993.
63. Кауркин, Р.В., Павлова, О.А. Исторический опыт Единоверия в России. В кн.: *Конфессии и межконфессиональные отношения в истории и традиции: Материалы Всероссийской научной конференции (Самара, 12 – 13 декабря 2008 г.)* Отв. ред. А.А. Бельцер. Самара, 2009.
64. Кондаков, Ю. Е. Государство и православная церковь в России: эволюция отношений в первой половине XIX века. Санкт-Петербург, 2003.
65. Курило, О.В. *Лютеране в России (XVI-XX вв.)* Минск, 2002.; Лиценбергер, О.А. *Римско-католическая церковь в России. История и правовое положение*. Саратов, 2001.; Тихонов, А.К. *Католики, мусульмане и иудеи Российской империи в последней четверти XVIII-начале XX в.* Санкт-Петербург, 2007.
66. Лортц, Й. *История Церкви рассмотренная в связи с историей идей*. т. 1–2.

- Москва, 1999-2000.
67. Машковцева, В.В. *Конфессиональная политика государства по отношению к старообрядцам во второй половине XIX – начале XX века (на материалах Вятской губернии)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Инжевск, 2002.
 68. Митрополит Платон. Замечания на пункты условного соединения Московских старообрядцев. В кн.: *Православное Единоверие в России*. (Сост. Чударов П., Павлов В.Н.) Санкт-Петербург, 2004.
 69. Никонов, В. *Староверие Латгалии*. Резекне, 2008.
 70. Полунов, А. Ю. *К.П. Победоносцев в общественно-политической и духовной жизни России*. Москва, 2010.
 71. Прокопьев, А. Ю. Введение. Реформация. Контрреформация, Конфессионализация. В кн.: *Конфессионализация в западной и восточной Европе в раннее Новое время. Доклады русско-немецкой научной конференции 14–16 ноября 2000 г.* Прокопьев, А. Ю. (ред.). Санкт-Петербург, 2004. С. 5–32.
 72. Путеводитель. Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории России XIX- начала XX вв. том 1. (ред. С.В.Мироненко, Грегори Л. Фриз). Москва, 1994.
 73. Сафонов, А.А. *Правовой статус религиозных конфессий в Российской империи на рубеже XIX – XX вв.: Монография*. Тамбов, 2006.
 74. Сидорова, М.В. Штаты III Отделения с.е.и.в. Канцелярии. В кн.: *Из глубины времен*, Но 4, 1995.
 75. Смолич, И.К. *История Русской Церкви, 1700 – 1917*. Кн. 1, ч. 1. Москва, 1996.
 76. Стадников, А.В. *Московское старообрядчество и государственная конфессиональная политика XIX – начала XX в.* Москва, 2002.
 77. Токарев, Е.С., Юдин, А.В. (ред.) *Россия и Ватикан в конце XIX-первой трети XX века. Материалы коллоквиума, состоявшегося в Москве 23-24 июня 1998 года*. Санкт-Петербург, 2003.
 78. Федоров, В.А. *Русская православная церковь и государство. Синодальный период. 1700 – 1917*. Москва, 2003.
 79. Фирсов, С. Л. *Русская церковь накануне перемен (конец 1890-х – 1918 гг.)* Москва, 2002.
 80. Шепелёв, Л.Е. *Чиновный мир России X – начало XX в.* Санкт – Петербург. 2001.

PIELIKUMI